ISSN 2304-5809

Молодий Вчений

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ 1918

5 (20) 2015

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 5 (20) травень, 2015 р.

Частина 3

Члени редакційної колегії журналу:

Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глущенко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Лебєдєва Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Шерман Михайло Ісаакович – доктор педагогічних наук (Україна)
Шипота Галина Євгенівна – кандидат педагогічних наук (Україна)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці «КіберЛенінка»,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.
видане Державною реєстраційною службою України

На обкладинці зображена Національна академія наук України. У 1918 році урядом гетьмана П.П. Скоропадського була заснована Національна академія наук України, яка була найбільш значущою на всій території країни. Видатний вчений зі світовим ім'ям В.І. Вернадський був членом-засновником і першим президентом Української академії наук. Сьогодні Національна академія наук України включає в себе 168 наукових установ та 46 організацій дослідницько-виробничої бази. Загальна кількість працюючих в Національній академії наук України становить понад 40 тисяч осіб, у тому числі близько 20 тисяч науковців. Щорічно, в третю суботу травня, в Україні відзначається професійне свято працівників науки – День науки. Наука – одна з найважливіших галузей у нашій країні. Високий рівень освіти та розвитку наукової діяльності дозволяють вченим брати участь у вирішенні різних завдань світового масштабу.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2015
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2015

ЗМІСТ

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Поляренко В.С.
Мова і культура: взаємодія та співіснування. Риси характеру українського народу як складова національної культури ... 8

Руда Н.В.
Вторинна демінутивізація: причини, функції, семантика (на матеріалі української та латинської мов) ... 11

Савеленко І.М.
Міфологічні аспекти фольклорних образів у літературній спадщині Осипа Маковея ... 14

Сардарян К.Г.
Діяльність представників покоління шістдесятників на матеріалі творчого доробку І.В. Жиленко ... 18

Стаднік І.О.
Концепт war/війна в дискурсі поезії військової тематики: перекладознавчий аспект ... 21

Тьопенко Ю.А.
Стереотип «cossak» як елемент інтерпретативної моделі ... 26

Ярич М.В.
Дієслова-вербалізатори концепту LANGUAGE/МОВА у публіцистичному дискурсі ... 29

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Бондаренко К.В.
Реформування галузі внутрішніх справ ... 34

Гадьмаші В.Р.
Сутність та проблемні аспекти тлумачення права ... 37

Годжаєва О.В.
Формування нового трудового законодавства: доцільність прийняття Трудового кодексу ... 41

Зубачова І.С.
Історико-правові питання становлення судової влади в Україні ... 45

Клименко С.В.
Переважні права у сімейному праві ... 48

Корольова Є.О.
Юридична природа права на житло ... 51

Логінова Н.М.
Дискреційні повноваження судді при винесенні вироку ... 55

Лотоцька О.Л.
Поняття функцій трудового права в умовах трансформації суспільства на засадах ринкових відносин ... 57

Надієнко О.І.
Мета та завдання державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення в Україні ... 61

Несинова С.В., Богданова А.А.
Виконавче провадження в Україні: проблеми ефективності та шляхи вдосконалення ... 64

Переверза И.М.
Особенности правовой природы института адвокатуры ... 68

Савінова В.М.
Правова природа корпоративних правовідносин ... 72

Сайко Л.Ю., Ляшенко В.В.
Правові аспекти запровадження інституту приватних виконавців в Україні ... 75

Скопиченко О.В.
Спадковий договір в системі цивільно-правових договорів ... 78

Совгиря О.В., Дещенко Ю.А.
Реалізація конституційного права громадян на безпосередню участь у здійсненні правосуддя через суд присяжних ... 83

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Варецька О.В.
Результати педагогічного експерименту щодо розвитку соціальної компетентності вчителів початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти ... 88

Гуменюк С.В.
Порівняльний аналіз опитування студентів й викладачів щодо формування продуктивного педагогічного мислення засобами інноваційних технологій ... 92

Днєстрова В.Є.
Використання теорії доказів як засіб формування вмінь сприймання аргументативного дискурсу учнями старших класів ЗНЗ ... 96

Захарова Т.А.
Соціалізація дошкільника як чинник розвитку компетентності майбутньої особистості ... 101

Костіков В.О.
Переваги арт-терапії як засобу адаптації дітей молодшого шкільного віку до умов навчально-виховного процесу ... 104

Куземко Л.В., Кузавка І.В.
Педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до проектування комп'ютерних дидактичних ігор для дошкільників ... 107

Курчій О.В., Цибулько Г.Я., Тютюнник А.О.
Розвиток творчих здібностей учнів загальноосвітніх шкіл на уроках трудового навчання ... 110

Курчій О.В., Шилко Д.В.
Висвітлення традицій українського народу засобами народної вишивки у педагогічному досвіді ... 113

Латуша Н.В.
Особливості фахової підготовки майбутніх агрономів в аграрних ВНЗ 116

Lebedieva O.A., Hohol I.O.
The advantages of the interactive foreign languages teaching method in modern educational process 120

Лоюк О.В.
Творче мислення молодшого школяра: сутність, структура, особливості прояву 123

Назарук В.Л.
Формування культури здоров'я майбутніх лікарів засобами здоров'язбережувальних технологій як педагогічна проблема 126

Ніколенко Л.М.
Актуальність проблеми формування пізнавальної активності школярів 130

Носкова М.В.
Формування у керівників загальноосвітніх навчальних закладів готовності до використання Інтернет технологій у професійній діяльності 134

Погонець І.В.
Теоретичні підходи до класифікації ілюстративного матеріалу шкільних підручників у другій половині XX століття 137

Служинська Л.Б.
Реалізація технології підготовки майбутніх менеджерів-економістів до професійної діяльності 141

Соловйова О.В.
Погляди зарубіжних філософів та науковців на поняття креативності 144

Сопотницька О.В.
Критерії, показники та рівні готовності майбутнього вчителя фізичної культури до тренерської діяльності 147

Фроленкова Н.О.
Науково-методичний супровід змісту дошкільної освіти: сучасні тенденції 150

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Макаренко В.В., Новіцька К.В.
Сучасний стан земель у Кіровоградській області та процеси їх деградації 154

Саранчук Г.М.
Неотектонічні і сучасні рухи земної кори 157

CONTENTS

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Poliarenko V.S.
Language and culture: interaction and co-existance. The features of character of the Ukrainians as a component of the national culture..........8
Ruda N.V.
Secondary diminutivization: causes, functions, semantics (based on Ukrainian and latin languages data)..............................11
Savelenko I.M.
Mythological aspects of folk images in literary heritage of Osip Macovei................14
Sardaryan K.G.
The activities of the sixtiers' representatives based on the works by Iryna Zhylenko...18
Stadnik I.O.
Concept WAR/ВІЙНА in the military themed poetry: translational approach...........21
Topenko Yu.A.
The stereotype "cossak" as an element of an interpretative model.............................26
Yarych M.V.
Verbs, verbalizing the concept language in the publicistic discourse............................29

LAW SCIENCES

Bondarenko K.V.
Reformation of the internal affairs field..........34
Hadmashi V.R.
Nature and problematic aspects of interpretation of law...................................37
Hodzhaieva O.V.
Formation of new labour laws: feasibility of adoption of the Labour Code.......41
Zubachova I.S.
Historical and legal aspects of formation of judicial power in Ukraine...........................45
Klymenko S.V.
Priority rights in the family law..................... 48
Korolova Y.O.
Legal nature of right to housing.................... 51
Lohinova N.N.
The discretionary powers of the judge when rendering a sentence............................55
Lototska O.L.
Concept of functions of labour law in conditions of transformation society based on market relations................. 57
Nadiienko O.I.
The goal and tasks of the state regulation in the pension provision sector of Ukraine...61
Nesynova S.V., Bohdanova A.A.
Enforcement proceeding in Ukraine: problems of effectiveness and ways of improvement...64
Pereverza I.M.
Features of the legal nature of the legal profession....................................68
Savinova V.M.
Legal nature of corporate relations................ 72
Saiko L.Yu., Lyashenko V.V
Legal aspects of introduction of the private executives institute in Ukraine..75
Skopychenko O.V.
Inheritance agreement in the system of civil agreements..78
Sovhyria O.V., Deshchenko Yu.A.
Implementation of the constitutional right to direct participation in the administration of justice through jury.. 83

PEDAGOGICAL SCIENCES

Varetska O.V.
The results of pedagogical experiment on the development of elementary school teacher's social competence in postgraduate education.............................88
Humeniuk S.V.
Comparative analysis of surveys of students and teachers about the forming of productive pedagogical thinking by means of innovative technologies..............................92
Dniestrova V.Ye.
The use of the evidence theory as a way of forming high school students' perception abilities of the argumentative discourse.........96
Zakharova T.A.
Socialization of the preschool child as a factor of development of competence of the future personality................................101
Kostikov V.O.
The advantages of art-therapy as a means of adaptation of primary schools children in conditions of the educational process.........104
Kuzemko L.V., Kuziavka I.V
Pedagogical conditions of preparation of the future educators for designing computer educational games for preschoolers...107
Kurchii O.K., Tsybulko H.Ya., Tiutiunnyk A.O.
The development of the pupils' creativity in the regular schools during arts and crafts lessons........................110
Kurchii O.V., Shylko D.V.
Indication of the Ukrainian people's traditions during national embroidery in the pedagogical experience........................113
Latusha N.V.
The particularities of professional training of future agronomists in agrarian higher educational institutions.................................116
Lebedieva O.A., Hohol I.O.
The advantages of the interactive foreign languages teaching method in modern educational process.......................120

Loiuk O.V.
Creative thinking of a primary school student: essence, structure, features of display........123

Nazaruk V. L.
Future doctors' health culture formation by means of health-maintaining technologies as a pedagogical problem........126

Nikolenko L.M.
Current problems of students' cognitive activity formation........130

Noskova M.V.
Forming preparedness to use Internet technology in professional activities in school authorities........134

Pohonets I.V.
Theoretical approaches to the classification of illustrative material of school textbooks in the second half of the XX century........137

Sluzhynska L.B.
Realization of the technology of training future managing economists for professional activities........141

Soloviova O.V.
Foreign philosophers' and researchers' opinions on the core of creativity........144

Sopotnytska O.V.
Criteria, indicators and levels of readiness of the future teachers of physical training to coaching activities........147

Frolenkova N.O.
Scientific and methodical support of content of preschool education: modern trends........150

GEOGRAPHICAL SCIENCES

Makarenko V.V., Novitska K.V.
The current state of lands in Kirovohrad oblast and processes of their degradation........154

Saranchuk H.M.
Neotectonic and modern movements of the earth's crust........157

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 81'271:316.722(477)

МОВА І КУЛЬТУРА: ВЗАЄМОДІЯ ТА СПІВІСНУВАННЯ. РИСИ ХАРАКТЕРУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Поляренко В.С.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються питання щодо визначення понять «мова» та «культура», «мовна картина світу» та «риси національного характеру». Будь-яка мова є проявом національної культури народу, що сприяє кращому розумінню мовної картини світу в цілому. Мова і культура взаємопов'язані. Загальновизнаним є твердження, що культурні процеси впливають на мову, а мова на культуру. Одним з показників народної культури є менталітет, риси характеру людини.
Ключові слова: мовна картина світу, мова, культура, національний характер, національні відмінності, риси характеру.

Постановка проблеми. Мова і культура тісно пов'язані між собою. Терміном «культура» позначається сукупність матеріальних і духовних цінностей, які були створені людством протягом своєї історії. Мова ж у свою чергу є проявом культури. Саме мова поєднує усіх представників певного народу як на території його країни, так і поза її межами. Через мову віддзеркалюються всі явища культури певного народу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Неможливо вивчати мову без розуміння та сприймання культури країни, мова якої вивчається. Кожна мова може відобразити дійсність саме таким способом, який властивий лише їй. Одним з показників народної культури є менталітет, риси характеру людини. Саме тому, щоб дослідити культуру певного народу, потрібно також взяти до уваги і національні риси характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом досить тривалого часу особливості співвідношення понять «мова» та «культура» розглядалися у працях лінгвістів, філософів, логіків, у дослідженнях з теорії та історії культурології. Цю проблему досліджували ще Й. Гердер, В. Гумбольдт, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, О. Потебня. Сьогодні це питання все ще залишається полемічним.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття понять «мовна картина світу», «культура», «мова» та «національний характер», з'ясування їх взаємопов'язаності та взаємовпливу.

Виклад основного матеріалу. Мовна картина світу є суб'єктивним образом об'єктивної реальності, оскільки кожна людина по-своєму і неповторно відтворює світ. Іншими словами, «мовна картина світу – це комплекс мовних засобів, у яких відображені особливості етнічного сприйняття світу», «це сукупність уявлень народу про дійсність, зафіксованих в одинцях мови на певному етапі розвитку народу» [8]. Саме цим пояснюється те, що кожна національна мова – це універсальна система істин, знань і т. ін., зумовлена своєрідною психологією народу. Мова, через значення слова, представляє той чи той предмет об'єктивної картини світу, у сукупності ж – концептуалізує її. Мовна картина світу відображає у вербальних формах дійсність, яка сприймається свідомістю.

Мовна картина світу – це система понять, характерна для кожної мови, за допомогою якої носії мови сприймають світ. Вивчення мовної картини світу певного народу – це шлях до кращого пізнання власне специфіки його мови, розуміння системи його уявлень, його самобутності та ментальності, що, врешті, і дозволяє здійснювати міжкультурну комунікацію. На всіх етапах історичного розвитку як мови, так і самого народу, мовна картина світу набуває нових видозмін, дослідження яких допоможе чіткіше та глибше поглянути на причини та особливості еволюції окремого соціуму [1].

Поняття «мовна картина світу» базується на понятті «картина світу», яке було введено М. Вебером як термін соціології релігії у XIX–XX ст., та надалі було широко використане філософами Л. Вітгеншейном та М. Хайдеггером. Індивідуальна картина світу суб'єкта формується в контексті картини світу певної соціокультурної групи. Картина світу знаходить своє відтворення в людській мові, що дозволяє ввести такий термін як «мовна картина світку». Ще В. Гумбольдт вважав, що мова являє собою «проміжний світ» між народом та оточуючим його об'єктивним світом, який визначає світогляд. Сучасні уявлення про мовну картину світу мають на увазі поняття, що природна мова відображає спосіб сприймання та організації (концептуалізації) сприймань та організації різноманітних об'єктів світу. Система значень, які є в мові, представляє єдину систему поглядів (колективна філософія), яку засвоює носій мові у процесі оволодіння нею [5]. За визначенням А.О. Кібрика, мовною картиною світу можна вважати сукупність уявлень про світ, яка склалася історично у свідомості певного мовного колективу та відображена у мові, певний спосіб концептуалізації дійсності [6].

Зв'язок між мовою та культурою не може бути одностороннім, він є обов'язково двостороннім, адже мова формує уявлення суспільства про культуру, зберігає інформацію про культурні явища та спадок. Культура в свою чергу визначає характер розвитку мови.

Культура – сукупність досягнень суспільства в галузі освіти, науки, мистецтва та в інших сферах духовного життя. Мова і культура взаємопов'язані.

Загальновизнаним є твердження, що культурні процеси впливають на мову, а мова на культуру. Складним є питання впливу мови на культуру [7].

Мова є однією з найважливіших та визначних з поміж ознак народу. Мова фіксує, зберігає знання про реальність, яку народ пізнає у процесі й результаті своєї життєдіяльності. Мова – невід'ємна специфічна частина будь-якої етнічної культури, у ній чітко виявляється специфіка національної культури, її відмінність від культур інших етносів. Транслюючи культуру, мова здатна впливати на спосіб світорозуміння, характерний для тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти [3].

Національний характер – це сукупність соціально-психологічних рис (національно-психологічних настанов, стереотипів), властивих національній спільноті на певному етапі розвитку, які втілюються в її ціннісному ставленні до оточуючого світу, а також у культурі, традиціях, звичаях, обрядах. Національний характер – це своєрідне, специфічне

© Поляренко В.С., 2015

сполучення загальнолюдських рис, конкретних історичних та соціально-економічних умов буття нації, що виявляються в ціннісному ставленні до навколишнього світу [2].

Поняття національного характеру включає в себе якості і психологічні особливості етнічної групи, яка має спільну територію, мову, історію, культуру, звичаї, у яких вбачається відмінність саме цієї етнічної групи від інших народів.

Територія кожного народу має свої природні особливості і певною мірою впливає на формування національного характеру. Так, багатство землі України сприяло виникненню такої риси як закоханість в природу, ліризму, споглядданню і спокою. Культура нації розвивається та змінюється протягом дуже довгого часу; починаючи з прообразів етнічної міфології і закінчуючи сучасною поетичною творчістю. Світовідчуття прадавніх українців органічно увійшло в ментальність їхніх нащадків. Національні образи світу, стереотипи поведінки, психічні реакції або оцінки певних подій чи осіб завжди є відображенням етнічної ментальності, тобто того, що можна назвати «духом народу». Національні відмінності – це перш за все відмінності в психології мислення, яка відображається насамперед у мові, а також у розумовій творчості, що випливає з ментальності етносу. Національний характер найповніше відображається саме в культурі, в інтелекті нації.

Культура країни має сильний вплив на її народ. З одного боку, культура виробляється спільністю і відбиває її дух; з іншого, на кожному члені такої спільності, навпаки, позначається культура навколишнього світу. Жодна культура не є винятковим надбанням одного народу, вона звичайно належить тій чи іншій культурній надобласті, хоча кожна культурна спадщина несе відбитки звичаїв і передань свого народу [12].

Кожен народ, створюючи власну національну культуру, тим самим робить внесок у світову культуру, здійснюючи за її допомогою зв'язок з навколишньою природою та іншими народами. В результаті такого спілкування відбувається взаємне культурне збагачення. І як наслідок – різні культури розвиваються, ускладнюються, стають набагато різноманітнішими.

Те, що іноді називають «душею народу», сформувалося протягом віків під дією найрізноманітніших чинників і обставин. Досліджуючи їхню природу, можна певною мірою осягнути «дух нації», але й такий розбір відкриє тільки деякі із сторін народного характеру [12].

В цілому неможливо вивчати мову без розуміння та сприймання культури країни, мова якої вивчається [9]. Кожна мова може відобразити дійсність саме таким способом, який властивий лише їй. Саме тому мови різняться мовними картинами світу.

Одним з показників народної культури є менталітет, риси характеру людини. За дослідженнями, проведеними різними вченими та експериментально виділили типові риси українського національного характеру. Такими є: доброта, приязнь, дружелюбність, жадібність, щирість, відкритість, відособленість, егоїзм, працьовитість, заощадливість, бережливість, гостинність, толерантність, демократичність, волелюбство, емоційність, що виявляють у музичності наближеності українців до природи, культі жінки і родини, релігійності [10].

Більшість дослідників схиляються до того, що українцям властива така психологічна риса, як інтровертованість. Ця особливість виявляється в певній спрямованості на свій власний внутрішній світ, на проблеми перш за все власного соціуму. Саме тому в українському суспільстві родина, найближча громада, відігравали велику роль і мали особливу цінність. Інтровертованість виявляється також у миролюбності, не схильності до агресії та насильства, зосередженості на своїй внутрішній свободі. Певна закритість для зовнішнього світу породжує особистісну стриманість, витривалість та впертість у досягненні задумів. Майже всі дослідники визначають характерологічну рису українців, як індивідуалізм. Ця риса є дещо небезпечна, тому індивідуалізм може виявлятися у схильності до непокори і вести до заперечення будь-якої влади, рисою характеру українців як конкретної особи так і етнічної групи є здатність до саморегуляції, це риса може розглядатися як рівень самостійності, розвитку самосвідомості за своє життя [13].

Ще однією з домінуючих рис українського національного характеру є його емоційність. Дослідники вказують на підвищену чутливість української душі, її вразливості, схильність ображатися і відповідно слабку вольову регуляцію. Підвищена ж чутливість до всього, що оточує, зокрема і до взаємин з іншими людьми інколи поєднується з українців з певною амбіційністю. Недостатня розвиненість соціальної волі також виокремлюється багатьма дослідниками українського етносу. Перевага емоційності, споглядальності, мрійливості над волею в характер українця. часто призводила до того, що поставлені цілі не були досягнуті чи не реалізувалися не так як були задумані.

Неадекватність вольової регуляції відбивається і в такій характерологічній рисі як упертість, що також досліджується в багатьох дослідженнях. Ця особливість поведінки виявляється у прагненні діяти по своєму у супереч розумним доказам чи порадам [13].

Якщо піти шляхом спостережень над видатнішими представниками української нації, – як над їх життям, так і над їхніми думками, можна знайти велику розбіжність людських рис і якостей, але все ж деякі риси постануть як «типові». Такими стають: емоціоналізм, який виявляється у високій оцінці життя почуття. Почуття, емоція оцінюється навіть, як шлях пізнання (Гоголь, Юркевич). Безумовно характеристична риса психічної вдачі видатних українців це – на певний час в житті і в певних умовах – ухил до духовного усамітнення, що Гоголь звав «духовний манастир» (Сковорода, Гоголь, Максимович, Куліш). Це усамітнення духовне є, безумовно, імпульсом до визнання величезної етичної цінності за індивідуумом, визнання для кожної людини права на власний, індивідуальний етичний шлях, те, що ми могли б назвати»плюралістичною етикою» (Сковорода, Гоголь). Але між окремими різноманітними етичними типами повинна панувати не боротьба, а згода і гармонія – «мир» є основна етична і соціяльна цінність, мир між людьми та мир людини з Богом (Київська школа, Сковорода, Гоголь, Юркевич, Куліш). Виявом цього прагнення до гармонії між людьми є, безумовно, той факт, що українські мислителі завше прагнули зайняти позиції примирливі. До ідеалу гармонії зовнішньої приєднується ідеал гармонії внутрішньої. Ідеал внутрішньої гармонії є найвищим ідеалом етичної свідомості. Релігійне забарвлення яскраво виступає в історії української думки. Дуже типові риси національного характеру відкривають симпатії представників даної нації до інших націй [11].

Зі зникненням мови зникає й культура. З ліквідацією національної мови у великому своєму обсязі зникає й національна культура, а від цього біднішим, нехай і на одну культуру, стає все людство. У світі

прямо чи опосередковано відбуваються діалоги і взаємозбагачення культур. Кожен народ-культуротворець збагачує світ тим унікальним, що може сотворити тільки він, використовуючи при цьому багатства, створені іншими народами. У цьому плані людство можна уявити як цілісний живий організм з усім його розмаїттям народів, культур, мов [4].

Висновки. Неможливо собі уявити походження або розвиток культури окремо від мови, бо мова – це така частина культури, яка дає можливість людині не тільки набувати власний досвід, але і користуватися придбаними в минулому або сьогоденні досвідом і знаннями інших людей, які є або були членами групи. У тій мірі, в якій культура як ціле складається із загальноприйнятних речей, її лінгвістичний аспект є її найбільш життєвою і необхідною частиною.

Список літератури:

1. Василенко В.Р. Мовна картина як засіб міжкультурної комунікації / Василенко Вікторія Романівна. – Вісник психології і соціальної педагогіки. Збірник наук. праць. Педагогічний інститут Київського університету ім. Б. Грінченка. Кафедра іноземних мов і методик їх навчання Київського університету ім. Б. Грінченка (Конференція «Іншомовний комунікативний простір: соціокультурний вимір») – Випуск 7. – К., 2012.
2. Гнатенко П.І. Національний характер: монографія / Петро Іванович Гнатенко. – Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1992. – 420 с.
3. Живіцька І.А. Паремії на означення рис характеру людини в українській мові: дис. на здобуття наук. Ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Інна Андріївна Живіцька. – Кривий Ріг, 2013. – 202 с.
4. Жижченко В.П. Мова і культура // Матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 23 березня 2011 р.). – Дніпропетровськ, 2011. – С. 19-27.
5. Калашников В.Г. Языковая картина мира как психологический контекст / В.Г. Калашников. Известия Самарского научного центра Российской академии наук, т. 12. – № 5 (2). – 2010. – С. 426-429.
6. Кибрик А.А. Языковая картина мира / А.А. Кибрик // Энциклопедия Кругосвет. – М.: 2002.
7. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник / Михайло Петрович Кочерган. – Вид. 2-ге. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 368 с.
8. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира / З. Попова, И. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2002. – С. 5-16.
9. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдуард Сепир; пер. с англ. Под. ред. А.Е. Кибрика. – М.: Наука, 1993. – 656 с.
10. Тугова М.А. Особенности украинского национального характера / М.А. Тугова // Актуальные проблемы естественных и гуманитарных наук в исследованиях студенческой молодежи «Изюминка – 2008»: матеріали Х Всеукр. студ. научн.конф., 24-26 апр. 2008, м. Черкассы. Серия Психолого-педагогические науки / МОН Украины, ЧНУ им. Б. Хмельницкого [и др.]. – Черкассы: Издательство ЧНУ им. Б. Хмельницкого, 2008. – С. 174-175.
11. Чижевський Д.І. Нариси з історії філософії на Україні / Дмитро Іванович Чижевський. – К., 1992. – С. 17-23.
12. Kultchytsky A. National Characteristics Of The Ukrainian People. // Ukraine: A Concise Encyclopedia. – V. 1 – P. 946-953 // Toronto, 1963.
13. Український національний характер та його особливості. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/10071/

Поляренко В.С.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ЯЗЫК И КУЛЬТУРА: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И СОСУЩЕСТВОВАНИЕ. ЧЕРТЫ ХАРАКТЕРА УКРАИНСКОГО НАРОДА КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация
В статье рассматриваются вопросы, касающиеся определения понятий «язык», «культура», «языковая картина мира» и «черты национального характера». Любой язык является проявлением национальной культуры народа, что способствует лучшему пониманию языковой картины мира в целом. Язык и культура взаимосвязаны. Общепринятым является утверждение, что культурные процессы влияют на язык, а язык на культуру. Одним из показателей народной культуры является менталитет, черты характера человека.
Ключевые слова: языковая картина мира, язык, культура, национальный характер, национальные различия, черты характера.

Poliarenko V.S.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LANGUAGE AND CULTURE: INTERACTION AND CO-EXISTANCE. THE FEATURES OF CHARACTER OF THE UKRAINIANS AS A COMPONENT OF THE NATIONAL CULTURE

Summary
The article deals with the questions devoted to the definitions of “language”, “culture”, “language picture of the world”, and “features of the national character”. Any language reflects national culture, and this fact helps better understand the language picture of the world. Language and culture are interdependent. It is commonly used fact that cultural processes influence language, and vice versa. One of the indicators of the national culture is mentality, features of human character.
Keywords: language picture of the world, language, culture, national character, features of character.

УДК'367.622.22

ВТОРИННА ДЕМІНУТИВІЗАЦІЯ: ПРИЧИНИ, ФУНКЦІЇ, СЕМАНТИКА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ МОВ)

Руда Н.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню явища вторинної демінутивізації в українській та латинській мовах. Встановлено основні причини появи вторинних демінутивів. Проаналізовано семантику та функції вторинних демінутивів. Здійснено зіставний аналіз причин, функцій та семантики вторинної демінутивізації в українській та латинській мовах. Виявлено спільні та специфічні ознаки явища вторинної демінутивізації для кожної з мов.
Ключові слова: демінутив, категорія демінутивності, вторинна демінутивізація, оцінно-емоційне значення, експресія.

Постановка проблеми. Категорія демінутивності – це універсальна гносеологічно-мовна категорія, яка в мовах світу здатна виражатися за допомогою засобів різних рівнів мовної структури, реалізуючи семантику зменшеного розміру об'єкта, ослабленого вияву ознаки чи дії, що може супроводжуватися певними оцінно-емоційними та експресивними семами; вона тісно переплітається з багатьма іншими гносеологічно-мовними категоріями, що свідчить про її здатність багатогранно відображати навколишню дійсність.

Одним із основних засобів представлення категорії демінутивності в національно-мовних картинах світу є демінутиви, які у багатьох мовах крім функції позначення малості служать і для вираження емоцій мовця, поява яких викликана тими чи іншими властивостями об'єкта, особистим ставленням адресанта або ситуацією мовлення, а також для створення експресивного фону. Тому місце демінутивів у лексичних системах різних мовах неоднакове: в одних вони мають особливий статус оцінно-емоційної лексики, в інших репрезентують лише значення малості з майже або повністю відсутнім потенціалом оцінно-емоційних конотацій.

Аналіз досліджень і публікацій. Інтерес до вивчення саме демінутивів як виразників категорії демінутивності сприяв появі значної кількості наукових досліджень та розвідок, характерною рисою більшості з яких є аналіз цих утворень як афіксальних експлікаторів поняття малості у словотвірній системі певної мови (А. І. Бондарь, І. А. Волніна, Ф. Г. Горбач, М. В. Кравченко, Н. Н. Максимчук, С. С. Плямоватая, Г. Я. Туровер та ін.). Оскільки значення малості в семантичній структурі демінутивів може супроводжуватися оцінно-емоційними конотаціями, вони нерідко розглядаються і як клас оцінно-емоційної лексики, але, як правило, в контексті вивчення емоційних, експресивних чи стилістичних засобів певної мови (І. В. Арнольд, О. М. Галкіна-Федорук, Г. К. Гімалетдінова, О. В. Зубов, В. М. Нікітевич, О. А. Пальгов, Г. М. Сагач, М. Г. Сенів, С. Н. Шакірова та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нові напрямки сучасної лінгвістики дозволяють досліджувати категорію демінутивності та різноманітність засобів її вербалізації із залученням когнітивного компонента. Аналіз семантики та мовного функціонування виразників категорії демінутивності на матеріалі мов різного ступеня спорідненості з метою виявлення універсальних характеристик та специфіки представлення цієї категорії у структурі кожної мови є **актуальним** у загальному контексті антропоцентричного спрямування сучасних мовознавчих студій для вирішення питань, пов'язаних із наявністю мовної етноспецифіки поряд із універсальністю мовних втілень загальнолюдських феноменів пізнавально-відображальної діяльності.

У нашій роботі ми будемо дотримуватися розуміння демінутивів як похідних **суфіксальних** утворень зі значенням зменшеного розміру, ослабленого вияву ознаки чи дії, яке може супроводжуватися певними оцінно-емоційними або експресивними семами. Також ми вважаємо демінутивами ті похідні, які, хоч і не виражають безпосередньо значення зменшеного розміру, ослабленого вияву ознаки чи дії, проте утворені за допомогою демінутивних суфіксів і мають оцінно-емоційну або експресивну семантику. *Вторинна демінутивізація* (демінутивне ступенювання) – це явище, коли два або більше демінутивні суфікси об'єднуються в один, за рахунок чого в більшості випадків у семантиці похідного яскравіше проступають емоційні семи, а також посилюється його експресивний вплив.

Українська та латинська як мови синтетичного ладу флективного типу і дво- та триморфемної будови типового слова [1, с. 10; 2, с. 81] при вираженні значення малості використовують переважно суфіксальний словотвір, відповідно, у кожній з них має місце явище вторинної демінутивізації, проте його причини, а також функції та семантика вторинних утворень мають як спільні риси, так і етномовні особливості. Тому мета нашого дослідження полягає у встановлення факторів, які спричиняють появу в цих мовах вторинних демінутивів, а також в аналізі функцій та семантики останніх. Основне ж **завдання** дослідження – виявити універсальні та специфічні для кожної з досліджуваних мов семантико-функціональні характеристики вторинних демінутивних одиниць.

Виклад основного матеріалу. „Зменшувально-пестливі суфікси є одним із засобів-актуалізаторів національної специфіки української мови", – пише Г. М. Сагач і відзначає, що в українській мові зменшувально-пестливі суфікси самих лише іменників формують досить численну групу – близько 43 одиниць, які актуалізуються в 2930 лексемах, що становить 92 % від усіх лексем із емоційними суфіксами, зафіксованих у „Словнику української мови" [5, с. 6-7]. Більшість дослідників оцінно-емоційної лексики сходяться на думці, що серед слов'янських мов українська – одна з найбагатших на демінутивні суфікси. Чи не найяскравішою особливістю суфіксального творення та семантики демінутивів української мови є явище вторинної демінутивізації (демінутивного ступенювання). Як правило, виділяються перший, другий і третій ступені демінутивізації (e.g. *хата – хатка/хатина – хатинка – хатиночка*), хоча найчастіше зустрічаються утворення першого та другого ступенів (e.g. *діжа – діжка – діжечка, білий – біленький – біле-*

© Руда Н.В., 2015

сенький). Зазвичай, прості суфікси (суфікси 1-го ступеня), виражають об'єктивну зменшеність (e.g. *рушничок, берізка, морозець*) – у таких випадках поява емоційної оцінки залежить від контексту (пор.: *…чому так не можна жити завжди…, адже ж якщо можна і місяць, і два, і то не* жменьці *мам-Терез, а мільйонам звичайних, у міру затурканих людей, значить, у принципі – можна?* [11, с. 104]). Опрацьований нами матеріал засвідчує, що суфікси другого та третього ступенів демінутивізації в українській мові переважно спеціалізуються саме на вираженні оцінно-емоційного значення, крім того, нерідко вони можуть надавати яскравої експресивності мовленню (e.g. *руки* – *рученята* – *рученятка* – *рученяточка*; пор.: *Коли вилізає саме з землі всяка* рослиночка, *ото мені радість, – любила проказувати вона* [10, с. 431]).

Не варто плутати суфікси другого ступеня демінутивізації зі складними суфіксами, які використовуються тоді, коли основа слова за певних причин не може приєднувати простий суфікс (e.g. *кофта* – *кофточка*, але не **кофтка*; *ваза* – *вазочка*, але не **вазка*). Крім того, окремо слід зупинитися на такому важливому факторі появи вторинних демінутивів, як десемантизація – явищі, коли семантична структура певного демінутива повністю або частково втрачає семи малості і відповідної емоційної оцінки (якщо та була присутня), проте за матеріальним вираженням слово співвідноситься з демінутивами. Адже за умов нівеляції значення похідних 1-го ступеня демінутивізації, функцію вказування на об'єктивну зменшеність перебирають суфікси 2-го ступеня (e.g. *книга* – *книжка* – *книжечка*; пор.: *З полиці миси,* миски *й* мисочки, *і зелені, і червоні, і жовті, наче каміння дороге, викрашаються* [9, с. 276]).

Не варто плутати суфікси другого ступеня демінутивізації зі складними суфіксами, які використовуються тоді, коли основа слова за певних причин не може приєднувати простий суфікс (e.g. кофта – кофточка, але не *кофтка; ваза – вазочка, але не *вазка). Крім того, окремо слід зупинитися на такому важливому факторі появи вторинних демінутивів, як десемантизація – явищі, коли семантична структура певного демінутива повністю або частково втрачає семи малості і відповідної емоційної оцінки (якщо та була присутня), проте за матеріальним вираженням слово співвідноситься з демінутивами. Адже за умов нівеляції значення похідних 1-го ступеня демінутивізації, функцію вказування на об'єктивну зменшеність перебирають суфікси 2-го ступеня (e.g. книга – книжка – книжечка; пор.: З полиці миси, миски й мисочки, і зелені, і червоні, і жовті, наче каміння дороге, викрашаються [9, с. 276]).

Нівеляція значення зменшеності є досить поширеним явищем в українській мові і одним зі специфічних способів деривації, оскільки метаморфоза відбувається в плані змісту, а не в плані вираження [6, с. 6]. Причини десемантизації демінутивів в українській мові різні:

1. Коли демінутиви втрачають демінутивне значення і отримують значення твірної основи внаслідок: а) архаїчності твірної основи (e.g. *міх* – *мішок*); б) внаслідок частого вживання демінутив із твірним словом перебувають у стосунках варіативності, синонімічності (e.g. *книга* – *книжка*, *ріка* – *річка*); в) внаслідок повного зникнення твірного слова (e.g. *бубел* – *бублик*);

2. Коли демінутивне значення у слова розвинулося метафорично чи метонімічно на основі значення твірної основи як одноразовий акт номінації (e.g. *бігунчик* – *візерунок на писанці*);

3. Коли відбувається спеціалізація значення, тобто лексема родового значення переводиться в ранг видової лексеми, відповідно до чого відбувається звуження значення (e.g. *столик* – *маленький стіл, столик* – *в ресторані*);

4. Коли слово ізолюється і вживається лише в складі фразеологізмів (e.g. *бути на побігеньках*);

5. Коли слово отримує термінологічне значення (e.g. *шлунок* – *шлуночок* (анат.) [6, с. 6-7], [7, с. 97].

Окремо варто звернути увагу на фразеологічну десемантизацію демінутивів, що є наслідком специфічної природи фразеологізмів як семантичних єдностей. У фразеологізмах демінутиви, як правило, повністю втрачають значення зменшеності і набувають того емоційно-експресивного забарвлення, яке має відповідний фразеологізм: *перемивати кісточки, скласти крильця, рильце в пушку, мурашки по спині побігли*. У деяких фразеологізмах зустрічаються такі специфічно українські похідні іменники, утворені від дієслівних основ за допомогою вторинних демінутивних суфіксів, які не відтворюють значення зменшеності, проте надають фразеологізму яскраво вираженої експресії: *справляти посиденьки* (*походеньки*), *бути на побігеньках, давати почубеньків*.

Ступінь втрати демінутивом міноративного значення неоднаковий. Можлива повна втрата цього значення (e.g. *жайворон* – *жайворонок*) або часткова як у словах *молоток* (від *молот*), *сітка* (від *сіть*), *клітка* (від *кліть*), яка виявляється за умови наявності кількох демінутивів від однієї твірної основи. Можна зробити висновок, що втрата демінутивами значення зменшеності та часто супроводжуючого його значення емоційної оцінки тісно пов'язана зі змінами у структурі та семантиці слова. Процеси спрощення та деетимологізації, внаслідок яких похідні демінутивні утворення перетворюються на самостійні слова, суттєво збагачують лексичну систему мови, особливо термінологію. Проте стирання значення зменшеності та емоційно-експресивного забарвлення, внаслідок чого має місце явище вторинної демінутивізації, зумовлюється, на нашу думку, не лише внутрішньомовними процесами, але й такими факторами як, наприклад, досить часте вживання демінутивів носіями української мови.

Кількість демінутивних суфіксів у латинській мові є значно меншою, ніж в українській, проте ці суфікси досить продуктивні (e.g. *-ul-*, *-cul-*, *-ell-*). Явище вторинної демінутивізації яскраво представлене і в цій мові. Основними причинами появи демінутивів другого ступеня є такі: а) десемантизація (e.g. *lectus* – *lectulus* – *lecticulus* (*ложе* – *ліжко* – *ліжечко, диванчик*); б) потреба вказування на менший розмір одного з кількох об'єктів певного виду (e.g. *culcita* – *culcitula* – *culcitella* (*подушка* – *подушечка* – *малесенька подушечка* (*спеціально під щоку*); в) з метою посилення емоційно-експресивної сили демінутивного похідного (e.g. *puera* – *puella* – *puellula* (*дівчинка* – *дівчатко* – *дівчаточко*).

На противагу українській мові, де вторинні демінутиви переважно мають яскраво виражені оцінно-емоційні та експресивні конотації, у значенні демінутивів другого ступеня латинської мови сема об'єктивної малості, як правило, є визначальною, що підтверджується великою кількістю подібних утворень у групах іменників, які позначають предмети побуту і щоденного використання (e.g. *capsa* – *capsula* – *capsella* (*скриня* – *скринька* – *малесенька скринька*), *cupa* – *cupula* – *cupella* (*діжа* – *діжка* – *діжечка*) та дещо меншою – у назвах живих істот (e.g. *avis* – *avicula* – *avicella* (*птаха* – *пташка* – *пташечка*). Пор.: *Grunnit* porcellus*, ut sus vetus ante,*

tenellus (*Рохкає* мале порося*, як рохкала стара свиня*) [12, с. 148]. Проте стверджувати, що в таких випадках відбувається проста зміна одного суфікса на інший було б не зовсім коректно, адже деякі дослідники (наприклад, Е. Вольфлін) відзначають, що в той час, як у суфікса -*ul*- демінутивність концентрується в одному *l*, то в -*ell*- вона є підсиленою удвічі [4, с. 11]. За твердженням Г. Я. Туровера, ще латинські граматики (Прісціан, Донат, Діомед та ін.) зауважували, що внаслідок втрати деякими демінутивами із суфіксом -*ul*- значення зменшеності виникла потреба перенести функції цього суфікса на суфікс -*ell*-. Значення зменшеності не лише зберігалося, але й набувало більшої виразності та емоційної насиченості у вторинних демінутивних утворень із суфіксом -*ell*- [8, с. 311]. Тому в тих іменників, які демінутиви першого ступеня утворювали за допомогою суфікса -*ell*-, при вторинній демінутивізації відбувалося нарощення -*ul*- до -*ell*-, завдяки чому яскравіше проступало емоційно-експресивне забарвлення (e.g. *culter* – *cult*ell*us* – *cult*ell*ulus* (*ніж* – *ножик* – *ножичок*); *liber* – *lib*ell*us* – *lib*ell*ulus* (*книга* – *книжка* – *книжечка*); *porcus* – *porc*ell*us* – *porc*ell*ulus* (*порося* – *поросятко* – *поросяточко*). Пор.: *Nam et hic ipse,* – *aiebat,* – *iners* asellus *et nihilo minus mordax morboque detestabili caducus*… (*Зрештою,* – *казав він,* – *це* віслючення *дуже ліниве і вперте, схильне до падучої хвороби…*) [13, с. 202].

Окремо зупинимося на втраті значення зменшеності демінутивами першого ступеня (десемантизації) – основній причині вторинної демінутивізації в латинській мові. Як уже зазначалося, одним із головних факторів втрати демінутивами значення зменшеності та емоційної оцінки, було їх часте вживання. „Найрозповсюдженішими в латинській мові були зменшені форми іменників, які позначали предмети та явища, тісно пов'язані з побутом, виробничою діяльністю людини, які внаслідок своєї корисності, важливості викликали до себе особливе прихильне ставлення. Але завдяки частому використанню таких зменшувальних слів властивий їм відтінок емоційного характеру поступово стирався…", – пише Ф. Г. Горбач [3, с. 3]. Втім, не менш важливим фактором, який спричиняв десемантизацію демінутивів, було те, що деякі з них із часом розвивали інші значення, а для вказівки безпосередньо на малість відбувалася вторинна демінутивізація (e.g. *arc*ul*a* (і *ящичок*, і *духовий ящик в органі*, і *гріб*) – *arc*ell*a* (*ящичок*), *flosculus* (і *квіточка*, і *краса,* і *прикраса,* і *красномовство*) – *flosc*ell*us* (*квіточка*), *cas*ul*a* (і *хатина*, і *могильний склеп*, і *плащ з каптуром*) – *cas*ell*a* (*хатинка*). За свідченням Р. О. Домбровського, інколи інші значення розвивали демінутиви 2-го ступеня, у той час як первинні похідні зберігали мінорабельність (e.g. *clav*ul*us* (*цвяшок*) – *clav*ell*us* (і *цвяшечок*, і *бородавка*); *pap*ul*a* (*прищик*) – *pap*ell*a* (і *прищик*, і *сосочок,* і *пуп'янок троянди*) [4, с. 9]. До десемантизованих демінутивів можна віднести і ті утворені за допомогою демінутивних суфіксів лексеми, які, проте, не виражають зменшеності взагалі або лише натякають на неї (e.g. *mustella* – *ласка* (зоол.), від *mus* – *миша*; *fundulus* – *сліпа кишка* (анат.), від *fundus* – *основа*, *міра*, *дно*; *Mercuriolus* – *статуетка Меркурія*, від *Mercurius* – *Меркурій* (міфол.); *lunula* – *жіноча прикраса у вигляді місяця*, від *luna* – *місяць*).

Висновки. Отже, як показав аналіз, вторинна демінутивізація є однією з яскравих особливостей суфіксального словотвору та семантики демінутивів української і латинської мов, а також продуктивним засобом розвитку лексико-семантичної системи мови. Одним із основних факторів появи вторинних демінутивів у обох мовах є явище десемантизації, причини якої мають і спільні ознаки, і етномовні особливості. Так, в латинській мові десемантизація демінутивів відбувалася внаслідок їх частого вживання, що призводило або до повного/часткового стирання значення зменшеності, або до появи в семантиці похідного низки інших значень, не пов'язаних із поняттям малості. Незначна частина демінутивів десемантизувалася внаслідок термінологізації значення або метафоризації. В українській мові основними факторами десемантизації демінутивів є їх часте вживання, термінологізація, спеціалізація значення, а також зникнення твірного слова та десемантизація у складі певного фразеологізму. Проте найголовнішим фактором появи в українській мові вторинних демінутивів є прагнення мовців до увиразнення, підкреслення, посилення оцінно-емоційного значення при вираженні особистого ставлення до об'єкта чи для впливу на адресата, тоді як в латинській мові основна причина появи вторинних значень демінутивних суфіксів полягала саме у втраті демінутивами значення об'єктивної зменшеності або в появі у їхній семантиці низки недемінутивних значень. Фактор підкреслення виразності та емоційної насиченості в більшості подібних випадків виступає як другорядний.

Список літератури:

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков: [учеб. пособие для пед. ин-тов. по спец-ти № 2103 «Иностранные языки»] / Владимир Дмитреевич Аракин. – Л.: Просвещение, 1979. – 259 с.
2. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира: [монография] / Ирина Александровна Голубовская. – К.: Киевский университет, 2002. – 293 с.
3. Горбач Ф. Г. Основные средства выражения уменьшительности во французском языке: автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «романские языки» / Ф. Г. Горбач. – К., 1954. – 14 с.
4. Домбровський Р. О. Семантика і продуктивність демінутивного суфікса -ellu- в пізній латині / Р. О. Домбровський // Іноземна філологія. – Вип. 95. Питання класичної філології. – Львів: Вища школа, 1989. – № 21. – С. 7-12.
5. Сагач Г. М. Эмоциональные суффиксы имен существительных в современном украинском литературном языке: автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «украинский язык» / Г. М. Сагач – К., 1977. – 28 с.
6. Статеева В. И. Дедеминутивизация в украинском языке: автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «украинский язык» / В. И. Статеева. – Ужгород, 1982. – 19 с.
7. Томижина Г. Я. Нивеляция уменьшительности в существительных, образованых при помощи суфиксов субъективной оценки / Г. Я. Томижина // Тези доповідей та повідомлень міжвузівської наукової конференції з питань східнослов'янського іменного словотвору. – К.: Наукова думка, 1974. – С. 97.
8. Туровер Г. Я. Вопросы развития уменьшительных суффиксов в поздний период существования латинского языка / Г. Я. Туровер // Грамматика, лексика и стилистика: [уч. зап. 1-го Моск. гос. ин-та иностр. языков. Том XV] / отв. ред. Л. И. Базилевич. – М., 1957. – С. 305-340.

Джерела ілюстративного матеріалу:
9. Вовчок М. Інститутка / Марко Вовчок // Оповідання. Казки. Повісті. Роман / упоряд. і приміт.О. О. Білявської; ред. тому Н. Є. Крутікова. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 256-294.
10. Довженко О. Зачарована Десна / Олександр Довженко // Кіноповісті. Оповідання / упоряд. і приміт. Ю. Е. Григорьєва. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 431-473.
11. Забужко О. What makes you smile when you are tired / Оксана Забужко // 100 тисяч слів про любов, включаючи вигуки: / авт. проекту С. Г. Васильєв, О. А. Коваль; упор. С. Г. Васильєв. – Харків: Фоліо, 2008. – С. 98-112.
12. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я і приказки / Юрій Васильович Цимбалюк. – К.: Вища школа, 1990. – 434 с.
13. Apulejus Metamorphoses / Apuleius (Saturninus) // Metamorphoses: In 2 vol. – Cambr., Mass.; Lnd.: Harvard UP, 1989. – Vol. 2: Books 7-11. – 377 p.

Руда Н.В.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ВТОРИЧНАЯ ДЕМИНУТИВИЗАЦИЯ: ПРИЧИНЫ, ФУНКЦИИ, СЕМАНТИКА (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО И ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация
Статья посвящена исследованию явления вторичной деминутивизации в украинском и латинском языках. Установлены основные причины появления вторичных деминутивов. Проанализированы семантика и функции вторичных деминутивов. Осуществлен сопоставимый анализ причин, функций и семантики вторичной деминутивизации в украинском и латинском языках. Выявлены общие и специфические признаки явления вторичной деминутивизации **для каждого из языков.**
Ключевые слова: деминутив, категория деминутивности, вторичная деминутивизация, оценочно-эмоциональное значение, экспрессия.

Ruda N.V.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SECONDARY DIMINUTIVIZATION: CAUSES, FUNCTIONS, SEMANTICS (BASED ON UKRAINIAN AND LATIN LANGUAGES DATA)

Summary
The article is devoted to the research of secondary diminutivization phenomenon in Ukrainian and Latin languages. Main causes of secondary diminutives appearance are manifested. Semantics and functions of secondary diminutives are analyzed. Comparative analysis of causes, functions and semantics of secondary diminutivization is conducted. General and peculiar for each language fea-tures of secondary diminutivization phenomenon are highlighted.
Keywords: diminutive, diminutive category, secondary diminutivization, evaluative-emotional meaning, expression.

УДК 82-343:398

МІФОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОЛЬКЛОРНИХ ОБРАЗІВ У ЛІТЕРАТУРНІЙ СПАДЩИНІ ОСИПА МАКОВЕЯ

Савеленко І.М.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Досліджено деякі аспекти художньої трансформації міфологічно-фольклорних образів у літературній спадщині Осипа Маковея. Встановлено, що у своїй творчості автор використовує та переосмислює образи античної, східнослов'янської та української міфології. У статті проаналізовано специфіку образно-міфологічної системи усної етнічної пам'яті у авторській інтерпретації, де крізь призму міфологічних уявлень розкривається духовний світогляд народу.
Ключові слова: міф, демонологія, міфологічна розповідь, демонічна істота, фольклорний образ.

«Міфологія як стихійна поезія є необхідною умовою і початковим матеріалом будь-якого мистецтва, його арсеналом і підґрунтям»
М. Костомаров

Словесний вид мистецтва втілює етико-естетичні складові характеру нації, що дає можливість продемонструвати стійкість механізму колективної пам'яті народу. Цей процес специфічний тому, що саме авторські художньо-словесні тексти ввібрали і трансформували форми усної етнічної пам'яті – зразки традиційної народної творчості та міфології.

Постановка проблеми. Однією із важливих передумов інтенсивного розвитку уснословесознавства у першій половині ХІХ ст. стало виникнення фоль-

© Савеленко І.М., 2015

клористичних шкіл, які чітко окреслили комплекс першочергових для дослідження проблем, виробили дієві методологічні схеми їх аналітичного розбору, активно вводили новий фольклорний матеріал у науковий обіг. Хронологічна першість серед академічних фольклористичних шкіл належить міфологічній.

Найбільшого розвитку в Україні ідеї міфологічної школи набули у теоретичних працях Миколи Костомарова. У своїх дослідженнях учений торкнувся проблем міфологічної основи народних вірувань та обрядів. Вивчаючи давню слов'янську міфологію з її природно-релігійними культами, науковець шукав їх відгомону в усно-поетичних творах, крізь них розкривав духовний світогляд народу.

«Слов'янська міфологія» Миколи Костомарова стала важливим етапом у дослідженні української міфології. Його погляди на народну поезію і міфологію як першооснову літератури були розвинені і поглиблені О. Потебнею в дослідженнях: «Из записок по теории словесности», «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий», «О некоторых символах в славянской народной поэзии», «Слово и миф.»

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденцію до поглиблення теоретичного осмислення трансформації міфологічно-фольклорних сюжетів, мотивів, образів у літературі спостерігаємо у дослідженнях початку XXI ст. таких вчених: С. Росовецького, М. Дах, І. Зварича, В. Буряка, Л. Скупейка, В. Давидюка та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження аспектів художньої трансформації міфологічно-фольклорних образів у літературній спадщині Осипа Маковея. Аналіз специфіки образно-міфологічної системи усної етнічної пам'яті у авторській інтерпретації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературній спадщині Осипа Маковея знайшла своє відображення українська, слов'янська, антична та релігійна міфологія. Серед творчого доробку на антирелігійні теми виділяється одна з кращих ранніх поем Маковея «Молох». Сюжет її взятий з міфології давніх фінікійців, які поклонялися Молоху – богові сонця і релігії. Цей жорстокий бог був освячений церквою, мав своїх вірних слуг – жерців. Вони проповідували святість і всемогутність Молоха, спалювали на його честь людей.

У світовій літературі образ Молоха набрав символічного значення – це сліпа, всепоглинаюча сила, що вимагала все нових і нових жертв. У такому ж плані відтворив його і О. Маковей. Та – і це особливо варто підкреслити – український поет показав, як ті, що вірили у всемогутність Молоха, прозріли, як вони збунтувалися проти ненаситного бога.

У поемі виступають дві сили – мешканці Ливанону, які благають Молоха врятувати їх від страшної посухи, заразливих хвороб та чуми, та сам Молох і його слуги – «святі жреці», «страшні для народу цілого». Але бог невмолимий, він – бездушний, не чує страждань людей, чекає на нові жертви. Його залізне зображення, статуя, стоїть біля храму на троні кам'янім:

«Як віл, мав голову і роги,
А тулуб схожий, як в людей,
Погані руки, довгі ноги
І камені замість очей.
Весь чорний був і закоптілий,
І погляд мав хмарний, несмілий» [10, с. 54].

Молох не бачить горя, бо замість очей у нього камені, не співчуває людям, "бо грудь без серця мав, пусту": "*До рук він дошку мав прибиту, / на ню всі жертви принимав / і в чорну грудь свою відкриту / в огонь страшний на смерть кидав*" [10, с. 54]. У світової міфології вогонь – один із центральних образів. Майже в кожному фольклорному творі є про нього згадка. Вшановування вогню пов'язане з уявленнями про його божественну очисну силу. Вогонь – це засіб, що очищає і оберігає людину та допомагає їй. При цьому він дуже часто виступає у поєднанні з водою, бо це два першоелементи світотворення. Вогонь може бути земний, небесний або підземний. І якщо в перших двох випадках він асоціюється з добробутом, то в останньому – із загрозою для людини.

Перші помічники Молоха – жреці "святі", які: "*Молоха мертвого / там посадили його на престіл / і вічно пильнували строго, / щоб хто єго не скинув в діл…*" [10, с. 54]. Щоб умилостивити бога, на його честь спалили кількох дівчат, а серед них красуню Аду, яку палко любив юнак Гірам. Та Молох не допоміг людям: "*Сім днів всі ждали неспокійно, / не певні завтрашнього дня, – / сім днів минуло безнадійно, / і вмерла не одна сім'я. / Палила дальше ще посуха, / чума ширила смерть і страх*" [10, с. 58]. Терпець віруючим урвався. Гірам звернувся до громади із закликом розбити статую бога, бо "*В нічім нам Молох не поможе, / а все зжере, що нарід дасть*" [10, с. 59]. Народ, який довго покорявся сліпій силі, вірив у всемогутність божества, відчув у собі відвагу та силу до боротьби і скинув залізного ідола, розігнав вірних слуг Молоха – жерців, став вільним, вже не лякавсь самого бога:

«Хоч Молох був з заліза кутий
І мармуровий мав престіл,
Та як завзявся нарід лютий,
Звалився бог безсильно в діл.
………………
І втішно всім, що се вчинили,
і лячно, бо то бог лежав,
ось ждуть, чи всі помруть в тій хвилі,
та бог не встав і не скарав.
Залізо на землі лежало,
і бога не лякавсь ніхто…» [10, с. 59].

Останні рядки поеми звучать як гімн людині, яка скинула з себе пута релігійного фанатизму, вирвалась із темряви ночі на білий день. Заклик до боротьби проти релігійного дурману і засилля церковників, ствердження сили людського розуму – такі думки пронизують поему «Молох». Серед ранніх творів Осипа Маковея ця поема помітно виділяється чіткістю поетичного задуму, стрункістю композиції, ритмічного малюнка.

Українська демонологія також чітко відображена у творчому доробку Осипа Маковея. У казці "Чортова скала" простежується демонічний світ нечистої сили в образі чорта Антипка: "*Антипко лютий був: надувсь суворо / і застогнав, печера загула*" [10, с. 63], "*… а чорт проворний, шле зневіру, страх, / жалібними думками душу мучить, ставляє мари мовчазні в кутках / і думає, як тим усім докучить / та перепон усяких накладе*" [10, с. 66]. В. Жайворонок зазначає: "**Антипко** – у народній уяві – чорт, якому дверима відбито п'ятки, через що він шкутильгає; уживається також як лайливе слово; у народі вважають, що антипко викльовується з курячого зноска" [5, с. 59]. Осип Маковей влучно відтворює його сутність: "*А в хіднику щось ходить, чити кроки, / мов звір іде, бо ратиці тріщать, / сопе і стогне в тій норі глибокій / і чути, миші десь малі пищать. / Минає хвиля – й видко стать погану, / якусь страшну*

рогату чорну стать. / Антипко се приходить ку Степану, / бере єго, злітає понад ліс, / летить кудись у сторону незнану…" [10, с. 69].

В українській традиції чорт має безліч імен: біс, диявол, дідько, люципер, сатана, осинавець, щезник, злий. "Він уважається уособленням усієї нечистої сили, хоча належить до її нижчого розряду. Створення узагальненого образу нечистої сили − чорта − сягає найдавніших часів. Протягом віків він значно транформувався, як його функції та назви…, що характерихують окремі його властивості: чорт − це і ворог, бо нашіптує людині злі думки; лихий, адже робить лихі справи; пекельник, оскільки є господарем пекла; куций, адже має куцого хвоста; а ще він − лукавий, нечистий і, звичайно ж, дідько" [19, с. 741-472]. О. Маковей дотримується цього: "*Убить тебе − для мене то не штука, / та жаль мені, вертай домів назад; / вже в тобі загніздилася розпука, / зневіра до людей − я сьому рад, / мені таких до діла все потреба… / Множіться, недовірки, я ваш брат, / з вас будуть слуги пекла, а не неба!..*"" [10, с. 70-71].

Простежуються у творчості О. Маковея образи зі східнослов'янської міфології, зокрема постать Бояна − це "легендарний києво-руський поет-дружинник другої половини XI − початку XII ст., згадується у "Слові про Ігорів похід" та в одному з написів на стінах Софіївського собору в Києві. "Віщий співець", "онук Велеса" (відомого з протоукраїнської доби бога поезії та тваринництва), він оспівував міць Київської держави, бойові звитяги русів" [9, с. 91]: "*Боян співає пісню, / Аж радуєсь душа, / Гадок рої наводить / І будить до життя. / Як сум захмарить серце / І туча нас гнете, / Розважить пісня серце / І тугу розжене*" [10, с. 137]. У «Слові...» Боян виступає віщуном, незалежним співцем, який оспівує діяння князів, а в О. Маковея він зображений у ролі сподвижника: *«Збери їх у громаду / І з піснею в устах / Веди їх в бій помститись / На Русі ворогах»* [10, с. 138].

Зі слов'янської міфології у поезії яскраво змальована міфічна істота у однойменній поемі "Ревун". Ревун − це душі нехрещених дітей, які не можуть знайти спокою: "*Є скарби неоціненні / в душах вибраних борців, − / що ж, коли пани скажені / роблять з дурнів мудреців…*" [10, с. 269].

У словнику української мови "Ревун" має три значення: "1. *розм.* Той, хто багато і часто реве, плаче; 2. *мор.* Звуковий сигнальний прилад; сирена; 3. Велика широконоса мавпа родини цебусових; живе в лісах Південної і Центральної Америки, має довгий чіпкий хвіст і дуже гучний голос" [17, с. 476]. За змістом поеми можна простежити відповідність: 1 - "*Ще не знав малий і слова − / слава вже була готова, / що такого Ревунця / не було ще у вітця*" [10, с. 270]; 2,3 - "*Мирко жив собі щасливо, / ріс скоренько всім на диво, / і хоч нот іще не знав, / але славний голос мав*" [10, с. 270], "*Знав таких пісень багато, / аж з утіхи плескав тато: / "Що за голос! Що за слух! / Мирку! Ти є справді зух!*"" [10, с. 273].

Осип Маковей влучно втілив в образ головного героя − Ревуна, міфічну істоту, яка не може знайти спокою. Ще одна істота у східнослов'янській міфології, яка не може знайти спокою у потойбічному світі − це мева (мавка). Ще І. Нечуй-Левицький зазначав, що "Мавки символізують душі дітей, які народилися мертвими чи померли нехрещеними. Вони часто постають у вигляді молодих красивих дівчат, що танцями і співом заманюють хлопців у ліс, де залоскочують їх до смерті або стинають їм голови. Щоб урятувати душу дитини, потрібно було на Троїцькі святки підкинути вгору хустину, назвати ім'я й промовити: "Хрещу тебе", і врятована душа попадала в рай. Якщо ж душа доживала до семи років і не потрапляла в рай, то немовля перетворювалося на русалку або мавку і завдавало людям шкоди" [12, с. 49]. Осип Маковей влучно відобразив цей образ у своїй поезії: "*А там мева біленька зблудила, / скоролетнії крила втомила, / занесла єї буря в безвісти − / годі бідній на воду усісти… Полетіла душа моя світом / з милосердям для всіх з привітом… / Она б'ється, самотня з гадками / та шукає спочинку світами. / Чей она, моя бідна, не згине, / залетить колись в рай, де спочине…*" [10, с. 147].

У творчості Осипа Маковея літературні ремінісценції співіснують з фольклорними. Так, у переспіві з поеми Овідія "Орфей і Еврідіка" автор наділяє античних богів глибокими почуттями, притаманними людині. За поемою Овідія "Метаморфози" можна спостерігати: "Великий співець Орфей, син річкового бога Еагра і музи Калліопи, жив у далекій Фракії. Дружиною Орфея була прекрасна німфа Еврідіка" [8, с. 172]. За міфом бог Аїд повернув з підземного царства Еврідіку за однієї умови, яку поставив перед Орфеєм: "ти підеш уперед слідом за богом Гермесом, він поведе тебе, а за тобою буде йти Еврідіка. Але під час подорожі по підземному царству ти не повинен оглядатися. Пам'ятай! Оглянешся, і зараз же покине тебе Еврідіка і повернеться назавжди в моє царство" [8, с. 174]. Попри те, що Аїд (Плутон) та інші боги підземного царства у античній міфології вважалися страшними богами, Осип Маковей у своєму творі зображує співчутливими до чужого горя: "*Так він співав, молив о жінку − / Аж всі заплакала тогди, / Суп рвати перестав печінку, / А Тантал не ловив води. З збаганками станули беліди, / Заплакали і евменіди, / На камені Сізіф присів, Спмнилось колесо Іксйона, / Сам володар і Персефона − / Всі розжалились од тих слів*" [10, с. 121].

Також у оповіданні "Ксантипа" Осип Маковей демонструє образ з давньогрецької міфології. За словником "Ксантиппа − дружина грецького філософа Сократа, відома своїм поганим характером. Її ім'я стало прозивним для сварливих і поганих дружин, що не вміють оцінити гідно розум, таланти, справи свого чоловіка" [9, с. 253]. Осип Маковей поселив цей образ в українську родину, щоб створити ефект комізму: "*А мав він жінку Ксантипу, дуже люту бабу. Замість тішитися таким розумним чоловіком, славним на ціле місто і на цілий край, вона щодня з ним сварилася*" [11, с. 273].

Черпаючи досвід із глибини фольклорних джерел, Осип Маковей створює свій, неповторний арсенал художніх засобів, образів, що дозволяє йому реалістично відтворити життя. Поет «має свій «голос», свої акценти, своє бачення світу, свою форму для розмови з читачем» [15, с. 38].

Висновки. Своєрідність творчої спадщини Маковея визначається не лише співвідношенням точки зору автора і героя, хронологічною організацією сюжету, а й всією образно-міфологічною системою, яка грунтується на засадах фольклорного та міфологічного зображення.

Список літератури:

1. Вовк М. П. Міфо-символічні джерела прозової спадщини Василя Барки: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня к. філол. н.: спец. 10.01.07 «Фольклористика» / М. П. Вовк. – Київ, 2006. – 22 с.
2. Войтович В.В. Міфи та легенди давньої України / В.В. Войтович. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 392 с.
3. Давидюк В.Ф. Первісна міфологія українського фольклору / В.Ф. Давидюк. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2007. – 324 с.
4. Давидюк В.Ф. Українська міфологічна легенда / В.Ф. Давидюк. – Львів: Світ, 1992. – 176 с.
5. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
6. Засенко О. Осип Маковей. – К., 1968. – 218 с.
7. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М.І. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 384 с.
8. Кун М.А. Легенди і міфи стародавньої Греції / М.А. Кун. – Х.: Фоліо, 2008. – 441 с.
9. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія» 1997. – 752 с.
10. Маковей О.С. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поетичні твори. Повісті / Авт. передм. Ф.П. Погребенник; Упоряд. та авт. приміт. О.В. Мишанич. – 719 с.
11. Маковей О.С. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2: Художня проза / Упоряд. та авт. приміт. О.В. Мишанич. – 537 с.
12. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / Нечуй-Левицький І. – К.: Обереги, 1922. – 88 с.
13. Підлісна Г.Н. Антична література для всіх і кожного / Г.Н. Підлісна. – К.: Техніка, 2003. – 384 с.
14. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології / С.П. Плачинда. – К.: Укр. письменник, 1993. – 63 с.
15. Приходько І. Сатирик, поет, белетрист – Осип Маковей (1867-1925) // Педагогічна думка, 2007. – № 3. – С. 33-39.
16. Росовецький С. Фольклорно-літературні зв'язки: Компаративний аспект: Монографія. – К., 2001. – 231 с.
17. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 7. – 476 с.
18. Слухай Н.В. Етноконцепти і міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н.В. Слухай. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 167 с.
19. Шкода М.Н. Люба моя Україна. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети та повіря українського народу / М.Н. Шкода. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 544 с.

Савеленко И.Н.
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

МИФОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОЛЬКЛОРНЫХ ОБРАЗОВ В ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ ОСИПА МАКОВЕЯ

Аннотация
Исследованы некоторые аспекты художественной трансформации мифологически-фольклорных образов в литературном наследии Осипа Маковея. Установлено, что в своем творчестве автор использует и переосмысливает образы античной, восточнославянской и украинской мифологии. В статье проанализирована специфика образно-мифологической системы устной этнической памяти в авторской интерпретации, где сквозь призму мифологических представлений раскрывается духовное мировоззрение народа.
Ключевые слова: миф, демонология, мифологический рассказ, демоническое существо, фольклорный образ.

Savelenko I.M.
Ivan Franko National University of Lviv

MYTHOLOGICAL ASPECTS OF FOLK IMAGES IN LITERARY HERITAGE OF OSIP MACOVEI

Summary
Some aspects of the artistic transformation of mythological, folk images in the literary heritage of Osip Macovei are studied. It is established that in his work the author uses and reinterprets images of Ancient, Eastern Slavic and Ukrainian mythology. The paper analyzes the specifics of figurative mythological system of oral ethnic memory in the author's interpretation, where spiritual outlook of the people is disclosed through the prism of mythological concepts.
Keywords: myth, demonology, mythological story, demonic creature, folklore image.

УДК 821.161.2-1Жил (045)

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ПОКОЛІННЯ ШІСТДЕСЯТНИКІВ НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ І.В. ЖИЛЕНКО

Сардарян К.Г.
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті дана спроба оцінити діяльність представників покоління шістдесятників, акцент зроблено на творчості яскравої представниці цієї літературної течії – І. В. Жиленко, що дозволило з'ясувати місце творчого доробку мисткині в літературному процесі зазначеного періоду; виявити особливості та роль унікального покоління шістдесятників.
Ключові слова: покоління шістдесятників, відродження, національна свідомість, духовність, родинні цінності, прагнення незалежності.

Шістдесятники – назва покоління української інтелігенції, що увійшло в культуру та політику України у другій половині 1950-х рр., під час «відлиги», та найповніше творчо виявило себе на початку та в середині 1960-х рр., звідки й назва [4; 15].

Шістдесятники стали символом творчої розкутості, свободи самовираження, усного оприлюднення нестандартних форм і прийомів естетичного антиконформізму, поривання до експерименту і бунту супроти офіційних канонів мистецтва соціалістичного реалізму. Шістдесятницький рух згуртовував митців різних жанрів та роду діяльності, несхожих уподобань. З 1963 р. розпочалася хвиля ідеологічних звинувачень на адресу шістдесятників, насамперед у націоналізмі. Влада розгорнула кампанію цькування шістдесятників у пресі, на засіданнях спілок та різноманітних зібраннях. Партійні та карні органи забороняли, а потім розганяли літературно-мистецькі зустрічі та творчі вечори шістдесятників, закривали клуби творчої молоді. Поступово більшість шістдесятників була позбавлена можливості видавати свої твори, їх звільняли з роботи, проти них влаштовувалися провокації. Шістдесятники орієнтувалися на досягнення європейської й світової літератури, сміливо ламали канони казенної літератури соціалістичного реалізму. Ірина Володимирівна Жиленко входить у контекст цієї літературної течії, адже очевидно, що вона, будучи самобутньою поетесою, відстоювала ті самі духовні цінності, притримувалась тієї філософії творчості. Пріоритетами її духовної культури, а отже і творчості були: віра в людину, родинні цінності, пошук та відстоювання справедливості, духовність.

Актуальність дослідження. Для збагачення наукового уявлення про розвиток вітчизняної літератури важливо оцінити діяльність усіх її чільних представників, такою представницею є І. В. Жиленко, тому необхідні повноцінний аналіз її внеску, виявлення особливостей та ролі унікального покоління шістдесятників. Саме таким чином література, включаючи новітній період, стане цілісним знанням про єдиний, безперервний процес еволюції української літератури.

Метою наукової розвідки є розгляд творчого доробку мисткині як представниці руху шістдесятників. Для досягнення вищезазначеної мети вирішуються такі **завдання**: 1) виявити значення руху шістдесятників для громадського, літературного, політичного життя України; 2) довести роль літератури як виду суспільно-політичної, творчої інформаційної діяльності, здатної організувати громадян на реальні соціальні дії в творчих цілях в переломні, кризові періоди вітчизняної історії; 3) визначити місце творчого доробку І. В. Жиленко в літературному процесі.

Літературно-критичний огляд творчого доробку шістдесятників є предметом дослідження чисельних наукових розвідок вітчизняних науковців, таких як: М. Жулинський, В. Дончик, І. Дзюба, О. Пахльовська, М. Наєнко, Ю. Ковалів, Т. Гундорова, Л. Тарнашинська, М. Ільницький, А. Дністровий, Р. Корогодський та ін.

Творчість Ірини Володимирівни Жиленко знайшла відображення у працях вітчизняних літературознавців. Зокрема творчості І. Жиленко присвячені наукові розвідки М. Жулинського, О. Никанорової, Г. Гордасевич (рад. період), Д. Дроздовського, М. Коцюбинської, Д. Кишинівського, В. Сулими, А. Макарова, М. Павленко, Г. Штоня, М. Штолько, К. Сардарян.

Між іншим, окремих праць, присвячених дослідженню поетики та стилістики поетичних і прозових текстів І. В. Жиленко ще не було, крім того, мистецька спадщина письменниці буде завжди актуальною, оскільки вічними залишаються принципи милосердя, добра, правди, що їх проголошувала Ірина Жиленко у своїх творах.

Недостатнє дослідження творчого доробку такої знакової письменниці, як Ірина Володимирівна Жиленко, свідчить про необхідність всебічного вивчення її поетичної спадщини, яка нерозривно пов'язана із епістолярієм мисткині, що також не знайшов свого адекватного розгляду.

Таким чином, не дивлячись на те, що в сучасному українському літературознавстві та в літературознавстві радянських років було здійснено чимало розвідок, присвячених вивченню творчості мисткині, в сучасному українському літературознавстві системного та цілісного розкриття цієї малодослідженої актуальної проблеми не відбулось.

У суспільно-політичному житті України 1960 – 1970-х рр. шістдесятники являли собою внутрішню моральну опозицію до радянського тоталітарного режиму, складали ядро Дисидентського руху (Руху опору). Українські шістдесятники своїми творами й активною громадською діяльністю намагалися відроджувати національну свідомість, боролися за збереження української мови і культури, сприяли демократизації суспільно-політичного життя в республіці, виступали проти русифікації й національного поневолення та за розширення свободи художньої творчості, за оновлення й демократизацію суспільства. Шістдесятникам вдалося відновити традиції української інтелігенції 60-х рр. XIX ст., якій були притаманні прагнення духовної незалежності, вторування на ідеали громадянського суспільства та служіння народові [4, с. 15].

Літературну течію шістдесятників представляли письменники Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, В. Шевчук, Є. Гуцало, В. Дрозд, І. Жиленко, В. Голобородько, І. Калинець, Б. Мамай-

© Сардарян К.Г., 2015

сур, В. Стус, Григір Тютюнник, Л. Скирда, В. Мороз; художники: А. Горська, О. Заливаха, В. Зарецький, В. Кушнір, Г. Севрук, Л. Семикіна; літературні критики І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, М. Коцюбинська, В. Іванисенко; кінорежисери: С. Параджанов, Ю. Іллєнко; перекладачі Г. Кочур, М. Лукаш; журналісти В. Чорновіл, В. Марченко та багато інших, проти яких після їхнього короткочасного яскравого дебюту почалося цькування з боку влади.

Представники цього руху в умовах «відлиги» виявили прагнення до пошуку нових форм художнього самовираження на основі осмислення національного досвіду. У творчої молоді зростав інтерес до вивчення духовної спадщини свого народу. Однак навіть ознайомитися з творчим доробком багатьох діячів культури минулого було складно. Проте молоді інтелектуали знаходили можливості дедалі глибше і всебічно пізнавати національну духовну спадщину. Все це привело їх на шлях боротьби за оновлення суспільства, відмови від тоталітаризму в усіх сферах суспільного буття, зокрема, в духовних процесах, до ствердження загальнолюдських моральних і естетичних цінностей.

Шістдесятники у своїх творах намагалися говорити про реальні проблеми життя, болючі питання, замовчувані за доби сталінізму, які хвилювали тогочасне українське суспільство. Творчості шістдесятників були притаманні протистояння штампам соцреалістичної догматики, сповідування свободи творчого самовираження, культурний плюралізм, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, естетична незалежність, індивідуалізація, обстоювання свободи митця, естетизм, інтелектуалізм, єдність національних і світових традицій та новаторства, увага до історико-національної тематики, реалістичне зображення дійсності [4, с. 16].

Шістдесятницький рух згуртовував митців різних жанрів та роду діяльності, несхожих уподобань. Молоді літератори гуртувались навколо клубу «Сучасник», який було організовано в 1960 р. Культурно-мистецькі заходи, що відбувалися у клубі, сприяли ще більшому ідейному зближенню митців. Було організовано театральну секцію Клубу творчої молоді, вечір пам'яті Василя Симоненка в грудні 1963 р., щорічні вечори пам'яті Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, виставки молодих художників, вечори поезії молодих літераторів за участю І. Драча, М. Вінграновського, Л. Костенко, І. Жиленко та інших митців [3, с. 165].

Шістдесятники розвинули активну культурницьку діяльність, яка виходила за межі офіціозу: влаштовували неформальні літературні читання та зустрічі, художні виставки, вечори пам'яті репресованих митців, ставили замовчувані театральні п'єси, складали петиції на захист української культури та переслідуваних однодумців [4, с. 16].

Справжніми осередками національної культури стали Клуб творчої молоді (голова – Л. Танюк) та львівський клуб «Пролісок», в яких молоді митці мали змогу розвивати та виражати власний світогляд і водночас формувати світосприйняття своїх читачів.

З 1963 р. розпочалася хвиля ідеологічних звинувачень на адресу шістдесятників, насамперед у націоналізмі. Влада розгорнула кампанію цькування шістдесятників у пресі, на засіданнях спілок та різноманітних зібраннях. Партійні та карні органи забороняли, а потім і розганяли літературно-мистецькі зустрічі та творчі вечори шістдесятників, закривали клуби творчої молоді. Поступово більшість шістдесятників була позбавлена можливості видавати свої твори, їх звільняли з роботи, проти них влаштовувалися провокації.

І. В. Жиленко згадує: «І все-таки суспільне життя не взялося кригою. Ще активно працював КТМ, хоч зазнав обшуків, нищень картин, скульптур і книг, хуліганських нападів на Симоненка, Танюка, залякувань Алли і дівчат-художниць. Оселі вже прослуховувались, а за Сверстюком, Світличним та іншими внадилися сексоти» [2, с. 167].

Шістдесятники орієнтувалися на досягнення європейської й світової літератури, сміливо ламали канони казенної літератури соціалістичного реалізму. В основу художнього відтворення дійсності вони поклали образи, що визначалися опоетизуванням новітніх здобутків науки і техніки – освоєння космосу, проникнення у глибини генетики, будови речовин, філософського осмислення понять часу і простору. Але і «космізм», і асоціативна «переускладненість» – далеко не головне в їх творчості, головні поетичні заповіді шістдесятників – виступ проти інерції поетичної думки, закостенілості, ілюстративно-кон'юктурного віршоробства, віра в справедливість, у своє право і змогу утверджувати її, усвідомлення індивідуальної цінності кожної людини й невичерпних багатств народної душі. А ще – неприйняття фальші, демагогії, оказенювання людських стосунків і літератури [8].

Рух «шістдесятників» було розгромлено або загнано у внутрішнє «духовне підпілля» арештами 1965 – 1972 рр. У цьому процесі частина шістдесятників без особливого опору перейшла на офіційні позиції (В. Коротич, І. Драч, В. Дрозд, Є. Гуцало та ін.), декого на довгий час (Л. Костенко), а інших взагалі перестали друкувати (Б. Мамайсур, В. Голобородько, Я. Ступак). Ще інших, що не припиняли опору національній дискримінації й русифікації, заарештовано й покарано довголітнім ув'язненням (І. Світличний, Є. Сверстюк, І.Калинець, В. Стус, В. Марченко та ін.), в якому вони або загинули (В. Марченко, В. Стус,), або після звільнення їм цілковито заборонена участь у літературному процесі. З цих останніх, що були заарештовані, єдиний Іван Дзюба офіційно капітулював і був звільнений з ув'язнення та допущений до літературної праці, але вже цілковито в річищі соцреалізму.

Не оминули ці заходи й родину Дрозда-Жиленко, щодо них також увімкнувся механізм відторгнення: постійні поневіряння, звільнення з роботи, відмова у публікації здобутків І. Жиленко та В. Дрозда.

У 60-ті рр. І. Жиленко була активною учасницею КТМ, часто відвідувала літературні вечори, присвячені ММ. Кулішеві, Г. Косинці та іншим, де познайомилась і потоваришувала з Б. Антоненко-Давидовичем, Г. Логвином, Г. Кочуром, І. Світличним, В. Чорноволом, А. Горською, Є. Сверстюком, О. Заливахою, М. Коцюбинською та іншими.

31.07. 1963 р. брала участь у несанкціонованому вечорі, присвяченому Лесі Українці, який організував І. Дзюба. Ірина Жиленко разом із І. Драчем, М. Вінграновським читала вірші, присвячені великій поетесі, за що її звільнили з роботи в «ЛУ». Того ж року також виступала з друзями-поетами В. Симоненком, М. Вінграновським на вечорі поезії в Київському медичному інституті, зорганізованому М. Плахотнюком; визначним для поетеси був вечір у Київському інституті харчових технологій, присвячений І. Франкові. Там відбулася своєрідна демонстрація національного протесту: молодь у вишиванках і зі смолоскипами пройшла від інституту до пам'ятника Каменареві, де пролунало вільне слово української інтелігенції [4, с. 256-257].

Посилення русифікації у ті часи, на згадку письменниці, доходило до комічного: українські сучасні пісні в державних концертах виконуються росій-

ською мовою. На «великодержавну мову» переходить партапарат і солідні держустанови. ...Вовки знімають овечі шкури [2, с. 167].

І. В. Жиленко згдує: «так зване «вільне» письменство щодня йшло на колючий дріт цензури, проривалось крізь нього з кров'ю і втратами, щоб донести до українського читача хоч дещицю правди, втілену в українському слові. Хай на півголодному духовному пайку, але народ все ж виживав і – в найрозумнішому своєму прошарку – залишався українським народом. Про це свідчать хоча б оті завали вдячних читацьких листів, які ми маємо» [2, с. 156].

Микола Жулинський відзначає, що у ті часи використовувалася «апробована система обвинувачень в «українському буржуазному націоналізмі», в «антирадянській націоналістичній пропаганді», оскільки не було фактів притягнення до судової відповідальності за «політичні злочини». Проте, «усе на планеті, що уособлювало чи символізувало звільнення від когось чи від чогось, що пробуджувалося, бунтувало, руйнувало усталеність, інерцію, стереотипи чи в політичному плані, чи в культурному житті, знаходило відгук у творчості молодих українських митців. Такий був час весняного пробудження, виходу із застиглих берегів канону, приписів, засторог» [3, с. 168].

Показовим у цьому сенсі є диптих Ліни Костенко «Кобзареві», в якому поетеса подає своє сприйняття й розуміння епохи: Ти ж бачиш сам, які складні часи: / Великі струси. / Перелом традицій. / Переосмислення краси. / І вічний рух – / у всесвіті, у світі... / Кобзарю, / знаєш, / нелегка епоха / оцей двадцятий невгомовний вік. / Завихрень – безліч. / Тиші – анітрохи. / А струсам різним утрачаєш лік [3, с. 169].

У Ірини Жиленко звучить мотив звільнення від мислення та моралі тоталітарного режиму: Утеча від життя! – ревнуло / високе сонмо корифеїв. / І респектабельно кивнуло / ні те ні се, але з портфелем. / Якийсь натруджений мозоль, / зірвавши пластир, впав / у транс. / Шипів: вузький діапазон, / салонність, барство, / декаданс. / Трагізм, абстрактний / гуманізм, / ідеалізм, аполітичність. / У тексті – космополітичність, / в підтексті – націоналізм [1, с. 395].

За слушним зауваженням М. Жулинського, Шевченко, як і Франко, Леся Українка, стають символами національного прозріння, оздоровлення нації; їхня творчість стимулює усвідомлення себе українцями, нацією, народом, тому зібрання біля пам'ятника Т. Шевченкові набули символічного звучання, що визначалось владою як акт громадянської непокори та націоналістична діяльність.

Науковець характеризує В. Симоненка як митця, що «відродив українське слово. ...У його поезіях майже не звучала «мова держзамовлення» – він простотою самовираження, промовистою адресністю своїх суджень та інвектив руйнував авторитарний, не індивідуальний – знеособлений! – стиль. Поезія Василя Симоненка викликала на діалог, вимагала реакції, тобто індивідуального, а не колективного сприйняття. Це було справді індивідуальне діалогічне слово, яке ефективно руйнувало ідеологічні стереотипи у масовій свідомості; воно повертало довіру до літературного тексту і відкривало шлюзи для автономного мислення. Таку ж функцію реабілітації індивідуального слова здійснювали вірші Івана Драча, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко, Бориса Олійника, Віталія Коротича, Веніаміна Кушніра, Ірини Жиленко...

Тому М. Г. Жулинський констатує, що шістдесятництво – це культурно- ідеологічна опозиція системі, причому опозиція індивідуальна, бо саме індивідуальне слово, слово поета, критика, мистецтвознавця, слово історика і слово бандуриста, колядника... «зазіхали» на монополію «державного мовлення» [3, с. 178]. Літературний процес періоду «хрущовської відлиги» носив просвітницький характер, був орієнтований на відродження гуманістичних тенденцій в мистецтві, виконував роль рушійної сили підйому української національної культури, і в цьому його основне значення.

Висновки. Ірина Володимирівна, ігноруючи тиск держави, на своєму літературному полі знайшла нові засоби та форми протистояння тодішньої сірої дійсності, які вбачала у подоланні духовного занепаду суспільства. У її спадщині знаходимо твори на соціальну проблематику, проте більшість творів репрезентують пріоритети мисткині, що відбивають її найвищі моральні, духовні й етичні цінності. Пріоритетами її духовної культури, а отже і творчості були: віра в людину, родинні цінності, пошук та відстоювання справедливості, духовність.

Спроба аналізу літературного доробку І. Жиленко доводить, що її творчість є зразком української літератури, в якій репрезентовано домінанти національної ментальності. Заслуга І. В. Жиленко не лише в тому, що вона з блиском довела необмежені можливості українського поетичної творчості та створила геніальні твори, а й у тому, що вона висловила передові, гуманістичні ідеї свого часу у всій їх складності, суперечливості, в усьому переплетенні актуальних, злободенних питань, нестримного прославлення життя у всіх його проявах і сумного скепсису, сподівань, мрій і тверезого погляду на життя. Літературна творчість Ірини Жиленко ще потребує належного осмислення й оцінки. На жаль, розмір статті не може дозволити розкрити всю повноту цієї теми. Творча спадщина мисткині є визначним культурним надбанням, тому може бути темою не одного монографічного дослідження.

Список літератури:

1. Жиленко І. В. Євангеліє від ластівки: Вибране з десяти книг / ред. рада: В. Шевчук та ін.; Упоряд., вступ. ст та бібліограф. А. М. Макаров. – Харків: Фоліо, 1999. – 544 с.
2. Жиленко І. Homo feriens: Спогади / Ірина Жиленко; передм. М. Коцюбинської. – К.: Смолоскип, 2011. – 816 с.
3. Жулинський М. Люди, що виривалися із обмежень звичності. Українська інтелігенція періоду хрущовської «відлиги» // Микола Жулинський. «Слобожанщина» – літературно-художній, суспільно-політичний та теоретико-методологічний журнал, 1996. – № 3. – С. 145–185.
4. Рух опору в Україні: 1960 – 1990. Енциклопедичний довідник: 2-ге вид. / Передм. Осипа Зінкевича, Олеся Обертаса. – К.: Смолоскип, 2012. – 896 с. + 64 іл.
5. Сардарян К. Г. Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті: монографія / К. Г. Сардарян. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2014. – 216 с.
6. Сверстюк Є. Шістдесятники і Захід / Євген Сверстюк // Блудні сини України. – К.: Товариство «Знання» України, 1993. – С. 23–33.
7. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико – літературний та поетикальний аспекти). – К., Смолоскип. – 2010. – 632 с.

8. Яворська Л. М. Місце В.Стуса в лавах шістдесятників / Л. М. Яворська. – Режим доступу: http://metodportal.com/node/18896]

Сардарян К.Г.
Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ПОКОЛЕНИЯ ШЕСТИДЕСЯТНИКОВ НА МАТЕРИАЛЕ ТВОРЧЕСТВА И.В. ЖИЛЕНКО

Аннотация
В статье дана попытка оценить деятельность представителей поколения шестидесятников, акцент сделан на творчестве яркой представительницы этого литературного течения – И.В. Жиленко, что позволило выяснить место творчества поэтессы в литературном процессе указанного периода; выявить особенности и роль уникального поколения шестидесятников.
Ключевые слова: поколение шестидесятников, воздрождение, национальное сознание, духовность, семейные ценности, стремление к независимости.

Sardaryan K.G.
Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda

THE ACTIVITIES OF THE SIXTIERS' REPRESENTATIVES BASED ON THE WORKS BY IRYNA ZHYLENKO

Summary
The article presents an attempt to estimate the activity of the representatives of the generation of the sixtiers in the period of “Khrushchev thaw”. The focus is placed on the works of a vivid representative of this literary stream – I.V. Zhylenko, which allowed to clarify the place of creative work of the author in the literary process of the marked period; to establish the peculiarities and the role of the unique generation of the sixtiers.
Keywords: the generation of the sixtiers, revival, national identity, spirituality, family values, pursuance of independence.

УДК 82-1:81'255.4=111=161.1=161.2

КОНЦЕПТ WAR/ВІЙНА В ДИСКУРСІ ПОЕЗІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕМАТИКИ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Стаднік І.О.
Херсонський державний університет

У статті розглядається питання дефініції поняття «поетичний концепт», релевантне для поетичного перекладу. Зокрема, виокремлюються домінувальні концептуальні метафори війни і засоби їх відтворення у перекладі. Досліджується відповідність творчої манери перекладачів стилю та манері письма автора вихідного тексту. Аналізуються основні способи і прийоми, які використовують перекладачі для адекватного відтворення концепту WAR/ВІЙНА у поезії військової тематики.
Ключові слова: концепт, поезія військової тематики, поетичний переклад, вихідний текст, текст перекладу.

Постановка проблеми. Мистецтво поетичного перекладу знаходиться у владі двох суперечливих тенденцій: з одного боку перекладні вірші повинні справляти на читача безпосереднє емоційне враження, а з іншого, вони повинні вносити в літературу щось нове, збагачувати читачів невідомими до цього часу поетичними образами, ритмами, строфами. У першому випадку вони покликані пристосувати чуже мистецтво до сприйняття вітчизняного читача, у другому – розкрити перед читачем різноманітність мистецтва, показати йому красу відмінних національних форм, історичних нашарувань, індивідуальних творчих систем. Як зазначає В. Левик, переклад повинен звучати як оригінальні вірші і це один з елементів точності чи вірності. Але через призму приймаючої мови повинні чітко відчуватись національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета [3, с. 376].

Відомо, що перекладати поезію – справа невдячна. Доказом цього є велика кількість інтерпретацій певного поетичного тексту. Поетичний переклад – це відтворення вимовленого і щонайважливіше недомовленого, де форма отримує вторинність значення. Це означає, що перекладач повинен створити новий поетичний текст, еквівалентний оригіналу, з його концептуальною та естетичною інформацією, але, використовуючи у разі потреби зовсім інші мовні, а часом і віршовані форми. Зазначимо, що характерною рисою перекладу поезії, зокрема військової тематики, є образно-емоційний вплив на читача. Такий вплив

© Стаднік І.О., 2015

досягається завдяки використанню стилістичних засобів – метафор, епітетів, іноді з використанням архаїчної лексики, а також алюзій, синтаксичних і звукових повторів тощо. Відповідно, завдання перекладача полягає у максимальному відтворенні всіх особливостей форми і змісту оригіналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою перекладу поетичних текстів опікувалися такі відомі вчені, як В.М. Жирмунський, Л.С. Бархударов, В.Н. Коміссаров, О.О. Потебня, М.В. Перцов, Ю.М. Лотман, Я.І. Рецкер. До вивчення саме концепту в поетичному мовленні зверталися В. Виноградов, Л. Ставицька, М. Бакіна, О. Некрасова, Н. Кузьміна та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У світлі подій останніх років, зокрема військових дій в Україні, можна стверджувати, що актуальність та важливість дослідження концепту WAR/ВІЙНА не підлягає сумніву. Аналіз науково-теоретичної літератури з теми дослідження дає підстави стверджувати, що цей концепт вивчався в лінгвістиці, наприклад, на матеріалі публіцистичного та політичного дискурсів (Lakoff), але практично ніколи – на матеріалі поетичного дискурсу у перекладознавчому аспекті. Між тим, феномен війни завжди породжував творчість: війна – ключова тема як найдавніших епічних оповідей, так і поезії останніх двох століть. Поетичний дискурс сучасності, військової зокрема, демонструє низку унікальних ознак, що визначають особливості національного менталітету та культури носіїв різних мовних картин світу. Отже, **актуальність** цієї розвідки зумовлена необхідністю цілісного і об'єктивного аналізу особливостей перекладу поетичних текстів військової тематики, коли йдеться про передачу не лише змісту оригіналу, а й про оптимальне відтворення концептуальних характеристик тексту.

Мета статті. Головна мета цієї статті полягає у тому, щоб дослідити специфіку мовної вербалізації концепту WAR/ВІЙНА у поезії, характерних змістових і формальних особливостей поетичного тексту та їх відтворення у перекладі. Досягненню поставленої мети сприятиме вирішення наступних **завдань**:

– розглянути теоретичні підходи до вивчення поетичної картини світу, зокрема поетичного концепту;

– здійснити зіставний аналіз вихідного тексту (далі – ВТ) з текстом перекладу (далі – ПТ) та виявити загальні для російсько- та англомовної поетичних картин світу концептуальні метафори війни;

– визначити основні перекладацькі засоби та прийоми, що застосовує перекладач при перекладі поезії військової тематики; з'ясувати, наскільки вони релевантні у прийнятті перекладацьких рішень з точки зору відтворення концепту WAR/ВІЙНА.

Виклад основного матеріалу. Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що військовий поетичний дискурс містить особливу картину світу, досліджуючи яку можна описати сам концепт WAR/ВІЙНА та проаналізувати специфіку його відтворення у перекладі. Уважаємо, що поряд із поняттям загальномовний концепт має право на існування дещо вужче поняття – загальнопоетичний. Необхідно підкреслити, що, хоча зв'язок між мовним концептом і поетичним концептом є незаперечним фактом, названі поняття мають дещо різну природу на кшталт мовної картини світу та поетичної картини світу, складовими яких вони відповідно постають. Поетичний концепт ми розуміємо як умовне ментальне утворення, занурене в культурне середовище; він функціонує в поетичному дискурсі, володіє специфічно розмитою архітектонікою, обумовленою асоціативно-смисловими механізмами формування його змістовної сторони [7].

В. Калашник відзначає, що поетична мовна картина світу не може кваліфікуватись як частина загальної мовної картини світу, оскільки співвідношення між ними аналогічне тому, яке є між поняттями мова і поетична мова за естетично-функціональним критерієм розмежування [2, с. 3]. Отже, можемо говорити про два логічні ланцюги: мова – мовна картина світу – мовний концепт; поетична мова – поетична картина світу – поетичний концепт. Обидва ланцюги існують паралельно, де подекуди накладаються чи перетинаються.

Не можемо не звернути увагу на те, що поетичний концепт є результатом творчої уяви митця, що конструює нову реальність відповідно до його індивідуального світобачення, внутрішніх потенцій. Уже як елемент поетичного тексту, реалізований у мовленні, концепт посідає своє особливе місце серед явищ дійсності як активне її перетворення. Концепти, представлені в дискурсивному просторі поетичного тексту, володіють особливою структурою. Своєрідна «розмитість» поетичного концепту багато у чому обумовлена специфікою поетичного тексту. Для того щоб короткий поетичний текст «на задану тему» став культурним шедевром, поет повинен у трафаретну картинку, існуючу в свідомості кожного, додати щось своє, неповторне, а, можливо, і перебудувати, змінити цю картинку [7]. Тому в поетичному тексті не тільки по-різному актуалізуються типові, стандартні смисли концепту, але і виникають нові.

У поетичному тексті концепт виконує роль семантичного центру, «емоційної координати» (термін Л. Ставицької), навколо якої обертаються інші образи, що разом і формують сюжет поетичного тексту. Леся Ставицька зауважує: «Якщо прийняти за вихідне положення про художній твір як динамічну реальність, у якому «слово є не зовнішнім додатком до готової ідеї, а засобом створювати цю ідею», слід відзначити, що члени образних парадигм є найбільш дієвим засобом пошуку і повідомлення поетичної істини з позицій певного естетичного ідеалу» [6, с. 100]. Відтак, слова-концепти є посередниками між матеріальною реальністю та ідеальним світом, синтезованим у поезії, носіями смислу, оскільки через них багатогранність реального світу співвідноситься з вічними духовними цінностями.

Отже, у цьому ракурсі дослідження нами було проаналізовано поетичний твір О. Бившева «Российским добровольцам в Украине» (у перекладі Філіпа Вебера англійською). Але на початку перекладознавчого аналізу текстів вважаємо за необхідне надати коротку біографічну довідку поета. Олександр Бившев – сучасний російський поет, який виступає з жорсткою критикою агресивного курсу путінської Росії, і проходить у кримінальній справі про екстремізм за вірші на підтримку цілісності України.

Аналізуючи вірш О. Бившева, ми фокусуємо увагу на збереженні принципів експресивної / емоційної адекватності перекладу та відтворенні в мові перекладу етноспецифічних й універсальних метафор. Звернемося безпосередньо до зіставного аналізу російського оригіналу (далі – ВТ) та англійського перекладу (далі – ПТ). Отже: *Уж* по локоть в крови *ваши* руки./ *Множить жертвы вошли вы во вкус*...- Up to *your* eyebrows in blood *you* swim. /

Countless the strangers whose lives you've laid waste. У ПТ фразеологізм *руки по локоть в крови* відтворюється за допомогою образного порівняння зі збереженням образу (але зі зміною експресії), оскільки перекладач змінює частину тіла *рука* (*локоть*) на *eyebrow*, що робить образи тексту перекладу ще більш жорстокими та кровожерливими, які буквально пірнають у мертвих тілах. У другому рядку перекладач навпаки знижує емоційне навантаження та вдається до генералізації значення, тобто замінює іменник *жертвы* на *strangers* (загиблі невідомі солдати). У ВТ нами була помічена метафорична модель ВІЙНА – ЦЕ ТРАПЕЗА, що підтверджують такі словосполучення: *руки по локоть в крови, войти во вкус*, однак, у ПТ ця модель повністю елімінована. Варто зазначити, що в часи язичництва повсякденна їжа виконувала символічні функції для слов'ян, тобто будь-яка їжа присвячувалась богам. Поївши в будь-якому будинку, людина могла розраховувати на захист і допомогу господаря, а сам гість вже не смів заподіяти господарю зла [4, с. 320]. Таким чином, хліб-сіль – це ніщо інше, як мирний договір між господарями і гостями, тому це і є причиною широкого розповсюдження метафор, які пов'язані з процесом застілля у російсько- та україномовній картинах світу.

Далі у першій строфі: *Вы за что там воюете, суки? / За покойный Советский Союз? – Why do you fight there on* Vladimir's whim? / *For Soviet knavery despised and disgraced?* У першому рядку ВТ ми бачимо дисфемізм *суки*, вживання якого націлене на те, щоб зробити вислів більш грубим і неприємним для реципієнта, підсилити його негативні сторони. Однак у ПТ перекладач вилучив його, натомість він додав словосполучення *Vladimir's whim,* чим висловив свої власні міркування з приводу ситуації в Україні. Далі перекладач надає оцінну конотацію Радянському Союзу, наділивши його новим ім'ям *Soviet knavery* (букв. *Радянське шахрайство),* а дієприкметники *despised (ненависний)* та *disgraced (опальний)* ще більше підсилюють негативне значення цього найменування. Таким чином, словосполучення *Soviet knavery* вживається метафорично по відношенню до Радянського Союзу, та лунає із саркастичною насмішкою. Підкреслимо, що тільки Росією розпад СРСР сприймався як історична травма, втрата колишньої геополітичної величі («геополітична катастрофа») у той час, як для більшості держав СНД (і для України у тому числі) цей розпад інтерпретувався у термінах «здобуття незалежності», «звільнення» тощо.

У другій строфі: *За* величие прошлых столетий? / *Для забавы? За деньги? За что / Вы хотите несчастных соседей / Превратить всех подряд в* решето? – *For* Ivan the Terrible? Stalin the Brute? / *For firing your neighbors with* rifle-sized holes? / *For chuckles? For cash? For swag or for loot?*/ Like Chichikov counting his wealth in dead souls. Отже, у ПТ перекладач надає короткий огляд історії, компенсуючи вилучення словосполучення *величие прошлых столетий* такими найвідомішими в історії Росії прецедентними іменами, як *Ivan the Terrible, Stalin the Brute.* Ще одним цікавим моментом є те, що перекладач наділяє *Сталіна* другим ім'ям *the Brute,* в перекладі з англійської мови *brute* має значення грубої, бездушної, жорстокої, або дурної, нерозумної людини [1, с. 31]. Як свідчить історія, ця людина за своєю вдачею саме така, адже правління Сталіна супроводжувалося встановленням диктаторського режиму, порушенням прав і свобод людини, воєнними злочинами і злочинами проти людства. За деякими оцінками Сталін – один із найжорстокіших диктаторів у історії людства. Зазначимо, що таке іменування має також історичні алюзії. Ім'я *Брут* носив давньоримський філософ-стоїк, який убив Цезаря, а також головний герой повісті М. Гоголя "Вій" – Хома Брут. У другому випадку необхідно згадати, що у своїй творчості М. Гоголь обстоював позицію, згідно з якою і людина, і народ мають власну неповторну долю і мусять зрозуміти інший народ і дорогу до правди, яку той вибрав. Історія України має немало прикладів братовбивства і зради інтересів країни за "добро", маєтності, чини та великодержавні посади. Так само, як на Україні лежить чорна печать руїни й забуття, так українські персонажі М. Гоголя борються зі злою силою, але всі їхні зусилля марні, їх втягує чорна безодня неправедних вчинків. [5]. Таким чином, у ПТ перекладач вдається до заміни образу мови оригіналу більш конкретними образами (конкретизації значення), які не суперечать культурі мови перекладу. Тому, вважаємо що перекладачу вдалося характеризувати *величие прошлых столетий*, наділивши ПТ іменами, що характеризують історію Росії та України.

Далі маємо приклад метафоричної лакуни при перекладі реалії *решето.* У наведеному контексті перекладач зробив описовий переклад *rifle-sized holes.* Перекладач не зберіг троп, чим не передав експресивність завдяки втраті суто слов'янської реалії, але у випадку з описовим перекладом він розшифрував троп та зробив його доступнішим і зрозумілішим саме для військового дискурсу.

У останньому рядку ПТ перекладач знову вдається до алюзії, додавши у свій переклад порівняння *Like Chichikov counting his wealth in dead souls.* Зазначимо, що Чичиков також є головним героєм поеми «Мертві душі» М. Гоголя. Своє благополуччя він будує за рахунок інших людей, адже кожного разу він легко знаходить виправдання своїм ганебним вчинкам. Отже, вважаємо, що це авторське порівняння є адекватним, що вдало відтворює смислове навантаження оригіналу. Також у цій строфі необхідно виділити метафоричну модель ВІЙНА – ЦЕ ЕКОНОМІЧНА ОПЕРАЦІЯ, яка відтворюється у ВТ та ПТ за допомогою таких лексичних одиниць: *деньги, cash, swag, loot, counting wealth.* Ми бачимо, що у ПТ кількість лексичних одиниць на позначення цієї моделі більша, що дає підстави стверджувати, що для представників англомовної культури ставлення до війни як засобу економічної діяльності є абсолютним у той час, як для російської культури це положення є відносним.

Перейдемо до третьої строфи: Кремль *легко,* не моргнул даже глазом, / *(Что эму жизнь таких молодых!) / Вас использует* пушечным мясом / *В* политических играх *своих. – The* Kremlin's cavaliers sift brandy from snifters. / Wolf down vodka and caviar *– and maps. / All hail the all-too-young legions of drifters: / Fodder for canons to baste for* Death's chaps. У першому рядку ВТ ми бачимо використання метонімії *Кремль … не моргнул даже глазом.* У перекладі англійською мовою перекладач елімінує метонімію, чим не знижує загальний стилістичний тон цього вислову, оскільки вживання лексичних одиниць *Kremlin's cavaliers* замість *Кремль* має іронічний характер. Окрім того, у цьому випадку він доречно доповнив ПТ такими словосполученнями: *sift brandy from snifters, wolf down vodka and caviar,* за допомогою яких саркастично зобразив *розкішне життя урядовців* і представників влади, що нейтралізує стилістичну невідповідність метонімії в англійському тексті.

Сучасна російська поезія антивійськового спрямування – це результат невдоволення зовнішньою політикою. В основному відповідальність за події лягає на президента Росії В.В. Путіна. Особливий інтерес становить те, як обігрується оточення президента для отримання додаткової негативної конотації. При перекладі метафори *пушечное мясо* перекладач застосовує прийом смислового розвитку, який полягає в заміні словникового відповідника контекстуальним, лексично пов'язаним з ним *Death's chaps (*букв. *смертники).* Перекладач удається до заміни на образ більш традиційний і зрозумілий для читача, щоб передати ту думку, що закодована в метафорі.

У цій строфі ми також виокремили дві метафоричні моделі, а саме: ВІЙНА – ЦЕ ГРА (ЗМАГАННЯ), ВІЙНА – ЦЕ ТРАПЕЗА, що підтверджують такі метафоричні словосполучення, як *политические игры* та *пушечное мясо*, відповідно. Перша модель часто використовується для опису дій політиків у військовій ситуації, яка є складною задачею для вирішення. Спортивна тематика є універсальним засобом для метафоричного переосмислення сфери політики, в тому числі і того, що стосується ведення війни.

Аналіз емпіричного матеріалу показує, що війна часто описується як гра (змагання) в російсько- та англомовній картинах світу. Однак у російськомовній картині світу модель ВІЙНА – ЦЕ ГРА часто використовується з метою привернути увагу до непередбачуваності результатів конфлікту. Ця модель служить інструментом критики, тому терміни, якими вона оперує, мають негативну конотацію.

У четвертій строфі: Возвратится сполна *столько зла вам. / Не испить вам* Победы вино. */ Вам погибнуть в забвенье бесславном / На позорной войне суждено. – They'll shoulder you home 'neath* a tri-colored banner, */ Though your crime no flag or coffin can disguise. / Your death in darkness and unsung in manner, / With nary two kopeks to cover your eyes. / Do unto others, young* Soviet gun-men, */ Though know* what ye sow ye shall also reap*: / Death in an instant while you're on the run, men, / Your* gore the wine guzzled down *after the rape*. Одразу помічаємо, що одна строфа ВТ відтворена двома строфами у ПТ. На нашу думку, перекладач має право ввести ампліфікацію, адже він зобов'язаний, перш за все, передати співвідношення між ритмом і інтонацією, а не розмір вірша зі всіма його метричними одиницями. Перший рядок ВТ перекладач відтворив за допомогою фразеологізму *"What ye sow ye shall also reap" / "Що посієш, те й збереш"*, що відповідає вимогам до створення адекватного перекладу. У фразеологізмі ПТ перекладач використовує архаїчну форму займенника *ye/you.* Власне архаїзми та історизми належать до слів і виразів із виразною стилістичною функцією. До них удається перекладач, щоб надати зображуваним подіям відтінку певної експресії, іронії та удаваної поваги. Також у перекладі спостерігаємо додавання словосполучень, а саме: *tri-colored banner, young Soviet gun-men,* що знову відсилає читачів до образу Росії, яка, на думку перекладача, має безпосереднє відношення до війни в Україні. Метафоричний вислів *не испить Победы вино,* який вміщує в собі дві метафоричні моделі: ВІЙНА – ЦЕ ТРАПЕЗА (*не испить вино*), ВІЙНА – ЦЕ ГРА (ЗМАГАННЯ) (ця метафора припускає наявність явного переможця і переможеного: *Победы вино*), перекладач частково зберіг та відтворив за допомогою прийому смислового розвитку, використовуючи контекстуальний еквівалент "*gore the wine guzzled down after the rape*" (букв. *з жадібністю пити пролиту кров (вино) після насильства*), що сприяє розумінню та призводить до підвищення експресивності висловлювання.

Далі у п'ятій строфі: *Сбросят ваши останки в* канавы. */ (Обойдетесь без жен и невест), / Получил от* любимой *державы* / Деревянный заслуженный *крест. – No* hallowed ground *or woman will hold you, / No cross mark your* ignominious *grave. / Roadside mire and dung will enfold you, / Sepulcher suiting* a Soviet slave. У ВТ автор іронічно використовує прикметники *любимый, деревянный, заслуженный*, аби ще раз показати відношення урядовців до свого власного народу, у ПТ вони вилучені. Натомість, перекладач грає на протиставленнях (антитезах): *заслуженный – ignominious, канавы – hallowed ground*, що не суперечить культурі мови перекладу. І знову у перекладі бачимо додавання словосполучення *Soviet slave*, завдяки чому перекладач, у котре, висловлює свою зневагу до Радянського Союзу. Вважаємо, що зміст цієї строфи залишився без змін і авторська інтенція збереглась, отже переклад можна вважати еквівалентним і адекватним. Наголосимо, що англійський перекладач не мав труднощів при відтворенні значення цих рядків англійською мовою.

У останній строфі*:* Суд истории *ждет вас в грядущем. / Жаль, конечно, мне вашу* родню… */ Но по вам, на чужбине гниющим, / И слезинки я не пророню. – The* outraged illation of history *awaits / To cackle and curse at your* family name. */ More carrion for* Charon*; no passage, mere bait. / Who would cry when he casts you in* Styx *to your shame?* При перекладі метафори *суд истории* перекладач удається до заміни на образ більш стандартний і зрозумілий для читача *outraged illation of history*, щоб передати ту думку, що закодована в оригінальній метафорі. На нашу думку, він міг би передати метафору за допомогою точного перекладу *bar of history.* Хоча, як відомо, уся відповідальність за перекладацькі рішення лягає на плечі самого перекладача. Далі перекладач удається до прийому генералізації, тобто замінює видове поняття родовим з більш абстрактним значенням, а саме: *родня – family name.*

У останніх двох рядках у ПТ перекладач додає алюзивні власні назви: *Charon* та *Styx*. Зазначимо, що Харон (грец. *Charon*) – в давньогрецькій міфології син Ереба й Ночі, перевізник померлих у царство Аїда. Античні драматурги зображували його похмурим дідом, який у підземному царстві перевозив човном душі померлих через річки Стікс та Ахеронт. Вважаємо, що образ Харона у ПТ робить смерть російських солдатів, які воюють на території України, ще ганебнішою.

Аналіз матеріалу уможливлює висновок про те, що земля в концептуальному просторі війни асоціюється не з початком життя, а навпаки його кінцем (*канавы, гниющий; roadside mire, dung*). З представників фауни тут виживають тільки ті, що харчуються падлом – відгомін міфологічного уявлення про битву як про жертвоприношення (*"Множить жертвы вошли вы во вкус", пушечное мясо; wolf down, gore, guzzle down, fodder, carrion*). Отже, війна невблаганна, її не можна зупинити людськими жертвами, так як людські жертви мисляться як корм для гармат.

Установлено, що більшість типових для військової поезії метафоричних моделей прийшли в сучасний поетичний дискурс з публіцистичного дискурсу. Отже, в англо- і російськомовній картинах світу у військовому поетичному дискурсі

ми виділили 4 універсальні метафоричні моделі концепту WAR/ВІЙНА: ВІЙНА – ЦЕ ЕКОНОМІЧНА ОПЕРАЦІЯ, ВІЙНА – ЦЕ ТРАПЕЗА, ВІЙНА – ЦЕ ГРА (ЗМАГАННЯ), ВІЙНА – ЦЕ ЗЛОЧИН. Остання модель відтворюється у ВТ та ПТ за допомогою таких лексичних одиниць: *суд; crime, rape, swag, loot*. Тут війна розуміється лише в моральному аспекті, а, скажімо, не в політичному чи економічному. Дана метафора виділяє ті аспекти війни, які постають як серйозні злочини. Метафорична модель ВІЙНА – ЦЕ ЗЛОЧИН частіше зустрічається у ПТ, оскільки представникам англомовної картини світу необхідно переконати світову громадськість у неправильності дій Росії. У цій метафоричній моделі російський уряд та солдати концептуалізуються як злочинці, яким приписуються відповідні якості та вчинки.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши переклад вірша О. Бившева «Российским добровольцам в Украине», виконаний Філіпом Вебером (Phillip Weber), можна висновувати, що, не дивлячись на те, що перекладачеві не завжди вдається зберегти метафорику ВТ, спотворення авторського замислу на рівні смислового контексту не спостерігаємо. Під час перекладознавчого аналізу поетичного твору та його перекладу установлено досить точну передачу змісту твору. Зміна деяких слів вказує на намагання перекладача дотриматися авторського метра, що передбачає цілком об'єктивний характер. Також такі зміни надали можливості перекладачу зберегти стиль та експресивне навантаження твору, який здатен справляти таке ж враження на читача, що й оригінал.

Отже, якщо прагматична установка перекладу полягає у висловленні свого відношення до предмету, у співвіднесенні своєї оцінки із загальноприйнятною в суспільстві, а зрештою у такий спосіб вплинути на оцінку читача, а також повідомити останньому про свій емоційний стан, викликати певний емоційний стан, то вона при перекладі тексту оригіналу була повністю реалізована. Отже, у масштабі твору в цілому, відтворення тексту оригіналу вважаємо адекватним. Напевно, невидимі, екстралінгвальні нитки, якими прошито вірш, і визначають його неперекладність. Очевидно тому, як не намагався б перекладач згладжувати у перекладі усі пошерхлості, канва тексту все одно ніколи не буде ідеально гладкою.

Перспективним убачається встановлення превалюючого набору типів лексики, реалізація якої в тексті сприяє розкриттю концептосфери війни з урахуванням текст-типологічних особливостей.

Список літератури:

1. Англо-український словник: у 2-х томах / [Балла М.І.]. – Т. 2. – К.: Освіта, 1996. – 712 с.
2. Калашник В.С. Образно-смислова єдність як засіб і знак у поетичній мовній картині світу / В.С. Калашник // Вісник Харківського національного університету. Серія: Філологія. – 2001. – № 519. – Вип. 32. – С. 3-11.
3. Левик В.В. О точности и верности / В.В. Левик // Перевод – средство взаимного сближения народов. – М., 1987. – 380 с.
4. Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2-х т. Т. 1: А-К / Под ред. С.А.Токарева. – 2-е изд.; репринтное издание «Мифов народов мира» 1987 г. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 671 с.
5. Скринник М. «Безрідність» людини в «українському світі» М. Гоголя [Електронний ресурс] / М. Скринник // Соціогуманітарні проблеми людини № 2. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27482/02-Skrynyk.pdf?sequence=1.
6. Ставицька Л.О. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи / Л.О. Ставицька // Семасіологія і словотвір: Збірник наукових праць. – К.: Наук.думка, 1989. – С. 98-102.
7. Чумак-Жунь И.И. Поэтический концепт и его статус в типологии концептов [Електронний ресурс] / И.И. Чумак-Жунь // Научные ведомости № 14 (69). – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/717/1/Chumak%20Zhoun%20I.I.%20Poetic%20concept.pdf.
8. http://byvshev1972.livejournal.com/20111.html/.

Стадник И.А.
Херсонский государственный университет

КОНЦЕПТ WAR/ВОЙНА В ДИСКУРСЕ ПОЭЗИИ ВОЕННОЙ ТЕМАТИКИ: ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация
В статье рассматривается вопрос дефиниции понятия «поэтический концепт», релевантный поэтическому переводу. В частности, выделяются доминантные концептуальные метафоры войны и средства их воспроизведения в тексте перевода. Исследуется соответствие творческой манеры переводчиков стилю и манере письма автора исходного текста. Анализируются основные способы и приемы, которые используют переводчики для адекватного воспроизведения концепта WAR/ВОЙНА в поэзии военной тематики.

Ключевые слова: концепт, поэзия военной тематики, поэтический перевод, исходный текст, текст перевода.

Stadnik I.O.
Kherson State University

CONCEPT WAR/ВІЙНА IN THE MILITARY THEMED POETRY: TRANSLATIONAL APPROACH

Summary
The paper deals with the problem of defining the notion of "poetic concept" relevant to poetic translation. Under analysis are the dominant conceptual metaphors of war and means of its realization in the target text. The present research focuses on the correspondence of the translators' manner to the writer's style and manner. Basic translational means applied by translators in the process of adequate reproduction of the concept WAR/ВІЙНА in the military themed poetry are analyzed.
Keywords: concept, military themed poetry, poetic translation, translation strategies, source text, target text.

УДК 82.091

СТЕРЕОТИП "COSSAK" ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНТЕРПРЕТАТИВНОЇ МОДЕЛІ

Тьопенко Ю.А.
Київський національний університет технологій та дизайну

У статті розглянуто реалію «козак» як складову одного зі стереотипів у сприйнятті України й українства в англомовному світі та як елемент рецептивно-інтерпретативної моделі. Звернуто увагу на спільні й відмінні риси у розумінні України як «землі козаків» українцями й англійцями.
Ключові слова: стереотип, козак, рецепція, інтерпретативна модель, Т. Шевченко.

Постановка проблеми. У сприйнятті й тлумаченні української літератури, загалом України як суб'єкта міжнародних відносин, учасника глобального культурного процесу в англомовному культурному ареалі вагому роль продовжують відігравати фактори й елементи, пов'язані не так із сучасним станом рецептивного об'єкту, як зі стереотипним уявленням про нього, сформованим протягом попереднього часу. Освячена традицією та інерцією інтерпретативна призма накладає помітний відбиток на характер українського Образу-іміджу у світі. Її всебічне вивчення зберігає підвищений ступінь актуальності.

На роль стереотипу у творенні Образу, його значення в імагологічному дискурсі неодноразово зверталася увага. «Підміна імагологічного образу стереотипом, що має кінцевим результатом спрощені й однобічні, проте стійкі уявлення одного народу про інші, є дуже поширеним, нормативним явищем не лише в античності й середньовіччі, а й в пізніші часи. За слушним спостереженням... Ф. К. Штанцеля, «стереотипи комбінують мінімальну інформацію і максимальне значення» – зазначає Д. Наливайко [1, с. 10-11]. «Стереотипи, осмислені як оціночні судження, є певною формою генералізації окремих явищ, вони уніфікують уявлення про етнічні та суспільні групи... і посідають виняткову силу переконання й інерції завдяки зручності й легкості їхнього сприйняття та використання. Стереотип містить ніби «знання у таблетці», за висловом польського вченого Я. Тазбира», – констатує В. Хорєв [2, с. 65]. Ще одна функція стереотипів, на яку вказують дослідники, це – полегшення життя, економія часу й сил шляхом спрощення інформаційного потоку ззовні. «Клішироване сприйняття своїх сусідів та іноземців спрощує життя обивателя, – стверджує С. Коник, – дозволяє, не задумуючись, орієнтуватися у потоці інформації та подій. Стереотипи, пов'язані з «образом ворога» або «образом друга», економлять час і енергію на обробку нової інформації. Вони дозволяють швидко, за небагатьма вирішальними ознаками розпізнати «свого» або «чужого» [3, с. 165].

Мета. Вагомим елементом стереотипного уявлення зазвичай були, й є реалії. Одна з них, яка завжди відігравала й до певної міри продовжує відігравати важливу роль у консервації стереотипів у сприйнятті та тлумаченні української літератури і культури, це – реалія «козак», «козацтво». Коли Західна Європа, а слідом з нею й Велика Британія, тільки-но знайомилися з феноменом козацтва, козаки сприймалися як атрибут російського політичного і побутового життя. Згодом ситуація змінилася, козаки одержали українську «прописку», незабаром вона закріпилася за ними остаточно, причому, так міцно, що словосполучення «український козак» почало сприйматися як прихована тавтологія. Мета статті полягає у тому, щоб визначити значення реалії-стереотипу «козак» як елементу рецептивно-інтерпретативної моделі, яка застосовується по відношенню до України.

Виклад основного матеріалу. На європейському матеріалі (без залучення британського) такий стан справ переконливо засвідчив Д. Наливайко у книзі «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI-XУIII ст.»: «...Український відгомін, породжуваний передусім наполегливою визвольною боротьбою «козацького народу», знаходимо вже у ранніх західних просвітників, зокрема німецьких. Тут слід передусім згадати... Г. В. Лейбніца, який... у 1669 р. опублікував під псевдонімом Й. Г. Литвин трактат «Спроба політичних доказів у справі виборів польського короля», де зачепив і козацьку проблему, але оцінив козаків як деструктивний елемент у державно-політичному житті Речі Посполитої. Через три роки він написав... трактат «Про єгипетський похід короля Франції», де ставилося питання про можливе використання українських козаків у спіль-

© Тьопенко Ю.А., 2015

ній боротьбі європейських народів проти Османської імперії… У пізнього Лейбніца зацікавленість Україною вже пов'язана з активним інтересом до Росії та вивченням її. Щоправда, згадана зацікавленість проявлялася у нього спорадично, але й за цим проявом можна судити, що ставлення великого вченого й філософа до «козацького народу» зазнало змін… Бурхлива історія України XVI-XVII ст. привернула до себе увагу С. Пуфендорфа, «батька німецького Просвітництва», за визначенням Е. Вінтера. У широко відомому свого часу «Вступі до європейської історії» Пуфендорф включив ряд подій і процесів з історії України. Як на важливе історичне явище вказав він на формування козацтва в Україні (Придніпров'ї), слушно зауваживши при тому, що завдяки козакам багаті землі південніше лінії Брацлав-Бар-Київ між Дніпром й Дністром аж до Чорного моря «густо почали населятися»… Далі він коротко розповідає про війни козаків з турками й татарами, про їхні морські походи, які «завдавали туркам великих поразок і руйнувань. Не обмежуючись Трапезундом, Синопом та іншими містами, вони наважувалися руйнувати передмістя самого Константинополя»… Докладніше зупинився Пуфендорф… на Визвольній війні українського народу та приєднанні України до Росії, яке змінило співвідношення сил у Східній Європі. Головну причину козацьких повстань і Визвольної війни під проводом Хмельницького він побачив у політиці утисків і репресій, яку польський уряд проводив щодо козаків» [4, с. 465].

Козацтво – одна з яскравих, неповторних реалій українського життя, яка не мала аналогів ані в англофонному, ані загалом у західноєвропейському світі. Захоплення козацтвом мало в Європі традицію, трактувалося як щось цілком природне, засноване на тому, що, дійсно, мало місце в реальному житті. Колективні й індивідуальні образи козаків уже були відомі у світовій літературі. Козаків у Європі прийнято було сприймати як символ військової сили і звитяги, як воїнів, здатних перемагати навіть турків, які викликали у європейців острах. «У 1569 р. Польське королівство успадкувало козаків разом із Україною від Литви, яка покладалась на них для захисту свого південного прикордоння від Кримського ханату, – пояснює ситуацію, хоч і дивлячись на неї під дещо іншим кутом зору, Т. Снайдер. – Польща з'ясувала, що козаки мали велике військове значення не лише для захисту, а й для атаки. В тогочасній Європі польська кавалерія була найкращою, але найефективніше її можна було використовувати для звершення битв; водночас держава мала проблеми з оплатою піхоти, якої потребувала для початку баталій. На якийсь час козаки заповнили цю нішу, продемонструвавши свою цінність у війнах зі Швецією у 1610-1602, Московією у 1611-1612 та Османською імперією у 1621 рр. Річ Посполита здобула свою найбільшу славу саме тоді, коли її польські та литовські рицарі бились пліч-о-пліч з українськими козаками» [5, с. 143].

З точки зору англійців, інших європейців, феномен козацтва, певна річ, виглядав екзотично, й сприймався саме так. З огляду на готовність британців до екзотики, зумовлену успіхами колоніальної експансії Британської імперії, ця особливість рецепції інонаціональної реалії виявилася значно більш вагомою, ніж це мало б бути. Екзотичність козацтва було перенесено на всю Україну й на український національно-культурний простір. В очах англійців екзотика інтерпретувалася як вичерпна й самодостатня, така, яка не потребує доповнень та уточнень. Погляд на українців, якій ґрунтувався на ній, не передбачав наявності у них як у суб'єктів, маркованих екзотикою, якоїсь окремішньої ідентичності, ба, навіть не припускав самої можливості чогось подібного. Жодних спроб міркувати про стиль буття українців як європейський, розуміти українську культуру як феномен європейського типу, бачити в ній бодай зародковий стан того дискурсивного способу конструювання національно культурних значень, котрий здійснює вирішальний вплив на націю й процеси націє творення, – в англомовному світі в той час, про який ідеться, не спостерігалося.

«В європейському сприйнятті Росії вже до кінця XVII століття намічаються дві протилежні тенденції – пише С. Коник: у Москві бачать і союзника, і ворога. З одного боку, росіяни були соратниками у боротьбі за «істинну віру» та поширення її на Схід, з іншого, – у них вбачалася загроза» [6, с. 166]. Козаки прекрасно вписувалися до першої частини пропонованої дихотомії: крім того, що на них дивилися як на колоритних представників «чужого» світу, сповненого екзотики, в них почали бачити союзників у протистоянні з турками. Останніх, як відомо, європейці тривалий час розглядали як найбільшу небезпеку для Європи.

Увага й інтерес до козацтва виявилися настільки сильними, що слово для позначення реалії було запозичене англійською мовою. Як відомо, слово «козак» увійшло в обіг набагато раніше, ніж з'явилися ті, які стали ним називатися самі й яких стали ним називати інші. Сліди його появи, при цьому, ведуть далеко за межі як сучасної України, так і історично зафіксованої української етнічної території. Загадковий термін тюркського походження примандрував на українські терени через Середню Азію з Маньчжурії, де він побутував ще в VI ст. нової ери. 1240 р. це слово зустрічається в одній з монгольських хронік, 1245-го в укладеному в Єгипті тюркськo-арабському словнику його значення розтлумачується як: «вільна, бездомна, гнана людина» [див. про це: 7, с. 51]. У сучасних тлумачних словниках англійської мови й англомовних енциклопедичних виданнях слово або поняття «козак» трактується у більшості випадків двояко: як «вільна людина» (free man) або як «авантюрист» (adventurer).

Таємничий, незвичайний навіть на рівні суто зовнішніх реалій світ козацької «вольниці» був в очах англомовних європейців головною, найбільш репрезентативною ознакою світу українського, визначав колорит останнього, а також значною мірою його характер і природу. Козак і козацтво при цьому ототожнювалися не з особливим військово-соціальним статусом, як це мало б бути з огляду на їхнє істинне положення у Речі Посполитій й на життєві реалії, а з ознакою етнонаціональною. Українці як окрема нація мало не ототожнювалися з козаками, хоч зважаючи на дійсний стан речей, подібний погляд навряд чи можна було вважати таким, що відповідав дійсності. Козацька складова в українському етнічному масиві була, безумовно, важливою, проте не вичерпувала усього розмаїття українства, і, тим більше, не визначала його сутність та особливості. Так сталося, що в Англії й у англофонному світі під впливом низки факторів одразу сформувалася певна точка зору на козацтво. Особливого інтересу до уточнення, хто такі козаки, звідки вони взялися й чим займалися, при цьому, англійці не виявляли. Британську читацьку публіку та громадську думку не зацікавили ані версії походження козацтва, ані різні думки щодо сутності цього явища. Погляд було обмежено близьким до стереотипного уявленням

про козаків як про добрих вояків екстравагантного вигляду та вдачі, які успішно воюють проти турків і перемагають їх, чим вносять свій внесок у спільну для всіх європейців справу вирішення «Східного питання» – витіснення Османської імперії за межі Європейського континенту.

Свою, без перебільшення досить важливу й вагому, роль у просуванні української літератури до англомовного середовища відіграла зумовлена поширенням німецької, гердерівсько-гримівської, концепції усної народної творчості як підґрунтя для нової національної літератури зосередженість Європи на фольклорі слов'ян. На повну силу вона виявилася на початку XIX ст. Зумовлений нею етнографізм національної культури дався взнаки й у перебігу процесу проникнення української культури до Великої Британії й до інших англомовних країн. «Континентальна» – німецько- і франкомовна – та «острівна» – англомовна – Європа, хоча подібне нечасто траплялося в історії, у цьому відношенні діяли загалом злагоджено й синхронно, не виявляючи ані особливих концептуальних, ані фактографічних відмінностей у сприйнятті України, у певному сенсі співпрацюючи одна з одною, доповнюючи зусилля одне одного, спрямовані на рецептивне освоєння нового для них фізичного та духовного простору. Фольклорний образ козака і тут зіграв свою роль.

Стереотип сприйняття України як «землі козаків» значною мірою зумовлював специфіку інтерпретації Т. Шевченка як «козацького поета», яка поширилася в англомовному середовищі по обидва боки океану в 1870-1890-ті рр., одержавши «друге дихання» у XX столітті. Першість у кваліфікації Т. Шевченка як поета саме «козацького» належить У. Р. Морфілові. 1886 р. у 53-ому томі видання «Журнал Макміллана» («Macmillan's Magazine») він опублікував статтю під красномовною і показовою у контексті тези про наголошеність «козацького» начала у творчості Кобзаря назвою «Козацький поет» («A Cossak Poet»). Під характеристикою «козацький» учений розумів, насамперед, «волелюбний», відзначаючи в такий спосіб зосередженість Шевченкового ліричного героя на оспівуванні притаманної українським козакам, Запорозькій Сечі волі як алгоритму людського життя, на козацькому прагненні до неї як до природного стану людського духу. Невипадково помітне місце у статті, про яку йдеться, було присвячено аналізові Шевченкових віршів під кутом зору їхньої антикріпосницької спрямованості: козацький стиль та спосіб життя протиставлявся способу селян-кріпаків за ознакою «свобода – несвобода». Образ запорозьких козаків ототожнювався з образом свободи, незалежності, козацька вольниця, при цьому, зводилася в абсолют, розглядалася як ідеальний стан людського духу, беззастережно позитивний modus vivendi, який, безумовно, вартий наслідування. Метафору, якою У. Р. Морфіл в одній з його інших праць, де теж фігурує Т. Шевченко, характеризує поета як «одного з дітей сонця, кров яких – це вогонь» [цит. за: 8, с. 72], якраз і побудовано на уявленні про козацький спосіб буття, невід'ємним атрибутом якого є, крім іншого, служіння «вогню», як у прямому, так і в переносному значенні цього слова – як символові волі.

Загадкова, екзотична, сповнена таємницею й через особливо приваблива інонаціональна реалія «козак» для англійців та англофонів мала смислове наповнення: «гарний вояк незвичного, з їхнього погляду, вигляду та дещо дивного способу життя, овіяний гучними славними перемогами». До цього часто-густо приєднувався важливий додатковий елемент: «найманець на службі «цивілізованих» держав Європи та їхніх правителів, якого використовують у боротьбі проти «Чужого» для християнського загалу в особі мусульман, турків». Розуміння українського козацтва як лицарства, як вільної спільноти шляхетних, освічених людей для англійців було не лише далеке, а й почасти дике, вони ні до чого подібного додуматися не могли. Згодом, коли завдяки знайомству з творчістю Т. Шевченка Англія й англійці побачать нову для них Україну – «Україну національну», ситуація зміниться. Не кардинально, лише певною мірою, але зміниться, виявивши зсув у напрямку відмови від надто поверхового, по суті своїй, примітивізованого сприйняття, до сприйняття, більш обґрунтованого, глибокого, наближеного до реальності. Елементи екзотики в образі України збережуться, проте загалом екзотична аура відійде на другий план, поступившись місцем погляду на українців як на націю, яка торує свій власний шлях. Зсув, про який ідеться, означатиме, крім іншого, перехід від «чистої» рецепції української літератури у Великій Британії й англомовному культурному ареалі загалом до рецепції з елементами інтерпретації, а згодом і до інтерпретації. Він також безпосередньо пов'язаний з Шевченком.

Розуміння Т. Шевченка як поета «козацького» вже на іншому теоретико-методологічному та пізнавальному рівні, було відтворене майже сто років потому. Це сталося тоді, коли Дж. Грабович, запропонувавши постструктуралістсько-міфологічне трактування індивідуального «коду» Кобзаря, застосувавши міфокритичний підхід до аналізу його текстів, дослідивши форми виявлення в них латентних міфологічних структур, – дійшов однозначного, на його думку, висновку щодо того, що у Шевченковій поезії закодовано селянський, козацький (!), а також біблійний світи або, користуючись термінологією автора, «міфи». Світ-міф національний, при цьому, окремо не виділявся й не називався, проте був імпліцитно присутній у переліку провідних, на думку американського дослідника українського походження, Тарасових «міфів» з огляду на загальну концепцію дослідження, заснованій на погляді на Шевченка як на національного поета та генія, а також на трактуванні української нації як «козацько-селянської» [див. про це: 9]. Міфи «селянський» та «козацький» в інтерпретації Дж. Грабовича поставали не лише як дві окремі одна від одної стихії, а й як дві сторони одного й того самого феномену – української душі, українського національного єства, вищої сутності та істинної природи українства в процесі його формування, становлення, історичного розвитку.

Висновки. Смисловий компонент «козак» у сприйнятті українства англійцями й англофонами, хоч і втрачає вагоме образоутворююче значення, яке він мав у минулому, все-таки залишається релевантним. З формальної точки зору, він, нібито, співпадає із самосприйняттям українців («козацького роду нема переводу», «...І покажем, що ми, браття, козацького роду...» та ін.), проте, по суті, істотно відрізняється від нього. До англомовного вжитку реалія й поняття «козак» потрапляють у редукованому вигляді, зберігаючи вкрай обмежений смисловий та символічний обсяги свого наповнення протягом усього часу побутування в інонаціональному середовищі. Тлумачення козака як носія націєтворчого начала, козацького товариства – як осередку демократичного устрою в англійському сприйнятті не спостерігалося, й спостерігатися, власне, не могло через низку обставин.

Список літератури:
1. Наливайко Д. Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології // Наливайко Д. Літературна компаративістика. Вип. ІУ. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Частина І. / К.: Видавничий дім «Стилос», 2011. – С. 4-60.
2. Хорев В. Имагологический аспект изучения культурных связей // В. Хорев / Літературна компаративістика: Вип. IV: Імаголoгічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми: Частина І. – С. 61-70.
3. Коник С.В. Россия в представлении западноевропейцев // С. Коник / Россия и Европа: История, традиции и современность. Том І / Сост. А.А.Музафаров. – М.: Вече, 2014. – (320 с.) – С. 163-208.
4. Наливайко Д.С. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі ХІ-ХУІІІ ст. // Д. Наливайко / К.: Основи, 1998. – 578 с.
5. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569-1999. / пер. з англ. – К., Дух і літера, 2012. – 464 с.
6. Коник С.В. Россия в представлении западноевропейцев.
7. Славинський М. Першими розпочинали битви. / М. Славинський / Віче, Жовтень / 2013, № 19 (352). – С. 17-19.
8. Кравченюк О. Шевченкіана англійською мовою / Осип Кравченюк // Сучасність. – 1964. – № 8. – С. 70-84.
9. Grabowicz G.G. The poet as mythmaker. A study of symbolic meaning in Taras Sevcenko: Monogr. ser. – Cambridge, Mas., 1982.

Тёпенко Ю.А.
Киевский национальный университет технологий и дизайна

СТЕРЕОТИП "COSSAK" КАК ЭЛЕМЕНТ ИНТЕРПРЕТАТИВНОЙ МОДЕЛИ

Аннотация
В статье рассмотрена реалия «казак» как составная часть одного из стереотипов в восприятии Украины и украинцев в англоязычном мире и как элемент рецептивно-интерпретативной модели. Обращено внимание на общие и различные черты в понимании Украины как «земли казаков» украинцами и англичанами.
Ключевые слова: стереотип, казак, рецепция, интерпретативная модель, Т. Шевченко.

Topenko Yu.A.
Kyiv National University of Technologies and Design

THE STEREOTYPE "COSSAK" AS AN ELEMENT OF AN INTERPRETATIVE MODEL

Summary
In the article, the culture-specific concept "Cossack" is considered as a component of one of the stereotypes in the perception of Ukraine and the Ukrainians in the English-speaking world and as an element of receptive-interpretative model. The focus is placed on common and distinctive features in the understanding of Ukraine as "the land of the Cossacks" by the Ukrainians and the British.
Keywords: stereotype, Cossack, reception, interpretative model, T. Shevchenko.

УДК 811.111'272'42

ДІЄСЛОВА-ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ LANGUAGE/МОВА У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Ярич М.В.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто дієслова-вербалізатори концепту LANGUAGE/МОВА у публіцистичному дискурсі. Визначено поняття концепту як одиниці когнітивної лінгвістики. Встановлено мовні одиниці, які репрезентують концепт у мові. Проаналізовано супровідні до лексеми імені-концепту дієслова як спосіб текстової репрезентації образності і змісту концепту LANGUAGE/МОВА на основі його актуалізації у статтях із британських журналів. Здійснено класифікацію дієслів-вербалізаторів даного концепту за тематичними сферами вираження концепту.
Ключові слова: концепт, когнітивна лінгвістика, дієслова-вербалізатори, лексема-ім'я концепту, мовна одиниця, мовна реалізація.

Постановка проблеми. Глобальним завданням сучасного мовознавства є пояснення ментальних та психологічних процесів людської свідомості за допомогою мовних засобів. Сукупність понять та значень, які притаманні мові та за допомогою яких носії цієї мови сприймають та інтерпретують світ, утворюють мовну картину світу, важливим фрагментом якої є його вербалізовані концепти. Саме цими одиницями, «провідниками різноманітної інформації» і оперує когнітивна лінгвістика [3, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт з позицій різних підходів розглядали та досліджували такі науковці як В. І. Карасик, Є. С. Кубрякова, Н. Д. Арутюнова, Ю. С. Степанов, В. С. Яковлєва, О. О. Селіванова, С. Г. Воркачов, Н. Г. Єсипенко, А. П. Мартинюк. Ціла низка монографій, статей і словників стала результатом значного інтересу науковців до цієї мовної універсалії, осмислення її природи, структурно-змістової організації як мовно-ментальної, когнітивної та лінгвокультурної одиниці, вербальних та невербальних форм її вираження, специфічних властивостей, статусних характеристик, типологічних різновидів та архітектоніки в різних картинах світу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження полягає у доцільності та недостатньому вивченні актуалізації концепту LANGUAGE/МОВА в публіцистичному дискурсі, а саме, у аналізі і класифікації супровідних лексем за частиномовним параметром (дієслів) як способів текстової репрезентації даного концепту.

Мета статті. Метою даної статті є виявити і проаналізувати дієслова-вербалізатори концепту LANGUAGE/МОВА у публіцистичному дискурсі, по- класифікувавши їх за тематичними сферами вираження концепту. Об'єктом дослідження виступають супровідні слова (дієслова) до лексеми-імені даного концепту. Матеріалом дослідження слугували статті із британських англомовних газет.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна лінгвістика належить до одного із актуальних напрямів лінгвістики. Вона досліджує засвоєні від лінгвістики, філософії, психології класичні проблеми вивчення відношення між мовою і мисленням і розглядає це питання через категорії знання, його мовні різновиди, мовні способи представлення знань, мовні процедури оперування знаннями, ментальними структурами та процесами у свідомості.

Одним із найпопулярніших і домінуючих термінів когнітивної лінгвістики останніх років становить концепт. Як зазначає Г. Г. Слишкін, характерна для XX століття тенденція щодо взаємопроникнення різних галузей знання спричинила появу одиниці, яка зводить докупи результати різних пізнавальних процесів та ментальних операцій, які опредмечені у мові та які експлуатуються в процесі комунікації. Такою одиницею став концепт, під час вивчення якого відбулося узагальнення низки аспектів діяльності, які раніше досліджувалися ізольовано [5, с. 29].

Концепт може бути представленим у мові готовими лексемами та фразеологізмами, вільними словосполученнями, структурними та позиційними схемами речень (синтаксичні концепти), текстами та сукупностями текстів [4]. Але найчастіше представництво концепту у мові приписується слову. Саме слово одержує статус імені концепту – мовного знаку, що найбільш повно та адекватно відбиває його зміст. Однак, зрозуміло, що слово не може передати усі ознаки концепту, воно передає лише кілька ознак, що мають безпосереднє значення для конкретного повідомлення. Увесь концепт можна передати «сукупністю мовних засобів, кожний з яких розкриває лише його частину» [1].

План вираження концепту репрезентований цілим рядом мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму, а план змісту залучає спільні для усіх його мовних реалізацій семантичні ознаки, що «скріплюють» лексико-семантичну парадигму та утворюють його понятійну основу [6, с. 150].

Кожна конкретна одиниця мови репрезентує відповідну їй ментальну одиницю. Всі значущі мовні одиниці (мають план вираження і план змісту) репрезентують відповідні їм явища позамовної дійсності (денотати чи референти): слово репрезентує предмети зовнішнього світу і концепти свідомості; морфема репрезентує свої семи, тобто елементи концептів свідомості; речення репрезентує ситуацію, в якій власне концепт повністю розкривається [2].

Мовні одиниці перебувають у взаємній ієрархічній підпорядкованості. Вищими в ієрархії є дієслова й іменники. Серед дієслів У. Чейф виокремлює вибіркові одиниці (selectional), що охоплюють звужені області поняттєвого простору, такі як стан, процес і дія [2].

Дієслова, що асоціюються з іменем концепту LANGUAGE/МОВА не викликають прямих образних ситуацій, проте логічну суть дії, пов'язаної з концептом LANGUAGE можна простежити, поділивши їх на тематичні сфери вираження даного концепту:

1. **Спілкування:** *tell, speak, talk, say, ask, argue, discuss, communicate:*

The fact that sparks flew between the couple is not unusual because of their age- she's 97 and he's 85- but because of their circumstances: they don't ***speak the same language*** (The Daily Mail);

Our ***language****, like most all* ***languages****, makes it relatively easy* ***to talk*** *about "differences between groups" in ways that make us think that the members of the groups differ in the same way, even when the groups overlap* (Plain English);

Now, a hearing person could come to that kiosk and ask questions of the deaf person and wouldn't have to understand or use ***sign language****…the system could help them* ***communicate*** (The Daily Telegraph).

2. **Стосунки**: *marry, offer, warn, lie, lead, join, let, treat, thank, protect, meet, call:*

A language *is the crucial asset of any society - it's what binds us, animates us, permits us to accomplish things. It is part of our common space, and perhaps it should be* ***protected*** *as such* (Plain English);

But by ***treating language*** *"as distinct from other aspects of daily life, don't we promote the idea that it is a specialized activity to be pursued by those with the leisure and the inclination to do so?* (The Daily Mail);

For J700 a day he will visit offices and the shop floor ***offering*** *tips on how to avoid bad* ***language*** *in the workplace* (The Daily Mail).

3. **Модальність**: *can, may, must, have to, would, should:*

Particularly important are his careful efforts to review and explain all the ways in which ***human language can*** *be simpler than we normally think, from the "home sign" systems that emerge in households of Deaf children with hearing parents, to the pidgins and creoles of suddenly formed communities such as the plantation slave populations of the New World* (TLS);

WHOEVER coined the awful but effective phrase 'body ***language' may*** *well have been inspired by watching Colin Montgomerie enduring an agonising day in a major golf championship* (The Daily Mail);

'He is a free player on the field, which has great influence on the game, with amazing quality, but sometimes his ***body language*** *is not what it* ***should*** *be for a player of his class. '* (The Daily Telegraph).

4. **Фізична діяльність**: *play, put, open, tear, look, make, do, keep, perform, produce, publish, work, use:*

One of these reasons is that grammar, or more specifically syntax, has for more than half a century held centre-stage in the science of ***language*** *and in attempts to define what* ***makes language*** *special* (Plain English);

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

© Ярич М.В., 2015

*Liberman suggests that **the language used** in The Economist seems to suggest that one group of girls performed well and the other group performed badly* (The Daily Mail);

*Every primary school child on the Canary Island of La Gomera is required to learn a whistling language called Silbo in a bid to **keep** the archaic **language** alive* (The Daily Mail).

5. **Розумова діяльність**: *try, read, think, suggest, seem, write, understand, believe, acknowledge, consider, forget, know, comprehend:*

*But if you **think** it's difficult to **understand** the garbled **language** of soccer, spare a thought for all those players who can't even make any pretence to speak English* (The Daily Mail);

*We value the role of the Plain English Campaign in helping us communicate sometimes complex medical terminology in a **language** that is easy for people to **understand*** (Plain English);

*Gesture is a flexible way of communicating, one that can work with **language** to communicate or, if necessary, can itself **become language*** (The Daily Telegraph).

6. **Володіння**: *possess, belong, have:*

*According to the map, Arabic is the **official language** of 21 countries, including Syria, Yemen and Oman. It **belongs** to the Semitic branch of the Afro-Asiatic family, and in **this language** and script the word science is translated into…* (The Daily Mail);

*It's clear that the earliest humans did not **possess language** as we know it* (TLS);

*The number of pupils who **have** English as their second **language** is reported to have risen by a fifth to almost 1.1million in the past five years* (Plain English).

7. **Збагачення, придбання**: *bring, take, send, collect, carry, catch, contribute, get, gain, give, receive:*

*After all, the path children **take** in acquiring their first **language** is a proven solution to the puzzle of how to go from having no **language** at all to having a complete linguistic system of great size and complexity, all in a few years* (The Daily Mail);

*Lord Dearing demanded **language** lessons for all primary school children and urged ministers to prepare to reverse their policy and **bring** back **languages** for all 14-year-olds if necessary* (The Daily Mail);

*To paraphrase what seem to be common ideas about these **languages**: "Latin the dead **language** which **gives** you access to Classical Culture"* (The Daily Telegraph).

8. **Рух**: *come, move, remove, return, run, go, travel, visit, arrive, enter:*

*Mr Tansley uses the scenario of a deaf person **visiting** a physician who doesn't know sign **language*** (The Daily Mail);

*Dr Keysar wrote: '**A foreign language** provides a distancing mechanism that **moves** people from the immediate intuitive system to a more deliberate mode of thinking.'* (The Daily Mail);

*She also says that if possible young people should be encouraged to **travel** abroad, requiring them to speak in another **language**, as a way to "bring the study of **languages** to life"* (The Daily Telegraph);

9. **Дієслова емоційного стану**: *hope, want, like, love, wonder:*

*'Some of the words and phrases that can cause offence have, whether we **like** it or not, become part of everyday **language** and it would be unrealistic for broadcasters to suggest they are not widely used in a range of contexts* (The Daily Telegraph);

*England midfielder Owen Hargreaves, who plays in Germany for Bayern Munich, **hopes** the **language** barrier was to blame in last night's alleged racism row at the England Under-21 match* (The Daily Mail);

*He **loves the language** but, as a writer, it does not belong to him* (Plain English).

10. **Перебування/існування**: *be, stay, stand, sit, live, exist:*

*If **language were** just a way of scratching each other, they reason, why would it need to be so fancy, with all its declensions and conjugations, morphology and syntax, inverse systems and evidentials?* (The Daily Mail);

*Don't **stay** here without making any effort to learn the **language*** (The Daily Telegraph);

*'Gemma is crazy about Eduardo. They fell for each other pretty much on day one and **language** didn't **stand** in the way of their feelings* (TLS).

11. **Пошук**: *find, search, seek:*

*Lord Dearing said he would "start from scratch", adding: "I believe the answers to the questions we have about the recent decline in modern **languages** are out there in the education community and it is my job to **find** them."* (The Daily Mail);

*If his revelation is surprising, perhaps it is because employers give the wrong message by putting **language** skills low on their list of criteria when **searching** for employees*(The Daily Telegraph);

*The committee's report said that 'as a matter of extreme urgency', ministers should **seek** to get the directive changed 'to enable the GMC to test the clinical competence of doctors and undertake systematic testing of **language** skills so that everything possible is done to lessen, as soon as possible, the risks of employing another unsuitably trained or inexperienced doctor in out-of-hours services'* (The Daily Mail).

12. **Зміна стану**: *stop, start, become, begin, change, continue, cease:*

*During the 20th Century, French has almost **become** the **exclusive language** of France with around 85% of the French population speaking French natively* (TLS);

*That since society is changing, it is only logical that **the English language** will **change** as well* (Plain English);

*Primary school pupils will **begin** learning **foreign languages** from the age of seven under separate proposals from Miss Morris due to be in place by 2010* (The Daily Mail).

13. **Розвиток, виникнення/створення**: *emerge, construct, build, combine, create, design, discover, develop, evolve, establish, invent:*

*The authors find "significantly more lexical change along paths in which more new **languages** have **emerged**," which they take to be evidence of punctuated evolution* (The Daily Telegraph);

*After an initial version was released on Monday, conservative bishops vowed to change **the language**, saying it had **created** confusion among the faithful and threatened to undermine the traditional family* (The Daily Mail);

*The biologist Robin Dunbar made headlines in the 1990s with his proposal **that language evolved** so that we could gossip* (TLS).

14. **Навчання**: *educate, examine, explain, learn, practise, repeat, study, review, revise, teach, test, translate:*

*If they wish to **teach an additional language**, they will be allowed complete freedom of choice, raising the prospect of pupils learning **to speak languages** as diverse as Russian, Portuguese and Arabic* (The Daily Telegraph);

*Ideally, schools should excite pupils with more foreign trips, better lessons and a greater focus on younger children so they choose **to study languages** as they grow up, he said* (The Daily Mail);

The committee's report said that 'as a matter of extreme urgency', ministers should seek to get the directive changed 'to enable the GMC to ***test*** *the clinical competence of doctors and undertake systematic* ***testing*** *of* ***language*** *skills so that everything possible is done to lessen, as soon as possible, the risks of employing another unsuitably trained or inexperienced doctor in out-of-hours services*' (The Daily Mail).

Висновки з даного дослідження і перспективи. Проаналізувавши і підрахувавши найчастіше вживані супровідні дієслова, які асоціюються з іменем концепту LANGUAGE/МОВА на основі статей із британських газет, ми виявили, що їх тематична класифікація включає 14 великих груп, які є асоціативним фоном вираження концепту: спілкування, стосунки, модальність, фізична діяльність, розумова діяльність, володіння, збагачення, рух, дієслова емоційного стану, перебування/існування, пошук, зміна стану, навчання, розвиток/виникнення.

Перспективами подальшого дослідження є визначення ціннісного складника концепту LANGUAGE/МОВА.

Список літератури:

1. Воркачёв С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – Москва: Гнозис, 2004. – 236 с.
2. Єсипенко Н. Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитативний підхід: монографія / Н. Г. Єсипенко. – Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 320 с.
3. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
4. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2003. – 191 с.
5. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – Воронеж, 2004. – № 1. – С. 29-34.
6. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
7. Plain English Campaign [Electronic resource]. – Access mode: http://www.plainenglish.co.uk/.
8. TLS (The Times Literary Supplement) [Electronic resource]. – Access mode: http://www.the-tls.co.uk/tls/.
9. The Daily Mail [Electronic resource]. – Access mode: http://www.dailymail.co.uk/.
10. The Daily Telegraph [Electronic resource]. – Access mode: http://www.telegraph.co.uk/.

Ярич М.В.
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

ГЛАГОЛЫ-ВЕРБАЛИЗАТОРЫ КОНЦЕПТА LANGUAGE / ЯЗЫК В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация
В статье рассмотрены глаголы-вербализаторы концепта LANGUAGE / ЯЗЫК в публицистическом дискурсе. Определено понятие концепта как единицы когнитивной лингвистики. Установлено языковые единицы, которые представляют концепт в языке. Проанализированы сопутствующие к лексеме имени-концепта глаголы как способ текстовой репрезентации образности и содержания концепта LANGUAGE / ЯЗЫК на основе актуализации концепта в статьях из британских журналов. Осуществлена классификация глаголов-вербализаторов данного концепта по тематическим сферам выражения концепта.
Ключевые слова: концепт, когнитивная лингвистика, глаголы-вербализаторы, лексема-имя концепта, языковая единица, языковая реализация.

Yarych M.V.
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

VERBS, VERBALIZING THE CONCEPT LANGUAGE IN THE PUBLICISTIC DISCOURSE

Summary
The article deals with the verbs, verbalizing the concept LANGUAGE in the publicistic discourse. The notion of the concept as a unit of cognitive linguistics is defined. Linguistic units which represent the concept in the language are determined. Adjoining to the concept's nominative lexeme verbs as a method of textual representation of imagery and content of the concept LANGUAGE on the basis of its embodiment in the articles of British newspapers are analyzed. The classification of verbs, verbalizing this concept, based on the thematic areas of expressing the concept LANGUAGE, is carried out.
Keywords: concept, cognitive linguistics, verbs, verbalizing the concept, concept's nominative lexeme, language unit, linguistic realization.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 342.95

РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Бондаренко К.В.
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню доцільності та необхідності реформування галузі внутрішніх справ. Характеризується галузь внутрішніх справ із зазначенням завдань органів внутрішніх справ та особливостей самої галузі. Виокремлено причини, що обумовлюють необхідність здійснення такого реформування. Особлива увага приділяється Проекту Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ. Здійснено аналіз вищезазначеного документа з виокремленням особливостей процесу реформування галузі внутрішніх справ.
Ключові слова: галузь внутрішніх справ, управління внутрішніми справами, реформування, завдання органів внутрішніх справ, концепція.

Постановка проблеми. Однією з галузей управління в адміністративно-політичній сфері є управління внутрішніми справами. Ця галузь має свої специфічні об'єкти управління і виступає однією з найбільш особливих галузей саме з огляду на специфіку об'єктів та завдань, що стоять перед суб'єктами. З самого моменту проголошення незалежності нашої держави постійно йшла мова про необхідність кардинального реформування галузі внутрішніх справ. Слід зазначити, що реформування жодної з галузей державного управління не викликало стількох дискусій серед науковців та практичних працівників. Їхнє бачення різнилось, як різнилися і самі підходи до реформування – деякі експерти наполягали на впровадженні європейських підходів до функціонування органів внутрішніх справ, інші – зазначали про недоцільність запозичення такого досвіду через специфічну спадщину, яка дісталась Україні від СРСР та особливості самої галузі внутрішніх справ в нашій державі, які також склались історично.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день відбувається черговий етап дискусій про необхідність кардинальних змін в системі органів внутрішніх справ, які набули завершеного вигляду в Проекті Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ (далі – Концепція), розробленого зазначеним Міністерством. З огляду на беззаперечну важливість запропонованих кроків по реформуванню для функціонування цієї галузі державного управління та недостатнє дослідження цих питань в науковій літературі, вважається актуальним здійснення загальної характеристики вищезазначеного документа та аналіз можливості його впровадження в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування та реформування галузі та органів внутрішніх справ приділяли увагу такі вчені як: О.М. Бандурка, Л.Р. Біла-Тіунова, І.П. Голосніченко, С.В. Ківалов, В.К. Колпаков, В.А. Ліпкан, В.Я. Малиновський, В.М. Плішкін, С. Яценко тощо.

Мета статті. Отже, метою цієї статті є характеристика основних напрямів реформування галузі внутрішніх справ України на підставі Концепції із виокремленням причин необхідності такого реформування.

Виклад основного матеріалу. Історично під внутрішніми справами розуміли велику кількість сфер суспільного життя, що не охоплювались поняттям «зовнішні» справи. Справді, розподіл на внутрішні та зовнішні свідчив, що до перших належать економічна, соціальна, медична, освітянська, правоохоронна та інші складові діяльності держави. В свою чергу, говорячи про зовнішні справи, мова йшла виключно про іноземні, закордонні справи. Таке бачення напрямів діяльності держави зберігалося досить довгий час.

Сьогоднішній день свідчить про необхідність сприйняття внутрішніх справ, управління у сфері внутрішніх справ тільки крізь призму діяльності правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ [7].

Зміст галузі «внутрішні справи» має складний характер. До цієї галузі належать: – охорона громадського порядку і боротьба зі злочинністю; – гарантування безпеки дорожнього руху; охорона власності; гарантуванні пожежної безпеки; – здійснення дозвільної системи; – виконання кримінальних покарань та інші. Усі перераховані напрямки об'єктивно взаємопов'язані, що дозволяє їх розглядати як досить складну, але єдину цілісну галузь управління.

Управління внутрішніми справами – це діяльність компетентних органів держави по забезпеченню охорони громадського порядку і громадської безпеки, охорони власності, особи, прав і законних інтересів громадян, захисту їх від злочинних та інших протиправних посягань, а також створення нормальних умов для діяльності державних і громадських організацій, праці і відпочинку громадян [4].

Управління внутрішніми справами також визначають як особливу сферу державної виконавчої влади, яка спрямована на забезпечення нормальної діяльності людей [11, с. 62]. Галузь внутрішніх справ можна визначити як систему суспільних відносин, які виникають у зв'язку із забезпеченням прав та свобод громадян, громадського порядку і громадської безпеки, виконанням покарань та адміністративних стягнень, виконанням інших завдань, які випливають із Закону України «Про міліцію» та інших законодавчих актів, де одним із суб'єктів, у відповідності до норм права, є орган або установа внутрішніх справ, їх підрозділ або службовець [1, с. 196].

Слід також відмітити, що галузь внутрішніх справ держави є багатоструктурною. Вона включає ряд складних груп суспільних відносин, які пов'язані із захистом прав, свобод та інтересів особи, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань; попередженням і припиненням злочинів та інших правопорушень; здійсненням оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства; забезпеченням безпеки дорожнього руху; здійсненням ліцензійно-дозвільної діяльності; забезпеченням реєстраційної та міграційної роботи; охороною власності за договорами і т. ін.

Як наслідок, правоохоронна діяльність охоплює не якійсь певний вид суспільних відносин, а систему зв'язків та відносин, виникаючих у різноманітних галузях соціуму, котрий закономірно та цілеспрямовано прагне правопорядку і задовольняє свої

© Бондаренко К.В., 2015

потреби в останньому за допомогою відповідного управління. Таким чином, головна особливість правоохоронної діяльності полягає в її багатооб’єктній спрямованості [9, с. 12].

Необхідність реформування системи Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України), узгодження її із суспільними потребами й можливостями держави визначалася з перших років незалежності України й досить широко декларувалася. Було розроблено декілька концепцій реформування, які не були реалізовані, бо ці керівні документи не містили чітких положень щодо реалізації згаданих пріоритетних засад у правоохоронній сфері, недостатньо відповідали концептуальним завданням, визначеним у програмних документах проведення адміністративної реформи, корекції правоохоронної політики країни, а також не враховували особливостей поточного стану економіки, державного управління, розвитку громадянського суспільства [2].

Міністр внутрішніх справ України Анатолій Могильов ще в 2011 році зазначав: «Ми стоїмо на порозі глибинних реформ у системі МВС України, і мета цих реформ одна – повернути міліцію обличчям до народу і, найголовніше, поліпшити матеріальне забезпечення працівників міліції, тобто гарантувати їм гідну заробітну платню та відповідний соціальний пакет для їхньої захищеності» [2]. Однак, ані проголошених глибинних змін, ані, навіть, змін в соціальному забезпеченні працівників органів внутрішніх справ так і не відбулося.

З часів останніх виборів Президента України і пов’язаного із цим оновлення влади, розпочався черговий етап реформування системи органів внутрішніх справ. Слід відмітити, що на сьогоднішній день реформуванню жодній з галузей державного управління не приділяється стільки уваги, як галузі внутрішніх справ. Причин цьому декілька:

1) саме на галузь внутрішніх справ покладаються такі особливі завдання як: забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав, свобод та законних інтересів; реалізація державної політики боротьби із злочинністю; профілактика правопорушень; охорона та забезпечення громадського порядку; виявлення та розслідування злочинів; охорона прав та законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності [6].

2) низький рівень довіри до органів внутрішніх справ, зокрема, до міліції. Так, за результатами опитування Інституту Національної академії наук України ще рік-два тому український міліції довіряли (опитували лише громадян, старших 18 років) 3-5% населення, сьогодні повністю довіряють міліції лише 0,8% опитаних [10]. Приміром у Польщі цей показник становить 57%, у Грузії – 87%, а у Фінляндії – 94% [8].

3) події останнього року довели, що саме галузь внутрішніх справ може, в разі ефективного управління та будівництва надійної системи органів внутрішніх справ, забезпечити громадський порядок, громадську безпеку в державі, спокій громадян та юридичних осіб, так і посилити кризові явища в державі і суспільстві, в разі відсутності злагодженої, незалежної в своїй діяльності системі, яка має суворо дотримуватись принципів верховенства права, законності та пріоритету прав і свобод людини і громадянина.

4) авторитет влади у сфері протидії злочинності залежить не стільки від показників розкриття кримінальних правопорушень, скільки від довіри населення до правоохоронних органів як до захисників індивідуальних та суспільних інтересів, та додержання силовими структурами принципу верховенства права [5].

5) Європейська інтеграція України зобов’язує нашу державу забезпечити ефективне функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав і свобод людини і громадянина, їх ефективний захист. Одним із таких завдань є утворення Міністерства внутрішніх справ як цивільного органу європейського зразка [5].

6) всі попередні спроби реформування галузі внутрішніх справ фактично зводились до збільшення/зменшення повноважень окремих органів або структурних підрозділів (наприклад, Державної автомобільної інспекції),але жодних кардинальних змін ця галузь не зазнавала, в той час як сутністю реформування мають бути саме якісні зміни всієї системи.

Першочерговими цілями реалізації Концепції, спрямованими на досягнення її мети, є:

1) демілітаризація МВС України; 2) скорочення значної кількості органів, підрозділів і служб зі спорідненими завданнями та функціями; 3) забезпечення ефективної координації діяльності та злагодженої взаємодії Національної поліції, Національної гвардії, прикордонної, міграційної служб, а також служби з надзвичайних ситуацій під політичним керівництвом МВС України; 4) законодавче визначення оновленої загальної структури МВС України, структури і чисельності, завдань та повноважень органів внутрішніх справ та інших умов їх діяльності, пріоритетами якої є виконання соціально – сервісних функцій; 5) деполітизація діяльності органів і служб, підконтрольних МВС України, їх автономізація та оптимізація; 6) усунення дублювання функцій апаратів, відомчих підприємств, установ та організацій; 7) запровадження європейської моделі підготовки та підвищення кваліфікації кадрів органів внутрішніх справ, застосування єдиних уніфікованих стандартів правозастосовної підготовки, спрямованої на підвищення ефективності взаємодії між органами внутрішніх справ різних держав-учасниць Європейського Союзу; 8) розроблення дієвих засобів та механізмів контролю за діяльністю органів внутрішніх справ та окремого правоохоронця; 9) підвищення довіри населення до діяльності органів внутрішніх справ, а також авторитету працівника органу внутрішніх справ; 10) підвищення ролі інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування в заходах забезпечення прав і свобод населення; 11) налагодження тісної співпраці з населенням та місцевими громадами [5].

Більш детально, відповідно до Концепції реформи МВС України, до 2015 року планується провести функціональне та організаційне перетворення апарату МВС України, ліквідувати структурні підрозділи, що мають схожі функції, а також прийняти законодавчу базу щодо зменшення чисельності органів внутрішніх справ. На другому етапі протягом 2015-2016 років планується ухвалити нову законодавчу базу, яка регламентує діяльність міністерства, провести функціональні та інституційні перетворення МВС України і вжити низки організаційний заходів для стійкості нової структури відомства.

Зрештою у МВС України входитиме п'ять підрозділів: Національна поліція, Національна гвардія, Державна міграційна служба, Державна прикордонна служба та Державна служба з надзвичайних ситуацій. При цьому планується ліквідація низки підрозділів МВС України, зокрема, управління із

боротьби з організованою злочинністю, транспортну і ветеринарну міліції. У Державній прикордонній службі вже відкинули скорочення кількості прикордонників через її перепідпорядкування МВС України.

Реформа передбачає позбавлення підрозділів Державної автомобільної інспекції функцій з надання адміністративних послуг. Також планують впровадження автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху і надання патрульній службі міліції повноважень Державної автомобільної інспекції щодо забезпечення безпеки дорожнього руху в населених пунктах. За словами Міністра внутрішніх справ Арсена Авакова, в ході реформування міліції буде проведена демілітаризація відомства, тобто спеціальні звання, аналогічні до військових, матимуть право носити тільки ті, хто безпосередньо на практиці займається питанням захисту територіальної цілісності держави.

Як консультанти до роботи над реформою були залучені експерти Євросоюзу та НАТО. Стратегією реформи МВС передбачається створення нового універсального єдиного спецпідрозділу поліції, на зразок американського SWAT, яке прийде на зміну «Беркуту», «Соколу», «Титану», «Грифону» та іншим підрозділам [3].

Висновки і пропозиції. Якщо розглянути та проаналізувати ці першочергові кроки, то можна побачити, що їх фактичною метою є реорганізація МВС України таким чином, щоб цей орган не сприймався як «Міністерство міліції», тобто лише як «силове» відомство. Дійсно, за своїми завданнями, функціями, структурою видається некоректним зводити МВС України, який координує діяльність таких органів як Головне управління Національної Гвардії України, Адміністрація Державної прикордонної служби України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, лише до міліції. Цікавим ввижається те, що серед вищезазначених першочергових цілей є такі, як «усунення дублювання функцій апаратів, відомчих підприємств, установ та організацій» та інші, які повністю відповідають Концепції Адміністративної реформи, затвердженої Указом Президента України ще в 1998 році.

Таким чином, окрім проблемних питань, пов'язаних із функціонуванням системи органів внутрішніх справ, обумовлених її специфікою, які необхідно вирішити в процесі реформування, можна виокремити проблеми, які стосуються всіх інших галузей державного управління, і які вирішуються ліквідуванням бюрократії, корупції, адаптацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу, підвищенням соціального забезпечення державних службовців тощо.

Слід також зазначити, що однією з особливостей реформування галузі внутрішніх справі, водночас, фактором, що суттєво ускладнює цей процес, є величезна залежність реформаційних процесів від політичної ситуації та політичних рішень вищих посадових осіб держави.

Вважаємо, що реалізація першочергових завдань, передбачених Концепцією, дозволить досягти очікуваних результатів та запровадити якісні зміни в галузі внутрішніх справ.

Перспективами подальших досліджень є детальний аналіз доцільності та можливих наслідків реформування окремих структурних підрозділів та органів системи Міністерства внутрішніх справ України.

Список літератури:

1. Адміністративне право України: основні поняття. Навчальний посібник. / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора І.П. Голосніченка. – К.: ГАН, 2005. – 232 с.
2. Бесчастний В. Актуальні питання реформування МВС України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.viche.info/journal/2379/
3. Відчиніть, поліція! Як в Україні буде відбуватися реформа МВС // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3442659-vidchynit-politsiia-yak-v-ukraini-bude-vidbuvatysia-reforma-mvs
4. Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Адміністративне право: навч. посіб. – 3-те вид. / З.Р. Кісіль, Р.В. Кісіль – К. Алерта; ЦУЛ, 2011. – 696 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://pidruchniki.com/1580011945138/pravo/upravlinnya_vnutrishnimi_spravami_samostiyna_galuz_derzhavnogo_upravlinnya_yogo_osnovni_printsipi
5. Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1221414
6. Копєйчиков В. В. Правознавство: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.ebk.net.ua/Book/BookPravothnavstvo/Glava15/R3G15p5.htm
7. Стеценко С. Г. / Адміністративне право України Навчальний посібник-К Атіка, 2007 – 624 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/493-stetsenko/9728---20--------s-1--------.html
8. Страх порядку. Довіра українців до міліції впала майже до нуля // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://ua.korrespondent.net/journal/1563706-korrespondent-strah-poryadku-dovira-ukrayinciv-do-miliciyi-vpala-majzhe-do-nulya
9. Теорія управління в органах внутрішніх справ: Навчальний посібник / За ред. В.А. Ліпкана. – К.: КНТ, 2007. – 884 с.
10. Узарашвілі О. Довіра до міліції – нижче плінтуса // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.wz.lviv.ua/ukraine/122710
11. Яценко С. Управління в системі органів внутрішніх справ України // Вісник Академії управління МВС. – 2009. – № 3 – С. 59-70.

Бондаренко Е.В.
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

РЕФОРМИРОВАНИЕ ОТРАСЛИ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Аннотация
Статья посвящена исследованию целесообразности и необходимости реформирования отрасли внутренних дел. Характеризуется отрасль внутренних дел с указанием задач органов внутренних дел и особенностей самой отрасли. Выделены причины, которые обусловливают необходимость осуществления такого реформирования. Особое внимание уделяется Проекту Концепции первоочередных мер реформирования системы Министерства внутренних дел. Осуществлен анализ вышеуказанного документа с выделением особенностей процесса реформирования отрасли внутренних дел.
Ключевые слова: отрасль внутренних дел, управление внутренними делами, реформирование, задачи органов внутренних дел, концепция.

Bondarenko K.V.
National University «Odessa Law Academy»

REFORMATION OF THE INTERNAL AFFAIRS FIELD

Summary
The article is devoted to the research of expediency and necessity of reforming the field of internal affairs. The field of internal affairs is characterized marking out the tasks of the internal affairs bodies and specific features of that field. There reasons that stipulate the necessity of realization of that reform are determined. The special attention is paid to the Project of the Concept of first-priority measures of reformation of the system of the Ministry of Internal Affairs. The analysis of the abovementioned document is conducted and the specific features of the process of reformation of the field of internal affairs are noted.
Keywords: internal affairs field, management of the internal affairs, reform, tasks of the internal affairs bodies, concept.

УДК 340

СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА

Гадьмаші В.Р.
Ужгородський національний університет

У статті зроблений аналіз проблем тлумачення права. Також здійснена загальнотеоретична характеристика способів тлумачення норм права та проаналізовані правила використання і прийоми кожного з них. Також досліджена проблема співвідношення інтерпретаційних способів і канонів у вітчизняній правовій системі. Автором наголошено на тому, що структурна недовершеність законодавства підсилюється якісними недоліками української правової системи. В першу чергу, це стосується низького рівня законодавчої техніки. Верховній Раді України з постійно зростаючими вимогами до правотворчої роботи не завжди вдається ефективно врегульовувати суспільні відносини, що динамічно розвиваються. Вади законодавчої техніки, помножені на недостатню розмежованість функцій і повноважень органів державної влади, зумовлюють прийняття і дію надмірної кількості підзаконних нормативних актів, які часто вносять у правове регулювання зайві суперечності, ускладнення, неясності тощо.
Ключові слова: способи тлумачення норм права, правила застосування способу інтерпретації, інтерпретаційні прийоми, канони тлумачення норм права.

Вступ. Загальновідомо, що потреба в юридичній інтерпретації необхідна для будь-якого правового акта. Правова норма завжди вимагає тлумачення, навіть якщо вона сама утворює норму тлумачення. Іншими словами, не існує законів, про які можна було б сказати, що вони взагалі не потребують тлумачення і ніколи його не потребуватимуть [13, с. 255]. Таким чином, теорія та практика юридичної інтерпретації спростовують відомий латинський вислів «in claris non fit interpretatio» (зрозуміле не потрібно тлумачити).

Питанням вивчення та дослідження сутності та проблемних аспектів тлумачення права займались С.С. Алексеев, Ю.А. Ведерніков, В.С. Грекул, Ю.Л. Власов, В.П. Нагребельний, С.А. Комаров, Н.М. Коркунов, М.П. Молибога, С.М. Олейников, Г.О. Христова та ряд інших вчених.

Постановка проблеми. Дана стаття є спробою детального визначення сутності та проблемних аспектів тлумачення права.

Щодо виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, то важливим аспектом є обгрунтування специфіки політико-юридичних аспектів тлумачення права

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення особливостей правового регулювання сутності та проблемних аспектів тлумачення права.

Виклад основного матеріалу дослідження. З часу здобуття незалежності перед Україною постало завдання розбудови соціально орієнтованої,

© Гадьмаші В.Р., 2015

економічно розвинутої і правової держави, яка має посісти належне місце в світовому соціумі. Саме на досягнення цієї мети спрямовані ті структурні перетворення, що відбуваються в Україні останнім часом. У перші роки незалежності України було ухвалено чимало нормативних актів, спрямованих на встановлення нових відносин у суспільстві. З пошуком державою свого шляху розвитку, продовженням реформ, інтенсивність розвитку українського законодавства постійно зростає. Реалізація цього правового матеріалу потребує, насамперед, усвідомлення змісту норм права, що містяться у прийнятих актах. Без глибокого розуміння змісту норм права неможлива їх ефективна реалізація, систематизація, формування правової культури та правосвідомості, розроблення та прийняття нових норм. Проте з'ясування дійсного змісту правової норми лише простим ознайомленням з її текстом є неможливим. Це зумовлено особливостями самих норм права, формами їх функціювання та зовнішнього виразу. Дослідження цих особливостей і форм, а також розкриття змісту норми обов'язково вимагає використання засобів тлумачення норм права. Саме тлумачення забезпечує процес і результати з'ясування та роз'яснення змісту правових норм. Важливе значення має також єдність розуміння і реалізації норм у суспільстві, що відбивається на стані законності в державі і досягається завдяки тлумаченню. Зазначеного можна досягти шляхом роз'яснення суб'єктам дійсного змісту норм права, тих ідей і понять, що закладені законодавцем. Крім того, значущість проблеми тлумачення норм права за сучасних умов підвищується додатковими підставами зовнішнього і внутрішнього характеру. Неймовірно малою здається кількість у системі сучасного законодавства систематизованих нормативно-правових актів. Це свідчить, насамперед, про суттєву деструктурованість та неузгодженість законодавства України. Теоретичною основою дослідження проблеми стали праці відомих вчених давнини та сьогодення. Вагомий внесок у розроблення цих проблем зробили С. Кечек'ян, М. Коркунов, І. Михайловський. На початку цього століття Є. Васьковський, П. Люблінський, Є. Трубецькой, Г. Шершеневич окреслили методологію з'ясування змісту норм права. Проте їхні дослідження не мали системного характеру, а були спрямовані на висвітлення окремих аспектів проблеми. Суттєвий вплив на розвиток тлумачення правових норм справили праці Л. Воєводіна, М. Вопленка, В. Елькінда, П. Недбайла, А. Піголкіна, О. Черданцева. Саме їм притамані системний підхід до вивчення цього явища, визначення головних складових частин тлумачення, розкриття його змісту і сутності. Відзначаючи чималий унесок цих та інших авторів у розроблення проблеми, маємо зауважити, що сучасні дослідження в світлі теоретичних і практичних потреб вимагають нових загальнотеоретичних підходів і методів. Разом із тим сучасні теоретичні дослідження сутності і змісту тлумачення обмежуються певною кількістю наукових статей (Алабіна О., Захарова О., Івакіна М., Прокоф'єв Г., Яцюк Т.), курсів лекцій (Комаров С., Котюк В.) або підручників з теорії держави і права (Венгєров А., Копєйчиков В., Лазарєв В., Марченко М., Хропанюк В. та ін.).

Питання тлумачення права є традиційним у юридичній науці, зокрема тлумачення норм права посідає значне місце у процесі право реалізації. Воно є найважливішою умовою їх правильного розуміння і застосування. Якщо б тлумачення не було б, складний процес право реалізації був би вкрай важким, а в деяких випадках взагалі неможливим. Необхідність у тлумаченні підтверджена багатовіковим правовим досвідом, юридичною практикою тощо. У демократичному суспільстві тлумачення права має на меті виявлення змісту норм права для того, щоб забезпечити їх правильну, ефективну реалізацію відповідно до режиму законності [6, с. 42].

Термін «тлумачення» латинського походження і має багато значень. Термін тлумачення має широке і вузьке значення. У широкому значення (інтерпретація) – це пізнавальний процес, націлений на пояснення суті природних явищ суспільного життя. У галузі права термін «тлумачення» використовують як під час пояснення, так і під час з'ясування змісту нормативно-правових актів [2, с. 167].

Тлумачити право – пізнавати й пояснювати його зміст, мету, соціальне призначення й практичну значущість. Тлумачення права – переклад його абстрактних приписів більш зрозумілою та доступною мовою конкретних понять і висновків [1, с. 128].

Тлумачення норм права обумовлено двома факторами По-перше, необхідністю і потребами правозастосувальної діяльності державних і інших суб'єктів суспільних відносин По-друге, потребами навчального процесу в юридичних вузах і юридичною наукою, яка аналізує і узагальнює правові поняття.

Соціальне призначення будь-якого тлумачення права полягає в забезпеченні однозначного (уніфікованого) розуміння змісту юридичної норми усіма, хто має її застосувати або реалізовувати [10, с. 153]. У найбільш загальному сенсі спосіб – це певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось.

Важливо також відзначити, що поряд із способами інтерпретації норм права у вітчизняній літературі все частіше розглядають канони тлумачення чи правила правового міркування. Вони є явищем англо-американської правової традиції та винайдені як один із засобів уникнення свавілля в тлумаченні.

Канонами тлумачення визнаються, зокрема, такі: не позбавляйте законодавчий акт чинності, якщо існує тлумачення, яке дозволяє цього уникнути; не припускайте легковажно, що, ухваливши новий статут, законодавчий орган цим навмисно скасував попередній; не нехтуйте супровідними положеннями; не кваптесь відкидати очевидне значення та багато інших. Узагалі-то, важко точно визначити кількість канонів тлумачення (К. Льюелін нарахував їх 27, а Ф. Бенніон – аж 396). Така насиченість доктрини тлумачення канонами говорить про те, що вони можуть суперечити один одному чи не відповідати практичній необхідності. Крім того, чимало з цих канонів мало застосовні сьогодні й тим більше в умовах нашої правової системи. Як приклади можна навести канони, згідно з якими статути, що відмовляють правителю у звільненні від відповідальності, слід тлумачити вузько, а статути, що регулюють взаємини з індіанцями, необхідно тлумачити на користь останніх. Проте деякі з них все ж таки можна визнати корисними у межах учення про юридичну інтерпретацію:

1) ejusdem generis – означає, що слова, які входять в узагальнюючу формулу після перерахування («інші», «тощо»), повинні тлумачитися як такі, що відносяться до того ж роду предметів, які вказані при перерахуванні;

2) pari materia – закони, які регулюють одні й ті самі близькі відносини, мають тлумачитися відповідно один до одного. Якщо одні й ті самі відносини регулюються кількома законами, то всі ці закони повинні розглядатися разом;

3) noscitur a sociis – якщо слово багатозначне, його застосування в законодавчому акті визначається за контекстом;

4) expressio unius, exclusio alterius – якщо в тексті закону перераховується те, до чого він відноситься, то тим самим виключається все те, що в ньому не згадано [12, с. 44–46];

5) «золоте правило», яке застосовується у випадку, коли результати «звичайного тлумачення» згідно із загальноприйнятим літературним читанням тексту є абсурдними й очевидний факт, що парламент не міг мати це на увазі;

6) the social purpose (в американській юридичній літературі він називається правилом «соціальної спрямованості») – відповідно до нього тлумачення законодавчого акта покликане виконати те суспільне призначення,задля якого він приймався. Цей інтерпретаційний канон був сформульований у 1584 р. англійським судом і з тих пір застосовується судовою практикою;

7) принцип обмеженого тлумачення правових положень, що встановлюють юридичну відповідальність особи, коли будь-який сумнів щодо значення правової норми тлумачиться на користь особи [12, с. 44–46].

Ефективним способом вирішення проблем юридичних суперечностей є тлумачення, що дає можливість виявити суперечливі і колізійні норми в законодавстві, встановити зв'язок загальних і спеціальних норм, допомагає правильно зрозуміти сферу їх дії, коло осіб, на яких поширюється їх дія, зміст того чи іншого законодавчого терміну.

Структурні елементи системи тлумачення норм права наступні:

1) об'єкт тлумачення норма права, що виражена в приписах законів і підзаконних актів, нормативних договорів та інших форм права, а також у правоположеннях проектів нормативно-правових актів, які підготовлені до прийняття;

2) суб'єкт тлумачення – органи держави, посадові особи, громадські організації, окремі громадяни;

3) предмет тлумачення – зміст (смисл) тексту юридичного акта в цілому або його частини (статті, пункту, абзацу);

4) мета тлумачення – правильне й однакове розуміння норм права та правильне й однакове застосування і реалізація норм права [10, с. 153].

Суть тлумачення як специфічної діяльності полягає в особливостях самого права як суспільного явища. Ці властивості такі, що викликають необхідність тлумачення. Це – нормативність, загальнообов'язковість, системність, формальна визначеність, державний примус. Основу права складають норми – правила загального характеру. Причому нормативність права особливого роду, оскільки це рівний масштаб, який застосовується до фактично нерівних людей. Оскільки закон загальний, а випадок, до якого він застосовується, – одиничний, суб'єкти, які його реалізують, – індивідуальні, то необхідне тлумачення загальної норми, виявлення того, чи можливе використання її в конкретному випадку і щодо конкретних суб'єктів.

Необхідно зазначити, що право – це специфічне суспільне явище, що має свої закономірності розвитку, форми прояву та реалізації, структуру конструкцій, принципи, способи, типи регулювання та ін. Зазначені особливості водночас вимагають особливої діяльності щодо з'ясування змісту права. Мова йде не тільки про тлумачення розуміння спеціальних юридичних термінів, а й про врахування особливостей правового регулювання. Необхідність тлумачення в праві викликана і можливими протиріччями між його формою і змістом. Зміст права знаходить своє вираження у нормативно-правових актах, які не завжди правдиво відображають волю законодавця. Низький рівень юридичної техніки, недоліки технічного порядку призводять до проблем, суперечностей, викривлення змісту права. У таких випадках тлумачення – умова пізнання справжнього змісту юридичних приписів.

Перебороти юридичну колізію можна шляхом аналізу практики реалізації законів і оцінки застосування актів у цілому або їхніх окремих нормах. Дуже часто це робиться по запитах державних органів різних рівнів, по зверненнях суспільних об'єднань і громадян. Підставою для запитів і звернень є неясності в розумінні понять і термінів, окремих норм, різні позиції у відношенні сфер їхнього застосування, кола суб'єктів, на яких поширюється їхня дія. Суперечливі дії державних органів і організацій також дають привід звертатися за офіційною оцінкою нормативного акта.

У разі якщо при тлумаченні Закону України (його окремих положень) була встановлена наявність ознак його невідповідності Конституції України, Конституційний Суд України у цьому ж провадженні вирішує питання щодо неконституційності цього Закону (його окремих положень).

Висновки, які закладені в правових позиціях Конституційного Суду, мають глибоко правову основу і набувають правової якості обов'язковості в силу статусу і авторитету Конституційного Суду України. Позиція Конституційного Суду обґрунтована теоретично і юридично, нагадує пропозицію науки по удосконаленню законодавства. Вона завжди конкретна за предметом, пов'язаним з ініційованим питанням, яке потребує втручання органу судової влади, специфічна за своєю формою (рішення, висновок, ухвала Конституційного Суду) і має офіційний характер. Але при цьому Конституційний Суд не бачить, на відміну від законодавця, нових правил, а це означає, що Конституційний Суд не створює прямих джерел права [2, с. 167].

Орган конституційного контролю виробляє скоріше теоретичну конструкцію використання потенціалу законодавця для подолання правової суперечності змісту тієї чи іншої норми, умов і порядку її застосування, неясності правової ситуації у зв'язку з питаннями, які вирішуються, або з колізією, яка розглядається. Але така роль Конституційного Суду не може ставити його ні вище Конституції, ані вище Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу, і тому це орган держави з особливим статусом конституційного правосуддя. Наприклад, 9 липня 1998 року Конституційний Суд України за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України, за яким сфера застосування контрактної форми трудового договору визначається законодавством (справу про тлумачення терміна «законодавство»). «Київська міська рада професійних спілок вважає, – говориться в рішенні Конституційного Суду України, – що поняттям «законодавство» охоплюються лише закони, а тому тільки ними повинна встановлюватися сфера

застосування контракту. На практиці контрактна форма трудового договору часто впроваджується підзаконними актами, чим, на думку суб'єкта звернення, порушуються конституційні права громадян на працю». У цьому випадку, робить висновок Конституційний Суд України, треба брати до уваги як закони, так і підзаконні нормативно-правові акти, що є складовою частиною законодавства України, а також чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Отже, питання тлумачення права є традиційним у юридичній науці, зокрема тлумачення норм права посідає значне місце у процесі право реалізації. Воно є найважливішою умовою їх правильного розуміння і застосування. Якщо б тлумачення не було б, складний процес право реалізації був би вкрай важким, а в деяких випадках взагалі неможливим. Необхідність у тлумаченні підтверджена багатовіковим правовим досвідом, юридичною практикою тощо. У демократичному суспільстві тлумачення права має на меті виявлення змісту норм права для того, щоб забезпечити їх правильну, ефективну реалізацію відповідно до режиму законності

Висновки. Таким чином, співвідносячи способи та канони тлумачення норм права, слід визнати перспективним використання деяких канонів у межах вітчизняної правової системи. Існування цих канонів багато в чому обумовлюється ідеєю здорового глузду, яка є єдиною для англо-американської та романо-германської правових систем. Крім того, необхідно враховувати глобалізаційні процеси, що в них відбуваються. Усе це створює передумови для більш активного використання вказаних канонів у межах української правової системи.

Проблема тлумачення права є практичною в тому розумінні, що її рішення, як ніяке інше, зорієнтовано на вирішення юридичних справ, на подолання конфліктних ситуацій, на винесення правового вердикту. Однак і ця проблема впирається в розуміння права. Без з'ясування об'єкта тлумачення або при різночитанні у тому, що підлягає тлумаченню, складно розраховувати на позитивний результат. Необхідність тлумачення норм права обумовлено їхніми ознаками, особливостями форм вираження зовні і функціонування. Неясність правової норми може зовнішньо проявитися в таких формах: недостатня визначенність; недостатня точність тих або інших слів і виражень у нормативному акті; неповнота норми, коли законодавець не взяв до уваги деякі сторони суспільних відносин, що він хотів врегулювати; внутрішнє протиріччя самої правової норми.

Підсумовуючи можна зазначити, що проблеми тлумачення норм права завжди перебували у центрі уваги юридичної науки, а теорія тлумачення пройшла довгий шлях свого розвитку. Ці проблеми пов'язані з інтересами держави й суспільства, їх зумовленням і захистом. На сьогодні тлумачення норм права є важливим політико-юридичним інструментом виявлення чіткого змісту права.

Список літератури:

1. Алексеев С. С. Общая теория права: учебник / С. С. Алексеев. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008. – 576 с.
2. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права / Ю. А. Ведерніков, В. С. Грекул. – К.: Центр навч літ-ри, 2005. – С. 167.
3. Власов Ю. Л. Тлумачення норм права / Ю. Л. Власов, В. П. Нагребельний. – К.: «УКр. Енцикл.», 2004. – С. 80.
4. Комаров С. А. Общая теория государства и права / С. А. Комаров. – М., 1996. – С. 230.
5. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 430 с.
6. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики / М. П. Молибога // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 42-46.
7. Олейников С. М. Тлумачення норм права / С. М. Олейников, Г. О. Христова. – Х.: Право, 2009. – С. 419–445.
8. Палюк В. П. Деякі аспекти тлумачення норм права (цивільно-правовий аспект) / В. П. Палюк // Судова апеляція. – 2005. – № 1. – С. 14.
9. Пиголкин А. С. Толкование нормативних актов в СССР / А. С. Пиголкин. – М., 1962. – С. 9.
10. Прийма С. В. Способи тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика / С. В. Прийма // Юрист України. – 2011. – № 3 (16). – С. 10-16.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Х.: Консум, 2002. – 160 с.
12. Соболева А. Каноны толкования в праве / А. Соболева // Рос. юстиция. – 2000. – № 10. – С. 44-46.
13. Тарановский Ф. В. Энциклопедия права / Ф. В. Тарановский. – СПб.: Лань, 2001. – 560 с.
14. Черданцев А. Ф. Толкование права / А.Ф. Черданцев. – М.: Херцало, 1998. – С. 323-327.

Гадьмаши В.Р.
Ужгородский государственый университет

СУЩНОСТЬ И ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ТОЛКОВАНИЯ ПРАВА

Аннотация
В статье сделан анализ проблем толкования права. Также осуществлена общетеоретическая характеристика способов толкования норм права и проанализированы правила использования и приемы каждого из них. Также исследована проблема соотношения интерпретационных способов и канонов в отечественной правовой системе. Автором отмечено, что структурное несовершенство законодательства усиливается качественными недостатками украинской правовой системы. В первую очередь, это касается низкого уровня законодательной техники. ВРУ с постоянно растущими требованиями к правотворческой работы не всегда удается эффективно регулировать общественные отношения, которые динамично развиваются. Недостатки законодательной техники, помноженные на недостаточную разграниченность функций и полномочий органов государственной власти, обусловливают принятие и действие избыточного количества подзаконных нормативных актов, которые часто вносят в правовое регулирование лишние противоречия, затруднения, неясности и тому подобное.

Ключевые слова: способы толкования норм права, правила применения способа интерпретации, интерпретационные приемы, каноны толкования норм права.

Hadmashi V.R.
Uzhhorod National University

NATURE AND PROBLEMATIC ASPECTS OF INTERPRETATION OF LAW

Summary
The article analyzes the problems of interpretation of law. It also provides general theoretical description of the interpretations of the law and analyzes rules and techniques of application of each of them. The problem of correlation of interpretational methods and canons in the domestic legal system is studied as well. The author emphasizes that structural imperfection of legislation is reinforced by quality deficiencies of Ukrainian legal system. First of all, it concerns the low level of legislative technique. The Verkhovna Rada of Ukraine with ever-increasing demands to the law-making sometimes fails to effectively regulate social relations, which are developing dynamically. Deficiencies of legislative technique, coupled with the lack of separation of functions and powers of public authorities stipulate adoption and action of an excess amount of by-laws, which often introduce superfluous contradictions, difficulties, ambiguities, and the like into the legal regulation.
Keywords: ways to interpret the law, rules for applying the method of interpretation, interpretation techniques, canons of interpretation of laws.

УДК 338.001.36

ФОРМУВАННЯ НОВОГО ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ДОЦІЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ

Годжаєва О.В.
Академія адвокатури України

Проаналізовано стан чинного трудового законодавства. Визначено основні проблеми чинного трудового законодавства. Обґрунтовано необхідність оновлення чинного трудового законодавства. Проаналізовано основні положення і принципи проекту Трудового кодексу. Визначено його недоліки. Сформульовані власні висновки і пропозиції.
Ключові слова: трудове законодавство, трудові відносини, проект трудового кодексу, недоліки проекту, робочий час, час відпочинку, заробітна плата, гарантій і компенсацій, охорона праці.

Постановка проблеми. Становлення в Україні демократичних принципів та становлення громадянського суспільства обумовлюють створення нових підходів до розуміння значення і місця людини в суспільстві, її потреб та інтересів, забезпечення захисту її прав і свобод. Оскільки кожна людина більшу частину життя присвячує праці, то головне завдання держави сьогодні забезпечити, в першу чергу, закріпити на нормативному рівні, належне регулювання праці та відносин, які складаються в її результаті. Тому, необхідність прийняття нового кодифікованого акту Трудового кодексу пояснюється необхідністю відображення цих змін, створення нормальних умов для розвитку трудових відносин засобами трудового права.

Підготовка нового кодифікованого акту у цій сфері пояснюється також тим, що основу трудового законодавства України, на сьогодні, складає Кодекс Законів про працю, який був прийнятий ще 10 грудня 1971 року і набув чинності з 1 червня 1972 року [13]. По суті, КЗпП на сьогоднішній день є безсистемною сукупністю правових норм, прийнятих за різних історичних епох та економічних умов. Тому деякі норми КЗпП відповідають сучасним вимогам часу, а інша – застаріла і не може адекватно регулювати сучасні трудові відносини.

Також, характерною особливістю сучасного трудового права є те, що до нього належить значна кількість законних і підзаконних нормативно-правових актів. Норми трудового права, які містяться в них, нерідко вступають у суперечність з актами, вищими за юридичною силою рівнем. З цього приводу, слід зазначити, що до трудового законодавства належать цілий ряд законів з окремих найбільш важливих інститутів трудового права. Закони України «Про колективні договори і угоди» [4]; «Про охорону праці» [3]; «Про оплату праці» [5]; «Про відпустки» [6], «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [7]. Норми трудового законодавства містяться в деяких законах комплексного характеру, до складу яких входять також положення адміністративного, фінансового, господарського права, а саме закони України «Про зайнятість населення» [10], «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [8], «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» [12], «Про державну службу» [11], «Про соціальний діалог в Україні» [9] тощо. А також ціла низка підзаконних актів, що регулюють трудові відносини, у тому числі акти колишнього Союзу РСР.

Така розпорошеність та безсистемність норм трудового права викликає певні труднощі не тільки в правозастосовному процесі, але й при реалізації саме трудових прав і обов'язків як працівниками, так і роботодавцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові аспекти зайнятості населення в Україні висвітлюються в працях багатьох вітчизняних вчених і дослідників, серед яких: Богиня Д.П., Грішнова О.А., Гончарова Г.С., Лібанова Е.М., Петрова І.Л., Лісогор Л.С. та інші наші українські вчені, а також зарубіжні дослідники.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну увагу нау-

© Годжаєва О.В., 2015

ковців до питань правового регулювання трудових відносин в сучасних умовах, аналіз положень проекту Трудового кодексу України створює підстави стверджувати, що цей документ порушує деякі суперечливі питання та потребує додаткового обговорення та доопрацювання.

Головною метою цієї роботи є: аналіз наявного нормативного-правового регулювання соціально-трудових відносин на ринку праці в Україні, а також обґрунтування необхідності вдосконалення трудового законодавства шляхом прийняття Трудового кодексу України.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день в Україні законодавче регулювання праці та трудових відносин в її процесі має безсистемний та суперечливий характер. Це пояснюється не тільки застарілістю основного кодифікованого акта в цій сфері, але й іншими такими факторами:

1) впливом на трудове право інших галузей права:

- прогресивний розвиток податкового законодавства призводить до звуження сфери дії трудового законодавства за рахунок застосування для регулювання відносин між роботодавцем та працівником цивільно-правових інструментів, особливо у сфері малого підприємництва [13];

- становлення основних принципів права Європейського Союзу;

2) якісним оновленням діяльності професійних спілок та їх значення;

3) появою нових суб’єктів трудового права – організацій роботодавців;

4) зміною підходів до захисту трудових прав тощо.

На думку авторів проекту Трудового кодексу, головними принципами його розробки, стали:

· дотримання вже встановлених соціальних стандартів у сфері праці. При цьому має бути забезпечено виконання вимоги ч. 3 ст. 22 Конституції України, яка встановлює, що при прийнятті нових законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [1];

· використання у процесі підготовки нового Кодексу досвіду МОП, а також законодавства країн ЄС, щоб забезпечити гармонізацію законодавства України про працю з міжнародним законодавством;

· забезпечення недискримінації працівників з ознак статі, раси, політичних переконань та інших обставин, визначених у ст. 24 Конституції України із забезпеченням підвищених умов захисту праці жінок та молоді та реальною забороною дитячої та примусової (обов‘язкової) праці [1];

· забезпечення правового особливостей праці працівників малого бізнесу, кооперативів, а також окремих категорій працівників [14].

Слід зауважити, що до проекту Трудового кодексу України, повністю інкорпоровані норми законів України «Про оплату праці» [5], «Про відпустки» [6] та частково Закону України «Про охорону праці» [3].

У Пояснювальній записці до проекту Трудового кодексу України, зазначається, що в законопроекті включено регулювання деяких питань, які не були предметом регулювання КЗпП, а саме:

1) формі трудового договору, його порядку укладення, дії та припинення;

2) визначення вимог щодо гарантій забезпечення права працівників на повагу до їх честі й гідності у трудових правовідносинах;

3) встановлення особливостей щодо оплати праці за різних обставин виконання робіт, а саме: у разі суміщення професій (посад), поділу робочого дня на частини, усунення дискримінації в оплаті праці за сумісництвом;

4) встановлення фінансової відповідальності роботодавця за несвоєчасну виплату заробітної плати працівникам;

5) визнання цивільно-правових відносин трудовими [14].

Вважаємо цілком логічним в демократичних умовах виключення обмеження на звільнення за власною ініціативою працівників, які працюють за строковим трудовим договором.

Білик І. В. аналізуючи законопроект, зауважує, що проект Трудового кодексу України формулює положення щодо робочого часу, часу відпочинку, заробітної плати, гарантій і компенсацій, охорони праці, внутрішнього трудового розпорядку, соціального страхування. Положеннями цього документа при різних режимах робочого часу встановлюється, що основою для визначення норми робочого часу є п'ятиденний робочий тиждень з рівною тривалістю роботи кожного дня тижня. Також пропонується в колективному договорі передбачати порядок встановлення, заміни та перегляду норм праці, а право їх встановлення відповідно до умов колективного договору надати роботодавцеві. Проведено розмежування таких правових категорій, як винагорода за працю, гарантія та компенсація, що визначали заробітну плату [15, с. 210].

Також у проекті трудового кодексу України приділяється увага деяким аспектам регулювання трудових відносин за участю окремих категорій працівників і роботодавців та пропонується встановити додаткові положення, спрямовані на захист прав і інтересів неповнолітніх. Але одразу привертає увагу певна суперечність, оскільки зазначено, що звільнення неповнолітніх працівників суб'єкта малого підприємництва проводиться без отримання згоди служби у справах дітей (ст. 303) [13].

Іншим положенням пропонується встановити спеціальні правила, які поширюються на трудові відносини з участю роботодавців – суб'єктів малого підприємництва (таких, що використовують працю не більше 20 осіб (ст. 300 проекту). Зазначено, що «роботодавець – суб'єкт малого підприємництва має право самостійно встановлювати режим роботи, що передбачає зайнятість у загальні вихідні дні, дні державних і релігійних свят...» (ст. 304). Це суперечить іншій нормі проекту – робота у вихідний день, день державного або релігійного свята оплачується у подвійному розмірі (ч. 1 ст. 233) [13]. Висловити зауваження проти такого режиму праці може лише профспілка, а не трудовий колектив. Суперечливі статті проекту обґрунтовуються необхідністю підтримки малого підприємництва, однак не виключено, що саме такі положення стимулюватимуть підприємців вдаватися до різноманітних махінацій, наприклад фіктивного поділу свого підприємства [15, с. 211].

Найбільше дискусій в наукових колах під час обговорення проекту Трудового кодексу виникає навколо питання збільшення тривалості робочого часу від 8 до 12 год. і скорочення часу на відпочинок між змінами до 12 год. «Робочий день у будь-якій компанії може бути продовжений до 12 годин, а за наявності достатніх підстав і більше». Зловживання можуть бути спровоковані тим, що вичерпний перелік таких підстав не надається, і хоч зазначено, що продовження робочого дня можливе тільки за письмовою згодою того, хто працює, проте, на думку фахівців, в умовах безробіття це не є достатнім аргументом. Доволі критично громадськістю сприймаються положення про дозвіл відеоспостереження

за працівниками, а також норма, яка дає змогу звільняти працівника за розголошення комерційної таємниці. Такою таємницею, згідно з прописаними на підприємстві нормами, може бути, наприклад, сума заробітної плати. Відповідно, це робить систему виплат непрозорою [17].

Погоджуючись з Білик І.В. [15, с. 212], можна виділити такі основні недоліки проекту Трудового кодексу:

- дозвіл на відеонагляд на робочому місці;
- можливість звільнення працівника всупереч позиції профспілки;
- заохочення фіктивно «дрібнити» підприємства на окремі юридичні особи («суб'єкти малого підприємництва») до 8 осіб, на яких допускається звільнення за один місяць і погіршення істотних умов праці – з попередженням за 2 тижні (у чинному КЗпП обидва строки становлять 2 місяці);
- звільнення за розголошення комерційної таємниці;
- можливість неприйняття колективного договору на підприємстві та можливість роботодавця видавати власні нормативні акти, уникаючи укладання колективного договору;
- роботодавець самостійно може вирішити питання про встановлення шестиденного робочого тижня;

Як зазначається у пояснювальній записці проекту, прийняття Трудового кодексу повинно забезпечити правове регулювання трудових і пов'язаних із ними правовідносин, дотримання державних гарантій трудових прав працюючих, створення належних умов захисту інтересів працівників і роботодавців у сфері організації виробничих відносин, а також можливостей для розвитку соціального партнерства всіх учасників трудових і пов'язаних із ними правовідносин [14]. Однак цей проект Трудового кодексу є доволі антисоціальним та таким, що спрямований на істотне звуження наявного обсягу прав найманих працівників та зростання повноважень та можливостей для зловживань роботодавців. А це водночас може стати ще одним стимулом для зростання трудової міграції з України у більш розвинені країни, в яких права працівників захищені, а рівень життя вищий. Особливо це стосується освіченої молоді. По суті система освіти, яка готує фахівців за бюджетний рахунок, буде працювати на економіки інших країн, а не України [16, с. 300]. Прийняття Трудового кодексу в наявній редакції призведе до зростання соціального напруження та чергових масових протестів громадян. Тому приймати такий Трудовий кодекс із істотними недоліками є недоцільно, він потребує доопрацювання з урахуванням пропозицій та зауважень громадськості.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши стан трудового законодавства та проекту Трудового кодексу України, можна стверджувати, що законопроект закріпив основні положення міжнародних документів та вітчизняної практики правового регулювання трудових відносин, в ньому інкорпоровано існуючі нормативні акти. Тому прийняття Трудового кодексу України вважаємо доцільним у процесі вдосконалення трудового законодавства.

Сучасний кодифікований акт з регулювання трудових відносин, з огляду на соціальне призначення трудового права має відобразити гарантії у сфері зайнятості та соціально-трудових відносин. Формулювання його положень мають відповідати конституційним положенням про права і свободи людини, її головну цінність у державі. Новий кодекс має поставити у центрі трудових відносин працівника як джерела навичок, знань і умінь в процесі реалізації його права на працю. Цьому повинні посприяти розширення прав працівника, збільшення його ролі в регулювання трудових відносин на підприємстві, розширення договірних засад і досягнення рівноваги між інтересами працівників і роботодавців, підвищення рівня соціальної захищеності за умов структурної перебудови економіки, банкрутства підприємств тощо.

Вважаємо, що проаналізований законопроект слід доповнити більш детальним закріпленням інституту колективно-трудового регулювання. Навіть, дивним є обхід цього інституту в законопроекті, оскільки сьогодні прийняті основні нормативно-правові акти, які розширюють коло повноважень професійних спілок, закріплюють основи соціального партнерства. Важливою складовою вдосконалення трудового законодавства на сучасному етапі має стати, окрім цього, законодавче закріплення в новому кодексі процедури, активізація наукових досліджень, законодавче закріплення трудового процесу як самостійної галузі права тощо.

На нашу, проаналізований законопроект має однобічний характер, оскільки лобіює інтереси роботодавця, в тому числі й держави. Тому, вважаємо, що законодавцю слід взяти за основу формат побудови акту, але з урахуванням соціального призначення трудового права та з урахуванням прав і свобод людини як працівника. Прийняття Трудового кодексу із врахуванням цих застережень, сприятиме правозастосуванню та зменшенню колізій при вирішення трудових спорів.

Список літератури:

1. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Офіційний вісник України. – 2010 р. / № 72/1 Спеціальний випуск, стор. 15, стаття 2598.
2. Кодекс законів про працю України: Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971 р. – Додаток до № 50.
3. Про охорону праці: Верховна Рада України; Закон від 14.10.1992 № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992 р. – № 49, стаття 668.
4. Про колективні договори і угоди: Верховна Рада України; Закон від 01.07.1993 № 3356-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993 р. – № 36, стаття 361.
5. Про оплату праці: Верховна Рада України; Закон від 24.03.1995 № 108/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995 р. – № 17, стаття 121.
6. Про відпустки: Верховна Рада України; Закон від 15.11.1996 № 504/96-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1997 р. – № 2, стаття 4.
7. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Верховна Рада України; Закон від 03.03.1998 № 137/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998 р. – № 34, стаття 227.
8. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Верховна Рада України; Закон від 15.09.1999 № 1045-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999 р. – № 45, стаття 397.
9. Про соціальний діалог в Україні: Верховна Рада України; Закон від 23.12.2010 № 2862-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011 р. – № 28, стор. 1353, стаття 255.

10. Про зайнятість населення: Верховна Рада України; Закон від 05.07.2012 № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України/ – 2013 р. – № 24, стор. 1284, стаття 243.
11. Про державну службу: Верховна Рада України; Закон від 17.11.2011 № 4050-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012 р. – № 26. – Ст. 273.
12. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Верховна Рада України; Закон від 22.06.2012 № 5026-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 22, стор. 1215, стаття 216.
13. Проект Трудового кодексу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id= &pf3511=30947.
14. Пояснювальна записка до проекту Трудового кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
15. Білик І. В. Новий трудовий кодекс України: переваги та недоліки / І. В. Білик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.5. – С. 208-214. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnltu_2014_24.5_35.pdf.
16. Стадник М.П. Новий Трудовий кодекс України: проблеми вдосконалення колективно-договірного регулювання / М.П. Стадник // Правова держава: Щорічник наукових праць. – 2010. – Вип. 21. – С. 299-305.
17. Скрипник О. Кодекс для поневолення / О. Скрипник // Дзеркало тижня. 26.01.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/HEALTH/kodeks-dlya-poraboscheniya.html.

Годжаева О.В.
Академия адвокатуры Украины

ФОРМИРОВАНИЕ НОВОГО ТУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ПРИНЯТИЯ ТРУДОВОГО КОДЕКСА

Аннотация
Проанализировано состояние действующего трудового законодательства. Определены основные проблемы действующего трудового законодательства. Обоснована необходимость обновления действующего трудового законодательства. Проанализированы основные положения и принципы проекта Трудового кодекса. Определены его недостатки. Сформулированы собственные выводы и предложения.
Ключевые слова: трудовое законодательство, трудовые отношения, проект трудового кодекса, недостатки проекта, рабочее время, время отдыха, заработная плата, гарантий и компенсаций, охрана труда.

Hodzhaieva O.V.
Academy of Advocacy of Ukraine

FORMATION OF NEW LABOUR LAWS: FEASIBILITY OF ADOPTION OF THE LABOUR CODE

Summary
The state of the existing labour legislation is analyzed. The main problems of the current labour legislation are identified. The necessity to update the existing labour legislation is grounded. The main provisions and principles of the draft Labour Code are analyzed. Its shortcomings are identified. Author's own conclusions are drawn and suggestions are advanced.
Keywords: labour legislation, labour relations, draft Labour Code, drawbacks of the draft, working hours, rest hours, wage, guarantees and compensations, labour protection.

УДК 340

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Зубачова І.С.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Досліджено питання розвитку судової влади в Україні. Визначено, що у більшості демократичних держав право судового захисту закріплюється у конституціях та відіграє важливу роль у структурі конституційно-правового статусу людини. Вивчено питання основних складових змісту права, що полягають у незалежності та неупередженості суду, доступності правосуддя, права апеляційного та касаційного оскарження судового рішення, права на захист, рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом, публічності судового розгляду, а також розгляду справ у найкоротший строк, що передбачений законом. Вказано, що обов'язковим елементом під час становлення правової держави є формування ефективної та незалежної судової влади, яка завдяки реалізації правосуддя була б у змозі вирішувати суперечки, що виникають у суспільстві та захищати права і свободи людини та громадянина. Акцентовано увагу на тому, що постійний розвиток суспільних відносин у державі з моменту проголошення незалежності України призводив до постійної трансформації судової влади.

Ключові слова: влада, судова влада, судова система, реформа, судова реформа.

Постановка проблеми. Так, із прийняттям Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року та Акту проголошення Незалежності України від 24 серпня 1991 року були окреслені основні принципи побудови України як демократичної, соціальної, правової держави. Україна здобувши незалежність проголосила намір побудувати правову державу та створити демократичне суспільство – «Державна влада в республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову». У зв'язку з цим, перед Україною було поставлено цілий ряд глобальних завдань, серед яких можна виділити: утвердження та реалізацію засад верховенства права та забезпечення непорушності основних прав та свобод людини. Що в свою чергу призвело до необхідності радикального підвищення ролі та значення судів, а також розвитку та удосконалення усієї судової влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід відзначити, що дослідженням питання становлення судової влади в Україні займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: В. Тацій, Ф. Буркач, В. Бринцев, В. Скоромоха, М. Савенко, О. Скрипнюк, Р. Куйбіда, Р. Лівшиц, Б. Малишев, В. Маляренко, Н. Юзікова, О. Ющикта інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Інструментом, здатним створити в державі економічні, політичні та цивілізовані соціальні відносини, є довершена правова система, що забезпечується ефективним судочинством. Здійснення правосуддя, на нашу думку, являє собою найбільш яскраву ознаку правової держави, оскільки до основних завдань суду належить захист життя, здоров'я, честі, гідності людини та громадянина, а також захист їх соціально-економічних, політичних та інших прав. Ефективність реалізації судовими органами функцій захисту прав суб'єктів правовідносин від свавілля та беззаконності безпосередньо залежить від створення належних умов щодо їх незалежності та авторитетності.

Мета статті. Окреслити основні історико-правові питання розвитку судової влади в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток судової влади нерозривно пов'язаний із проведенням судово-правої реформи. Взагалі поняття реформи являє собою зміну, що проводиться в якій-небудь системі без порушення її основ з метою її поліпшення [1, с. 753].

Можна погодитись з думкою таких науковців як Бойка В.Ф., Євдокимова В.О. та Юлдашева О.Х., що сутність та результат судово-правової реформи полягає у новому мисленні, свідомості, новому погляді та звичайно у принципово новому відношенні до суду з боку пересічних громадян та держави [2, с. 23].

Судово-правова реформа являє собою не лише нормативно-правові акти, що визначають організацію та діяльність судової системи, а в першу чергу являється захистом законних інтересів, прав і свобод людини та громадянина, визначає межі державних інтересів та інтересів державного апарату, що в недалекому минулому характеризувались абсолютним пріоритетом.

До моменту здобуття Україною незалежності функціонувала радянська командитно-адміністративна система, до складу якої також входили судові органи. Так, судові органи знаходились у досить скрутному становищі, оскільки у радянські часи за умов панування політичної монополії суди, як елемент системи державних органів, реалізовували свої повноваження у формі, що закріплювалась та регулювалась найвищими владними структурами держави.

До компетенції суду було віднесено розгляд кримінальних, цивільних та обмежене коло трудових спорів, справи, що випливають із адміністративно-правових відносин та інші, що були передбачені тогочасним судовим законодавством (Основи цивільного судочинства СРСР і союзних республік Указу Президії Верховної Ради СРСР від 9 жовтня 1979 р., Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій в СРСР від 25 червня 1980 р. тощо). Радянській судовій системі була притаманна обмежена кількість судових інстанцій, відсутність конституційної юрисдикції, суддівського самоврядування, залежність від партійних комітетів та ін. [3, с. 60-62].

Поступовий розвиток економіки та політики призвів до реформування старої радянської судової системи, оскільки вичерпавши себе дана судова система вже повною мірою не була здатна задовольняти потреби суспільства. Таким чином, зміни у соціальному та політичному житті, соціально-економічні трансформації потребували негайних змін у правовій системі держави та її інститутах, у тому числі досить гостро постало питання щодо створення дійсно неупередженого, самостійного, незалежного правосуддя та забезпечення його чіткого функціонування, а також виникла потреба у нових якісних перетворених принципів судового устрою та організації процесу судочинства загалом.

Судово-правова реформа була зумовлена розбудовою України як демократичної правової держави та формуванням громадянського суспільства. Але,

© Зубачова І.С., 2015

необхідно відмітити, що у суспільну свідомість все частіше запроваджується думка про те, що головним завданням цієї реформи було підвищення авторитету суду, який би став гарантом захисту прав і свобод особи, забезпечив справедливе розв'язання спорів, та основними рисами якого були незалежність та підкорення лише Букві Закону.

Необхідно відмітити, що ідеологічним підґрунтям судово-правової реформи в незалежній Україні стала «Концепція судово-правової реформи в Україні» від 28 квітня 1992 р. Дана Концепція відобразила головні проблеми законодавчого регулювання здійснення правосуддя та визначила основні завдання та перспективи реформування судово-правової сфери.

«Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28 квітня 1992 р. можна охарактеризувати як продуманий програмний документ, що відобразив структуру та черговість завдань здійснення судової реформи в Україні.

Положення Концепції надали змогу вирішити цілу низку основних завдань, що були покладені в основу проведення судово-правової реформи. Слід відмітити, що перед тим, як були сформовані конкретні пропозиції щодо проведення судово-правової реформи, було обгрунтувано необхідність реалізації обраного курсу реформ. Так, наприклад, було визначено основні недоліки системи судочинства і структури судового устрою, що були отримані у спадок від СРСР. Враховуючи успадковані проблеми судочинства, головною ознакою яких була залежність суду від влади були сформовані пропозиції, що дозволили вирішити ряд існуючих на той час проблем не тільки у структурі судової влади, а й у процесуальному аспекті здійснення судочинства.

Але, передбачена Концепцією 1992 року судово-правова реформа, на жаль, так і не була здійснена в повному обсязі. Це можна пояснити тим, що дана Концепція, заклавши підвалини створення судової влади та відігравши важливу роль в організації судової системи в Україні, з прийняттям Основного Закону України 1996 р. практично втратила значення програмного документу, хоча, все ж таки деякі положення Концепції ще досить тривалий час зберігали свою актуальність.

Прийняття у 1996 р. Конституції України стало фундаментальною основою у визначенні засад правосуддя як особливого завдання держави, організації судових органів в Україні, основних принципів здійснення правосуддя та участі народу у його реалізації. Основний Закон України закріпив базові положення правого статусу судової влади, що в подальшому стали основою для розробки та реалізації судово-правової реформи в Україні. Основи організації судової влади та процедура реалізації правосуддя знайшли своє детальне відображення у законодавстві України, що відіграло суттєву роль у розвитку української державності, а також демократичних та правових засад суспільства.

Питання про реформу судово-правової системи набуло якісно нових пріоритетів після прийняття Основного Закону України. Верховна Рада України отримала правову базу та першочергові завдання, що стосувалися процесу оптимальної перебудови судової системи у державі.

Проведення «Малої судової реформи» було пов'язано із закінченням п'ятирічного терміну дії п. 12 «Перехідних положень» Конституції України 1996 р., що закріплювали організацію та діяльність судової системи України. Для забезпечення відповідності організації судової влади конституційним положенням і була проведена так звана «мала судова реформа». Протягом цього періоду було прийнято цілу низку законів. А саме: Закон України «Про судоустрій України», Закон України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну і дисциплінарну відповідальність суддів судів України», Закон України «Про статус суддів», Закон України «Про органи суддівського самоврядування» та ін. Слід відмітити, що нововведення, здійсненні протягом «малої судової реформи» стосувалися і арбітражних судів.

2002 р. став доленосним для реалізації закріплених на конституційному рівні положень стосовно здійснення правосуддя та зміцнення в державі позиції судової влади як самостійної гілки влади. Так, у лютому 2002 року парламентом України було прийнято довгоочікуваний Закон «Про судоустрій України», що став вирішальним кроком на шляху судово-правової реформи. Завдяки даному нормативно-правовому акту було вирішено цілу низку питань, що стосувалися забезпечення діяльності судів, організації судової влади, та реалізації суддівського самоврядування як однієї з найважливіших гарантій забезпечення незалежності судів та суддів.

Безперечними досягненнями Закону «Про судоустрій України» можна вважати введення у судову систему апеляційних судів, збільшення організаційних форм суддівського самоврядування та значне розширення їх повноважень, що до цього часу були переважно номінальними, а також те, що даний нормативно-правовий акт не включив судову систему у число державних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю і правопорушеннями, оскільки ця функція не може бути притаманною суду.

Проте, ми погоджуємось з видатним науковцем О.І. Ющиком, який зауважив, що Закон України «Про судоустрій» став продуктом компромісу, який довелося знаходити в умовах цейтноту, коли закінчувався п'ятирічний термін реформування судової влади, визначений у «Перехідних положеннях» Конституції 1996 року [4].

Не зважаючи на позитивні зрушення, все ж таки, деякі помилкові зміни до законодавства спричинили стрімке збільшення у судових установах кількості справ та матеріалів, суттєво ускладнили їх діяльність, що в свою чергу призвело до погіршення умов доступності пересічних громадян до правосуддя, а також до відсутності бачення перспектив розвитку судової системи та прорахунків щодо її організації.

Крім того, експертами Ради Європи були надані висновки, що положення Закону «Про судоустрій України» потребували удосконалення, оскільки не відповідали європейським стандартам у частині як самої побудови системи судів, так і організації судової влади.

Таким чином, у зв'язку з нагальною необхідністю реформування судової системи України наприкінці лютого 2004 року Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики, Центром політико-правових реформ та Міжнародним фондом «Відродження» було організовано та проведено у Київському регіональному центрі Академії правових наук України науково-практичний семінар «Концепція розвитку системи правосуддя в контексті судової реформи в Україні» [5, с. 154].

Згідно проекту Концепції розвитку системи правосуддя на 2004-2014 рр. підвищення якості розгляду судових справ можливо було досягти завдяки поділу загальної юрисдикції на окремі види спеціалізованих юрисдикцій. Спеціалізованими повинні були бути всі суди загальної юрисдикції. А також необхідно відмітити, що спеціалізація повинна відбуватися за галузевою ознакою та обумовленим нею видом судочинства.

Взагалі, слід відмітити, що головною метою реформи стало створення науково обґрунтованої судової системи в Україні, а до її завдань можна було б віднести усунення недоліків, що сформувалися у наслідок непослідовності у здійсненні попередньої судової реформи, оптимізацію системи судів загальної юрисдикції, забезпечення доступного та справедливого судочинства, прозорості у діяльності судів, посилення гарантів незалежності судів тощо. Це стало результатом того, що на даний час суди в нашій державі ще є досить далекими від дійсно дієвих інститутів захисту прав людини, а довіра до них з боку суспільства залишається на досить низькому рівні.

Зважаючи на це, законодавцем було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який можна охарактеризувати, на даний момент, як важливий етап проведеної судової реформи та становлення судової системи. Зазначений нормативно-правовий акт закріпив велику кількість новел, зокрема принцип інстанційності при побудові судової системи, принцип внутрішньої спеціалізації, збільшено кількість судових інстанцій, ліквідовано військові суди, закріплено процедуру фінансування судових органів, закріплено правовий статус судових засідателів та присяжних тощо.

Висновки і пропозиції. Створення дійсно незалежної влади, побудови судового процесу на основі принципів змагальності та рівноправності сторін, удосконалення доступу до правосуддя на всіх його стадіях і забезпечення громадян юридичною допомогою вимагає зусиль саме Верховної Ради України.

Як висновок хочеться додати, що хоча й прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів», проте судова влада потребує нових змін оскільки держава та суспільство постійно розвивається, то і судова влада має відповідати цьому розвитку. Саме тому оновлення нормативно-правових актів, зокрема, що стосуються судової влади, вимагатиме подальшого вдосконалення.

Список літератури:

1. Новий тлумачний словник української мови. У 3 томах. / Укл. Яременко В.В.,Сліпушко О.М. – К.: Аконіт, 2003. – Т. 1. – 926 с.
2. Бойко В.Ф., Євдокимов В.О., Юлдашев О.Х. право людини на правосуддя (судове право України): Навч. Посіб.– К.: «Варта»; МАУП, 2003. – 256 с.
3. Кивалов С.В. Судебная реформа в Украине: разочарования и надежды. – Одесса: Юридична література, 2010. – 272 с. : ил.
4. Ющик О.І. «Судовій реформі не завадило б більше здорового глузду» [Електронний ресурс] / О.І. Ющик. – Режим доступу: http://www.viche.info/journal/2098/
5. Полешко А. Концепція розвитку системи правосуддя в Україні: з науково-практичного семінару // Право України. – 2004. – № 4. – С. 156.

Зубачева И.С.
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ СТАНОВЛЕНИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация
Исследован вопрос развития судебной власти в Украине. Определено, что в большинстве демократических государств право судебной защиты закрепляется в конституциях и играет важную роль в структуре конституционно-правового статуса человека. Изучены вопросы основных составляющих содержания права, заключаются в независимости и беспристрастности суда, доступности правосудия, права апелляционного и кассационного обжалования судебного решения, права на защиту, равенство всех участников судебного процесса перед законом и судом, публичности судебного разбирательства, а также рассмотрения дел в кратчайшие срок, предусмотренный законом. Указано, что обязательным элементом, в период становления правового государства является формирование эффективной и независимой судебной власти, которая благодаря реализации правосудия была бы в состоянии решать споры, возникающие в обществе и защищать права и свободы человека и гражданина. Акцентировано внимание на том, что постоянное развитие общественных отношений в государстве с момента провозглашения независимости Украины приводил к постоянной трансформации судебной власти.

Ключевые слова: Власть, судебная власть, судебная система, реформа, судебная реформа.

Zubachova I.S.
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF FORMATION OF JUDICIAL POWER IN UKRAINE

Summary
The problem of the judiciary in Ukraine is investigated. It is determined that in most democratic states the right to judicial protection is enshrined in the Constitution and plays an important role in the structure of constitutional and legal status of the person. The issues of the main components of the law manifested in independence and impartiality of court, access to justice, the right to appeal and cassation appeal against court decision, the right to defence, equality of all trial participants before the law and the court, publicity of the trial and deliberations within the shortest possible period prescribed by law. It is indicated that binding element in the establishment of the rule of law is development of an effective and independent judiciary, which due to the course of justice would be able to resolve disputes that arise in society and protect the rights and freedoms of man and the citizen. It is emphasized that the continuous development of social relations in the country since independence of Ukraine led to permanent transformation of the judiciary.

Keywords: power, judiciary branch, judiciary system, reform, reform of the judiciary.

УДК 347. 61/64

ПЕРЕВАЖНІ ПРАВА У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Клименко С.В.
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

Стаття присвячена розгляду переважних прав у сімейному праві як спеціальних суб'єктивних прав. Визначаються мета встановлення та особливості здійснення переважних прав у сімейних відносинах. Доводиться, що реалізація зазначених прав спрямована на захист прав та інтересів визначених законом суб'єктів, що є учасниками сімейних відносин. Обґрунтовується самостійність переважних прав, що регламентовані у СК України, як важливого елементу правового регулювання відносин, пов'язаних з сім'єю, вихованням, визначенням місця проживання, усиновленням. Розглядаються різні види переважних прав у сімейному праві.

Ключові слова: переважні права, реалізація переважних прав, учасники сімейних відносин, види переважних прав.

Постановка проблеми. Віднесення до системи приватного права галузі сімейного права обумовлено специфікою регулювання значної групи суспільних відносин, яка характеризується передусім особливостями застосування способів впливу та суб'єктним складом. Галузева самостійність сімейного права передбачає тісний зв'язок з цивільним правом завдяки загальним доктринальним засадам, які є фундаментальними для приватноправової сфери регулювання. Таким чином дослідження окремих категорій та інститутів сімейного права доцільно проводити з врахуванням результатів цивілістичних досліджень. Одним з предметів таких пошуків є переважні права, правова природа, сутність та види яких вже давно є об'єктом наукових пошуків багатьох цивілістів. З врахуванням оновленої законодавчої бази та оприлюднених наукових результатів, продовження дискусії відбувається у сфері визначення сутності та видової характеристики переважних прав, що встановлені нормами сімейного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень переважних прав у цивільному праві викладені у наукових працях багатьох авторів, серед яких І.Я. Бабецька, В.В. Боднар, В.П. Грибанов, В.Ю. Косенчук, В.І. Крат, О.Є. Кухарєв, Л.Ю. Леонова, С.Є. Нікольський, С.І. Шимон, однак поза увагою вітчизняних цивілістів залишаються поняття та класифікація переважних прав у сімейних відносинах.

Метою статті є дослідження сутності, правових ознак та видової характеристики переважних прав у сімейному праві, виходячи з єдності основних засад правового регулювання приватних відносин нормами цивільного та сімейного права.

Виклад основного матеріалу. Традиційно категорія «переважне право» розкривається як можливість пріоритетного набуття або реалізації особою відповідних суб'єктивних прав. На думку В.В. Боднар переважне право – це встановлене законом або договором суб'єктивне право учасника цивільних правовідносин на переважне перед іншими особами вчинення дій (правочинів), спрямованих на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1, с. 123]. Переважні права у сімейному праві визначаються шляхом встановлення пріоритетів здійснення права для певного кола осіб за законом, які здатні реалізовувати відповідні правові можливості з метою задоволення як власних інтересів, так і потреб інших учасників сімейних відносин у визначеному законом порядку. Таким чином, регламентація переважних прав у механізмі приватноправового регулювання має на меті закріплення для особи набуття можливостей або виключного вчинення дій вступом у цивільні або сімейні відносини.

Самостійність переважних прав у сімейному праві фактично нівелюється класифікацією, що розроблена В.І. Кратом, який пропонує розглядати переважні права в залежності від сфери правовідносин, що вони супроводжують, оскільки виокремлює як елемент загальної системи – сімейні правовідносини [2, с. 2]. Йому справедливо заперечує В.В. Боднар, який вважає, що переважні права у сімейних правовідносинах недоцільно виділяти як елемент системи суб'єктивних цивільних прав, аргументуючи таку позицію галузевою самостійністю сімейного права [3, с. 118]. Оскільки переважні права у сімейному праві спрямовані на задоволення потреб суб'єктів, що виокремлюються серед інших як члени сім'ї, батьки, діти, є сенс розглядати їх як такі, яким притаманна самостійна галузева реалізація.

При визначенні переважного права цивілісти застосовують досить різні ознаки. Як зауважує О. Кухарєв, категорія переважних прав є дискусійною відносно її існування та відповідності основним засадам цивільного права [4, с. 88], однак визначальним залишається одностайне віднесення цього правового явища до різновиду суб'єктивних прав, закріплених законом або договором. По суті таке право є засобом забезпечення першочерговості перед іншими особами на вчинення певної юридичної дії, тому викликає сумнів твердження щодо юридичної недосконалості зазначених прав, яке обґрунтовується тезою щодо неповного переліку таких прав у різних видах відносин [1, с. 123]. Недосконалість передбачає наявність вад, незавершеності у визначенні характеру і змісту можливостей або усвідомлення потенційної необхідності об'єктивних змін та вдосконалень їх регламентації. Навряд чи зазначена властивість є ознакою переважних прав, скоріш йдеться про особливості закріплення їх юридичної конструкції, коли результат дій, якого прагнуть потенційні учасники правовідносин залежить від волі носія такого права щодо формування можливих правових зв'язків.

Виходячи із переваг диспозитивного методу регулювання відносин, що засновані на родинності або шлюбі, які по суті опосередковують життя людини і можливість здійснити продовження роду, піклування та виховання дітей, слід відмітити, що саме ці особливості впливають на конструкцію норм сімейного права. У актах сімейного законодавства зустрічаються досить різні форми фіксації переважного права. Найбільш виправданою є пряма вказівка на регулювання певної групи відносин визначенням доцільності встановлення переважного права відносно тих чи інших осіб, як це зроблено у диспозиціях ст. ст. 151, 163, 167, 213, 283 СК України. В інших випадках, норма потребує додаткового тлумачення, оскільки прямого наголосу на переважний характер можливостей для суб'єкта в

© Клименко С.В., 2015

диспозиції немає, але спрямованість врегульованих відносин визначає положення, які слід сприймати як певні переваги для відповідних осіб з огляду на необхідність захисту інтересів неповнолітніх, майнових прав, тощо – ч. 3 ст. 161, ч. 1 ст. 170, ч. 3 ст. 199 СК України. Отже, має місце правова регламентація виняткових можливостей для суб'єктів, участь яких у правовідносинах обумовлена виключно наявністю певних юридичних фактів.

Для розгляду переважних прав у сімейних правовідносинах має значення висновок С.І. Шимон, яка при дослідженні їх у цивільних відносинах, зауважує, що в законі відсутній єдино визначений критерій для означення прав терміном «переважні»; тому всі права, які сформульовані в законі як «переважні», «першочергові», «пріоритетні, можна поділити на дві групи: переважні права та суб'єктивні пріоритетні правові можливості [5]. Встановлення останніх і потребує тлумачення, оскільки наявність деяких нормативних положень свідчить про визначення порядку здійснення права (ч. 4 ст. 26, ч3 ст. 35, ч. 3 ст. 71, ч. 3 ст. 137 СК України), інших про визначення черговості (ч. 2 ст. 14, ч. 1 ст. 135, ч. 2 ст. 132, ч. 3 ст. 161, ст. 165, ч. 5 ст. 167, ч. 1 ст. 170 СК України), першочерговості або пільг (ст. 46, ст. 84, ст. 247, ст. 248 СК України).

Переважна більшість норм СК України має суто регулятивний характер, оскільки визначає порядок та особливості застосування окремих положень чинного законодавства щодо реалізації права власності подружжя, здійснення прав та обов'язків батьків, дітей за участю інших учасників сімейних відносин, регламентує порядок усиновлення, визначення походження дитини, надання утримання. У такий спосіб встановлюються пріоритети або черговість для осіб, що мають значення для забезпечення захисту інтересів та прав відповідних учасників сімейних правовідносин. Таким чином, переважні права у сімейному праві мають не тільки особливості нормативного закріплення, їм притаманні галузеві особливості, які обумовлені характером врегульованих відносин та колом їх учасників. Оскільки переважна більшість суб'єктивних прав здійснюється у регулятивних правовідносинах, їх відносять до регулятивних цивільних суб'єктивних прав [6, с. 24].

Зазвичай переважне право у сімейних правовідносинах надається особі з огляду на її статусне положення або виходячи із ситуативних особливостей правових зв'язків. У першому випадку саме батьки, як особи що є батьком та матір'ю дитини у відповідності до ч. 1 ст. 151СК України, мають переважне право на її особисте виховання перед всіма іншими особами, що мають родинні зв'язки з дитиною. Таке право є переважним з огляду на факт походження дитини від батька та матері, які мають особисті немайнові права і обов'язки відносно дитини. Виключно батьки у відповідності до ст. 163 СК України мають переважне право перед всіма іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними, це право забезпечується встановленням для батьків можливості вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе на підставі закону або рішення суду.

У відповідності до ч. 4 ст. 167 СК України у випадку, якщо дитина не може бути передана другому з батьків при позбавленні батьківських прав, переважне право перед іншими особами на передання їм дитини мають, за їхньою заявою, баба та дід, повнолітні брати та сестри, інші родичі дитини, мачуха, вітчим. Інтереси дитини охороняються по-перше встановленням черговості осіб, яким може бути передана дитина, а по-друге, забезпеченістю можливості проживання у житловому приміщенні, в якому вона проживала і повернення до нього у будь-який час.

При усиновленні дитини у відповідності до ст. 213 СК України перевагу мають громадяни України за певних умов та подружжя. Дитина може бути усиновленою й іноземцем за переважним правом на підставі ч. 3 ст. 283 СК України, адже таке право мають особи, які є родичами дитини або громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги. Права дитини при такому усиновленні гарантуються збереженням громадянства до досягнення нею вісімнадцяти років та національної ідентичності, а права особи, яка усиновлює, реалізуються лише за додержання порядку, що встановлений законом. Важливість встановлення пріоритетів при усиновленні у вітчизняному законодавстві обумовлюється значенням його наслідків для суспільства, усиновлювачів та дитини, тому цілком зрозумілим є підхід, за яким розмежовується національне та міжнародне усиновлення, як це зроблене у Законі Молдови № 99 від 28.05.2010 року «Про правовий режим усиновлення» [7, с. 16].

Носієм переважного права у сімейних правовідносинах може бути особа, яка наділена певними специфічними ознаками. Таке твердження базується на висновках В.П. Грибанова, який обґрунтовував сутність переважних прав, акцентуючи увагу на тому, що це можливості, що надаються законом за всіх рівних умов певному колу осіб, які наділені певними особливими ознаками [8, с. 295]. В сімейному праві переважним правом наділяються особи в силу наявності статусу визначеного учасника відносин, що обумовлений відповідними юридичними фактами – укладення шлюбу, народження дитини або визначення її походження, прийняття громадянства або належність до громадянства іншої держави. Такий статус є сукупністю взаємопов'язаних прав та обов'язків, що є невідчужуваними і належними фізичній особі – суб'єкту права як персоніфікованому учаснику відносин, який набувається до вступу у конкретні правові зв'язки.

Таким чином, серед учасників сімейних відносин можна виділити осіб, що мають переваги перед іншими виключно на підставі статусного положення: батьки – батько та матір; баба та дід, повнолітні брати та сестри, інші родичі дитини, мачуха, вітчим; громадяни України, подружжя; іноземці, які є родичами дитини або є громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги. Всі інші особи за рівних умов не можуть претендувати на виключність чи першість у здійсненні визначених законом певних суб'єктивних прав, оскільки за законом не віднесені до встановленого кола учасників сімейних відносин. Наявність переважного права є характеристикою особи, яка наділяється спеціальною правосуб'єктністю для вчинення певної дії, спрямованої на набуття, зміну або припинення сімейних прав і обов'язків. Відсутність такого статусу виключає можливість реалізації права, однак особа може втратити його із смертю дитини, одного з подружжя, позбавлення батьківства, виходу з громадянства. За таких умов фізична особа втрачає переважне право, яке мала б здійснити у конкретних відносинах, однак не виключена можливість відновлення статусу, що має значення для нових правових зв'язків.

У сімейному праві переважні права насамперед встановлюються для забезпечення інтересів певної особи шляхом здійснення юридично значимих дій (усиновлення), процесів (виховання), порядків (проживання, передання дитини), однак призначення

переважних прав не у обслуговуванні, а у забезпеченні виконання регулятивного суб'єктивного права шляхом вступу у правовідносини визначених законом суб'єктів. Переважні права не мають організаційної спрямованості, тобто вони не обумовлюють допоміжних правових зв'язків, які необхідні для впорядкування інших, переважно майнових відносин, як це має місце при формуванні представництва у цивільному праві. Таким чином, встановленням переважних прав гарантується здійснення можливостей для тих, хто може за своїм статусом (батьки, подружжя, громадянин України) бути ефективним провідником інтересів іншої особи, переважно йдеться про дитину, до правового статусу якої, на думку Н. Кончук, входить і суб'єктивне цивільне право на забезпечення її інтересів при здійсненні сімейних прав та обов'язків батьками, усиновлювачами, іншими законними представниками [9, с. 60]. Встановлені як засоби гарантування охорони та захисту інтересів дитини, переважні права в сімейному праві мають забезпечувальний характер.

Як зазначає І.В. Шайдуров переважне право закріплюється у випадку визнання законного інтересу учасника правовідносин соціально значущим та таким, що потребує додаткових гарантій [10, с. 8]. Отже, переважне право встановлюється з метою досягнення балансу публічного та приватного інтересу – суб'єктами такого інтересу є держава, суспільство (при усиновленні); окремі фізичні особи: батьки (при здійсненні виховання дитини); дитина (при усиновленні, визначенні місця проживання при її відібранні від батьків). Інтерес кожного базується на законних підставах, адже йдеться про задоволення потреби, що є результатом здійснення права у порядку визначеному нормами сімейного права. Надання переважного права має превентивне спрямування, оскільки інтерес не завжди може бути досягнутим, якщо всі потенційні учасники відносин будуть мати рівні права, тому закріплення правової переваги є запорукою належної реалізації правових норм.

Переважні права у сімейних правовідносинах мають зобов'язуючий характер, оскільки здійснення можливостей правомочної за статусом особи, відбувається у визначеному порядку з покладенням у подальшому на неї певного кола обов'язків – при реалізації права на усиновлення усиновлювач громадянин України здійснює виховання, матеріальне забезпечення дитини, турбується про її здоров'я, аналогічне коло обов'язків виникає при влаштуванні дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав. Більше того, для сімейного права є характерним закріплення переважних обов'язків для певного кола осіб, наприклад положення ст. 16 СК України, зобов'язують бабу, діда дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, надавати допомогу у здійсненні батьківських прав та виконанні обов'язків.

Регламентація переважних прав у цивільних відносинах визначає їх строковий характер, стосовно аналогічних можливостей у сімейному праві слід відмітити відсутність темпоральних меж, однак є виключення, які базуються на загальних засадах регулювання сімейних відносин. У ст. 6 СК України визначено, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, переважне право на її особисте виховання у відповідності до ст. 151 СК України належить батькам і здійснюється щонайменше до досягнення дитиною вісімнадцяти років. Відсутні строки здійснення переважного права на передання найближчим родичам дитини при позбавленні батьківських прав, хоча не викликає сумнівів доцільність їх розумності у відповідності до ч. 9 ст. 7 СК України. Не містить строкових обмежень жодна норма щодо здійснення переважних прав у сфері усиновлення і навіть не встановлений строк виконання обов'язку забрати дитину з пологового будинку, що обумовлює виникнення у певних осіб переважного права в разі його невиконання. Стає очевидним, що відсутність строкової ознаки передбачає здійснення прав у розумні строки, що обумовлюється сімейно-родинним характером відносин, які регулюються нормами СК України та традиційно базуються на переконаннях поваги, любові та розумній взаємодії всіх членів сім'ї. Прагнення вчиняти взаємні та виважені дії учасниками сімейних відносин дозволяє застосовувати презумпцію розумності строку здійснення переважних прав.

Висновки і пропозиції. Переважні права є необхідним та важливим елементом механізму правового регулювання сімейних відносин. Переважне право у сімейному праві – це суб'єктивне право визначеного законом кола осіб, що полягає у можливості вступати у сімейно-правові зв'язки у пріоритетному порядку.

Особливістю регламентації переважних прав у сімейному праві є вступ у правовідносини виключно на підставі статусу суб'єкта, що набуває можливість здійснювати право у певних умовах – за наявності конкретних юридичних фактів. Переважні права, що здійснюються в інтересах дитини, є гарантією її прав та інтересів, тому вони мають забезпечувальний характер. При здійсненні переважних прав суб'єкти повинні використовувати критерії розумності, при цьому їх дії повинні бути добросовісними, а мотиви справедливими.

Список літератури:

1. Боднар В.В. Поняття та юридична природа переважних прав. – Університетські наукові записки. – 2011. – № 4(40). – С. 119-125.
2. Крат В.І. Переважні права: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. . ... к.ю.н.: спец. 12.00.03 / В.І. Крат.- Х., 2008. – 20 с.
3. Боднар В. До питання щодо класифікації переважних прав у цивільному праві України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченко. – Юридичні науки. – 94/2012. – С. 115-119.
4. Кухарев А.К вопросу о видах преимущественных прав в наследственном праве Украины // Закон и жизнь. – 2014. - Июнь. – С. 88-91.
5. Шимон С. Сутність переважних прав та їх класифікація в цивільно-правовій теорії // Юридична Україна. – 2011. – № 12. – С. 61-66 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://pravoznavec. com.ua/period/article/14542/%D1
6. Литовченко Л. Право на захист цивільних прав та інтересів // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 5. – С. 20-24.
7. Сосна Б., Арсени И. Проблемы понятия усыновления в науке семейного права // Закон и жизнь. – 2014. – № 2. – С. 14-17.
8. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. Изд. 2-е, стереотип. – М.: Статут, 2001. – 411 с.
9. Кончук Н. Правова природа категорії «інтерес дитини» у сімейному праві України // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 12. – С. 57-60.
10. Шайдуров І.В. Преимущественные права в российском гражданском праве // Научный журнал КубГАУ. – № 103(09). – 2014. – С. 1-12.

Клименко С.В.
Украинский государственный университет финансов и международной торговли

ПРЕИМУЩЕСТВЕННЫЕ ПРАВА В СЕМЕЙНОМ ПРАВЕ

Аннотация
Статья посвящена рассмотрению преимущественных прав в семейном праве как специальных субъективных прав. Определяется цель установления и особенности осуществления преимущественных прав в семейных отношениях. Доказывается, что реализация указанных прав направлена на защиту прав и интересов определенных законом субъектов, которые являются участниками семейных отношений. Обосновывается самостоятельность преимущественных прав, регламентированных СК Украины, как важного элемента правового регулирования отношений, связанных с семьей, воспитанием, определением места проживания, усыновлением. Рассматриваются различные виды преимущественных прав в семейном праве.
Ключевые слова: преимущественные права, реализация преимущественных прав, участники семейных отношений, виды преимущественных прав.

Klymenko S.V.
Ukrainian State University of Finance and International Trade

PRIORITY RIGHTS IN THE FAMILY LAW

Summary
The article is devoted to the analysis of the priority rights in the family law as an object of special subjective rights. It determines the aim of establishment and peculiarities of realization of the priority rights. It is proved that the realization of the priority rights is aimed to protect the rights and interests of subjects of family law defined by the legislation. Self-sufficiency of preferred rights provided by the Family Code of Ukraine is being explained, as well as their significance as an element of regulation of legal relationships related to family, education, residence and adoption. The article deals with different types of the priority rights in the family law.
Keywords: priority rights, exercise of priority rights, subjects of the family relations, types of priority rights.

УДК 347

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА НА ЖИТЛО

Корольова Є.О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядається юридична природа права на житло, його суб'єктивне та об'єктивне розуміння. Проведено характеристику сформованих в юридичній науці підходів до трактування права на житло. Висловлюються пропозиції щодо сучасного розуміння юридичної природи права людини на житло. Розкривається зміст поняття право на житло. Також, за результатами дослідження запропоноване визначення права на житло.
Ключові слова: право, право на житло, зміст права на житло, інтерес, житлове право.

Постановка проблеми. Актуальність статті полягає в сутності та значенні дослідження права людини на житло. Більшість джерел житлового законодавства, у тому числі Житловий кодекс УРСР 1983 р., прийняті в період функціонування адміністративно-командної системи, відбивають інший спосіб господарювання і, звичайно, не адекватні сучасним реаліям. Внаслідок цього, в юридичній науці сформувалися різні точки зору та концепції на визначення права людини на житло.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даного питання в різні часи займалися науковці, зокрема: С. С. Алексєєв, С. І. Аскназій, С. Н. Братусь, І. Л. Брауде, І. А Бровченко, І. В. Вишневська, І. В. Венедіктова, М. К. Галянтич, В. П. Грибанов, П. Н. Дятлов, А. А. Єрошенко, В. А. Золотарь, Л. Г. Лічман, І. Б. Марткович, С. О. Погрібний, Є. О. Харитонов, Ю. І. Чалий та інші, але до єдиної точки зору вони так і не прийшли. Варто відмітити, що дане питання досліджується фрагментарно, а не комплексно. Тому вимагає подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо розглянутим залишається низка теоретичних питань, зокрема щодо поняття та змісту права на житло у сучасних умовах. Як зазначалось, дане питання зазвичай досліджуються фрагментарно, а не комплексно. Тому у даній статті хотілося б комплексно визначитись із даними питаннями.

Формулювання цілей статті. Мета даної статті полягає у визначенні поняття права на житло, виділенні основних складових змісту права людини на житло у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших загальновизнаних прав людини є право на житло. Стаття 47 Конституції України закріплює право кожного на житло [1].

Досліджуючи природу права на житло варто звернути увагу на те, що право – це явище, що об'єктивно існує в суспільстві. Нормативний характер права є його істотною рисою, що дає змогу відмежувати право як об'єктивно існуюче явище

© Корольова Є.О., 2015

суспільного життя від суміжних, але не тотожних праву явищ. Виникаючи на основі діючої норми об'єктивного права, суб'єктивне право стає самостійним явищем. Суб'єктивне право тому так і називається, тому що воно належить конкретній особі [2, с. 324]. Суб'єктивне право дає своєму власникові можливість визначеної дозволеної поведінки, одночасно пов'язуючи зобов'язану особу необхідністю належного звернення. Сама по собі поведінка є реалізацією суб'єктивного права [2, с. 325].

У цілому термін «право» у суб'єктивному значення означає вид і міру можливої поведінки людини, вчинення тих чи інших дій, закріплених у нормативно правових актах.

Доречно зазначити, що вперше в теорії житлового права саме С. І. Аскназій визначив право на житло як особливий цивільно-правовий інститут – сукупність норм, які мають своє місце в цивільному праві. Такий підхід до визначення права на житло підтримували не всі правознавці. Спочатку С. Н. Братусь, а потім І. Л. Брауде і А. І. Пергамент критикували точку зору С. І. Аскназія, оскільки, на їх думку, така позиція «безсумнівно, відбиває неправильний погляд на повноваження наймача як на речове право на чуже майно» [3, с. 96].

Аналізуючи літературу радянських часів, треба звернути увагу на те, що право на житло розглядалося переважно в аспекті спеціальної діяльності держави по забезпеченню населення житлом [4, с. 4-6], суб'єктивного цивільного права [2, с. 18]. Після закріплення у новій Конституції СРСР 1977 р. поняття право на житло, у юридичній літературі радянського періоду розгорнулася дискусія про поняття, зміст і правову природу конституційного права на житло. Так, на думку однієї групи вчених, право на житло є елементом цивільної правоздатності [5, с. 7], з погляду іншої – суб'єктивним правом фізичних осіб [6, с. 5-8].

І. Б. Марткович стверджував, що право на житло не може бути ані правоздатністю, ані суб'єктивним правом. На його думку «конституційне право на житло є елементом правового статусу громадян СРСР» [7, с. 8-12]. На думку А. А. Єрошенко право на житло входить до змісту правоздатності і одночасно виступає суб'єктивним правом особливого роду [2, с. 19]. І. С. Вишневська вказує на те, що конституційне право на житло не може бути розглянуте ані як елемент правоздатності, ані як суб'єктивне право [8, с. 20]. На її думку, право на житло необхідно розглядати як один із елементів правового статусу. Відповідно право на житло, що закріплене у Конституції, може перетворитися на суб'єктивне право тільки за наявності обставин, з якими держава пов'язує виникнення суб'єктивного права (юридичні факти). У момент надання приміщення в користування право на житло своє формування завершує і «трансформується в право користування даним житловим приміщенням» [2, с. 20], тобто стає суб'єктивним житловим правом.

На думку Т. І. Погодної, варто розрізняти і поняття права на житло на конституційному рівні і на галузевому На конституційному рівні право на житло можна визначати як право кожного громадянина на одержання житла (при дотриманні вимог зазначених у законі), а також безстрокове користування ним. На галузевому рівні – це завжди суб'єктивне право (тобто на конкретну жилу площу), яке можна визначити як установлену законом міру дозволеної поведінки уповноваженої особи щодо володіння, користування і розпорядження жилим приміщенням [9, с. 7].

На думку П. І. Седугіна, поняття «право на житло» не є тотожним поняттю «право на житлову площу». Відповідно до його точки зору під правом на житлову площу слід розуміти, комплекс повноважень наймача щодо користування і розпорядження житловим приміщенням, наданим йому за договором чи іншою законною підставою. У той час як поняття права на житло є значно ширшим за змістом і не зводиться лише до нього [2, с. 18]. На думку В. П. Грибанова, термін «право на житло» необхідно розуміти у трьох значеннях: а) як право на задоволення потреби в житлі; б) як право на заняття приміщення; в) як право користування певним житловим приміщенням [3, с. 96].

Л. Г. Лічман право на житло розглядає як право, що належить усім фізичним особа України. За правовій суті право на житло згідно з чинною Конституцією України, є одним із найважливіших елементів правоздатності [3, с. 101].

Слід зазначити, що у юридичній літератур серед дослідників немає єдиної точки зору щодо змісту права на житло. Наприклад, П. І. Седугін вважав, що основним, головним у змісті право на житло є гарантоване Конституцією СРСР та іншими радянськими законами право користуватися житлом, а також розпоряджатися ним у визначених межах у своїх інтересах і в інтересах своєї сім'ї. Разом із тим він звернув увагу на те, що право на житло – це об'ємне, багатоаспектне право. Воно містить ряд послідовно виникаючих, не однакових за змістом, тісно взаємопов'язаних повноважень. В. А. Дозорцев та П. І. Седугін виділяли такі елементи права на житло: а) право громадян, які потребують поліпшення житлових умов, на одержання житла; б) закріплення житлової площі за громадянином у безстрокове користування [2, с. 21].

І. Б. Марткович виділяв у змісті конституційного права громадян на житло два елементи: по-перше, юридичну можливість (право) стабільного володіння житлом і, по-друге, юридичну можливість (право) одержання за певних умов іншого житла в будинках державного чи громадського жилого фонду, у будинках жилих кооперативів, або придбання житла у власність [7, с. 31]. У цілому підтримуючи такий погляд на сутність конституційного права громадян на житло, С. М. Корнєєв розглядав право на житло у якості двох основних елементів: а) гарантовану державою можливість користування громадянином наявним у нього житлом; б) обов'язок держави сприяти забезпеченню кожного громадянина житлом [3, с. 98].

На думку Є. О. Мічуріна, право на житло необхідно розглядати в сукупності конституційно-правового і цивільно-правового аспектів. У свою чергу, складовий цивільно-правовий аспект включає дві основні правомочності: речове право на конкретне житлове приміщення і зобов'язальне право на поліпшення житлових умов [2, с. 22].

Як слушно відзначив І. А. Фаршатов, в останні роки в юридичній літературі досить стримано (без гучних фраз і епітетів), з реальних позицій розкривається зміст цього словосполучення («право на житло»). У сучасній науковій літературі до складових елементів права громадян на житло, крім вищезгаданих, авторами прийнято також додатково відносити забезпечення здорового середовища існування, житлового середовища, гідного цивілізованої людини, що відповідає нормам міжнародного права [2, с. 22].

З урахуванням положень конституційного, цивільного і житлового законодавства обґрунтовано звертається увага на ту істотну обставину, що право громадян на житло охоплює не тільки мож-

ливість безпосереднього поліпшення жилих умов, але також недоторканість житла і свободу вибору місця проживання [10, с. 33].

В. Н. Литовкін право на житло зводить до трьох юридичних можливостей: а) стабільне, стійке, постійне користування жилим приміщенням; б) сприяння держави в поліпшенні житлових умов; в) забезпечення здорового, безпечного середовища [2, с. 23].

На думку М. К. Галянтича, право на житло включає: право на отримання житла (за наявності передбачених в законі умов) і право на користування житлом [10, с. 35].

Розглядаючи зміст права на житло, Ю. К. Толстой звертає увагу на те, що це право може виникнути в силу різних підстав і завжди являє собою елемент житлових правовідносин, що є збірним поняттям, яке охоплює і відносини щодо експлуатації і управління житловим фондом, забезпечення його схоронності тощо, а також відносини щодо надання жилих приміщень [11, с. 215 – 219].

Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що зміст права на житло включає такі правомочності: 1) реалізувати своє право на житло; 2) стабільно користуватися жилим приміщенням; 3) постійно поліпшувати свої житлові умови, за допомогою різних способів; 4) претендувати на здорове середовище проживання; 5) забезпечити недоторканість житла; 6) можливість розпоряджатися житлом; 7) недопустимість свавільного вилучення житла.

Слід зазначити, що праву на житло притаманні такі специфічні риси: по-перше, правом наділені всі громадяни без чіткої їх індивідуалізації; по-друге, виникнення права громадян на житло безпосередньо із закону і припинення його у зв'язку зі смертю громадянина або внаслідок скасування відповідного закону дає змогу визначити ці правовідносини тривалими, а конституційне право на житло – постійним правом громадянина. Тривалий характер відносин означає можливість неодноразової реалізації суб'єктивних прав і обов'язків залежно від наявності відповідних юридичних фактів; по-третє, з точки зору конституційного права право на житло опосередковує особливі юридичні відносини – відносини між громадянином і державою; по-четверте, конституційне положення про право громадян на житло закріплює за громадянином не тільки загальну можливість вступати в різні житлові правовідносини, мати різне коло житлових прав і обов'язків, а і юридичну можливість набувати, здійснювати і захищати їх [2, с. 26].

На думку М.К. Галянтича, право на житло – це особлива частина приватної сфери людської життєдіяльності, яка полягає у різноманітних відносинах, явищах, подіях і т. ін., гарантується і охороняється правом. У сучасних умовах право на житло як майнове і особисте немайнове благо, що належить кожній людині і є об'єктом цивільно-правової охорони [10, с. 427].

Отже, враховуючи висловлені точки зору про сутність і зміст права на житло, під правом фізичних осіб на житло необхідно розуміти правовий інститут, який має міжгалузевий характер і спрямований на забезпечення можливості набуття та користування фізичною особою житлом в умовах свободи вибору місця проживання, за допомогою державних гарантій дотримання права фізичної особи на житло і недопущення свавільного позбавлення житла.

Заслуговує на увагу, позиція Ю.І. Чалого, який доводить, що право на житло є охоронюваний законом інтерес, а не суб'єктивне право на житло [2, с. 21]. У зв'язку з цим, необхідно розглянути співвідношення суб'єктивного права і інтересу. Прихильники включення інтересу в зміст суб'єктивного права оперують поняттям «інтерес» як загальновідомим поняттям, не намагаючись навіть розкрити його зміст. У юридичній літературі поняття «інтерес» вживається в різних значеннях [12, с. 154]. Взаємозв'язок інтересу і суб'єктивного права породив серед окремої частини юристів думку, що інтерес входить до самого змісту суб'єктивного права [13, с. 44]. Інші автори хоча і відзначають важливе значення інтересу в праві, але вважають інтерес моментом зовнішнім стосовно суб'єктивного права і не включають його до змісту останнього [14, 20–21].

В основі будь-якого суб'єктивного права лежить той чи інший типовий інтерес, спільний для всіх членів даного суспільства. Для його задоволення уповноваженій особі надається суб'єктивне право. Захист суб'єктивного права є водночас і захистом інтересу, який охороняється законом. Суб'єкти житлового права можуть мати і такі інтереси, що не опосередковуються певними суб'єктивними правами, а існують самостійно у формі охоронюваних законом інтересів і підлягають захисту у випадку їх порушення. [2, с. 329-330]. Варто відмітити, що у більшості випадків інтерес є передумовою знаходження, здійснення і захисту цивільних прав, оскільки, як правило, саме інтерес передує знаходженню суб'єктивного права і визначає надалі динаміку правовідносин, що виникли [2, с. 335].

Необхідно звернути увагу на те, що законодавець маючи на увазі охоронюваний законом інтерес, оперує різними поняттями: «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «правовий інтерес». Звичайно ці поняття не можна ототожнювати. Зокрема, «охоронюваний законом інтерес» і просто «інтерес». Звичайно, що друге поняття є ширшим і вводить до свого складу й охоронювані законом інтереси. Термін «законний інтерес» та «охоронюваний законом інтерес» за своїм смисловим навантаженням є тотожними, оскільки саме законність обумовлює існування вказаної категорії інтересу і надання інтересу законної охорони [15, с. 159].

На думку І. В. Венедиктової, поняття «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «правовий інтерес» та «юридичний інтерес», можуть бути представлені за концепцією їх співвідношення у наступній послідовності: «законний інтерес (охоронюваний законом) – правовий інтерес – юридичний інтерес». Охоронюваний законом інтерес є набагато ширшим за правовий та юридичний інтерес, поглинає їх як складові і є відповідною «площиною» для існування зазначених двох категорій інтересів [15, с. 159].

Щодо житлових відносин, то слід зазначити, що предметом захисту в цих відносинах виступає інтерес щодо стабільного, як правило безстрокового впевненого користування житлом, який може набувати форми різних суб'єктивних житлових прав речово-правового і зобов'язально-правового характеру [2, с. 337]. Суб'єктивне житлове право пов'язане не тільки з інтересами уповноваженої особи, а насамперед з інтересами суспільними. Житлові права мають соціальне значення, оскільки вони забезпечують дотримання прав людини.

Із зазначеного випливає, що в основі суб'єктивного житлового права лежить інтерес щодо стабільного, як правило безстрокового впевненого користування житлом, який може набувати форми різних суб'єктивних житлових прав; для задоволеня інтересу уповноваженій особі надається

суб'єктивне право; захист суб'єктивного права є водночас і захистом інтересу, який охороняється законом. Важливо відмітити, що суб'єкти житлового права можуть мати і такі інтереси, що не опосередковуються певними суб'єктивними правами, а існують самостійно, наприклад, у формі охоронюваних законом інтересів поліпшення житлових умов, як елемент правоздатності.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Підсумовуючи все викладене, можна зробити такі висновки: по-перше, під правом фізичних осіб на житло необхідно розуміти правовий інститут, який має міжгалузевий характер і спрямований на забезпечення можливості набуття та користування фізичною особою житлом в умовах свободи вибору місця проживання, за допомогою державних гарантій дотримання права фізичної особи на житло і недопущення свавільного позбавлення житла; по-друге, зміст права на житло включає такі правомочності: 1) реалізувати своє право на житло; 2) стабільно користуватися жилим приміщенням; 3) постійно поліпшувати свої житлові умови, за допомогою різних способів; 4) претендувати на здорове середовище проживання; 5) забезпечити недоторканість житла; 6) можливість розпоряджатися житлом; 7) недопустимість свавільного вилучення житла; по-третє, в основі суб'єктивного житлового права лежить інтерес щодо стабільного, як правило безстрокового впевненого користування житлом, який може набувати форми різних суб'єктивних житлових прав; по-четверте, суб'єкти житлового права можуть мати такі інтереси, що не опосередковуються певними суб'єктивними правами, а існують самостійно, наприклад, у формі охоронюваних законом інтересів поліпшення житлових умов, як елемент правоздатності.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Інформаційно-правова система Ліга Закон.
2. Галянтич М. К. Здійснення і судовий захист суб'єктивних житлових прав: Монографія / Галянтич М. К., Дрішлюк А. І., Лічман Л. І. – К. – Т.: Підручники і посібники, 2009. – 496 с.
3. Лічман Л. Г. Поняття та зміст права на житло // Часопис Хмельницького ун-ту управління та права «Університетські наукові записки», 2005. – № 4(16). – С. 95-101.
4. Золотарь В. А., Дятлов П. Н. Советское жилищное право – К: Вища школа, 1986 – 216 с.
5. Червонный Ю. С., Харитонов Е. О., Бровченко И. А. Правовое регулирование жилищных отношений в СССР. – Одесса, 1984. – 110 с.
6. Богданов Е. В. Правовое регулирование предоставления жилой площади в домах государственного фонда: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. – Харьков, 1979. – 21 с.
7. Марткович И. Б. Право на жилище и его обеспечение: Учебное пособие по спецкурсу – М.: ВЮЗИ, 1983. – 80 с.
8. Вишневская И. В. Советское жилищное право / Отв. ред. С. И. Дудников; Рост. гос. ун-т им. М. А. Суслова. – Ростов-н/Д: изд Рост. Ун-та, 1986. – 106 с.
9. Погодина Т. И. Проблемы совершенствования жилищного законодательства: автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. – Ленинградский государственный университет им. А. А. Жданова. – Л., 1983. – 17 с.
10. Галянтич М. К. Приватноправові засади реалізації житлових прав громадян в Україні: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 – К., 2007 – 478 с.
11. Гражданское право. Ч. II. Учебник / Под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. – М., 1997. – 784 с.
12. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав, изд. 2-е, стереотип. – М.: «Статут», 2001. – 411 с.
13. Толстой Ю. К. К теории правоотношения: Монография. – Л.: ЛГУ, 1959. – 88 с.
14. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М.: Госюриздат, 1950. – 367 с.
15. Венедіктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві: Монографія. – Х.: Нове Слово, 2011. – 259 с.

Королёва Е.О.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ПРАВА НА ЖИЛЬЕ

Аннотация
В статье рассматривается юридическая природа права на жилье, его субъективное и объективное понимание. Проведено характеристику сформированных в юридической науке подходов к трактовке права на жилье. Высказываются предложения относительно современного понимания юридической природы права на жилье. Раскрывается содержание понятия право на жилье. Также, по результатам исследование предложено авторское определение права на жилье.
Ключевые слова: право, право на жилье, содержание права на жилье, интерес, жилищное право.

Korolova Y.O.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LEGAL NATURE OF RIGHT TO HOUSING

Summary
The article examines the legal nature of the right to housing, its subjective and objective understanding. It provides the description of formed in jurisprudence approaches to interpretation of right to housing. The author gives proposals regarding modern understanding of the legal nature of right to housing. The paper reveals the meaning of right to housing. Based on the results of research, the author suggests her own definition of right to housing.
Keywords: right, right to housing, meaning of right to housing, interest, housing law.

УДК 200.81.70.01

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДДІ ПРИ ВИНЕСЕННІ ВИРОКУ

Логінова Н.М.
Національна академія
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Досліджено теоретичні питання дискреційних повноважень судді при постановлені вироку. Звернено увагу, що у зв'язку з прогалинами в праві при постановлені вироку суддя керуючись внутрішнім переконанням може допустити порушення прав і свобод громадянина. Проаналізовано норми кримінального кодексу України та кодексу 1960року у яких саме суду надається широкі дискреційні повноваження. Звернено увагу не тільки на недоліки суддівського розсуду, а також на позитивні його сторони.
Ключові слова: правові норми, суд, дискреційні повноваження, судівський розсуд.

Постановка проблеми. Відсутність правових норм, які повинні регулювати поведінку службовця в конкретній ситуації, дає йому можливість діяти на власний розсуд, наділяє його небезпечним правом на адміністративний маневр. Щоправда, необхідно чітко розрізняти дискреційні повноваження, що надаються з метою ефективного правозастосування, та нормотворчі помилки, в результаті яких виникають прогалини в законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти дискреційних повноважень правоохоронців розглядали у своїх працях науковці В. І. Кириленко [1], В. В. Копейчиков [2], В. В. Райко [3] С. С. Сливка [4], Г. Х. Яворська [5], Акимова Т. І. та багато інших.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження дискреційних повноважень судді при призначенні покарання за злочини.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Широкі дискреційні повноваження (можливості відомчої нормотворчості), які часто зводять до абсурду процес застосування норм законів, деформуючи їх дію, принципи і цілі. Правова норма, закладена в законі, має загальний характер: вона розрахована не на конкретні випадки, обставини й ситуації, а на їхній загальний різновид [4, с. 321]. В правовій нормі визначаються загальні правила поведінки людей, внаслідок чого виникає необхідність в існуванні владного органу, що здійснюватиме її практичне правозастосування, деталізацію й адаптацію до реальних ситуацій, випадків і обставин на рівні підзаконних актів. Такі повноваження в адміністративно-правовій науці визначаються терміном «дискреційні повноваження» або «адміністративний розсуд», що створюють ризиковий для суспільних інтересів «люфт» (простір) для довільної поведінки судді й реалізації ним норм закону на власний розсуд.

Як обгрунтовано зазначає Н.В. Радутная «, суддівський розсуд, як правило, пов'язане з тлумаченням правової норми і вибором варіанта рішення з декількох альтернатив. Очевидно, що це розсуд обмежене вимогами правової системи, що передбачає дії судді тільки в цих рамках [1, с. 51].

Аналіз тексту Кримінального кодексу України 2001 року (КК України) вказує, що законодавець всі кримінальні покарання, передбачені статтею 51 КК України, розділив також відповідно до того, може суд призначити їх тільки у випадках, зазначених у санкції інкримінованої статті КК України, або також на свій розсуд, або взагалі на свій розсуд, якщо покарання не зазначено в санкції інкримінованої статті.

Законодавцем передбачені наступні види кримінального покарання:

1) призначаються лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України, – штраф (стаття 53), конфіскація майна (стаття 59), довічне позбавлення волі (стаття 64);

2) призначаються як у випадках, зазначених у відповідній статті Особливої частини КК України, так і на розсуд суду – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (як додаткове покарання) (частина 2 статті 55), службові обмеження для військовослужбовців (стаття 58), тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (стаття 62);

3) призначаються тільки на розсуд суду – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (стаття 54);

4) щодо яких не вказано, можуть вони призначатися лише у випадках, зазначених у Особливої частини КК України, або на розсуд суду – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (як основне покарання) (частина 1 статті 55), громадські роботи (стаття 56), виправні роботи (стаття 57), арешт (стаття 60), обмеження волі (стаття 61), позбавлення волі на певний строк (стаття 63).

Спроби розподілити покарання по обов'язковості призначення їх судом були зроблені ще в Кримінальному кодексі УРСР в 1927 році. Тоді суд міг застосовувати на свій розсуд все міри покарання, крім розстрілу (стаття 31), штрафу (стаття 39) і конфіскації майна (стаття 40), які призначалися лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині Кодексу. Але тоді існували й інші принципи, від яких законодавець давно відмовився, як від недемократичних і свавільних. Відповідно до статті 8 за найнебезпечніші злочину сталінський КК УРСР встановлював кордон, нижче якої суд не мав права призначати заходи соціального захисту, а за інші – тільки вищу кордон заходи соціального захисту. У кримінальному праві широко застосовувалася аналогія закону, прямо передбачена частиною 2 статті 7 КК УРСР.

Відповідно до Кримінального кодексу УРСР 1960 суд міг призначити тільки у випадках, прямо вказаних у законі, такі покарання: розстріл (стаття 24), позбавлення волі (стаття 25), посилання, як додаткове покарання (стаття 27), висилка, як додаткове покарання (стаття 28), штраф (стаття 32), конфіскація майна (стаття 35). Суду давалося право на свій розсуд застосувати до засудженого посилання або вислання, як основне покарання (статті 27 і 28), позбавити засудженого права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (стаття 31), або військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (стаття 37), або батьківських прав (стаття 38). Вміст у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців могло застосовуватися як у випадках, прямо вказаних у законі, так і на розсуд суду. Вищевказані положення фактично перекреслювали вимога частини 1 статті 39 про те,

© Логінова Н.М., 2015

що Законодавцем передбачені наступні види кримінального покарання:

1) призначаються лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України, – штраф (стаття 53), конфіскація майна (стаття 59), довічне позбавлення волі (стаття 64);

2) призначаються як у випадках, зазначених у відповідній статті Особливої частини КК України, так і на розсуд суду – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (як додаткове покарання) (частина 2 статті 55), службові обмеження для військовослужбовців (стаття 58), тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (стаття 62);

3) призначаються тільки на розсуд суду – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (стаття 54);

4) щодо яких не вказано, можуть вони призначатися лише у випадках, зазначених у Особливої частини КК України, або на розсуд суду – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (як основне покарання) (частина 1 статті 55), громадські роботи (стаття 56), виправні роботи (стаття 57), арешт (стаття 60), обмеження волі (стаття 61), позбавлення волі на певний строк (стаття 63) [2, с. 154].

Спроби розподілити покарання по обов'язковості призначення їх судом були зроблені ще в Кримінальному кодексі УРСР в 1927 році. Тоді суд міг застосовувати на свій розсуд все міри покарання, крім розстрілу (стаття 31), штрафу (стаття 39) і конфіскації майна (стаття 40), які призначалися лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині Кодексу. Але тоді існували й інші принципи, від яких законодавець давно відмовився, як від недемократичних і свавільних. Відповідно до статті 8 за найнебезпечніші злочину сталінський КК УРСР встановлював кордон, нижче якої суд не мав права призначати заходи соціального захисту, а за інші – тільки вищу кордон заходи соціального захисту. У кримінальному праві широко застосовувалася аналогія закону, прямо передбачена частиною 2 статті 7 КК УРСР.

Відповідно до Кримінального кодексу УРСР 1960 суд міг призначити тільки у випадках, прямо вказаних у законі, такі покарання: розстріл (стаття 24), позбавлення волі (стаття 25), посилання, як додаткове покарання (стаття 27), висилка, як додаткове покарання (стаття 28), штраф (стаття 32), конфіскація майна (стаття 35). Суду давалося право на свій розсуд застосувати до засудженого посилання або вислання, як основне покарання (статті 27 і 28), позбавити засудженого права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (стаття 31), або військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (стаття 37), або батьківських прав (стаття 38). Вміст у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців могло застосовуватися як у випадках, прямо вказаних у законі, так і на розсуд суду. Вищевказані положення фактично перекреслювали вимога частини 1 статті 39 про те, що за певних умов суд на свій розсуд може не застосувати деякі кримінальні покарання, встановлені законодавцем. Причому для застосування більш м'якого покарання, ніж передбачено в санкції статті, потрібно дотримання ряду умов, зазначених у статті 69 КК України, а застосування або незастосування певного покарання віддано на розсуд суду.

Міститься в пункті 2 частини 1 статті 65 КК України положення про те, що суд призначає покарання відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу, на мою думку, аж ніяк не вказує на можливість застосування судом на свій розсуд покарання, не вказаного в санкціях статей Особливої частини КК України. Це більше схоже на судове свавілля, коли суд призначає засудженому покарання, не передбачене законодавцем за даний злочин.

Щодо шести покарань, зазначених у пункті 4 запропонованої градації, законодавець взагалі не вказав, в яких випадках їх можна застосовувати – коли вони передбачені у санкціях відповідних статей або на розсуд суду. Але з логічного і систематичного тлумачення розділу X КК України випливає, що суд може призначати чи не призначати їх за своїм бажанням, так як законодавець не встановив щодо них ніяких обмежень. Цікаво, що в КК УРСР в 1960 році позбавлення волі могло призначатися лише у випадках, прямо зазначених у статті Особливої частини КК, а в чинному Кодексі такого обмеження немає.

Очевидно, що суддівський розсуд не тільки припустиме, але і необхідне як при дослідженні подій, фактів, так і при їх правовій оцінці, так само як і призначенні покарання.

Закон – це не тільки звід правил, виконання яких передбачає проходження простим і ясним процедурам. Багато норм неявно містять в собі неузгоджені компоненти, розуміння і справжнє здійснення яких можливі, тільки якщо суддя розділяє відповідні цінності і володіє потрібними вміннями або здібностями [5, с. 91]. Наприклад, стандартна ситуація в діяльності судді – постанова вироку. С.А. Пашин зауважує, що крім способів аналізу та оцінки доказів, відомих правил призначення покарання і т.п. судді повинні володіти спеціальної психологічної технікою, «що дозволяє їм у нарадчій кімнаті відмовлятися від усього особового, що привнесено розглядом кримінальної справи. Спокуса відігратися на шкурі підсудного, позивача, відповідача або їхніх адвокатів за образливе поведінку досить велике, але ця спокуса моральному людині слід подолати» [3, с. 6-7].

Висновки і пропозиції. Таким чином, моральні погляди судді мають важливе значення не тільки в дослідженні та оцінці фактів і подій, в з'ясуванні змісту правових норм, а й у формуванні суддівського розсуду, в заповненні прогалин права. Включення в кримінальний процесуальний закон етичної категорії – совісті свідчить про те, що, по-перше, визнається її значення для правосуддя нарівні з законом; по-друге, відкривається простір для суддівського розсуду; по-третє, підкреслюється значущість оцінки доказів не тільки по встановленим критеріям, а й за критеріями особистісним, які визначаються особливостями моральних цінностей, сформованих у кожного судді, його поглядів, переконань.

Список літератури:

1. Этика судьи. Пособие для судей / Под ред. Н. В. Радутной. – М.: Российская Академия правосудия, 2002. – С. 51.
2. Коташевський А. Несовершенство УК может привести к нарушениям прав человека при назначении судом наказания // Юридическая практика № 29(499)17.07.07.
3. Пашин С. А. Судейская этика. – М., 2001. – С. 6-7.
4. Загальна теорія прав. Курс лекцій / Під загальною редакцією професора В. К. Бабаєва – Нижній Новгород – 1993 р. – С. 488.
5. Кригина І. А. Правова культура, правове виховання і управління правовиховним процесом в сучасному російському суспільстві: Дісс.:канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону – 1999 р. – С. 91.

Логинова Н.Н.
Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого

ДИСКРЕЦИОННЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ СУДЬИ ПРИ ВЫНЕСЕНИИ ПРИГОВОРА

Аннотация
Исследованы теоретические вопросы дискреционных полномочий судьи при вынесены приговора. Обращено внимание, что в связи с пробелами в праве при вынесены приговора судья руководствуясь внутренним убеждением может допустить нарушения прав и свобод гражданина. Проанализированы нормы уголовного кодекса Украины и кодекса в 1960 году в каких именно суду предоставляется широкие дискреционные полномочия. Обращено внимание не только на недостатки судейского усмотрения, а также на положительные его стороны.
Ключевые слова: правовые нормы, суд, дискреционные полномочия, судейской усмотрению.

Lohinova N.N.
National Academy of State Border Guard Service of Ukraine named after B. Khmelnytskyi

THE DISCRETIONARY POWERS OF THE JUDGE WHEN RENDERING A SENTENCE

Summary
The theoretical questions regarding discretionary powers of the judge when sentencing are studied. Attention is paid to the fact that due to gaps in the law enacted judge guided by moral certainty may violate rights and freedoms at sentencing. The analysis of the Criminal Code of Ukraine and the Code of 1960, in which the court is empowered with broad discretion, is conducted. Attention is paid not only to the shortcomings of judicial discretion but also to its positive side.
Keywords: laws, court, discretion, judicial discretion.

УДК 349.2 (477)

ПОНЯТТЯ ФУНКЦІЙ ТРУДОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА НА ЗАСАДАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Лотоцька О.Л.
Академія адвокатури України

Досліджено основні теоретичні підходи до формування поняття функцій трудового права. Визначено основні концептуальні засади розуміння поняття функцій трудового права в сучасній науці. Обґрунтовано необхідність змін у функціональній спрямованості трудового законодавства. Здійснено критичний аналіз поглядів сучасних вчених з досліджуваного питання. Сформульоване визначення функцій трудового права в умовах трансформації суспільства на засадах ринкових відносин.
Ключові слова: функція трудового права, трудові відносини, трансформація суспільства, ринкові відносини, регулююча функція, соціальна функція.

Постановка проблеми. Проблема правильного визначення пріоритетів у правовому регулюванні трудових відносин в умовах становлення ринкових відносин, забезпечення зростання соціально-економічного прогресу є ключовою проблемою у сучасному науковому просторі трудового права. Реформування українського трудового законодавства складається з двох аспектів: по-перше, це формування якісно нової концепції трудового права та розробка дієвого механізму втілення її положень. Таке поєднання є необхідним для реформування застарілого трудового законодавства на основі сучасних стандартів демократії та детермінантів громадянського суспільства. Зміна суспільної формації сьогодні, змінила й підходи до розуміння поняття функцій трудового права. При цьому, слід враховувати, що етап законодавчого оновлення правового регулювання трудових відносин, в першу чергу, відображає в собі усталення вже на законодавчому рівні, нових функцій трудового права та їх деяких аспектів. Але головною рисою трудового права сьогодні має стати суспільний добробут і соціальний мир, що досягається шляхом формування сектора взаємодії, де учасники трудових відносин діють як партнери на принципах взаємоповаги інтересів і взаємної вигоди не тільки на рівні колективних відносин, але й на рівні індивідуальних трудових відносин на підприємстві.

Тому на цей час трансформація суспільства на засадах ринкових відносин обумовлює необхідність перегляду функціональної спрямованості трудового права і його регулюючої дії на взаємини праці і капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми як функціональної спрямованості правового регулювання трудових відносин у сучасних умовах, так і правового регулювання соціального партнерства у сфері праці глибоко досліджені у наукових працях такими вченими, як Н.Б. Болотіна, В.С. Венедиктов, Л.Я. Гінцбург, Г.С. Гончарова, В.В. Жернаков, М.І. Іншин, С.О. Іванов, Д.А. Карпенко, І.Я. Кисельов, М.М. Клемпарський, Р.З. Лівшиць,

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

© Лотоцька О.Л., 2015

Л.І. Лазор, В.В. Лазор, А.Р. Мацюк, Е.А. Монастирський, Ю.П. Орловський, А.С. Пашков, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, Л.А. Сироватська, А.В. Смирнов, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, О.М. Ярошенко та іншими.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на великий обсяг наукової літератури і наукових досліджень із проблематики трудового права, у правовій науці і нормотворчості ще не вироблений єдиний підхід до визначення змісту основних напрямків реалізації функцій трудового права.

Головною метою цієї роботи є: обґрунтування поняття функцій трудового права в умовах трансформації суспільства на засадах ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу. В сучасній вітчизняній науці поняття функцій трудового права не є належним чином обґрунтованим та дослідженим, оскільки сьогодні, як правило, вивчення понять функцій трудового права, їх системи зводиться до розгляду характерних ознак окремих функцій. Недостатньо уваги приділяється визначенню поняття функцій трудового права, підходам до аналізу конкретних функцій трудового права та їх модифікації, та факторів, що впливають на цей процес. Вважаємо, що при дослідженні функцій трудового права важливим є питання про поняття функцій. Слід зауважити, що в наукових працях, присвячених іншим актуальним проблемам трудового права, побічно проблема функцій розглядалася завжди, оскільки, аналізуючи той чи інший аспект трудового права, не можна не торкнутися його ролі в суспільстві, тобто питання про функції трудового права. Тому, головним є аналіз сучасних підходів до трактування поняття функцій трудового права.

На думку, Темченко В.І. найбільш поширеним визначенням поняття функцій трудового права є наступне: це основні напрями впливу його норм на поведінку (через свідомість, волю) людей в процесі праці для досягнення завдань і цілей даної галузі права [8].

В свою чергу Лушніков А.М. і Лушнікова М.В. під функціями трудового права розуміють «основні напрямки правового регулювання суспільних відносин з приводу застосування найманої праці відповідно до соціального призначення галузі» [5, с. 353], вказуючи, що в теорії виділяють дві концепції функцій права: це функції правового впливу і функції правового регулювання. На думку названих авторів, саме визначення функцій трудового права через функції правового регулювання дозволяє з більшою чіткістю виявити специфічні функції трудового права, які відображають сутність даної галузі. Але, на нашу думку, це твердження, є дещо некоректним, оскільки звужує саме поняття права, прирівнюючи його до поняття правового регулювання. Слід пам'ятати, що право є первинним, а законодавство – є лише формою його вираження.

Болотіна Н.Б., Чанишева Г.І. також спираються на більш традиційне розуміння функції трудового права як основних напрямів впливу його норм на поведінку (свідомість, волю) людей в процесі праці для досягнення цілей і задач трудового законодавства [2, с. 122].

Вельми цікавим видається визначення поняття функцій трудового права, дане Дейч Н.І., що включає в себе категорію «інтерес». «Функції трудового права – це забезпечення правовими засобами інтересів суб'єктів трудового права шляхом їх розмежування, стимулювання, захисту» [4, с. 5]. Однак, на думку Лушнікова А.М. і Лушнікова М.В., дане визначення є надто загальним, що не відображає галузевої специфіки, і тому прийнятним для більшості галузей права [5, с. 354]. Вважаємо, що твердження авторів попередніх визначень мають істину, але вони відрізняються, оскільки предмет їх дослідження розглядається ними під різними кутами. Темченко В.І. та Дейч Н.І., на нашу думку, аналізують поняття функцій трудового права в широкому розумінні, а Лушнікова А.М. і Лушнікова М.В., Болотіна Н.Б., Чанишева Г.І. – у вузькому. Але, вважаємо, це не є головним при визначенні функцій трудового права у сучасних умовах, оскільки змінилися не підходи наукового обґрунтування, а форми адаптації функцій трудового права до сучасних умов розвитку українського суспільства та економіки. Оскільки, трудове право відноситься до тих галузей, які безпосередньо впливають на соціально-економічні процеси, що відбуваються в суспільстві, воно стосується безпосередньо трудових відносин та повинно відображати інтереси всіх їх учасників.

Дещо іншої позиції притримується Щербина В.І. Він у своєму дослідженні, присвяченому функціям трудового права, зазначав, що серед визначень, які існують, не існує такого, яке б повністю відповідало суті категорії «функції трудового права» [9, с. 6]. Тому Щербина В.І. зосередив свою увагу на пошуку найбільш оптимального наукового визначення цього поняття. В результаті чого, автор прийшов до висновку, що це можна зробити тільки через встановлення сутнісних характерних ознак функцій трудового права, а саме динамізм та нормативність.

Розкриваючи сутність права через функції, зазначав, що оскільки основною і визначальною властивістю права є нормативність, то встановлення і реалізацію норм права треба розглядати як прояв його сутності, саме як регулятора суспільних відносин, тобто акценти необхідно робити на способі виявлення активності права. На його думку, найважливішим способом виявлення активності права є встановлення норми права, оскільки встановлення норми, визначення відповідності її змісту суспільним відносинам, забезпеченість дієвими примусовими засобами – це запорука ефективності права. Реалізація норм права – це другий спосіб виявлення активності права. Реалізація норм дозволяє побачити ефективність як окремої норми, так і їх певної сукупності, бо тільки під час реалізації норми можна з'ясувати, чи здатна вона врегулювати суспільні відносини, чи адекватно до конкретної ситуації визначено її зміст, і чи має норма збудники мотивації до її виконання. Через дію права, його функціонування, реалізацію розкривається перехід його можливостей, втілених у нормах права, до суспільної дійсності – правовідносин [9, с. 9-10].

Спираючись на такий аналіз, Щербина В.І. визначає функції трудового права як діяльність трудового права щодо ефективного впорядкування і врегулювання відносин, пов'язаних із використанням здатності людини до праці, шляхом встановлення і реалізації на основних (магістральних) напрямках норм права [10, с. 80].

Треба зауважити, що нове бачення поняття і сутності функцій трудового права, запропоноване Щербиною В.І., сприймається неоднозначно в наукових колах. Наприклад, Венедиктов В.С. повністю поділяє його точку зору та визначає функції трудового права як діяльність трудового права щодо ефективного впорядкування і врегулювання відносин, пов'язаних із використанням здібності людини до праці, шляхом встановлення і реалізації на основних напрямах норм права [3, с. 201].

Процевський О.І., навпаки критикує наукові погляди І.В. Щербини, та зауважує на необхідність розуміння сутності функцій трудового права крізь призму таких об'єктивних властивостей, як справедливість, рівноправність, свобода. Ці властивості виражають природу, значення і специфіку права як самостійної сутності, яка має відмінності від інших сутностей. Тому у визначенні сутності трудового права і його функцій особливе, пріоритетне місце належить таким його властивостям, як справедливість і свобода. Саме вони розкривають соціальну сторону трудового права, оскільки людина є носієм праці, створює матеріальні та духовні цінності і природно має свої інтереси і потреби. Зрозуміти соціальну цінність трудового права, розкрити його позитивну роль для людини, яка застосовує свою здатність до праці і суспільства, саме і допомагають його функції. Саме через функції трудового права розкриваються ті властивості права, які забезпечують оптимальне поєднання справедливості і свободи. Функції відображають основні напрями впливу права на трудові відносини і поведінку людей у процесі праці. У цьому їх основне призначення, а не в карі і репресіях. Саме соціальне призначення трудового права виявляється у прагненні держави вирішувати питання трудових відносин переважно з позицій людини і для людини, з урахуванням інтересів і потреб як працівника, так і роботодавця. У демократичній правовій державі, якою за Основним законом є Україна, мають бути забезпечені умови для всебічного розвитку особистості, природних здібностей і таланту, рівність можливостей у тому числі при використанні своєї здатності до праці. Все це може бути здійснено лише за наявності соціальної складової трудового права [7]. Тому погоджуючись з Процевським О.І., вважаємо, що соціальному призначенню трудового права належить майбутнє, оскільки головне призначення держави в демократичному суспільстві турбота та забезпечення соціального здоров'я всього суспільства, і його членів.

На нашу думку, підтвердженням такого погляду є, в першу чергу, конституційні положення, в яких права і свободи людини та її гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, є вихідними для формування змісту норм трудового права та його функцій.

Ти паче, якщо відповідно до ст. 19 Конституції України ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, то для формування нових підходів до формування сучасних функцій трудового права, та найважливішою є норма ст. 43 Конституції України [1], відповідно до якої використання примусової праці забороняється.

Вважаємо, що саме ці конституційні положення сьогодні й визначають формування підходу до визначення функцій трудового права.

Спираючись на соціальну спрямованість функцій трудового права, Іванчина Ю.В., розглядаючи поняття функцій, звертається до категорії «інтерес» [11]. Іванчина Ю.В. зазначає, що інтерес – реальна причина діяльності соціальних суб'єктів, спрямована на задоволення певних потреб, що лежить в основі безпосередніх спонукань, мотивів, ідей і т.п., яка формулюється становищем і роллю цих суб'єктів у системі суспільних відносин [11]. Однак слід зазначити, що виділяється два види інтересу: суб'єктивний – психічна налаштованість суб'єкта, а також об'єктивний – існування якого незалежно від суб'єкта (знаходиться поза людиною) і визначальне її правову поведінку як у справжньому, так і в майбутньому незалежно від того, усвідомлюється або усвідомлює він цей інтерес [6, с. 222-225].

Цілком логічним є, що стосовно трудового права необхідно вести мову виключно про об'єктивний інтерес. Об'єктивний інтерес може мати кілька різновидів, наприклад, інтерес може бути політичним, а може бути і соціальним. В контексті проблеми, що розглядається нас в першу чергу цікавить соціальний інтерес.

Соціальний інтерес і соціальні потреби – це явища, реально існуючі в житті суспільства, їх необхідно враховувати, вони є базисними по відношенню до норм права. Наприклад, держава зацікавлено в створенні соціального світу – це соціальний інтерес, так саме він є одному з умов економічної привабливості держави на зовнішньоекономічному ринку. Отже, держава відчуває таку потребу, вона є соціальною, і воно готове за допомогою норм права задовольнити її, розвиваючи інститут соціального партнерства, встановлюючи працівникам різні соціальні пільги та гарантії і т.д. Спочатку державою повинна проводитися оцінка соціальних потреб суспільства, а оскільки їх багато і задовольнити всі неможливо, повинні бути визначені пріоритети [11].

Соціальні потреби, які усвідомлені державою, а також учасниками найманої праці (суб'єктами трудового права), втілюються в соціально-трудовій інтерес, який задовольняється за допомогою норм трудового права, наприклад, за допомогою укладення трудового або колективного договору. Соціальні потреби держави визначатимуть шляхи та способи задоволення соціальних потреб суб'єктів трудового права з урахуванням їх соціально – трудового інтересу.

Розкриття визначення поняття функцій трудового права можливо через категорії «соціальна потреба» і «соціально – трудовий інтерес» наступним чином: функції трудового права – це забезпечення за допомогою правового регулювання соціально – трудового інтересу суб'єктів трудового права, шляхом задоволення їх основних соціальних потреб і потреб суспільства у сфері застосування найманої праці.

Висновки і пропозиції. Отже, підсумовуючи основні теоретичні підходи до розуміння і визначення функцій трудового права, слід зауважити, що два напрями розуміння функцій трудового права, дійсно мають місце бути і є результатом об'єктивних чинників формування нової формації суспільства в умовах становлення демократичних принципів, громадянського суспільства та ринкових відносин. Це, по – перше, соціальне спрямування функцій трудового права, та, по – друге, функціональний аспект (встановлення і реалізація норм трудового права) функцій трудового права. Ці два аспекти поєднують в собі всі сучасні ознаки функцій трудового права.

Поєднуючи ці два аспекти, можна сформулювати наступне визначення функцій трудового права: функції трудового права – це основні напрями впливу норм трудового права на регулювання суспільних відносин в процесі реалізації права осіб на працю, оптимально поєднуючи та збалансовуючи інтереси всіх суб'єктів трудових відносин, а, в першу чергу, працівників і роботодавців.

Список літератури:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Офіційний вісник України. – 2010, № 72/1 Спеціальний випуск. – С. 15, стаття 2598.

2. Болотіна Н.Б., Чанишева Г.І. Трудове право України. Підручник. – К.: Знання. – 2001. – 564 с.
3. Венедиктов В.С. Трудове право України: Підручники, навчальні посібники. – К.: Істина, 2008. – 384 с.
4. Дейч Н.И. Функции трудового права. Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2006. – 26 с.
5. Лушников А.М., Лушникова М.В. Курс трудового права: Учебник: В 2 т. Т. 1. Сущность трудового права и история его развития. Трудовые права в системе прав человека. Общая часть. М.: Статут, 2009. – 233 с.
6. Максимец Л.Г. К вопросу о приоритетности интересов в праве/ Всероссийская научно-техническая конференция. Наука и образование –Мурманск: МГТУ, 2002.
7. Процевський О. Функції трудового права в сучасних умовах господарювання / Процевський О. // Право України. – 2011. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.info-pressa.com/article-878.html.
8. Темченко В.І. Особливості юридичного змісту термінів «захист» та «охорона» у механізмі забезпечення прав людини / В. Темченко // Вісник Академії управління МВС. – К, 2007. – № 2-3. – С. 58-65.
9. Щербина В.І. Функції трудового права: монографія / В.І. Щербина; Державна митна служба, Акад. митної служби України. – Д.: Акад. митної служби України, 2007. – 425 с.
10. Щербина В.І. Функції трудового права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05 / В.І. Щербина; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2009. – 32 с.
11. Ivantchina Yu.V. On the question of the respect to the functions of labor law// Вопросы управления. – № 2(19)04. 2012 year. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vestnik.uapa.ru/en/issue/2012/02/54/.

Лотоцька О.Л.
Академия адвокатуры Украины

ПОНЯТИЕ ФУНКЦИЙ ТРУДОВОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА НА НАЧАЛАХ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация
Исследованы основные теоретические подходы к формированию понятия функций трудового права. Определены основные концептуальные основы понимания понятия функций трудового права в современной науке. Обоснована необходимость изменений в функциональной направленности трудового законодательства. Осуществлен критический анализ взглядов современных ученых по исследуемому вопросу. Сформулировано определение функций трудового права в условиях трансформации общества на основе рыночных отношений.
Ключевые слова: функция трудового права, трудовые отношения, трансформация общества, рыночные отношения, регулирующая функция, социальная функция.

Lototska O.L.
Academy of Advocacy of Ukraine

CONCEPT OF FUNCTIONS OF LABOUR LAW IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION SOCIETY BASED ON MARKET RELATIONS

Summary
The main theoretical approaches to the formation of the concept of labour law functions are studied. The main conceptual basis for understanding the concept of labour law functions in modern science is identified. The necessity of changes in the functional orientation of the labour legislation is grounded. A critical analysis of the views of modern scientists on the investigated issue is carried out. The definition of the labour law functions in the transformation of society on the basis of market relations is formulated.
Keywords: labour law function, labour relations, transformation of society, market economy, regulatory function, social function.

УДК 342.951:369.5 (477)

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Надієнко О.І.
Запорізький національний технічний університет

Проаналізовано теоретичні питання цілепокладання у державному регулюванні. Досліджено позиції науковців щодо побудови «дерева» цілей. Сформульовано поняття мети державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення в Україні. З'ясовано погляди фахівців на завдання, в яких диференціюється мета державного регулювання, виокремлено проблему термінологічного ототожнення. Визначено поняття «завдання державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення». Викладено власну точку на завдання, що стоять перед державним регулюванням у сфері, що досліджується.
Ключові слова: соціальний захист, пенсійне забезпечення, державне регулювання, цілепокладання, мета, завдання.

Постановка проблеми. Розуміння сутності державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення неможливе без осмислення його цілеспрямованості. Загалом кожна регулятивна дія передбачає наявність певної мети. Визначення мети є початковим етапом будь-якої діяльності, необхідною передумовою ефективності її здійснення [1, с. 12]. Вибір мети діяльності держави означає бачення перспектив її розвитку на певний період та визначення цієї перспективи як основи всієї діяльності. Питання визначення мети державного регулювання є достатньо дослідженим як у радянській правовій науці, так і сучасній, як національній, так і науці інших країн, що дає можливість стверджувати наявність єдиного загальнонаукового підходу до її дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах адміністративного права та теорії управління ті чи інші аспекти цілепокладання розглядалися у працях відомих українських дослідників В. Аверянова, О. Бандурки, І. Голосніченка, Л. Коваля, В. Колпакова, Н. Ніжник, В. Пєткова, В. Цвєткова, В. Шкарупи, та російських – В. Афанасьєва, Г. Атаманчука, С. Алексєєва, Ю. Тихомірова та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, незважаючи на напрацювання науковців, визначенню мети державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення належної уваги дотепер не приділялось, мета державного регулювання у зазначеній сфері не становила самостійного об'єкта дослідження. Залишаються малодослідженими і питання завдань державного регулювання у пенсійній сфері. Вищезазначене й обумовлює необхідність дослідження на сучасному науковому підґрунті.

Мета статті. Виходячи з обґрунтованої актуальності теми, беручи до уваги її недостатню опрацьованість, маємо на меті визначення мети та завдань державного регулювання у пенсійній сфері на сучасному етапі розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Процес регулювання є системою взаємопов'язаних та виконуваних у певній послідовності дій. Фахівцями з адміністративного права Ю. Пирожковою та О. Чомахашвілі було доведено, що майже всі дослідники з державного управління та адміністративного права на перше місце серед цих дій ставлять цілепокладання (постановку цілей). У науковій літературі також використовуються наступні визначення: «формування цілей», «вибір цілей», «завдання», «визначення проблеми» тощо. Цілі регулюючої діяльності зумовлюють змістовний склад механізму регулювання, на їх досягнення спрямовані дії всіх складових регулюючого механізму [2, с. 55; 3, с. 66].

Довідникова література визначає мету як кінцеве бажання, прагнення, намір [5], предмет прагнення, те, що бажано здійснити [6], стан в майбутньому, котрий можливо змінити відносно теперішнього та варто, бажано або необхідно досягнути; мета є бажаною кінцевою точкою процесу [7]. Філософський словник за редакцією І. Фролова мету визначає як передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії; мета повинна відповідати об'єктивним законам, реальним можливостям оточуючого світу та самого суб'єкта [8, с. 512].

Науковцями неодноразово підкреслювався цілеспрямований характер управлінської діяльності [9, с. 71; 2, с. 56]. Ще у 1968 р. радянськими дослідниками (І. Азовкіним, В. Вишняковим, Д. Гайдуковим, Ю. Долгополовим та ін.) було визначено, що метою управління є об'єднання зусиль громадян, органів влади, підприємств, установ, організацій для вирішення завдань економічного, соціально-культурного та адміністративно-політичного характеру [10, с. 18]. Пізніше український правознавець Л. Юзьков акцентував увагу на тому, що в державній сфері зміст владно-організуючого впливу суб'єктів управління на об'єкти детермінований вихідною метою – забезпечити ефективне функціонування всього соціального організму [11, с. 75-86]. Сучасними науковцями, фахівцями з адміністративного права та державного управління, також наводяться чисельні визначення мети державного регулювання, переважно тотожні з вищезазначеними. Наприклад, В. Колпаков вважає, що основною метою державного регулювання є вдосконалення суспільної системи відповідно до державних інтересів [12, с. 16], Р. Кондратьєв – ефективне функціонування та розвиток суспільства [13, с. 85], В. Цвєтков – забезпечення поступового розвитку суспільства [14, с. 31-32], Н. Нижник та О. Машков – практична організація нормального життя суспільства і забезпечення особистої безпеки громадян, створення умов для їх матеріального, культурного та духовного розвитку [15, с. 6]. О. Комісаров розглядає цілі управління «як ідеальний зразок бажаного соціального результату від впливу суб'єкта управління на об'єкт. За таких умов цілі управління повинні формуватися лише під впливом пануючих у системі цінностей, акумулювати у собі знання про неї, закони та досвід управління. Тому процес цілепокладання – це реалізація цільової функції пануючих у суспільстві цінностей» [4, с. 7-8]. Схожі погляди на мету державного регулювання мають Д. Зеркін та В. Ігнатов: метою державного регулювання є надання суспільству організованого функціонування відповідно до встановлених норм, забезпечення його адаптації до умов навколишнього середовища, а також можливе його вдосконалення і

© Надієнко О.І., 2015

розвиток [16, с. 49]. Ряд учених (Ю. Козлов, В. Афанасьєв, Д. Бахрах) підходить до питання формулювання мети соціального управління з кібернетичних позицій, вказуючи, що основним призначенням управління є впорядковуючий вплив на учасників спільної діяльності [9, с. 71; 2, с. 57; 3, с. 68].

Зазначаючи, що у правознавчій термінології є однаково вживаними як термін «мета» так і термін «ціль», фахівці визначають ціль адміністративно-правового регулювання як елемент розумової діяльності суб'єкта регулювання, внутрішній мотив, що спонукає до дії, є ідеальним зразком бажаного соціального результату від впливу суб'єкта адміністративно-правового регулювання на об'єкт, тому вона формується під впливом пануючих у суспільстві, державі цінностей, виражає певні задуми, так і акумулює в собі знання системи регулювання, законів регулювання, наявність досвіду регулювання і в кінцевому результаті спрямовується на досягнення основної загальної мети [2, с. 57; 3, с. 68].

Дослідники пропонують будувати систему цілей за ієрархією, з деталізацією на множинність цілей та підцілей на рівнях організації діяльності, за допомогою методу «дерева» цілей [2, с. 58; 3, с. 69]. Пропозиція, на нашу думку, є цікавою та такою, що заслуговує підтримки. Адже вибудова «дерева» цілей, з розмежуванням їх з верхівки до низу в залежності від значення останніх дозволить погодити цілі із засобами їх досягнення, відобразити етапи робіт на шляху до досягнення кінцевої мети.

Б. Федишин та Б. Андрушків, даючи рекомендації з розробки цільових комплексних програм, наводять стадії, з яких складається процедура побудови «дерева» цілей: побудова функціонального дерева цілей, формування комплексу цілереалізуючих систем (предметна дезаграція), їх попередня оцінка і вибір, розробка цільових нормативів, ранжування цілей. Остання стадія, стверджують фахівці, передбачає: формування оцінки відносної вагомості цілі, встановлення найбільш раціональної послідовності цілей, обробку експертних оцінок і побудову загального набору оцінок відносної важливості. Їй слід приділяти особливої уваги [17, с. 7-9].

Всі науковці, які намагаються побудувати «дерево» цілей, єдині в тому, що необхідною є узгодженість та обґрунтована субординація цілей, за якої реалізація однієї мети постає джерелом для іншої [2, с. 59; 3, с. 70; 9, с. 72].

Головною метою державної політики у сфері соціально-економічного забезпечення є забезпечення стабільності пенсійної системи, створення умов діяльності соціально-економічних інститутів у державі, які функціонуватимуть з мето ю забезпечення добробуту населення, його економічного зростання [18].

Метою пенсійного забезпечення є здійснення соціального захисту громадян, що втратили працездатність. Мета ж державного регулювання у пенсійній сфері зумовлена як сутністю та призначенням державного регулювання взагалі, так і специфікою сфери пенсійного забезпечення як об'єкта регулювання.

Узагальнюючи існуючі теоретичні погляди на мету державного регулювання в цілому та враховуючи специфіку державного регулювання у пенсійній сфері, пропонуємо визначати мету останнього як досягнення ефективного та стабільного функціонування пенсійної системи та зростання добробуту громадян, що втратили працездатність.

Мета державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення, як і мета будь-якої діяльності, диференціюється у відповідних завданнях. Свого часу Б. Лазарєв визначав завдання державного управління як сукупність проблем, що потребують вирішення для досягнення мети у даних конкретних обставинах за наявності ресурсів [19, с. 145], а російські вчені Д. Зєркін, В. Ігнатов – як певний вираз усвідомленої необхідності реально досягти мети в конкретних умовах [16, с. 54-55].

Фахівцями неодноразово підкреслювалось, що у наукових працях з відповідної проблематики простежується ототожнення понять «завдання», «функції» та, навіть, «компетенція» [9; 2; 3; 20]. Так, Б. Гурне ототожнює завдання і функції на рівні головних завдань [21, с. 79]; Г. Кунц та С. О'Доннел вказують, що завдання управління – це кінцеві цілі, на які спрямована діяльність, а мета також, по суті, є завданням, але має кількісні та якісні показники, самі ж терміни є взаємозамінними [22, с. 193]; Й. Кхол розглядає функцію управління як узагальнення певної групи завдань як реалізованих видів діяльності [23, с. 168-169]. На проблему ототожнення вказував Р. Драго, підкреслюючи, що на практиці стосовно державного управління терміни «завдання», «функція», «компетенція» вживають як синоніми. Він запропонував своє бачення розмежування: завдання державного управління – це виконання всього, реалізація чого забезпечується ним чи повинна забезпечуватися; функція – це залежність між завданнями (поняттям науки державного управління) та компетенцією як правовою категорією (правове оформлення відповідних управлінських завдань) [24, с. 60-61]. Вживання понять «завдання», «функції», «компетенція» як тотожних трапляється не тільки на теоретичному рівні, а й є досить характерним для нормативно-правових актів, особливо це стосується підзаконних актів, що визначають питання правового статусу [20, с. 75].

Ототожнення понять «цілі» та «завдання» спостерігається в другому розділі Основних напрямів реформування пенсійного забезпечення в Україні. Розділ має назву «Головні цілі та пріоритетні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні», тоді як у самому тексті документа йдеться про основні завдання реформування пенсійного забезпечення в Україні [25].

Дослідження поглядів фахівців з адміністративного права та державного управління на категорію «завдання» дає підстави вбачати завданнями державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення конкретизацію мети такого регулювання та основні етапи її досягнення.

Практичне визначення конкретних завдань державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення обумовлюється ефективністю та результативністю цього забезпечення. З урахуванням власного погляду на категорію «завдання державного регулювання», завдань реформування пенсійного забезпечення в Україні, вважаємо за доцільне виділити такі завдання державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення:

– проведення єдиної ефективної державної політики у пенсійній сфері;

– забезпечення реалізації прав громадян на пенсійне забезпечення шляхом створення умов для ефективного функціонування всіх складових національної пенсійної системи;

– створення ефективних механізмів збирання, акумулювання, розподілу та витрачання пенсійних коштів, контролю за їх використанням;

– узагальнення практики застосування пенсійного законодавства, виявлення недоліків, вироблення рекомендацій правозастосування, надання методично-інформаційної та практичної допомоги фахівцям пенсійної сфери;

– забезпечення формування висококваліфікованого кадрового складу пенсійних органів;

– забезпечення виконання вимог законодавства про пенсійне забезпечення усіма суб'єктами.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведене дослідження мети та завдань державного регулювання у пенсійній сфері України на сучасному етапі її розвитку дозволило дійти висновків. 1. Визначено мету державного регулювання у зазначеній сфері, якою слід вважати досягнення ефективного і стабільного функціонування пенсійної системи та зростання добробуту громадян, які втратили працездатність. 2. Надано визначення поняття «завдання державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення». 3. Викладено авторське бачення цих завдань: 1) проведення єдиної та ефективної державної політики; 2) забезпечення реалізації прав громадян на пенсійне забезпечення шляхом створення умов для ефективного функціонування всіх складових національної пенсійної системи; 3) створення ефективних механізмів збирання, акумулювання, розподілу та витрачання пенсійних коштів і контролю за їх цільовим використанням; 4) узагальнення практики застосування пенсійного законодавства, виявлення недоліків, вироблення рекомендацій правозастосування; 5) надання методично-інформаційної та практичної допомоги фахівцям пенсійної сфери; 6) забезпечення виконання вимог законодавства усіма суб'єктами.

Список літератури:

1. Коломоєць Т. О. Щодо питання визначення мети адміністративного примусу в публічному праві України / Т. О. Коломоєць // Підприємництво, господарство та право. – 2004. – № 1. – С. 12–15.
2. Пирожкова Ю. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері автомобілебудування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ю. В. Пирожкова. – Запоріжжя, 2007. – 194 с.
3. Чомахашвілі О. Ш. Адміністративно-правове регулювання охорони прав на промислові зразки в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. Ш. Чомахашвілі. – Ірпінь, 2008. – 216 с.
4. Комісаров О. Г. Процес цілепокладання в організації діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. Г. Комісаров. – Ірпінь, 2003. – 19, [1] с.
5. Толковый словарь В. Даля ON-LINE / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vidahl.agava.ru/P244.HTM#42270.
6. Толковый словарь Ожегова С. И., Шведовой Н. Ю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jobtoday.com.ua/slovar/slovo.
7. Вікіпедія – вільна енциклопедія / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki.
8. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – [5-е изд.]. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
9. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Г. Ю. Гулевська. – Запоріжжя, 2004. – 205 с.
10. Научные основы государственного управления в СССР / [Азовкин И. А., Вишняков В. Г., Гайдуков Д. А. и др.]; редкол.: Лунев А. Е., Пискотин М. И., Ямпольская Ц. А. – М.: Наука, 1968. – 439 с.
11. Юзьков Л. П. Государственное управление в политической системе развитого социализма / Л. П. Юзьков. – К.: Виша школа, 1983. – 156 с.
12. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник / В. К. Колпаков. – [2-ге вид., доповн.]. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 752 с.
13. Кондратьєв Р. Соціальне управління: поняття, реалізація в галузях права (теоретичний аспект) / Р. Кондратьєв // Вісник УДАУ при Президентові України. – 2001. – № 2. – С. 85–89.
14. Цвєтков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / В. В. Цвєтков. – Х.: Право, 1996. – 164 с.
15. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління: навч. посіб. / Нижник Н. Р., Машков О. А.; за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 160 с.
16. Зеркин Д. П. Основы теории государственного управления: курс лекций / Д. П. Зеркин., В. Г. Игнатов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 448 с.
17. Федишин Б. П., Андрушків Б. М. Методичні рекомендації по розробці цільових комплексних програм / Б. П. Федишин, Б. М. Андрушків. – Тернопіль, 1995. – 24 с.
18. Воротін В. Державне регулювання економіки України: політекономічний аспект / В. Воротін // Вісник УАДУ: Наук. журн. – 2002. – № 1. – С. 51–58.
19. Лазарев Б. М. Государственное управление на этапе перестройки / Б. М. Лазарев. – М.: Юрид. лит., 1988. – 320 с.
20. Карнарук Н. В. Державний контроль за нотаріальною діяльністю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Н. В. Карнарук. – Ірпінь, 2007. – 193 с.
21. Гурне Б. Державне управління / Гурне Бернар; пер. з франц. В. Шовкуна. – К.: Основи, 1993. – 166 с.
22. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций: в двух томах: пер. с англ. / Г. Кунц, С. О'Доннел. – М.: Прогресс, 1981– . – Т. 1. – 1981. – 496 с.
23. Кхол Й. Эффективность управленческих решений: пер. с чешск. Б. В. Губина и А. Г. Певзнера / Й. Кхол. – М.: Прогресс, 1975. – 195 с.
24. Драго Р. Административная наука / Драго Ролан; пер. с франц. Л. Энтина; под ред. и послесловие Б. Лазарева. – М.: Прогресс, 1982. – 245 с.
25. Про Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні: Указ Президента України від 13 квітня 1998 р. № 291/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 15. – Ст. 17.

Надиенко Е.И.
Запорожский национальный технический университет

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В СФЕРЕ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация
Проанализированы теоретические вопросы целеполагания в государственном регулировании. Исследованы позиции ученых относительно построения «дерева» целей. Сформулировано понятие цели государственного регулирования в сфере пенсионного обеспечения в Украине. Выяснены взгляды специалистов на задачи, в которых дифференцируется цель государственного регулирования, выделено проблему терминологического отождествления. Определено понятие «задачи государственного регулирования в сфере пенсионного обеспечения». Изложена собственная точка зрения на задачи, которые стоят перед государственным регулированием в исследуемой сфере.
Ключевые слова: социальная защита, пенсионное обеспечение, государственное регулирование, целеполагание, цель, задачи.

Nadiienko O.I.
Zaporizhzhia National Technical University

THE GOAL AND TASKS OF THE STATE REGULATION IN THE PENSION PROVISION SECTOR OF UKRAINE

Summary
The theoretical issues of goal-setting in the state regulation are analysed. The scholars' views on the creation of "tree" of goals are researched. The idea of the goal in the pension provision sector of Ukraine is defined. The scholars' views on the tasks differentiating the goal of the state regulation are identified; the problem of the term identification is distinguished. The term "tasks of the state regulation in the pension provision sector" is defined. The personal vision of the tasks of the state regulation in the researched sector is considered.
Keywords: social security, pension provision, state regulation, goal-setting, goal, tasks.

УДК 346.9

ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Несинова С.В., Богданова А.А.
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

Дана стаття присвячена інституту примусового виконання рішень судів. В цій статті розглядаються проблемні питання щодо забезпечення ефективного виконання рішень судів в цілому. У зв'язку з цим, було проведено аналіз інституту приватних виконавців та доцільність його впровадження в Україні. Також в статті приділяється увага перспективам співіснування в Україні державних та приватних виконавців. За результатами проведених досліджень було розроблено та запропоновано шляхи вдосконалення інституту державної виконавчої служби України.
Ключові слова: виконавче провадження, господарський процес, виконавча служба, державний виконавець, приватний виконавець, судові рішення.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Постановка проблеми. Як влучно висловився Татьков В.І., «будь-який судовий процес повинен завершуватися реалізацією прийнятого рішення. Саме його виконання можна вважати показником вирішеності спору, життєвості застосованого закону та в підсумку – показником авторитету правосуддя та ефективності державної влади в цілому» [5].

Варто зазначити, що право на доступ до правосуддя було б ілюзорним, якби правова система дозволяла судовому рішенню, яке набрало законної сили, залишатися невиконаним. Статтею 124 Конституції України передбачено, що всі судові рішення ухвалюються іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. В Україні, примусове виконання рішень суду покладено на державну виконавчу службу та регулюється Законом України «Про державну виконавчу службу України».

Проте, не дивлячись на наявність законодавчо закріпленої процедури примусового виконання рішень судів України, практика Європейського суду з прав людини щодо розгляду заяв проти України свідчить про те, що невиконання або несвоєчасне виконання рішень національних судів є найбільш поширеним порушенням права на справедливий суд з боку держави.

У своїй резолюції від 30 листопада 2010 року Комітет Міністрів Європи висловив занепокоєння з приводу бездіяльності України в розробці меха-

© Несинова С.В., Богданова А.А., 2015

нізму, здатного врегулювати на законодавчому рівні виконання судових рішень [8].

Саме тому станом на сьогоднішній день питання щодо якісного виконання рішень господарських судів, а також розробка варіантів сприяння підвищенню ефективності виконання даних рішень є дуже актуальними в нашому правовому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями щодо виконавчого провадження в Україні та підвищення ефективності виконання рішень судів приділяють увагу такі вчені та науковці як Демченко С.Ф., Татьков В.І., Кузьміна С.І., Макушев П.В., Сіверін Д.В. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну увагу науковців до проблем виконавчого провадження, на сьогоднішній день недостатньо дослідженими залишаються загальні тенденції розвитку інституту примусового виконання рішень в Україні, зокрема залишаються відкритими питання щодо необхідності реформування інституту державних виконавців, підвищення ефективності діяльності цієї служби, доцільності впровадження інституту приватних виконавців тощо.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження проблемних питань забезпечення ефективного виконання рішень судів та розробка пропозицій щодо можливого реформування інституту примусового виконання рішень з метою вироблення дієвого механізму забезпечення виконання рішень національних судів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вивчення питання ефективності виконання рішень господарських судів пов'язано з визначенням поняття «виконавче провадження», та з'ясуванням його місця в судовому процесі.

Відповідно до частини 1 статті 1 Закону України «Про виконавче провадження», виконавче провадження – це сукупність дій органів і посадових осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню [2].

В цьому Законі також зазначається, що виконавче провадження – це завершальна стадія судового провадження. З огляду на це, можна стверджувати, що судочинство охоплює не тільки питання стосовно розгляду та вирішення спорів, але й включає в себе стадію виконання ухваленого рішення. Ухвалюючи рішення суд захищає права та законні інтереси юридичної чи фізичної особи, проте реалізація захисту цих прав стає можливою лише на стадії виконавчого провадження, коли застосовується примусове виконання рішення, у разі відмови виконання рішення суду порушником добровільно.

Якість виконання рішень судів визначає рівень дієвості механізму правового регулювання в країні, зокрема інституту примусового виконання рішень, роботу державної виконавчої служби. Адже безпосередньо від дієвості механізму правового регулювання залежить юридична цінність судових рішень.

Оцінка ситуації виконання судових рішень в країні свідчить про існування низки проблем, що негативно впливають на дієвість механізму примусового виконання рішень. Головними чинниками, що впливають на негативну ситуацію з виконанням судових рішень, відповідно до Концепції запровадження інституту приватних виконавців в Україні є:

- завантаженість державних виконавців (в середньому 120 проваджень на місяць на одного державного виконавця);
- вкрай недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення державних виконавців;
- корупційна складова, обумовлена, зокрема, тим, що середня заробітна платня державного виконавця не перевищує 3 тисячі гривень [4].

Здавалося б логічним та доцільним для вирішення вищезазначених проблем запозичити та імплементувати до чинного законодавства України вже існуючі зарубіжні здобутки у сфері гарантування, охорони та захисту прав, свобод та інтересів юридичних та фізичних осіб, однак виникає питання – чи будуть вони ефективні в нашій державі?

На сьогоднішній день в Україні дуже жваво обговорюється необхідність запровадження інституту приватних виконавців в Україні. Дані пропозиції засновані саме на досвіді країн Європейського союзу.

Для початку – визначимо головні плюси та мінуси запровадження інституту приватних виконавців.

Аналізуючи приватну систему виконання рішень суду, можна виділити наступні позитивні моменти:

- перш за все, це допоможе зменшити витрати держави на утримання системи примусового виконання рішень – відпадає необхідність виділяти кошти на заробітну плату приватним виконавцям, а також на матеріально-технічне забезпечення останніх, оскільки вони будуть знаходитися на самозабезпеченні;
- виникнення більш спеціалізованої професії з відповідною професійною підготовкою та етикою;
- приватні виконавці працюватимуть самі на себе, таким чином у них буде більше стимулів для ефективного та якісного виконання своїх обов'язків, оскільки розмір їх доходів буде прямо пропорційний результату їх роботи;
- швидкість виконавчого провадження (у приватних підприємців відсутній мотив «тягнути резину» відносні виконання рішень);
- при вдалому запровадженні інституту приватних виконавців в Україні, показники виконання рішень судів, в тому числі господарських, мають вирости.

Мінусами системи приватних виконавців можна вважати:

- потреба у створенні контролюючих органів або наділенні певного державного органу такими повноваженнями (наприклад – Міністерство юстиції). В даному випадку можуть виникнути складнощі саме з реалізацією контролю за діяльністю приватних виконавців;
- зацікавленість приватних виконавців лише у виконанні рішень щодо стягнення з боржників крупних грошових сум – оскільки їх прибуток залежатиме саме від розміру стягнення яке вони здійснили;
- це може створити нове поле для реалізації корупційних схем, у зв'язку зі зловживанням повноваженнями, якими володітиме приватний виконавець;
- неврегульованість виконання приватними виконавцями рішень нематеріального характеру (наприклад – зобов'язання вчинити певні дії);
- відокремлення інституту примусового виконання рішень від державної системи, надання йому повної автономії. В даному випадку варто погодитися з думкою Демченко С.Ф. з приводу того, що відокремлення свого часу виконавчої служби від судової системи та підпорядкування її Мінюсту

призвело до руйнування принципу обов'язковості судових рішень, оскільки послаблення судового контролю призвело до погіршення стану виконання рішень, зменшення довіри до правосуддя, що в підсумку стало чинником формування недовіри суспільства не тільки до судової системи, а й державної влади в цілому [1].

Необхідно зауважити, що впровадження інституту приватних виконавців також вимагає від держави проведення додаткових заходів щодо розробки та запровадження нових законодавчих актів, які регулюватимуть діяльність приватних виконавців, розробки системи та порядку ліцензування приватних виконавців тощо.

Також на даний момент залишається незрозумілим, яким чином буде виконуватися забезпеченням виконання рішень (неясно яким чином будуть накладатися арешти на майно, реалізуватися арештоване майно, відсутність повноважень на привід боржника тощо). Це є одним з головних недоліків у визначенні статусу приватних виконавців в Україні, оскільки ні в законопроекті «Про приватних виконавців» [7] ні в Концепції запровадження інституту приватних виконавців в Україні [4] не передбачено чіткого переліку повноважень приватних виконавців.

Ми погоджуємося з тим, що інститут приватних виконавців має право на існування та, при комплексному підході до створення, стане таким собі «гарантом» виконання рішень суду. Проте, на думку авторів, на даному етапі розвитку української правової системи, інститут приватних виконавців для України має більше правових невизначеностей та недоліків, ніж переваг.

Практика свідчить, що не все запозичене за кордоном, зокрема у країн Європейського союзу, є дієвим у нашому суспільстві, адже кожна держава має свою історію, традиції, культуру, менталітет. І нема гарантій, що інститут приватних виконавців, який є дієвим в багатьох країнах Європейського союзу, так само буде ефективним й в Україні, оскільки, нажаль, рівень правосвідомості і правової культури наших громадян та всього українського суспільства ще не досяг рівня європейських держав.

На нашу думку, запровадження інституту приватних виконавців в Україні має відбуватися поступово і, на сам перед, розпочатися з вдосконалення інституту саме державних виконавців.

Причиною тому є те, що виконання рішень суду є складовим елементом судового провадження, його завершальною стадією, оскільки винесення рішення та його виконання є неподільними та взаємозалежними елементами.

Такої ж думки притримується й Європейський суд з прав людини, який в судовому рішенні від 07.05.2002 р. у справі «Бурдов проти Росії» наголосив, що виконання судового рішення, ухваленого будь-яким судом, повинно розглядатися як складова частина «судового розгляду» [6].

В цьому контексті ми погоджуємося з Демченко С.Ф., який зазначив, що основними аргументами на користь визнання виконання рішень судів складовою частиною правосуддя є:

- нерозривний зв'язок виконавчого провадження з попередніми стадіями провадження, що обумовлюється єдністю цілей правосуддя, які полягають у захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод або інтересів фізичних осіб, прав і інтересів юридичних осіб, та інтересів держави;

- виконання судових рішень відбувається у процесуальній формі, чим забезпечуються гарантії прав усіх осіб, що приймають участь у виконанні актів правосуддя.

- при виконанні судових рішень суд залишається головним і активним його учасником [1].

З огляду на це, на нашу думку виокремлення інституту примусового виконання рішень від судової системи викликає багато питань. Зокрема, чому рішення, які виносяться іменем України, мають приводитися в дію не державними, а приватними виконавцями? Чи мають право приватні виконавці здійснювати всі повноваження державних виконавців? Які можуть бути обмеження компетенції приватних виконавців? Чи буде справедливим надання переваг щодо вибору виконавця (державного чи приватного) за різними категоріями справ (спорів)? Чи варто підвищувати ефективність виконавчої служби за рахунок створення приватних виконавців оскільки вони не будуть конкурувати, а держава має сплачувати заробітну плату державним виконавцям і без підвищення ефективності їх роботи?

Так, наприклад, відповідно до проекту Закону України «Про приватних виконавців», приватні виконавці не в праві виконувати рішення:

- за якими боржником або стягувачем є держава, Автономна республіка Крим, територіальні громади, або юридичні особи, за якими на праві оперативного управління закріплено майно, власниками якого є держава, Автономна республіка Крим, територіальні громади;
- про відібрання дитини;
- про примусове вселення чи виселення [7].

З цього можна зробити висновок, що вищезазначеними питаннями будуть займатися державні виконавці. У зв'язку з цим є ймовірність виникнення ситуації, при якій приватні виконавці будуть займатися виконанням рішень щодо стягнення майна з боржників – тобто більш прибутковими справами, а державні виконавці будуть займатися тими справами, за які, в силу відсутності компетенції (а у більшості випадків – неприбутковості таких справ), не будуть братися приватні виконавці.

Також варто зазначити, що запровадження інституту приватних виконавців призведе до масового відтоку кваліфікованих кадрів до приватного сектору, наслідком чого, безумовно, стане падіння ефективності роботи у виконавчих провадженнях по примусовому виконанню виконавчих документів, виконання яких буде віднесено до виключної компетенції державної виконавчої служби [3].

Висновки і пропозиції. З огляду на вищевикладене, з метою підвищення ефективності виконання судових рішень, вважаємо за необхідне в першу чергу звернути увагу на питання щодо вдосконалення роботи держаної виконавчої служби. Перш за все, необхідно покращити матеріальне становище державних виконавців шляхом підвищення заробітної плати та збільшення відсотку винагороди, передбаченої ст. 46 Закону України «Про виконавче провадження».

Наступним кроком необхідно підвищити якість відбору державних виконавців, сприяти підвищенню їх кваліфікації, шляхом проведення семінарів, тренінгів тощо.

Ну і, звичайно, необхідно створити належні умови праці для державних виконавців – забезпечити їх матеріально-технічною базою, оскільки на сьогоднішній день державні виконавці часом не можуть належним чином виконувати покладені на них обов'язки по причині банальної відсутності паперу для роздрукування постанови, чи в кабінеті на 2-3 виконавці приходиться один комп'ютер з необхідним програмним забезпеченнями, доступом до Інтернету, необхідних баз тощо.

Так, дійсно, поліпшення функціонування інституту державних виконавців потребує значних фінансових затрат, проте теж саме можна сказати й про запровадження інституту приватних виконавців.

Саме тому, для досягнення найвищих показників ефективності виконання рішень суду необхідно в першу чергу вдосконалити діяльність державної виконавчої служби, а вже після цього створювати інститут приватних виконавців – тільки тоді при паралельному функціонування цих двох інститутів виконавців (приватного і державного) відбудеться якісне підвищення показників виконання рішень.

Список літератури:

1. Демченко С. Ф. Судочинство на холостому ходу… / С. Ф. Демченко // оф. сайт Вищого господарського суду України: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://vgsu.arbitr.gov.ua/news/818/
2. Закон України «Про виконавче провадження»: станом на 02.03.2015р. // оф. сайт Верховної ради України: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/606-14/page
3. Інститут приватних виконавців в Україні: перспективи запровадження: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&&newsid=121190
4. Концепція запровадження інституту приватних виконавців в Україні: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pravo.org.ua/2010-03-07-18-06-07/lawreforms/1795-kontseptsiia-zaprovadzhennia-pryvatnykh-vykonavtsiv-v-ukraini.html
5. Парламентські слухання Про стан виконання судових рішень в Україні: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://static. rada.gov.ua/zakon/skl7/5session/par_sl/sl2205113.htm
6. Перевод постановления «Бурдов против России» (рус. яз): [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.srji.org/resources/search/46/
7. Проект Закону України «Про приватних виконавців // оф. сайт USAID: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.commerciallaw.com.ua/uk/proekt-zakonu-ukrajiny-qpro-pryvatnyh-vykonavcivq/425-proekt-zakonu-ukrajiny-qpro-pryvatnyh-vykonavcivq
8. Татьков В. І. Ефективне виконання рішень господарських судів: складова права на справедливий суд і тенденція розвитку господарського процесу / В. І. Татьков // Економіка та право. – 2013. – № 2. – С. 40-46.

Несынова С.В., Богданова А.А.
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ ЭФЕКТИВНОСТИ И ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Аннотация
Данная статья посвящена институту принудительного исполнения решений судов. В этой статье рассматриваются проблемные вопросы, касающиеся обеспечения эффективного исполнения решений судов в целом. В святи с этим, был проведен анализ института частных исполнителей и целесообразность его внедрения в Украине. Также в статье уделяется внимание перспективам сосуществования в Украине государственных и частных исполнителей. По результатам проведенных исследований были разработаны и предложены пути усовершенствования института государственной исполнительной службы Украины.
Ключевые слова: исполнительное производство, исполнительная служба, государственный исполнитель, частный исполнитель, судебные решения.

Nesynova S.V., Bohdanova A.A.
Alfred Nobel University

ENFORCEMENT PROCEEDING IN UKRAINE: PROBLEMS OF EFFECTIVENESS AND WAYS OF IMPROVEMENT

Summary
This article is dedicated to the institution of the enforcement of court decisions. The article discusses the problematic issues related to ensuring the effective execution of court decisions in general. In this connection, the institution of private executors and feasibility of its application in Ukraine was analyzed. The article also focuses on the prospects for coexistence of public and private executors in Ukraine. On the results of studies, the ways to improve the institute of State Executive Service of Ukraine have been developed and proposed.
Keywords: enforcement proceedings, enforcement services, state executor, private executor, judgement.

УДК 347.965

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ ПРИРОДЫ ИНСТИТУТА АДВОКАТУРЫ

Переверза И.М.
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

Статья посвящена особенностям правовой природы института адвокатуры. Зарождение и развитие института адвокатуры происходило в условиях взаимозависимости и взаимовлияния с процессами формирования концепции справедливости, судебной системы, признания стандартов прав человека, формирования правового государства, становления гражданского общества и правозащитной системы государства.

Ключевые слова: институт адвокатуры, правовая природа, концепция справедливости, правовое государство, гражданское общество, право-защитная система.

Постановка проблемы. Формирование, становление и совершенствование института адвокатуры происходило параллельно с развитием правовых и государственных процессов в обществе, таких как: формирование концепции справедливости и норм морали, становление власти и законодательного процесса, формирование первичных судебных систем, признание права на юридическую помощь и формирование концепции прав человека, становление правового государства, гражданского общества и правозащитной системы. Каждый из данных процессов в большей или меньшей мере повлиял на последовательное развитие института адвокатуры.

Цель статьи. Целью данной статьи является исследование особенностей правовой природы института адвокатуры, сложившихся под влиянием историко-правовых факторов.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению института адвокатуры в рамках правовой системы Украины, а также в системе сравнительного правоведения посвящены работы М. Р. Аракеляна, Е. В. Васьковского, И. Ю. Гловацкого, С.А. Деханова, В. М. Лозы, В. В. Медведчука, С. Ф. Сафулько, О. Д. Святоцького, В. О. Святоцкой, О. В. Синеокого, А. Стоянова, Д. П. Фиолевского, С. Я. Фурсы, В. К. Шкарупи и др.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Актуально исследование правовой природы института адвокатуры в процессе формирования концепции справедливости, признания стандартов прав человека, формирования правового государства, становления правозащитной системы государства и гражданского общества, а также необходимо проведение общего анализа взаимозависимости и взаимовлияния данных процессов.

Изложение основного материала. Концепция справедливости – одна из первичных форм поиска человеком оснований правильности того или иного поступка. По мнению Д.П. Фиолевского, «даже в те времена, когда люди еще не только не знали такого слова, как справедливость, но и были довольно далекими от формирования общественного представления о такой моральной категории, столкновенье индивида с грубым насилием со стороны себе подобных, испытание потерь и убытков по воле более сильного и т.п. не могло не порождать негодования и осознания несправедливости совершенного последним» [1, с. 11].

М.О. Момот утверждает, что употребление понятия «справедливость» «наиболее распространено в сфере права и морали, поскольку в рамках этих систем действия и поступки людей рассматриваются и оцениваются с позиции справедливости. Первые представления о справедливости начали формироваться еще в первобытнообщинном обществе. Тогда условия совместной жизни людей требовали установления всеобщего равенства, которое определяло жизнедеятельность человека и функционирование коллектива, было истоком первых представлений о справедливости. В связи с этим, справедливость определялась как общая обязанность соблюдения обычаев и традиций» [2, с. 34].

Справедливость – лат. «justitia», стала основанием и названием праворегулирующей системы в государстве, именованной юстицией.

Регулирование общественной жизни на начальном периоде существования человечества с помощью морали и нравственности, общественного представления о справедливости, обычаев и традиций со временем утратило эффективность. Поскольку единой оценки поведения индивида в обществе не существовало, то и понятие справедливости не всеми воспринималось одинаково. Поэтому возникали и разные позиции относительно содеянного индивидом действия. Отсюда возникновение общественной необходимости, а со временем и появление судебного института, который бы от лица государства защищал обиженных и наказывал преступников. Только с появлением суда возникала необходимость обвинения или защиты самого поступка и того, кто его совершил [1, с. 13-14].

Нельзя не согласиться с мнением Е.В. Васьковского, «что появление суда в смысле мирного разрешения правовых столкновений предполагает некоторую политическую организацию. Суд возможен только при существовании известной, хотя бы и слабой, общественной власти, которая была бы в состоянии сдерживать произвол спорящих и ограничивает частную месть. ... Только образование постоянного главенства влечет за собой и появление суда. Действительно, антропология учит, что первыми судьями человечества являются племенные вожди и главари. В своем лице они совмещают зародыши всех функций правительственной деятельности: они вместе и военачальники, и администраторы, и судьи.... По мере того, как усложняется политическая организация вследствие соединения отдельных племен под властью общего главы отправления правосудия становится не под силу одному лицу. ... Глава начинает нуждаться в помощниках для успешного выполнения правительственного контроля. ... Некоторые из них помогают ему, между прочим, отправлять правосудие, и, таким образом, появляются органы суда. У народов, которые достигли этой ступени развития, уже можно найти первые зачатки адвокатуры» [3, с. 11].

Таким образом, на протяжении многих столетий люди осуществляли «правосудие» собственными силами, наказывая обидчиков из мести в ответ на ущемление интересов члена своей семьи, племени,

© Переверза И.М., 2015

клана. С образованием государства и власти возник вопрос о введении определенного порядка, что вынудило правителей возложить функцию наказания виновных на специальные государственные органы – суды [1, с. 14].

Античные философы, рассуждая о справедливости, нередко связывали ее с правом и государством. При этом право понималось как условие справедливости, критерий измерения и средство ее защиты, а государство – как воплощение и гарант справедливости. Государство издает законы, а они в свою очередь, регулируют общественные отношения в государстве.

Цицерон, рассуждая о государстве и праве, формулирует общеизвестное требование принципа справедливости: «Под действие закона должны подпадать все». В случае нарушения законов, в судебном порядке будет определена виновность правонарушителя. При этом справедливым считается решение суда, вынесенное с соблюдением норм права и морали [4, с. 22].

По мнению М. Винавера «рядом с независимым судом – направляясь к одним с ним целям, но несколько иными путями, – становится независимая адвокатура. Усложненные житейские отношения делают ее необходимой для суда; без нее, как выражается одна старая записка времен реформы, «совсем невозможно точное и полное объяснение дел». Содействуя этому объяснение дел, т.-е. подведение действительности под общие правовые нормы, адвокатура исполняет часть судебной функции,– она осуществляет право» [5, с. 4-5]. Таким образом, в справедливом судебном разбирательстве одним из принципов является наличие у обвиняемого права на юридическую помощь, которое распространяется на адвоката, как правового защитника обвиняемого.

А. Стоянов в «Истории адвокатуры» описывал, что «практический законовед Ламуаньон, в спорах с суровым Пюссором, доказывал, при обсуждении проекта устава 1670 года, что «адвокат дается обвиняемому не в силу ордонансов, но по естественному праву, которое древнее всех человеческих законов». Через сто двадцать лет после этой речи, Максимилиан Робеспьер воодушевленно утверждал: «право это (иметь защитника) опирается на основных началах разума человеческого», говорит вождь революции «в сущности оно есть неотчуждаемое и естественное право. Откажите мне, или тому, кого я изберу как достойнейшего, в защите моего имущества, моей чести, жизни и свободы, – и разом ниспровергнете вы священный закон естественной справедливости, со всеми правилами общественного порядка» [6, с. 1-2].

По мнению С.Я. Фурсы, «эффективным средством защиты прав и свобод является обращение за их судебной защитой. Но очень важную роль в таком случае играет право на получение квалифицированной юридической помощи. Право на квалифицированную юридическую помощь как субъективное право – это гарантированная законом возможность лица получать необходимую ему помощь от лиц, обладающих специальными юридическими знаниями, умениями и навыками, позволяющими человеку эффективно защищать и отстаивать свои права и законные интересы» [7, с. 99].

Право на юридическую помощь является неотъемлемым правом каждого человека и выступает органичной составляющей правового положения личности в правовом государстве, одним из важнейших факторов активного участия населения в жизни государства.

Наличие в процессе адвоката, защищающего позицию доверителя, способствует выработке объективного и непредвзятого, справедливого решения суда, а справедливый суд невозможен без адвоката, но не просто адвоката, а лица, которое действительно будет воплощать собой голос совести в суде [8, с. 66].

Формирование института адвокатуры неразрывно связано со становлением идеи правового государства и гражданского общества. Идеи о правовом государстве начали формироваться еще в античности Сократом, Платон, Аристотелем. Современные концепции правового государства основаны на идеях И. Канта Ш.Л. Монтескье, и других европейских просветителей XVIII и XIX вв. таких, как Г. Гроций, Спиноза, Дж. Локк, Д. Дидро, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегель и др. Идея правового государства направлена на ограничение власти (силы) государства правом; на установление правления законов, а не людей; на обеспечение безопасности человека в его взаимодействиях с государством [9].

В п. 2 Документа Копенгагенского совещания, определено: «Правовое государство означает не просто формальную законность, которая обеспечивает регулярность и последовательность в достижении и поддержании демократического порядка, но и справедливость, основанную на признании и полном принятии высшей ценности человеческой личности и гарантируемую учреждениями, образующими структуры, обеспечивающие ее наиболее полное выражение» [10]. Таким образом, правовое государство немыслимо без полного признания прав человека и становления эффективной системы гарантий их защиты.

Формирование современных представлений о правах человека связывают с формированием идеи гражданства, т. е. представление о гражданине, наделенном определенным комплексом прав и обязанностей, которая возникла в VI–V вв. до н. э. в античных полисах.

Первоначальные представления о правах человека и гражданстве формировались в общем русле теорий, подчеркивавших высокую ценность закона и законности (Платон, Сократ, Аристотель, Перикл, Демосфен и др.). Последующее развитие подтвердило неразрывность взаимодействия прав человека и господства закона в обществе, которые свидетельствовали о великом историческом прозрении древних мыслителей относительно прогрессивных направлений и форм развития государственности на пути свободы и гуманизма [11].

Юридическое признание прав человека и их защиты существенно гуманизировало всю правовую систему общества и обусловило необходимость её общетеоретического переосмысления в соответствии с международно-правовыми стандартами [12].

Однако формирование правового государства неразрывно связано с формированием гражданского общества. С.В. Прилуцкий утверждает, что «государство и гражданское общество подчинены диалектическому закону единства и борьбы противоположностей. По своей природе эти два самостоятельных явления составляют единство. Как гражданское общество не может существовать без охранного, принудительного и карательного механизма государства, так и государство не может существовать без движущего потенциала свободного общества» [13, с. 50].

Ю. Шемшученко считает, что «гражданское общество и правовое государство составляют больше теоретический идеал, чем практическую реальность. Фактически нет в мире страны с окон-

чательно сложившимся гражданским обществом и правовым государством. Но есть страны, в которых многие из черт, соответствующих этому идеалу, практически утвердились как стабильные основы жизнедеятельности гражданского общества и государственных структур» [14, с. 5].

«Сейчас совершенно очевидно, отмечает Н. Онищук, что для построения демократического общества и утверждения правового государства недостаточно лишь задекларировать соблюдение прав и свобод человека и гражданина. Политико-правовые реалии убеждают в необходимости создания действенных юридических механизмов, которые позволят отдельным лицам, различным социальным группам, гражданскому обществу в целом в полной мере реализовывать свои конституционные права и свободы» [15, с. 34].

М. Гольдштейн, анализируя книгу Е.В. Васьковского «Организация адвокатуры», отвечает на вопрос: «Кто же должен оказать защиту и покровительства обвиняемому? Конечно, не государство: оно не может защищать того, чьим преследователем является в данном случае. Родные и друзья обвиняемая такие же неопытные, робкие и слабые индивидуумы, как и он сам. Поэтому остается одно: под охрану должно взять его общество, «понимая под обществом всю совокупность граждан, составляющих население данного государства». Ведь государство преследует в лице обвиняемого одного из членов этого самого общества. Если он пострадает невинно, то и всякий другой член общества может очутиться в таком же положении. Вот почему общество для собственного своего блага должно брать под свою защиту обвиняемых, как государство берет потерпевших, и отрядить для участия в процессе особого уполномоченного – адвоката, подобного уполномоченному государства – прокурору. Адвокат действует в качества уполномоченного общества, в его интересах» [16, с. 5].

С.В. Прилуцкий считает, что «институт адвокатуры является элементом институциональной базы гражданского общества, так как будучи активным участником механизма правоприменения и занимая самостоятельное место в механизме правосудия, адвокатура выполняет важную функцию общественного контроля в этой сфере» [13, с. 53].

А.Ф. Крыжановский отмечает, что «в отличие от других правозащитных институтов гражданского общества..., адвокатура на правовых началах обязательно привлекается к осуществлению функций государства и государственных органов.... В этой ипостаси роль адвокатуры нисколько не меньше, чем роль государственных органов.... Поскольку адвокатура – это институт гражданского общества, а не государства, такой статус означает не только определенное дистанционирование от государственной власти, но и осознание необходимости консолидации адвокатского корпуса для эффективного, социально необходимого влияния на государственные правоохранительные институты и, что самое важное, на правовую политику государства в целом» [17, с. 36-37].

Отечественная исследовательница А.В. Козьминых отмечает, «в деятельности адвокатуры при оказании квалифицированной юридической помощи одновременно присутствуют и частный интерес (восстановление нарушенного права конкретного доверителя) и публичный интерес (интерес всего общества в целом). Публичный интерес выражается в установлении режима законности, своевременном прекращении нарушений прав и свобод граждан, возобновлении нарушенного права и предупреждении таких нарушений в будущем. Именно публичный интерес обусловливает социальный статус адвокатуры как института гражданского общества» [18, с. 5].

Наличие института адвокатуры следует расценивать как необходимое условие формирования и развития правового государства и гражданского общества. Адвокатура способствует реализации задекларированных государством прав, воплотить их в жизнь, защитить от нарушений. Являясь негосударственным органом, адвокатура способна быть над политической целесообразностью. Следует согласиться с мнениями авторов, которые отмечают, что «если общество заинтересовано в том, чтобы в нем был правовой порядок, а не произвол властей, оно должно быть заинтересовано и в том, чтобы существовала независимая от властей правозащита, критикующая власти и убеждающая их в ограничении своей карательной активности. Реальным осуществлением, плотью правозащиты является адвокатура» [19, с. 3].

Таким образом, адвокатура должна рассматриваться как элемент правозащитной системы гражданского общества, а не системы правоохранительных органов государства. Исследователи отмечают значительный потенциал категории «правозащитная система»: она позволяет исследовать в единстве все правовые институты, связанные с правами человека и их защитой, изучать их взаимодействие между собой и с другими социальными явлениями. Кроме того, понятие правозащитной системы обладает теоретико-правовой значимостью, так как оно коррелирует с понятием «правовая система» и тем самым выводит проблему прав человека на теоретический уровень [20, с. 61].

Л.В. Медведицкова отмечает, что «создание доступной системы защиты прав и свобод человека, необходимость которой очевидна, невозможно без развивающейся единой правозащитной системы, теоретические положения которой в последнее время активно разрабатываются.... Именно в рамках правозащитной системы прав человека происходит совершенствование законодательных предписаний, гуманизация деятельности государственных правоохранительных органов, активизация формирования самодеятельных структур гражданского общества, регулятивное воздействие на поведение всех участников, вовлеченных в процесс защиты прав человека. Правозащитная система – это процесс фактического воплощения в жизнь конституционных прав и свобод человека посредством деятельности компетентных субъектов, применения эффективных правозащитных средств и методов, оказания правозащитного воздействия на общественные отношения [21].

Идеальная модель адвокатуры отличительна тем, что институт адвокатуры является особенным элементом институциональной базы гражданского общества, а также определяет социальное и практическое значение всей правозащитной системы государства. Выделяя основные особенности адвокатуры, можно утверждать, что адвокатура функционирует на принципах самоуправления, независимости и негосударственности; является публичной организацией профессиональных юристов; призвана защищать и представлять интересы не только отдельных лиц, но и всего общества в целом; выполняет роль своеобразного «буфера», балансирующего интересы гражданского общества с потребностями и возможностями государства; а юридическая помощь, предоставляемая адвокатами, является одной из важных гарантий защиты

прав человека, реализацией которой обеспечиваются механизмы правозащитной системы государства и гражданского общества.

Выводы. Становление адвокатуры неразрывно связано с формированием в государственно-правовой сфере жизнедеятельности человека и общества новых идей, убеждений, правовых и общественных образований, учреждений, и их развитие. Д.П. Фиолевский по этому поводу считает: «великое множество путей развития человека и общества привело к возникновению таких институтов как государство, право, суд и защитник. Сам собой напрашивается единый вывод – возникновению правовых критериев предшествовало обретение определенной общественной культуры – морали и нравственности, общественного представления о справедливости [1, с. 14].

Таким образом, прослеживается глубокая взаимосвязь института адвокатуры с развитием государственно-правовых явлений в историческом разрезе, а также влияния концепции справедливости и прав человека на становление и признания роли института адвокатуры в государстве и обществе.

Список литературы:

1. Фиолевский Д.П. Адвокатура: учебник / Д.П. Фиолевский. – К.: Алерта; Прецедент, 2007. – 537 с.
2. Момот М.О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація / М.О. Момот // Адвокат. – 2009. – № 3. – С. 34-38.
3. Васьковский Е.В. Организация адвокатуры. Тома 1 и 2 / Е.В. Васьковский. – С.-Петербург, типография П.П. Сокина, 1893 г.
4. Аракелян М.Р. Сравнительная адвокатура: Курс лекций / М.Р. Аракелян; ОНЮА. – Одесса: Юрид. л-ра, 2009. – 240 с.
5. Винавер М. Очерки об адвокатуре / М. Винавер. – С.-Петербург, типография М.М. Стасюлевича, 1902. – 95 с.
6. Стоянов А. История адвокатуры / А. Стоянов. – Х.: Университетская типография, 1869. -139 с.
7. Адвокатура України: Навчальний посібник: У 2 кн. / За ред. доктора юридичних наук, професора С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я: КНТ, 2007. – Кн. 1. – 940 с.
8. Кучерена А.Г. Адвокатура: Учебник / А.Г. Кучерена. – М.: Юристъ, 2004. – 351 с.
9. Правовое государство – понятие и основные признаки. – Электронный ресурс: http://yurist-online.com/uslugi/yuristam/literatura/stati/tgp/036.php
10. Документ Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению: СБСЕ, 29 июня 1990 г. / Международные акты о правах человека. Сборник документов. – Издательская группа Норма. – Москва, 1999 г.
11. Общая теория прав человека / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М.: Норма, 1996. – 520 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к документу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1039_page_9.html
12. Анисимов П.В. Теоретические проблемы правового регулирования защиты прав человека. Автореф. дис. докт. юрид. наук. Нижний Новгород, 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к документу: http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-problemy-pravovogo-regulirovaniya-zashchity-prav-cheloveka
13. Прилуцький С.В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в умовах становлення правової держави / С.В. Прилуцький // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 12. – С. 47-55.
14. Державно-правові та суспільно-політичні перетворення в Україні: проблеми і перспективи: Мат. спільного засідання вчених рад Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України та Інституту історії України НАН України / Відп. ред. академік НАН України Ю.С. Шемшученко; упоряд. доктор політ. наук В.П. Горбатенко. – К.: ТОВ «Юридична думка», 2010. – 104 с.
15. Оніщук М. Проблеми забезпечення прав людини: від загальної декларації прав людини – до сьогодення / М. Оніщук // Право України. – 2009. – № 4. – С. 29-35.
16. Гольдштейн М.Л. Принципы организации адвокатуры (по поводу книги Е.В. Васьковского) / М.Л. Гольдштейн // Вестник права. - 1900. – N 1. Январь. – С. 51-78.
17. Крижанівський А.Ф. Правозахисна діяльність адвоката як фактор правопорядку / А.Ф. Крижанівський //Адвокат. – 2007. – № 11-12. – С. 36-38.
18. Козьміних А.В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства. – Автореф. к. політ. н. - 23.00.02. – Одеса, 2008. – 18 с.
19. Воробьев А.В. Теория адвокатуры / А.В. Воробьев, А.В. Поляков, Ю.В. Тихонравов. – М., 2002. – 496 с.
20. Ветютнев Ю.Ю. Несколько замечаний о теории правозащитной системы // Российская и европейская правозащитные системы: соотношение и проблемы гармонизации: Сборник статей / Под ред. В.М. Баранова. – Н. Новгород, 2003. – 634 с.
21. Медведицкова Л.В. Теоретико-правовые и организационные основы правозащитной системы в Российской Федерации. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Волгоград, 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к документу: http://www.dissercat.com/content/teoretiko-pravovye-i-organizatsionnye-osnovy-pravozashchitnoi-sistemy-v-rossiiskoi-federatsi

Переверза І.М.
Національний університет «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ

Анотація
Стаття присвячена особливостям правової природи інституту адвокатури. Зародження та розвиток інституту адвокатури відбувалося в умовах взаємозалежності і взаємовпливу з процесами формування концепції справедливості, судової системи, визнання стандартів прав людини, формування правової держави, становлення громадянського суспільства та правозахисної системи держави.

Ключові слова: інститут адвокатури, правова природа, концепція справедливості, правова держава, громадянське суспільство, правозахисна система.

Pereverza I.M.
National University "Odessa Law Academy"

FEATURES OF THE LEGAL NATURE OF THE LEGAL PROFESSION

Summary
Article is devoted to features of the legal nature of the legal profession. Origin and development of the legal profession took place under conditions of interdependence and interaction with the processes of formation of the concept of justice, the judiciary, the recognition of human rights standards, the formation of the constitutional state, development of civil society and human right protection system of the state.
Keywords: institute of the legal profession, legal nature, concept of justice, constitutional state, civil society, right protection system.

УДК 347.721

ПРАВОВА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Савінова В.М.
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Чернігівського національного технологічного університету

У даній статті досліджується правова природа корпоративних відносин. Виокремлено особливі ознаки, які дозволяють відносити вказані правовідносини до сфери господарських відносин. Обґрунтовано та запропоновано внесення доповнення до господарського законодавства України.
Ключові слова: правовідносини, господарські відносини, корпоративні відносини, корпоративне право.

Постановка проблеми. В соціальному, економічному та політичному напрямках розвитку будь-якої країни у сучасному світі провідну роль відіграють корпоративні структури. Їх існування здатне суттєво впливати на розвиток суспільства, регіонів та держави в цілому.

В умовах жорсткої конкуренції найбільш ефективними виявилися форми господарювання, які дозволяють акумулювати шляхом поєднання потенціалу суб'єктів значні фінансові ресурси та одночасно зменшують ризики. Маємо визнати економічну міцність корпорацій у сучасних умовах господарювання. Корпоративні відносини, що функціонують у межах акціонерного сектору, створюють потужний організаційно-економічний потенціал України. Їх динамічний розвиток є одним з найбільш суттєвих наслідків становлення ринкової економіки.

Однак у вітчизняній науковій літературі відсутнє чітке правове регулювання діяльності корпоративних організацій. Базові положення корпоративного права неодноразово ставали предметом гострих дискусій науковців. Вітчизняні науковці зазначають про неоднозначність та нечіткість визначень, неузгодженість їх із загальноприйнятими у світовій практиці. Корпоративні правовідносини за своєю природою є складними та різноплановими, що викликає дискусію серед дослідників корпоративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана тема вже досліджувалася, повністю чи частково, в роботах українських та зарубіжних учених-юристів, які зробили вагомий внесок у розвиток корпоративного права. До таких дослідників можна віднести: Батрін С.В., Вінник О.М., Глусь Н.С., Кашаніна Т.В., Кібенко О.Р., Луць В.В.,Спасио-Фатєєва. І.В., Щербина В.С. та інші.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сутності поняття та правової природи корпоративних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день жоден із видів суспільних відносин не дістав такої кількості визначень, поглядів і дискусій, як корпоративні правовідносини і, відповідно, їх елементи – суб'єктивні корпоративні права. На жаль, як зазначає Васильєва В.А., ми маємо ситуацію, коли науковці прагнуть навздогін законодавцю підвести теоретичне підґрунтя під сформовану нормативну базу з цього приводу або ж піддають критиці існуючі законодавчі визначення таких категорій, як корпоративне право та корпоративні права. Коло суспільних відносин, які за своїм предметом вважаються корпоративними, виникло в зв'язку з реформуванням економіки України, закріпленням в основоположних нормативних актах прав і свобод людини, в тому числі права на створення юридичної особи та прав на зайняття підприємницькою діяльністю шляхом створення різного виду юридичних осіб [1, с. 282].

Корпоративні правовідносини визнані в Україні як вид суспільних відносин, які врегульовані нормами права і на сьогодні розвиваються. Визначення кола корпоративних відносин має надзвичайно велике кодифікаційне значення.

Визначення кола суспільних відносин, які слід віднести до корпоративних, слід окреслювати з врахуванням встановленого правового критерію: сфери існування правовідносин та суб'єктного складу. В Господарському кодексі України дається визначення корпоративних відносин, відповідно до якого під корпоративними відносинами слід розуміти відносини, які виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав (ч. 3 ст. 167 Господарського кодексу України). Зазначений нормативний акт закріплює визначення і корпоративних прав. Відповідно до ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України під корпоративними правами слід розуміти права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської органі-

© Савінова В.М., 2015

зації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Маємо визнати недосконалість легального визначення корпоративних відносин, оскільки вказані відносини мають більш складний характер.

В науковій юридичній літературі часто висловлюється широке бачення корпоративних відносин. Внаслідок цього, вони потрапляють до регулювання не однієї, а низки галузей законодавства. Станом на сьогодні, результатом є існування кількох концепцій щодо сфери існування корпоративних прав. На думку представників однієї з них, корпоративні відносини є предметом правового регулювання цивільного права. І. В. Спасибо-Фатєєва вважає, що оскільки корпоративні правовідносини є одним із видів цивільних правовідносин, їм притаманні всі ознаки цивільних правовідносин: дозволена спрямованість, захист суб'єктивних прав та майновий, компенсаційний характер відповідальності [2, с. 8]. На думку Н. С. Глусь, за своєю правовою природою корпоративні правовідносини можуть бути як майнового, так і немайнового характеру, але пов'язаного з майновим [3, с. 13]. Зазначену позицію підтримує В.В. Луць вважаючи, що корпоративні відносини мають чимало особливих ознак, що дають їм можливість претендувати на окреме місце серед цивільних правовідносин [4, с. 12-13]. В. Жорнокуй визначає корпоративні правовідносини майновими відносинами [5, с. 22]. А.А. Еурабян зазначає, що корпоративні правовідносини не відносяться ні до речових, ні до зобов'язальних і є особливим, окремим видом цивільних правовідносин [6, с. 17].

На позиції визнання господарсько-правової природи корпоративних правовідносин стоять ряд науковців. Щербина В.С. дійшов висновку про те, що за своєю правовою природою корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин, що існують у нерозривній єдності, і в силу цього не можуть бути предметом регулювання різних галузей права – цивільного і господарського [7, с. 14]. На думку О. Р. Кібенко все те, що так чи інакше пов'язано з діяльністю господарських товариств, підпадає під регулювання норм корпоративного права [8, с. 41]. Науково-теоретичне обґрунтування корпоративних правовідносин як таких, що входять до предмету правового регулювання господарського права та відносяться до організаційно-господарських відносин було також дано Батріним С.В. Корпоративні правовідносини – засновані на відносинах власності організаційно-господарські відносини, що виникають на основі організаційної та майнової участі у корпоративному господарюванні та полягають у здійсненні учасником товариства повноважень володіння, користування та розпорядження закріпленим за корпорацією (фіктивним суб'єктом права) майном через систему корпоративних прав та на підставі права власності на частку в статутному фонді (акції) товариства [9, с. 6].

Цікавою та водночас дискусійною, зокрема, є позиція Вінник О.М., яка вважає, що корпоративні правовідносини – це такі відносини, котрі виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, облігаціонери товариства, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [10, с. 120]. Розширене коло суб'єктів корпоративних відносин не дозволяє визначитися із галуззю їх правового регулювання.

Найближчими до корпоративних вбачають організаційно-господарські відносини, під якими у ГК України розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Однак дане твердження є сумнівним з огляду суб'єктів корпоративних відносин та, як правило, внутрішню природу корпоративних правовідносин.

Корпоративні правовідносини як і будь-які інші правовідносини мають свою структуру, що складається із суб'єктів, об'єктів, змісту, а також підстав виникнення таких відносин.

Стосовно суб'єктів корпоративних правовідносин, більшість науковців визначає їх як фізичних, юридичних осіб та державу тією мірою, якою вони (можуть бути) мають право бути засновниками (учасниками) господарських організацій. Учасниками корпоративних відносин є, насамперед, ті суб'єкти господарювання, у статутному фонді (майні) яких є частки осіб як учасників такого об'єднання.

Об'єктами корпоративних правовідносин варто назвати певні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у ці відносини. Такі блага можуть бути як майнового так і немайнового характеру.

На думку В. А. Васильєвої, об'єктом корпоративних відносин є саме суб'єктивне корпоративне право. Виникнувши та існуючи між учасником і самою юридичною особою корпоративне право як об'єкт правовідношення одночасно стає об'єктом нового цивільного правовідношення, за допомогою якого опосередковується перехід корпоративного права від одного суб'єкта до іншого [11, с. 44]. Вважаємо за необхідне підтримати окреслену позицію, оскільки саме корпоративне право може бути визнаним в якості об'єкта корпоративних відносин.

Зміст корпоративних правовідносин становлять конкретні корпоративні права та обов'язки їх суб'єктів. Однак уся проблематика в таких випадках зводиться до розмежування корпоративних прав на такі, що являють собою зміст корпоративних правовідносин, і такі, що є об'єктами права (тобто перебувають у цивільному обороті). Принципова різниця між цими становищами корпоративних прав полягає у тому, що в першому випадку (корпоративні права є змістом корпоративних правовідносин) має йтися про порядок здійснення їх носієм права на участь у загальних зборах, на отримання частини прибутку (дивіденди) тощо. Саме в цьому аспекті зазвичай йдеться про корпоративні правовідносини. У другому ж випадку (корпоративні права є об'єктами права, а отже, йдеться про укладення з ними правочинів) вони прирівнюються до звичайних речей. Так само, як продаються будь-які речі і цінні папери, відчужуються і акції, і корпоративні права учасників інших господарських товариств. У такому разі складаються традиційні цивільні правовідносини. Отже, господарський суд при визначенні підвідомчості спору повинен розрізняти спір про право на цінний папір та спір про право за цінним папером, або якщо брати ширше – про корпоративні права як об'єкт і як зміст корпоративних правовідносин [12].

До елементів будь-якого правовідношення належить і юридичний факт, на підставі якого воно виникає, змінюється та припиняється. Моментом виникнення корпоративного правовідношення є особливий юридичний факт – реєстрація господарського товариства. Підставами припинення корпоративних відносин можуть бути такі юридичні факти як реорганізація та ліквідація господарського товариства, вихід учасника (засновника) з господарського товариства, відчуження всіх своїх акцій акціонером іншому акціонеру чи третій особі в акціонерному товаристві (у такому разі корпоративні відносини припиняються лише стосовно нього), перетворення господарського товариства на товариство із одним учасником, внаслідок виходу всіх інших із його складу, перетворення такого товариства на приватне підприємство тощо [13, с. 51].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, маємо за необхідне визнати комплексний характер корпоративних правовідносин.

Вважаємо, що корпоративні відносини мають особливі ознаки, що дають їм можливість претендувати на окреме місце серед господарських правовідносин:

- це особливий різновид суспільних відносин, які виникають між суб'єктів корпоративних відносин з приводу соціального блага;
- корпоративне правовідношення має об'єкт, яким виступає поведінка, спрямована на суспільне благо, з приводу якого виникає і реалізується правовідношення;
- суб'єктами корпоративних відносин є будь-які особи, що на підставі певних юридичних фактів стають учасниками юридичних осіб корпоративного типу;
- зміст корпоративних правовідносин становлять конкретні корпоративні права та обов'язки їх суб'єктів;
- вони виникають, змінюються чи припиняються відповідно до норм права;
- вони виникають у зв'язку з управлінням капіталами.

Отже, корпоративні правовідносини є окремою сферою відносин, які стосуються суб'єктів господарської діяльності, що поєднують у собі майнові, немайнові та/або організаційні елементи Вони ґрунтуються на принципах пайової участі осіб у створенні, діяльності, зміні та припиненні суб'єктів господарської діяльності незалежно від їх організаційно правової форми та права власності. Корпоративні правовідносини за своєю юридичною природою є відносинами, виникнення та існування яких обумовлене реалізацією власником своїх правомочностей посередництвом участі в корпоративному господарюванні.

Вважаємо за доцільне доповнити сферу господарських відносин корпоративними правовідносинами як особливим видом шляхом внесення доповнень до ст. 3 Господарського кодексу України.

Список літератури:

1. Марченко М.Н. Теорія держави і права. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: 2004. – 640 с.
2. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин. – Х., 2000. – 36 с.
3. Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. ...дис. канд. юрид. наук. – К., 2008. – 22 с.
4. Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
5. Жорнокуй В. Корпоративні відносини як складова предмета цивільного права // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 9. – С. 19-23.
6. Эурабян А.А. Корпоративные правоотношения как вид гражданских правовотношений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 32 с.
7. Щербина В.С. Правова природа корпоративних відносин // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 10-14.
8. Кибенко Е.Р. Корпоративное право: Учеб. пособие / Е.Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 1999. – 474 с.
9. Батрін С.В. Корпоративні правовідносини у господарському праві: Автореф. дис. на здобуття наук. сткпеня канд. юрид. наук: – К.: 2012. – 25 с. Бизнес-словарь: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.businessvoc. ru/.
10. Вінник О.М. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні // Вісник господарського судочинства. – № 1/2008. – С. 118-125.
11. Васильєва В.А. Корпоративне право як об'єкт цивільних правовідносин / В.А. Васильєва // Корпоративне право в Україні: Становлення та розвиток: Збірник наукових праць. – К., 2004. – С. 44-46.
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 24 жовтня 2008 року «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» // Судовий випуск: Юридична практика. – № 11(31). – 25 листопада 2008 року.
13. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах – Львів: Край, 2009. – 464 с.

Савинова В.Н.
Учебно-научний институт права и социальных технологий
Черниговского национального технологического университета

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Аннотация
В данной статье исследуется правовая природа корпоративных отношений. Выделены особые признаки, которые позволяют относить указанные правоотношения в сферу хозяйственных отношений. Обосновано и предложено внесении дополнения в хозяйственное законодательство Украины.

Ключевые слова: правоотношения, хозяйственные отношения, корпоративные отношения, корпоративное право.

Savinova V.M.
Educational and Scientific Institute of Law and Social Technologies
Chernihiv National Technological University

LEGAL NATURE OF CORPORATE RELATIONS

Summary
This article examines the legal nature of corporate relations. Special features that allow attributing these relations to the legal sphere of economic relations are specified. Introduction of respective additions to the economic legislation of Ukraine is grounded and proposed.
Keywords: legal relations, economic relations, corporate relations, corporate law.

УДК 342.9

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ В УКРАЇНІ

Сайко Л.Ю., Ляшенко В.В.
Сумський державний університет

Анотація. Сьогодні в Україні єдиним органом, який наділений правом здійснювати виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів, є Державна виконавча служба. Але низький відсоток виконання зазначених виконавчих документів призводить до дискредитації судової влади та органів державної влади і породжує у людей почуття безкарності, реально не відновлюються порушені законні права та інтереси громадян. По всьому світу відбувається реформація суспільства, змінюється влада та стратегії діяльності держав. Україна також стоїть на порозі змін – проходять кардинальні перетворення в соціально-економічній та політичній сферах. Серед основних напрямів подальшого розвитку нашої держави є реформування судової влади, в рамках якої, значна увага приділяється запровадженню інституту присяжних виконавців.
Ключові слова: виконавець, державний виконавець, приватний виконавець, інститут приватних виконавців, примусове виконання рішень.

Постановка проблеми. Безперечно, що запорукою ефективності забезпечення правопорядку в державі є своєчасне, повне та неупереджене виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів. Але зараз у цій сфері склалася досить негативна ситуація: відсоток реального виконання судових рішень є незадовільним, заробітна платня державного виконавця є вкрай низькою. Для вирішення цієї проблеми Міністерство Юстиції розробляє концепцію щодо введення нового для України правового інституту приватних виконавців. Наразі проект даного закону готується на подання до Парламенту вже з середини 2015 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаними з запровадженням інституту приватних виконавців присвячено досить багато публікацій. Свій внесок у розвитку ідей з даної проблематики внесли такі науковці, як: Довбня К., Галабала М, Пушко С. та багато інших.

Мета статті – здійснити аналіз наявної нормативно-правової бази та останніх наукових публікацій, визначити проблеми та перспективи впровадженого інституту приватних виконавців в Україні.

Методологічну основу дослідження складають загальновизнані методи наукового пізнання, в першу чергу – формально-логічний, нормативний, порівняльно-правовий, системно-структурний, що слугували не тільки основним інструментом відбору фактичного матеріалу, але й були необхідною умовою досягнення поставленої в ній мети.

Виклад основного матеріалу. Інститут виконавчого провадження України має досить тривалий історичний розвиток, що бере свій початок ще з часів Київської Русі, та значну еволюцію законодавства про виконавче провадження, розпочинаючи з нормативного закріплення примусового виконання рішень і завершуючи сучасністю.

Виконання судових рішень було покладено на судових виконавців, але не існувало єдиного державного органу, основним завданням якого було б забезпечення виконання рішень судів, а також рішень інших органів, що згідно з законом підлягають виконанню [1].

З прийняттям Закону України «Про державну виконавчу службу» від 28 березня 1998 року розпочався новий етап розвитку виконавчого провадження, а саме – ліквідація інституту судових виконавців та створення державної виконавчої служби в системі органів Міністерства юстиції України. Однак цим не було створено достатніх умов для ефективної та успішної роботи державної виконавчої служби та зацікавленості з боку державних виконавців у реалізації покладених на них завдань.

В Україні за роки функціонування Державної виконавчої служби постійно відбувалися зміни в законодавчому регулюванні її діяльності. Нормативна база постійно вдосконалювалася, здійснювався кадровий відбір працівників, тобто завдання поставлені в системі реформування поступово реалізовувалися. Не зважаючи на це, щорічно не виконується приблизно 5-7 млн. судових рішень, що є нагальною проблемою.

Згідно з оприлюдненими Міністерством юстиції України даними, у 2013 році в органах ДВС знаходилось на виконанні понад 8 млн. виконавчих документів на загальну суму понад 440 млрд. грн. Середній відсоток виконання по виконавчим документам становить менше 25%.

© Сайко Л.Ю., Ляшенко В.В., 2015

Україна займає одне з перших місць за зверненнями до Європейського суду з прав людини у зв’язку з порушеннями прав людини на стадії виконання судових рішень [2].

До головних чинників, які впливають на вкрай негативну ситуацію з виконання судових рішень, можна віднести: перевантаженість державних виконавців; недостатній рівень матеріально – технічного забезпечення; корупційна складова, обумовлена, зокрема тим, що середня заробітна плата державного виконавця не перевищує 3 тисячі гривень [3].

Розраховувати на значне поліпшення ситуації щодо забезпечення виконання судових рішень, покладаючись виключно на систему державних органів, навряд чи доводиться, за існуючої на сьогодні політичної кризи та складної економічної ситуації. Але досвід іноземних держав показує, що є вихід з даної ситуації, і це запровадження недержавних форм виконання судових рішень.

В усіх країнах, де судові рішення виконуються приватними особами застосовуються приблизно однакові принципи: держава проводить конкурсні відбори, регулює компетенцію приватних виконавців, встановлює розміри оплати праці приватних виконавців, здійснює перевірки діяльності приватних виконавців. Приватний виконавець отримує повноваження від держави та діє від її імені. Приватний виконавець є вільним професіоналом, що здійснює незалежну професійну діяльність. Вони самостійно організовують свою діяльність і несуть повну майнову відповідальність за результати своєї діяльності [4].

Сьогодні понад 60 країн світу запроваджують недержавні форми виконання судових рішень. Серед них – більшість країн Євросоюзу, низка країн СНД, зокрема у Франції, Італії, Бельгії, Нідерландах, Грузії, Казахстані, Люксембурзі, Словенії та інших. Французька система виконання актів судів та інших органів цивільної юрисдикції склалася ще у XIX столітті і суттєво відрізняється від інших систем. У Франції виконавче провадження реалізується не лише судовими виконавцями, а й генеральними прокурорами, прокурорами, командирами та офіцерами поліції. Одночасно з цим характерним є у правовому статусі судових виконавців елементів незалежної практикуючої особи та державного службовця. До кандидатів у виконавці пред'являють досить суворі вимоги. Звання примусового виконавця присвоюється наказом міністра юстиції Франції, яке видається після отримання висновку прокуратури конкретного територіального округу та Палати примусових виконавців департаменту. У якості посадової особи примусовий виконавець вручає повістки, виконує судові рішення від імені держави, вдаючись одночасно до державного примусу. Примусовий виконавець також має право складати проекти документів, протоколи, що мають значення доказів, надавати юридичні консультації та здійснювати інші правові дії.

У Нідерландах судові виконавці поєднують у своїх функціональних обов'язках риси державної та приватної особи. Вони мають право займатися приватною практикою з повернення боргів по взаємній згоді сторін, дачею правових консультацій, бути повіреними у суді і будують свою діяльність на основі затвердженого бізнес-плану. Наявність такого плану є обов'язковою вимогою. Такий план повинен містити положення про окупність витрат судових виконавців, зазначення потенційних клієнтів та ін.

На території Словенії виконання примусового провадження покладено на окружний суд. Судові пристави – особи, які безпосередньо проводять примусові дії. Пристави призначаються Міністром юстиції у межах території своїх окружних судів. Служба судових приставів є державною службою, яку пристави несуть автономно. Так, пристави особисто відповідають за будь-яку завдану шкоду під час здійснення своїх повноважень та страхового випадку через свої дії або бездіяльність під час виконання постанов суду. У випадку досить значних порушень пристави можуть бути усунені від своїх обов'язків міністром юстиції [5].

Взагалі, питання щодо запровадження інституту приватних виконавців в нашій державі обговорюються ще з середини 2014 року. Зокрема, було розроблено проект Закону «Про приватних виконавців».

Згідно з зазначеним проектом, присяжний виконавець – спеціально уповноважена від імені держави особа, на яку покладається виконання рішень судів та інших органів, визначених Законом про виконавче провадження. Присяжним виконавцем може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи у сфері права не менш як три роки, володіє державною мовою, склав кваліфікаційний іспит, одержав дозвіл на зайняття діяльністю з виконання рішень, а також склав присягу приватного виконавця.

Відповідно до законопроекту приватним виконавцям будуть надані права на здійснення виконання рішень на підставі виданих судом виконавчих документів. До приватного виконавця будуть застосовуватись положення законодавства про виконавче провадження в частині повноважень, прав та обов’язків державного виконавця [6].

Приватному виконавцю заборонено займатися підприємницькою або адвокатською діяльністю, перебувати на державній службі або на службі в органі місцевого самоврядування, входити самостійно або через підставну особу до складу виконавчого органу чи наглядової ради або перебувати у штаті підприємницького товариства, виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої у вільний від основної роботи час.

Постає питання: яка ж все таки відмінність приватного виконавця від державного виконавця? Основними відмінностями є: По-перше, на відміну від державних виконавців, фінансування й матеріальне забезпечення яких здійснюється як за рахунок коштів Державного бюджету України, так і за рахунок боржника, фінансування й матеріальне забезпечення приватних виконавців здійснюється виключно за рахунок коштів боржника. Тому приватний виконавець є матеріально зацікавленою особою, а, отже, зростає ефективність виконання ним рішень судів й інших юрисдикційних органів. По-друге, приватний виконавець обмежений в деяких діях та не вправі накладати штрафи та інші стягнення на боржника, інших фізичних чи юридичних осіб та посадових осіб. По-третє, присяжні виконавці зацікавлені у швидкому виконанні рішення суду, оскільки від цього залежатиме їхня винагорода [3].

Запровадження інституту приватних виконавців є досить позитивним кроком, оскільки значною мірою дозволить розвантажити органи державної виконавчої служби, оптимізувати процес виконання судових рішень і вирішити проблему корупції в цій сфері. Крім того, наявність в нашій державі двох органів, які наділені правом здійснювати примусове виконання судових рішень, створило б між ними конкуренцію, що значною мірою могло б покращити якість виконання судових рішень.

Загалом, порядок набуття статусу приватного виконавця чимось схожий на оформлення права на

нотаріальну діяльність. Діятимуть приватні виконавці виключно в рамках закону «Про виконавче провадження». Для приватних виконавців чітко буде прописана і відповідальність за ті чи інші дії, включаючи кримінальну, оскільки багато хто побоюється, що в нову професію подадуться колишні колектори, а сама процедура буде схожа на рейдерство чи рекет. Під час запровадження приватного нотаріату, який діє з 1993 року, також були побоювання, що приватні нотаріуси, на відміну від державних, будуть порушувати закон або таємницю вчинення нотаріальних дій. Ці побоювання не справдилися [7].

Що стосується винагороди приватного виконавця, то вона складається з основної та додаткової. Основна винагорода встановлюється у сумах, які стягуються з боржника за вчинення виконавчих дій, в розмірі, визначеному Кабінетом Міністрів України. Основна винагорода приватного виконавця стягується з боржника разом із сумою, що підлягає стягненню за виконавчим документом. Якщо суму, що підлягає стягненню за виконавчим документом, стягнуто частково, сума основної винагороди приватного виконавця, визначена у відсотковому відношенні до суми стягнення, стягується пропорційно фактично стягнутій сумі [6].

Позитивним моментом в створенні служби присяжних виконавців є те, що стягувачам надається можливість самостійно обирати хто здійснюватиме виконання рішення суду чи іншого уповноваженого органу. Також, запровадження інституту присяжних виконавців позитивно означиться на стані бюджетного фінансування примусового виконання судових рішень, оскільки його прийняття: не потребує додаткових бюджетних витрат; призведе до скорочення видатків Державного бюджету на утримання органів державної виконавчої служби у зв'язку зі скороченням штату чисельності державних виконавців; призведе до збільшення бюджетних надходжень за рахунок сплати податків присяжними виконавцями. Державний виконавець за рік в середньому стягує до державного бюджету України 17,6 тис. грн. виконавчого збору. При цьому, держава за цей же період на заробітну плату державного виконавця витрачає 34 588,8 грн. Сьогодні фінансування витрат, пов'язаних з виконанням рішень, здійснюється за рахунок Державного бюджету, а у випадку передачі повноважень з виконання рішень приватним особам вони здійснюватимуть виконання за власні кошти та кошти сторін виконавчого провадження [8].

З огляду на вищевказане, перевагами запровадження в Україні інституту присяжних виконавців є:
– покращення якості надання населенню послуг із примусового виконання рішень;
– виведення процедури примусового виконання рішень на якісно новий рівень;
– суттєве зменшення бюджетних витрат;
– збільшення надходження до бюджету за рахунок сплати податків присяжним виконавцям;
– зменшення корупційної складової у системі виконання.

Таким чином, запровадження інституту приватних виконавців – питання часу. Завдяки йому значно можуть скоротитися державні витрати на утримання виконавчої системи, з'являться нові робочі місця у приватному секторі та що саме головне – зменшиться корупційна складова.

Зміни в роботі Державної виконавчої служби є нагально необхідними з огляду на прагнення нашого народу побудувати про європейську державу, в якій існуватиме довіра народу до відповідних органів та діятиме чітко налагоджена система примусового виконання рішень.

Список літератури:

1. Виконавче провадження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=59705&pg=7
2. Концепція запровадження інституту приватних виконавців в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blog.liga.net/user/bmalyshev/article/15018.aspx
3. Приватні судові виконавці в Україні: примарні ілюзії чи реальні перспективи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=1211
4. Приватні виконавці в Україні та світі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vk.com/wall-27846618_93633?offset=last&f=replies
5. Приватна система примусового виконання з досвіду Європейських країн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.informjust.ua/text/744
6. Проект Закону України «Про приватних виконавців» від 22.09.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.commerciallaw.com.ua/uk/proekt-zakonu-ukrajiny-qpro-pryvatnyh-vykonavcivq
7. Приватні виконавці судових рішень можуть з'явитьсь вже влітку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rivnepravo.com.ua/news/vsi-publikatsii/1899-pryvatni-vykonavtsi-sudovykh-rishen-mozhut-z-iavytys-vzhe-vlitku.html
8. Проблеми реформування інституту державних виконавців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/24377/1/29.pdf

Сайко Л.Ю., Ляшенко В.В.
Сумской государственный университет

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВВЕДЕНИЯ ИНСТИТУТА ЧАСТНЫХ ИСПОЛНИТЕЛЕЙ В УКРАИНЕ

Аннотация
Сегодня в Украине единственным органом, который наделен правом осуществлять выполнение решений судов и других юрисдикционных органов, является Государственная исполнительная служба. Но низкий процент выполнения отмеченных исполнительных документов приводит к дискредитации судебной власти и органов государственной власти и порождает у людей чувство безнаказанности, реально не возобновляются нарушенные законные права и интересы граждан. По всему миру происходит реформация общества, изменяется власть и стратегии

деятельности государств. Украина также стоит на пороге изменений - проходят кардинальные превращения в социально-экономической и политической сферах. Среди основных направлений дальнейшего развития нашего государства есть реформирование судебной власти, в рамках которой, значительное внимание уделяется вводу института частных исполнителей.
Ключевые слова: исполнитель, государственный исполнитель, частный исполнитель, институт частных исполнителей, принудительное выполнение решений.

Saiko L.Yu., Lyashenko V.V
Sumy State University

LEGAL ASPECTS OF INTRODUCTION OF THE PRIVATE EXECUTIVES INSTITUTE IN UKRAINE

Summary
Today, the only body authorised to carry out implementation of decisions of courts and other jurisdiction authority in Ukraine is the State Executive Service. However, the low percent of implementation of the marked executive documents results in the discredit of the judicial and public authorities and generates sense of impunity for people. The violated legal rights and interests of citizens are not really recommenced. All over the world there takes place reformation of society, power and strategies of activity of the states change. Ukraine stands on the threshold of changes: in socio-economic and political spheres there take place cardinal changes. Among basic directions of further development of our state there is reformation of judiciary. Within its framework, considerable attention is paid to the introduction of institute of private executives.
Keywords: executive, state executive, private executive, institute of private executive, force implementation of decisions.

УДК 347.68

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

Скопиченко О.В.
Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Аналізуються підходи до визначення юридичної характеристики спадкового договору. Розглянуті основні ознаки договору, які визначають його місце в системі цивільно-правових договорів. Обґрунтовано ознаки спадкового договору як одностороннього, консенсуального, оплатного або безоплатного, довготривалого, алеаторного договору.
Ключові слова: цивільно-правовий договір, система цивільно-правових договорів, юридична характеристика договору, спадковий договір, відчужувач, набувач.

Постановка проблеми. Договір є однією з найпоширеніших підстав виникнення зобов'язань. Як різновид юридичних фактів він належить до числа правомірних дій, що вчиняються з волі його учасників і спрямовуються на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав або обов'язків. У сукупності цивільно-правові договори утворюють єдину систему нормативних приписів можливої поведінки суб'єктів. Система цивільно-правових договорів як єдина система зі складними взаємозв'язками її елементів характерна як внутрішньою єдністю, так і диференціацією договірних відносин, що зумовлена особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами [4, с. 639].

Стан дослідження. Проблемам систематизації цивільно-правових договорів та спадковому договору зокрема, присвятили свої праці відомі дослідники С. Бичкова, М. Брагінський, В. Вітрянський, В. Васильченко, О. Дзера, О. Захарова, Ю. Заіка, Є. Рябоконь, Н. Кузнєцова Ю. Романець, С. Фурса та ін., однак вони не втратили актуальності.

Актуальні проблеми дослідження зумовлені тим, що навколо нового інституту існує чимало дискусійних питань, оскільки спадковий договір належить до числа новел цивільного законодавства України, природно, виникли певні труднощі при з'ясуванні його сутності, значення, правової природи та місця у системі договорів цивільного права в Україні. Актуальність теми підвищується у зв'язку з тим, що на практиці виникає чимало питань, пов'язаних з укладенням спадкового договору, його змістом та виконанням, які досі потребують теоретичного та законодавчого уточнення.

Метою даної статті є з'ясування поняття, сутності та значення інституту спадкового договору в системі цивільно – правових договорів, особливостей визначення предмета та суб'єктного складу спадкового договору, його місце в системі цивільного права України, визначити ознаки та істотні умови цього договору, виявити особливості, пов'язані з виконанням даного договору, права та обов'язки сторін договору.

Виклад основного матеріалу. Спадковий договір отримав своє визнання з часів рецепції римського права у європейські правові системи. Римське право не допускало Спадкового договору у спадщині, воно оголошувало недійсними будь-які договори, які обмежували волю заповідача, і навіть договори про відмову від спадщини, що повинна була відкритися.

© Скопиченко О.В., 2015

Будучи невідомим римському приватному праві, спадковий договір вперше з'являється, імовірно, в Німеччині в період формування так званого німецького римського права, тобто національного права Німеччини, заснованого на головних правомірних традиціях римського права. Цей висновок підтверджується як дореволюційними, так і сучасними цивілістичними дослідженнями. [7, с. 1146].

У Стародавньому Римі, як свідчать джерела, іноді зустрічалися договори щодо спадкування – pacta de seccessione futura, але все ж вони не мали юридичної сили. Так, у своїх конституціях імператори Діоклетіан і Максиміліан зазначали нікчемними договори щодо призначення спадкоємця. Аналогічно не мали юридичної сили й договори щодо відмови від права спадкування. Таким чином, вказані договори не знайшли свого визнання в римському праві. Причина такого негативного ставлення до цих договорів міститься в першоджерелах римського права. Так, за висловом відомого римського юриста Ульпіана, такі договори вважалися contra bonos mozes, що пояснювалося намаганням законодавців попередити вбивства в гонитві за спадщиною.

Спадковий договір, який належить до числа новел, запроваджених Цивільним кодексом (ЦК) України [8, с. 356], є водночас і одним з найбільш суперечливих його інститутів. Обґрунтування доцільності створення спадкового договору у ЦК України було пов'язане з необхідністю розширення правоздатності учасників договірних відносин і цілком вписувалося у ідею збільшення типів договорів. При цьому розробники проекту ЦК України звертали увагу на те, що сфера застосування спадкового договору на практиці не буде широкою, вона стосуватиметься, головним чином, подружжя та інших осіб, які спільно проживають і не мають дітей.

Натомість сучасний стан розвитку цього інституту засвідчує постійне збільшення кількості спадкових договорів, що посвідчуються нотаріусами, а також те, що сторонами цього договору нерідко виступають інші особи, окрім зареєстрованого та фактичного подружжя: батьки і діти, особи, не пов'язані між собою кровною спорідненістю тощо [6, с. 62-63].

Підстави усе зростаючої популярності спадкового договору потрібно шукати в його правовій природі, в тих можливостях, які створюються цим договором для його учасників.

За визначенням спадкового договору «одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача» (ст. 1302 ЦК України).

З'ясування місця спадкового договору у системі цивільного права України має не тільки велике теоретичне, але й важливе практичне значення. Від того, до якого типу та виду договорів належить спадковий договір, залежить можливість застосування до регулювання відповідних відносин, пов'язаних з ним, загальних положень про певний тип договору, аналогії закону тощо.

З'ясовуючи це питання, спочатку слід звернутися до загальних положень про класифікацію договорів в сучасному цивільному праві, яка у науковій та навчальній літературі здійснюється за різними підставами. Але почати таку характеристику з метою визначення видової приналежності спадкового договору, на нашу думку, доцільно із вказівки на ті види та різновиди договорів, що згадуються в цивільному законодавстві, передусім, у Цивільному кодексі України 2003 р., котрий, разом з тим, містить і спеціальні положення про спадковий договір.

В залежності від наявності і характеру підстав класифікації договорів такі підстави можуть бути поділені на три групи:

1. Види договорів, які прямо вказані у законі або безпосередньо слідують з положень актів цивільного законодавства;

2. Види договорів які прямо не вказані у законі, але безпосередньо слідують з положень актів цивільного законодавства;

3. Види договорів, які не передбачені законом і безпосередньо не слідують з положень актів цивільного законодавства, але є поширеними у класифікаціях, що пропонуються в юридичній літературі.

Що стосується першої групи (тобто видів договорів, прямо передбачених законом), то у ЦК України 2003 р. у його главі 52 прямо або у контексті викладу загальних положень цивільного законодавства названі декілька видів договорів.

Так, у ст. 626 ЦК, спеціально присвяченій поняттям та умовам договорів, згадується про існування таких видів договорів, як односторонні договори, двосторонні договори, багатосторонні договори; відплатні договори.

Зокрема, в інших нормах цієї ж глави 52 ЦК України йдеться про публічні договори (ст. 633), договори приєднання (ст. 634), попередні договори (ст. 635), договори на користь третьої особи (ст. 636).

Звідси слідує, що Цивільний кодекс України розрізняє: 1) односторонні, двосторонні та багатосторонні договори; 2) відплатні та безвідплатні договори; 3) публічні та приватні договори; 4) основні договори та договори приєднання; 5) остаточні та попередні договори; 6) договори на користь його учасників (кредитора) та договори на користь третьої особи.

Як зазначалося, у залежності від характеру розподілу прав і обов'язків між учасниками договору останні поділяються на односторонні, двосторонні та багатосторонні договори (частини 2, 3 та 4 ст. 626 ЦК України).

В юридичній літературі ще й досі тривають дискусії щодо питання належності спадкового договору до одностороннього чи двостороннього договору.

Автори науково – практичного коментаря до цивільного кодексу (за редакцією Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко) – стверджують, що «спадковий договір є двосторонньо зобов'язуючий, для якого характерне волевиявлення двох сторін, заснованих на диспозитивних засадах» [9, ст.1302]. Таку ж позицію займають Ю. Заіка [3, с. 116], А. Євстігнеєв [2, с. 38], які характеризують спадковий договір як двосторонній, оскільки правами та обов'язками наділяються обидві сторони.

Автори іншого науково – практичного коментаря до цивільного кодексу (за редакцією В. М. Коссака) вважають спадковий договір «одностороннім договором, оскільки обов'язки має лише одна сторона – набувач».

А от З. В. Ромовська взагалі не вважає Спадковий договір двостороннім: «у ст. 1302 ЦК не визначені обов'язки відчужувача. І це не є помилкою. Справа в тому, що спадковий договір, будучи двостороннім правочином, одночасно є одностороннім договором. Відчужувач у спадковому договорі не має обов'язків – це пояснюється особливістю даного інституту» [5, с. 16].

Такі протилежні міркування науковців щодо спадкового договору викликають багато труднощів як у теоретичному плані його розуміння, так і на практиці.

Оцінюючи спадковий договір ми погоджуємося з позицією В. В. Васильченко [1, с. 115-119], який

наголошує на тому, що правами та обов'язками наділені обидві сторони спадкового договору: набувач з одного боку, набуває право власності на майно відчужувача, має право вимагати розірвання договору в разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача, а з іншого – зобов'язаний належним чином виконувати відповідно до договору розпорядження контрагента. Відчужувач має право робити певні розпорядження, вимагати від набувача вчинення визначених умовами договору дій майнового або немайнового характеру тощо, але з іншого боку на нього покладається обов'язок не відчужувати майно, визначене спадковим договором. Саме на підставі ознак двосторонності спадкового договору не можна скасувати або змінити в односторонньому порядку за життя відчужувача, як це має місце при заповіті.

Так у ст. 1302 Цивільного кодексу згадується про обов'язок лише набувача і нічого не говориться про відповідний обов'язок відчужувача. Що ж стосується права набувача на набуття права власності на майно відчужувача, то воно не пов'язане із обов'язком відчужувача передати це майно, оскільки виникає тільки в разі смерті відчужувача.

Крім того, у главі 90 ЦК України згадується лише про обов'язки, але не про права набувача. Зокрема, у ст. 1305 ЦК України йдеться про те, що набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття.

Що стосується, ніби, права набувача на розірвання договору (1308 ЦК України), то тут мається на увазі не право набувача за договором, а можливість розірвання договору (тобто, припинення прав і обов'язків, які з нього виникли або могли виникнути). До того ж, розірвання спадкового договору відбувається не набувачем, а судом, що також свідчить на користь того, що йдеться не про здійснення права за договором, а саме про його припинення. В іншому разі не було б необхідності спеціально згадувати в законі про рішення суду, оскільки захист цивільних прав при їх здійсненні є загальним правилом, встановленим Конституцією України та Цивільним кодексом.

З врахуванням усього викладеного можна зробити висновок, що спадковий договір не є двостороннім, оскільки одна його сторона (набувач) має лише обов'язки, а інша (відчужувач) – лише права. Таким чином, це односторонній договір, передбачений частиною 2 ст. 626 ЦК України.

Спадковий договір є консенсуальним. Такий правочин набирає чинності з моменту його укладення і створює юридичні наслідки не зі смертю відчужувача, а з моменту досягнення згоди сторін з усіх істотних умов і вчинення цього правочину у письмовій формі та нотаріального посвідчення. Саме з цього моменту виникають права та обов’язки сторін.

У цьому відношенні цілком слушним є обгрунтування в літературі консенсуального характеру спадкового договору, оскільки момент його укладення пов’язується з досягненням сторонами угоди за всіма істотними умовами і тягне за собою виникнення цивільних прав та обов’язків контрагентів після втілення правочину у встановлену ст. 1304 ЦК України нотаріальну форму. У зв’язку з цим незрозумілим і таким, що суперечить чинному законодавству, є сформульований окремими авторами висновок про те, що обов’язок відчужувача за цією статтею сформульовано так, начебто йдеться про реальний договір.

За своєю сутністю спадковий договір є відплатним. На користь такого висновку свідчить та обставина, що набувач в разі смерті відчужувача набуває право власності на майно останнього, і таким чином отримує повну або часткову компенсацію за витрати, зроблені ним у процесі виконання розпоряджень відчужувача.

Така особливість спадкового договору пояснюється, по-перше, тим, що він передбачає виконання обов'язків, конкретно встановлених договором, до або після смерті відчужувача, але право на майно відчужувача виникає лише після смерті останнього. По-друге, спадковий договір є підставою виникнення алеаторних зобов'язань, тобто, зобов'язань з невизначеним змістом стосовно витрат, яких може зазнати боржник.

За цією ознакою спадковий договір відрізняється від заповіту, який є безоплатним правочином. На спадковий договір, як і на будь-який інший правочин, розповсюджуються загальні вимоги щодо їх дійсності, додержання яких є необхідною умовою його чинності. Так, відповідно до ч. 1 ст. 203 ЦК зміст правочину не може суперечити Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства. Це не зайве підкреслити у зв'язку з тим, що в останній час в юридичній літературі з'явилася точка зору, згідно з якою спадковий договір на підставі норм загальної частини є недійсним (ст. 27 ЦК України), бо цей договір обмежує правоздатність фізичних осіб. На підтвердження цієї позиції наводиться думка, що такий договір обмежує можливість відчужувача розпоряджатися за життя своїм майном, визначеним у договорі, і позбавляє його можливості розпорядитися ним на випадок смерті шляхом складання заповіту, бо цей заповіт буде недійсним. Слід погодитися з думкою авторів, які вважають дану точку зору не достатньо обґрунтованою. Як справедливо зазначає Є.Фурса, необхідно враховувати реальність прав на речі, оскільки право власності на річ може мати обмеження, визначені у законі або договорі. І тут йде мова про обмеження не правоздатності, а лише кількості майна, що може залишитися після смерті громадянина у спадщину. Навряд чи можна вважати прийнятною і думку Т.Коваленко, що цей договір являє собою спробу позбавити певних спадкоємців (зокрема, тих же малолітніх, неповнолітніх, непрацездатних дітей) одержати так звану «обов'язкову частку» і «обійти» зазначену норму, щоб залишити їх ні з чим.

Характерні ознаки спадкового договору свідчать про те, що він належить до основних договорів, тобто, до тих, що є основним актом, котрий чітко і повно визначає права і обов'язки сторін такого договору.

Істотною умовою спадкового договору є насамперед його предмет, яким згідно з диспозицією зазначеної статті є майно відчужувача. Відповідно до ст. 190 нового ЦК таким майном може бути окрема річ або сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Внаслідок цього, спадковим договором може встановлюватися лише речове право, а саме виключно право власності набувача.

Виходячи з наведеного, слід констатувати, що не можуть бути предметом цього договору особисті немайнові права, речові права на чуже майно (емфітевзис, суперфіцій, сервітути) тощо. Даний аспект є однією з істотних підстав для твердження, що відносини зі спадкового договору, незважаючи на його задекларовану назву, не є за своєю юридичною сутністю спадковими. У передбачених законом випадках, певне коло особистих немайнових прав може бути об'єктом спадкування тією мірою, якою це необхідно для здійснення успадкованих майнових прав (право на отримання винагороди

за використання твору, право на відтворення, опублікування і розповсюдження авторських творів, право на оформлення винаходу, корисної моделі, право охорони імені автора й недоторканості твору). На користь цієї точки зору говорить, наприклад, і той факт, що на відміну від німецького права, де предметом спадкового договору є встановлення для договірного контрагента саме права спадкування на майно спадкодавця, предметом договору за нашим законодавством виступає виключно майно відчужувача (не говорячи вже про відмінність у визначенні понятійних термінів для суб'єктів зазначених договірних відносин – спадкодавець і спадкоємець у НЦУ та відчужувач і набувач у ЦК України).

Спадковий договір є довготриваючим правочином з ускладненим порядком дострокового припинення і зміни. Цей договір укладається на строк, не менший ніж до моменту смерті відчужувача, чи навіть більший (у разі вчинення дій на виконання особистого розпорядження після смерті відчужувача). За цим договором відчужувач не може його змінити чи скасувати, а також будь-яким чином протягом свого життя розпоряджатися відчуженим майном, якщо інше не передбачено договором або законом. Розірвання цього договору можливе лише за умови, що набувач не виконує розпоряджень відчужувача. При цьому якщо виконання таких дій покладено на набувача лише після відкриття спадщини, то спадковий договір у цьому випадку взагалі неможливо розірвати.

У цьому відношенні такий договір, зобов'язання за яким не виконуються, але який контрагент позбавлений права розірвати, безумовно, обмежує свободу договору як загального принципу цивільного права, цілком слушно відносять до аномальних видів договорів.

Зазначений договір є алеаторним правочином, оскільки наперед невідомі загальні межі виконання своїх обов'язків, а втрата чи збагачення однієї із сторін залежить від випадку (смерті сторони договору). При цьому алеаторний характер цього договору полягає не стільки в невизначеності загального обсягу належного відчужувачеві зустрічного надання, як у самій можливості його існування (настання). Алеаторний ризик у спадковому договорі несе переважно набувач, оскільки у разі своєї смерті раніше кончини відчужувача він втрачає можливість отримати відчужуване майно у свою власність. При цьому спадковий договір може мати визначений або невизначений обсяг дій майнового або немайнового характеру, які має виконати набувач, якщо це не є перешкодою для вирішення питання про належне виконання або невиконання передбачених умов договору. Тому залежно від характеру і змісту таких дій спадковий договір може мати визначений або невизначений обсяг дій майнового або немайнового характеру. В останньому випадку (при визначеності лише характеру і змісту дій, але не їх обсягу) набувач не знає наперед суму витрат, що йому доведеться зазнати, так само, як не знає, якою буде вартість майна на момент переходу права власності до нього. Наприклад, загальний обсяг надання з боку набувача на момент укладення спадкового договору буде невизначеним у випадках, коли зміст дій набувача становитимуть обов'язки щодо «піклування над відчужувачем», «надання відчужувачеві матеріального забезпечення натурою у вигляді харчування, догляду» тощо. В усіх цих випадках неможливо заздалегідь визначити строк надання такого утримання та піклування, що свідчить про алеаторність такого спадкового договору.

Отже, спадковий договір передбачає виникнення права власності на майно відчужувача виключно під умову настання випадкової обставини (відкладальної умови) – смерті сторони такого договору. Особливість виконання цього договору полягає в тому, що вчинення надання з боку набувача поставлено в залежність від настання визначеного випадку – смерті відчужувача. До моменту настання смерті відчужувача загальний обсяг зустрічного надання залишається невизначеним, оскільки обов'язок набувача вчиняти виконання зобов'язання виникає з моменту укладення спадкового договору і припиняється зі смертю відчужувача.

Спадковий договір за своєю сутність, очевидно, є абстрактним правочином, оскільки з нього не слідує підстава, з якої набувач береться виконувати розпорядження відчужувача. Те, що у набувача є мета отримати у власність майно відчужувача, не впливає на оцінку спадкового договору, як абстрактного, оскільки він припиняється смертю відчужувача. Отже, хоча мета отримати право власності тут присутня, але її реалізація знаходиться вже за межами спадкового договору.

Висновки. Підбиваючи підсумок дослідження спадкового договору в новому цивільному законодавстві України, можна зробити наступні висновки:

– Виникненню договірних спадкових відносин сучасне цивільне право України зобов'язане, безумовно, стародавньому римському праву (з тією особливістю, що, власне, у самому римському праві ця правова конструкція не знайшла законодавчої підтримки, але часто застосовувалася у практиці юристів).

– Своїм походженням та становленням в якості окремого самостійного правового інституту, спадковий договір винен романістичній доктрині, головним чином німецькій;

– Сутність спадкового договору згідно ЦК України як інституту договірного, а не спадкового права проявляється в тому, що за таким договором відбувається розпорядження належним відчужувачеві майном ще за життя, але із набуттям набувачем права власності на майно після смерті відчужувача.

– За своїми ознаками спадковий договір є одностороннім, консенсуальним, безоплатним або оплатним, алеаторним, особистого характеру, довготривалим, з ускладненим порядком зміни і дострокового розірвання правочином з надання послуг під умову відчуження на користь набувача належного відчужувачеві майна на випадок його смерті.

– У спадковому договорі загальний обсяг дій на виконання особистого розпорядження відчужувача не обов'язково повинен бути чітко визначеним, оскільки з цим закон імперативно не пов'язує питання про належне виконання або невиконання передбачених договором умов. Закон допускає диспозитивний підхід у цьому питанні і залишає його вирішення на розсуд сторін спадкового договору. Тому цей договір може передбачати виконання особистого розпорядження відчужувача у вигляді сплати довічних платежів. Спадковий договір, хоч і закріплений у Книзі шостій ЦК «Спадкове право» і має тісний зв'язок з відносинами з приводу посмертного переходу майна, є договором на випадок смерті, а не договором про спадкування. Незважаючи на набуття права власності на майно, відчужувач не успадковує його, а отримує за договором, і тому не може розглядатися правонаступником відчужувача.

– Вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають зі спадкового договору, в подальшому потребуватиме розвитку, який без-

сумнівно викличе практична діяльність правозастосувальних органів (суду, нотаріату). Звичайно не стоятиме осторонь від цього процесу і наука цивільного права, перед якою постане питання вирішення багатьох нагальних доктринальних проблем даного цікавого інституту.

Список літератури:

1. Васильченко В.В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права // Право України. – 2003. – № 6. – С. 115–119.
2. Євстігнеєв А. Деякі аспекти спадкового договору // Юридичний журнал. - 2005. – № 10. – С. 38.
3. Заіка Ю.О. Спадкове право України: Навч. посібник. – К.: Істина, 2006. – С. 116.
4. Луць В.В. Поняття, значення та функції договору в цивільному праві// Цивільне право України. Підручник у 2-х книгах.Кн-1 за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юнікор Інтер 2004 – С. 689.
5. Ромовська З.В. Проблемы наследственного договора // Юридическая практика. – 2003. – № 44(306) – С. 16.
6. Рябоконь Є.О. Новітні тенденції судової практики у справах щодо спадкових договорів // Нотаріат для Вас. – 2010. – № 10. – С. 62-69.
7. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. І допов. – К.: Юнікор Інтер 2010 – С. 1146.
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – С. 356.
9. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко. – Одеса: Юридична література, 2003. – 1080 с.
10. Янушкевич Е.А. Понятие и содержание завещания //Вестник Удмурдского университета. – 2006. – № 6. – С. 37.

Скопиченко О.В.
Институт последипломного образования
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

НАСЛЕДСТВЕННЫЙ ДОГОВОР В СИСТЕМЕ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ ДОГОВОРОВ

Аннотация
Анализируются подходы к определению юридической характеристики наследственного договора. Рассмотренные основные признаки договора, которые определяют его место в системе гражданско-правовых договоров. Обоснованы признаки наследственного договора как одностороннего, консенсусного, оплатного или безоплатного, долговременного, рискового договора.
Ключевые слова: гражданско-правовой договор, система гражданско-правовых договоров, юридическая характеристика договора, наследственный договор, отчуждатель, приобретатель.

Skopychenko O.V.
Institute of Postgraduate Education,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

INHERITANCE AGREEMENT IN THE SYSTEM OF CIVIL AGREEMENTS

Summary
The approaches to determination of legal description of the inheritance agreement are analyzed. Basic signs of agreement, which determine its place in the system of civil legal agreements, are determined. The signs of the inheritance agreement as one-sided, consensus, payable or free of charge, of long duration, aleatory agreement are determined.
Keywords: civil agreement, system of civil agreements, legal description of agreement, inheritance agreement, alienor, taker.

УДК 342.7

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА БЕЗПОСЕРЕДНЮ УЧАСТЬ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ ЧЕРЕЗ СУД ПРИСЯЖНИХ

Совгиря О.В., Дещенко Ю.А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано особливості впровадження суду присяжних відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових документів. Висвітлено питання щодо доцільності даного інституту, як одного з новел КПК, з урахуванням попереднього досвіду та майбутніх перспектив. Сформовано переваги та недоліки запровадження суду присяжних, враховуючи судову практику. Подано авторські пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства. Особливу увагу приділено проблемам функціонування суду присяжних в правових реаліях України.
Ключові слова: правосуддя, суд присяжних, присяжні, судочинство, конституційне право.

Постановка проблеми. Стаття 124 Конституції України передбачає закріплення двох форм народної участі у здійсненні правосуддя: через суд присяжних та народних засідателів [1]. Дана норма Основного Закону не мала повноцінної реалізації декілька десятиліть, адже інститут народних засідателів функціонує на теренах України ще з 90-х років минулого століття, а ось суд присяжних почав свою роботу лише з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) в 2012 році, та став одним з найяскравіших новел КПК як спроба забезпечення незалежної та демократичної судової влади, захищеної від бюрократизму та формальних установок.

Саме цей інститут був предметом обговорення не лише серед фахівців в галузі права, але й серед простих громадян, яким відтепер відведена роль вершителів правосуддя. Яким же є український суд присяжних?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання досліджували такі відомі фахівці в галузі права, як І.О. Русанова, Б.А. Футей, С.Ю. Обрусна, С.О. Іваницький, В.С. Кульчицький, В.Т. Маляренко, В.І. Теремецький, Н.М. Ахтирська, В.М. Щерба та інші, а деякі юристи в ЗМІ вже встигли назвати суд присяжних «підміною понять», адже подібна модель більш схожа зі скасованим інститутом народних засідателів, тому необхідно більш детально дослідити це питання, щоб знайти відповідь.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблем. На сьогодні діяльність присяжних в Україні регламентується КПК та Законом «Про судоустрій та статус суддів в Україні», відповідно до яких троє присяжних разом із двома професійними суддями об'єднані в єдину колегію і розглядають справу в судовому порядку згідно із законом. До компетенції суду присяжних належать справи, за які передбачено покарання у вигляді довічного ув'язнення.

КПК України вніс суттєві зміни в порядок здійснення правосуддя за участю присяжних, тому детального дослідження потребують питання щодо основних проблем і перспектив функціонування присяжних у вітчизняному кримінальному судочинстві.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати особливості впровадження суду присяжних відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових документів, висвітлити питання щодо доцільності даного інституту, як одного з новел КПК, з урахуванням попереднього досвіду та майбутніх перспектив, сформувати переваги та недоліки запровадження суду присяжних, враховуючи судову практику, та подати власні пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Сама історія суду присяжних сягає сивої давнини. Передумовою виникнення такого інституту вважається тенденція обмеження абсолютної влади шляхом участі членів громади у здійсненні правосуддя. Існують різні версії походження даного інституту, але найбільш поширеною є та, що свого класичного виду суд присяжних набув у XVIII ст. в Англії [7]. А ось зачатки українського суду присяжних деякі вчені простежують у давній судовій інституції – копному суді, закріпленому ще у нормах «Руської правди» [5, с. 496-502].

Поява суду присяжних на українських теренах має тісний зв'язок з історією нашої держави, яка в XIX- на поч. XX ст. перебувала у складі двох імперій – Російської та Австро-Угорської: у 1864 році у процесі судових реформ суд присяжних був введений на території Російській імперії, при цьому майже у такий же час (у 1873 році) на західноукраїнських землях.

Запровадження суду присяжних в роки незалежності пройшло тернистий шлях на законодавчому рівні: першим кроком, як уже зазначалося, були статті 124, 127 та 129 Конституції України [1], далі – Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [3], реалізація правових норм яких знайшла своє втілення у законопроекті народних депутатів України Геннадія Москаля та Сергія Власенка «Про суд присяжних в Україні» від 17 березня 2011 року, але без підтримки «народних обранців». Мабуть, політичні амбіції завадили коаліції та опозиції знайти спільну мову при вирішенні долі суду присяжних в Україні у 2011 році. Проте певні кроки вперед у даному питанні були зроблені у 2012 році – з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України [6].

Так, сучасна тенденція законодавця щодо демократизації судового процесу реалізувалася через необхідність введення в дію суду присяжних, що здійснювалося шляхом подолання певних кроків. По-перше, територіальні управління Державної судової адміністрації зверталися з поданням до місцевої ради, де, відповідно, були сформовані та затверджені списки постійно проживаючих на даній території громадян, які досягли 30-річного віку, є громадянами України та дали згоду на участь у правосудді. Цей список затверджується 1 раз на 2 роки та може бути переглянутий знову ж таки за поданням ДСА [3].

Одночасно відповідно до законодавства про кримінальне судочинство, не можуть бути присяжними громадяни:

1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) що мають хронічні психічні або інші захворювання, які перешкоджають виконанню

© Совгиря О.В., Дещенко Ю.А., 2015

обов'язків присяжного; 3) мають не зняту або не погашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси; 5) громадяни, що досягли шістдесяти п'яти років; 6) особи, які не володіють державною мовою [3].

З усього вищевикладеного можемо зробити висновок, що законодавець висунув певні критерії та вимоги до присяжних, передбачивши громадянство, вік, місце проживання, стан здоров'я тощо, але чи достатньо всіх цих умов, щоб вершити правосуддя? А як же такий критерій як освіта? Чи зможе без стороннього впливу вихователька дитячого садочку винести вирок про довічне позбавлення волі, при цьому до цього не разу не будучи присутньою на судовому засіданні? Відповідь на всі ці питання дасть лише час, який і покаже переваги та недоліки суду присяжних. Але з судової практики, що склалася на сьогоднішній день, варто наголосити на тому, що українське суспільство ще не має належної правової культури, тому присяжним досить важко вершити правосуддя. А ще ж проблема і в кількості самих присяжних, так як всі учасники кримінального процесу в один голос говорять про те, що кількість присяжних потрібно збільшувати.

Також варто зазначити, що особа, що включена у список присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливлюють її участь у вчиненні правосуддя, такі особи за власною заявою звільняються від виконання обов'язків присяжного (ст. 385 КПК) [2].

Щодо усунення присяжного, то це можна зробити і під час процесу (ст. 390 КПК) [2]. Таке рішення може бути ухвалено, якщо присяжний не виконує своїх обов'язків чи є обґрунтовані причини щодо неупередженості присяжного, що вирішуються ухвалою суду у складі двох професійних суддів, що виноситься після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необхідним. У разі усунення присяжного, до складу суду включають запасного присяжного, після чого судовий розгляд триває. За відсутності запасного присяжного вибирають нового, і судовий розгляд починається з початку [4, с. 386], що робить процес занадто тривалим.

Також слід сказати, що присяжні під час розгляду та вирішення справ користуються повноваженнями судді. Більше того, на час виконання ними обов'язків на них поширюються гарантії незалежності та недоторканості суддів, а за обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки можуть застосовуватися і після виконання обов'язків, що є досить позитивним моментом. Тобто законодавство про кримінальне судочинство захищає присяжних від різних непередбачуваних життєвих обставин (напад, шантаж і т.п.), а чи захищає пересічних громадян кримінальне законодавство від зловживань самими присяжними таким правом? Відповідь не знаходимо у ст. 368 Кримінального кодексу – взяття хабара, так як присяжні не прирівняні до службових осіб, як ті ж таки судді [6].

Після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає розпорядження секретарю судового засідання про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше, ніж за п'ять днів до судового розгляду. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для звільнення їх від виконання обов'язків, підпис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки [4, с. 387].

На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя, у разі порушення даної норми – настає адміністративна відповідальність за неповагу до суду [7, с. 10].

Що ж до самого судового засідання, то нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені відповідною нормою КПК, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Це питання, які стосуються чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; чи містить це діяння склад кримінального злочину; чи винен в ньому обвинувачений і т.д. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім.

Ніхто із складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, за винятком випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується голосуванням [2].

Кожен зі складу суду присяжних може письмово викласти свою особисту думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а долучається до матеріалів і є відкритою для ознайомлення.

Також коли серед більшості складу суду, який ухвалив рішення, відсутні професійні судді, головуючий зобов'язаний надати правову допомогу присяжним у складанні судового рішення [4, с. 390].

Слід погодитись, що законодавець передбачив достатньо умов для нормального функціонування нововведеного суду присяжних, крім завузької можливості його застосування лише у справах, що можуть закінчитись довічним позбавленням волі. Відверто кажучи, у 2012 році каталізатором для активізації розмов про започаткування суду присяжних стали деякі резонансні справи, за якими обвинувачувались всім відомі нам політики [6]. На сьогоднішній день ми маємо майже таку ж ситуацію: все більше обертів набирають процеси над колишніми чиновниками тільки вже інших політичних сил, то, можливо, варто такі резонансні справи також розглядати за участю «народу», щоб уникнути політичних протиріч й утисків суддів у майбутньому та збільшити рівень комунікації між громадськістю та судом в цілому?

Звісно, можна по-різному ставитися до запровадження суду присяжних в Україні, порівнювати його з судом присяжних в країнах з англосаксонською системою права або вважати, як вже зазначалося, лише «підміною понять» з народними засідателями. Очевидно, що примирить опонентів лише час, коли цей інститут пропрацює хоча б ще декілька років та будуть помітними всі його недоліки і переваги.

Відповідно до даних судової статистики, наданих Верховним Судом України, судових процесів за

участю суду присяжних у 2013 році відбулося 29, у першому півріччі 2014 році – 16 [8], що говорить про початок функціонування даного інституту. Для сторін кримінального процесу такий розгляд стає начебто надією на справедливість, тому сторона захисту все частіше обирає саме таку «тактику гри», адже рішення досить важко прогнозувати наперед, і випадки з винесенням виправдувального вироку були неподинокі. Так, у 2013 році у Сумах був перший судовий процес, де суд присяжних виніс таке рішення, і пройшовши всі інстанції, вони залишилося незмінним. Хоча були й такі засідання (2013 рік, Львів), коли професійні судді мали інакшу думку, аніж присяжні, виправдувальний вирок був винесений, хоча докази всі говорили інакше, зараз ця справа ще в процесі оскарження.

З оскарженням виникає також досить цікава ситуація, – рішення чи вирок суду присяжних можна скасувати в апеляційній інстанції, де розгляд справи відбувається у складі колегії суддів, що є чимось парадоксальним та зводить суть функціонування суду присяжних нанівець.

Перші судові процеси показали, що суд присяжних має право на існування, хоча і потребує певного удосконалення. Адже реалізація даного Конституцією права, на практиці виглядає таким чином, що присяжні просто не знають що і як їм робити у залі судового засідання, які питання обговорювати, а як результат – рішення бувають непередбачуваними, однак, варто наголосити, що це більшою мірою, провина не самих присяжних, а законодавця, – адже на сьогоднішній день не має єдиного нормативно-правового акту, який би регулював дане питання, тому що норми КПК є базовими і не розкривають усіх проблемних питань функціонування даного інституту. Тому, як вирішення проблеми, – пропонуємо видати «Положення про діяльність суду присяжних», де більш детально, ніж у кодексі, було б зазначено: процедуру обрання присяжних, правила набору, права та обов'язки присяжних (з коментарями відповідно до ст. 386 КПК), пояснення основних термінів, що використовуються під час розгляду справи (наприклад, що таке повторність/ рецидив злочинів, осудність/ неосудність, які є обтяжуючі/ пом'якшуючі обставини і т.д.), навести характеристику процесу розгляду справи (поетапно), зазначити порядок оплати праці присяжних, пільги та відповідальність тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, запровадження суду присяжних в Україні є, безперечно, позитивним кроком вперед, але, враховуючи вищевикладені проблеми, вважаємо за необхідне здійснити деяке реформування та доопрацювання, що може бути здійснено шляхом:

- по-перше, як вже зазначалося, варто розширити сферу повноважень суду присяжних, наприклад, не лише на злочини, за які передбачено довічне позбавлення волі, але й на всі особливо тяжкі (чи тяжкі за клопотанням самого обвинуваченого);
- по-друге, слід ввести в обов'язковому порядку (а не лише за клопотанням обвинуваченого) суд присяжних у всіх злочинах за які передбачено довічне ув'язнення, так як це допоможе більш справедливо вирішувати такі резонансні справи;
- по-третє, на мій погляд, необхідно дещо доповнити критерії для самих присяжних, наприклад, ввести такий, як наявність повної вищої освіти, адже хочеться бути впевненими, що здійснюють правосуддя люди з достатнім рівнем знань та збільшити кількість присяжних, адже три – це занадто мало;
- видати єдиний нормативно-правовий акт, який би розкривав діяльність суду присяжних і був їхнім «путівником» у судовому розгляді;
- звертаючись до досвіту інших країн, таких як, США, доцільно було б доповнити ст. 390 КПК «Усунення присяжного» таким положенням, як мотивований та немотивований відвід присяжного (США до 3 осіб), за наявності достатніх підстав в обвинуваченого щодо упередженості присяжного (підозра в приватних розмовах щодо справи, володіння інформацією до початку розгляду судового процесу тощо), а не лише за ініціативи самого головуючого, як це передбачено у чинному кримінальному законодавстві;
- також варто запровадити розгляд справи за участю суду присяжних і в апеляційній інстанції, але обов'язково лише у даних категоріях справ (довічне позбавлення волі) та за участю вже нового складу присяжних.

Зрозуміло, що всі ці заходи втілити в життя одночасно досить складно, але поступово, крок за кроком, це допоможе Україні реформувати кримінальний процес та підтримати зацікавленість суспільства в ефективності судочинства, особливо за умов низького рейтингу судової влади серед населення і, на наш погляд, такий суд підвищить рівень загальної правової культури, загострить почуття поваги до права і до України в цілому. А нам, пересічним громадянам, залишається лише сподіватися, що запровадження суду присяжних принесе в судову систему нашої держави докорінні зміни, які будуть повною мірою відповідати реаліям українського життя.

Список літератури:

1. Конституція України: від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 р., № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17.
3. Закон України « Про судоустрій і статус суддів»: від 07.07.2010 р., № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/page2.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України [науково-практичний коментар]: у 2-х т. / Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін.; за заг. ред. Тація В. Я., Пшонки В. П., Портнова А. В. – Х.: Право, 2012. – Том 2. – 644 с.
5. Механізм запровадження суду присяжних в Україні: історичний досвід та сучасні перспективи / Обрусна С. Ю // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 496-502.
6. Романюк Т. Не зовсім присяжні / Т. Романюк // Віче. – 2013. – № 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.viche.info/journal/3795/.
7. Теньков С. О. Чи дочекаємося суду присяжних? [Текст] / С. Теньков // Юридичний вісник України. – 2012. – 17-23 березня. – С. 10.
8. Офіційний веб-сайт Верховного суду України. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/ (documents).

Совгиря О.В., Дещенко Ю.А.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА ГРАЖДАН НА НЕПОСРЕДСТВЕННОЕ УЧАСТИЕ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРАВОСУДИЯ ЧЕРЕЗ СУД ПРИСЯЖНЫХ

Аннотация
В статье проанализированы особенности внедрения суда присяжных в соответствии с Конституцией Украины и других нормативно-правовых документов. Освещены вопросы о целесообразности данного института, как одного из новелл УПК, с учетом предыдущего опыта и будущих перспектив. Сформированы преимущества и недостатки введения суда присяжных, учитывая судебную практику. Подано авторские предложения по совершенствованию отечественного законодательства. Особое внимание уделено проблемам функционирования суда присяжных в правовых реалиях Украины.
Ключевые слова: правосудие, суд присяжных, присяжные, судопроизводство, конституционное право.

Sovhyria O.V., Deshchenko Yu.A.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO DIRECT PARTICIPATION IN THE ADMINISTRATION OF JUSTICE THROUGH JURY

Summary
In the article the features of the implementation of the jury trial in accordance with the Constitution of Ukraine and other legal documents are analyzed. The introduction of the trial by jury as one of the new direction of Criminal Procedure Code is considered with regard to previous experience and future prospects. Advantages and disadvantages of introducing of the jury by trial are formulated, considering the jurisprudence. Authors' proposals to improve national legislation are developed. The special attention is paid to the problems of the functioning of the trial by jury in the legal realities of Ukraine.
Keywords: justice, trial by jury, jury trial, constitutional law.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 373.3.011.3–051.013.42:005.336.2:378.046 – 021.68 (045)

РЕЗУЛЬТАТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Варецька О.В.
Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

У статті розглянуто етапи дослідження розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти. Показано їх зміст. Висвітлено експериментальну базу. Представлено діагностики, які було підібрано до кожного з визначених компонентів соціальної компетентності вчителя початкової школи (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, операційний, особистісно-професійний, рефлексивний). Доведено значну позитивну динаміку розвиненості соціальної компетентності в учасників експериментальних груп на основі порівняння даних, отриманих на констатувальному і контрольному етапах педагогічного експерименту.

Ключові слова: діагностики, соціальна компетентність, учитель початкової школи, післядипломна педагогічна освіта

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Об'єктивна потреба суспільства у постійному підвищенні кваліфікації кадрів системи освіти (до 76% вчителів, які мають педагогічний стаж більше 20 років), які б гармонійно поєднували в собі високий рівень фахової підготовки та сформованість компетентностей у відповідності до педагогічної професії, а також недостатній рівень наукової обґрунтованості цілої низки теоретичних, методологічних, методичних, організаційних та оцінювальних аспектів розвитку соціальної компетентності (далі – СК) вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти (далі – СППО) обумовили спрямування зусиль на розроблення, теоретичне обґрунтування й експериментальну перевірку теоретичних і методичних засад її розвитку у СППО. Зазначимо, що науково-дослідна робота проводилася відповідно до тематичного плану наукових досліджень відділу теорії та методології гуманітарної освіти «Оптимізація дисциплін соціально-гуманітарного циклу у вищій освіті України в контексті євроінтеграції» Інституту вищої освіти НАПН України, (0112U000934), Комунального закладу»Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради (КЗ «ЗОІППО» ЗОР) «Розвиток компетентностей суб'єктів освітнього процесу у системі неперервної освіти» (ДР № 0113U007511) та науково-дослідної теми кафедри інноваційних освітніх технологій КЗ»ЗОІППО» ЗОР «Розвиток професійної компетентності педагога як суб'єкта інноваційної освітньої діяльності».

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які посилається автор. Серед наукових досліджень проблема соціальної компетентності особистості досить популярна, а сама категорія по-різному тлумачиться й пов'язується з різними поняттями. Зазначимо, що переважна кількість наукових робіт висвітлює питання формування соціальної компетентності особистості (А. Аргал, С. Гончаров, І. Зимня, М. Єрузалем, Х. Шредер та ін.), студентів педагогічних вузів, коледжів (П. Бойчук, Н. Борбич, С. Краснокутська, Н. Ляхова, О. Спірін та ін.), випускників університету (І. Зимня), майбутнього вчителя (Н. Лупанова, Г. Мосягіна), однак кількість розвідок поняття «соціальна компетентність учителя» є обмеженою (Н. Бабенко, З. Количева). Мало дослідженими залишається й проблема розвитку СК вчителя початкової школи у СППО, єдина діагностична система оцінювання такого розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Зазначимо, що представлені у науково-педагогічній літературі методики діагностики підбираються та застосовуються науковцями на практиці в залежності від трактування самого змісту СК та її складових, що не враховує як особливостей соціально-педагогічної та соціально-психологічної діяльності вчителя початкової школи, так і специфіки підвищення його кваліфікації у післядипломній освіті. Відтак, теоретичне обґрунтування моніторингу стану розвитку СК вчителя початкової школи у СППО здійснювалося нами на підставі наукових праць, присвячених розвитку компетентностей педагогів вищої школи, соціальної компетентності вчителів ЗНЗ, майбутніх вчителів різних дисциплін під час їх фахової підготовки у ВНЗ, й таких, що стосуються розвитку професійної компетентності, у яких СК розглядалася однією її складовою, зокрема й у СППО.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – висвітлити хід і результати дослідження розвитку соціальної компетентності вчителів початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження проблеми розвитку СК вчителя початкової школи у СППО проводилося з 2009 по 2015 рр. та передбачало поетапну реалізацію його завдань.

На першому *аналітико-констатувально-пошуковому етапі* (2009 р.) було здійснено збір і вивчення літературних джерел щодо передового педагогічного досвіду та аналіз власного педагогічного досвіду роботи в СППО, формулювання наукового апарату дослідження (мети, завдань, об'єкта, предмета дослідження тощо); збір, вивчення та виклад інформації з проблеми розвитку СК вчителя початкової школи у СППО на підставі аналізу та синтезу бібліографічних джерел і встановлення зв'язків між теорією та практикою; визначення внутрішніх і зовнішніх суперечностей, що містить зазначена наукова проблема; розроблення гіпотези дослідження; визначення концептуальних засад розвитку СК вчителя початкової школи у СППО.

На другому *дослідно-експериментальному етапі* (2010–2014 рр.) проводилося визначення методики дослідження, складання робочої програми, накопичення фактичного матеріалу (проведення педагогічного спостереження, педагогічного експерименту (констатувального, формувального і контрольного етапів), розроблення структурно-функціональної моделі *комплексного лонгітюді-*

© Варецька О.В.,, 2015

нального розвитку СК вчителя початкової школи у СППО та концептуально-інструментальної моделі *науково-методичного забезпечення комплексного лонгітюдінального процесу розвитку СК вчителя початкової школи у СППО*. Відтак, науково-дослідна робота цього етапу ґрунтувалася на підборі системи методів дослідження, розробленні критеріально-рівневого інструментарію оцінювання його результатів, розгортанні робочої програми й експериментальної методики дослідження в СППО, побудованої на використанні комплексу педагогічних заходів, концептуальних і методологічних підходів, принципів, дидактичних методів, організаційних форм, видів і типів контролю за якістю процесу розвитку СК вчителя початкової школи у СППО та на реалізації відповідних організаційно-педагогічних умов.

На *третьому завершально-узагальнюючому етапі* (2015 р.) здійснювався: виклад організації та методики дослідження (ходу експерименту); математична та статистична обробка результатів; аналіз ефективності запропонованої системи заходів, що спрямовані на розвиток СК вчителя початкової школи у СППО (розв'язання наукової проблеми, зняття внутрішніх і зовнішніх суперечностей), виклад матеріалів науково-дослідної роботи та її результатів; підсумовування (формулювання висновків, наукових пропозицій); оформлення додатків, списку використаних джерел та наочного матеріалу дослідження (таблиць і рисунків); консультування, обговорення, рецензування й оформлення роботи загалом; упровадження отриманих результатів дослідження у практику роботи СППО.

Зауважимо, що для реалізації мети та завдань констатувального і контрольного етапів педагогічного експерименту, з огляду на те, що розвиток СК вчителя початкової школи є складним системним явищем, яке об'єднує мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, операційний, особистісно-професійний, рефлексивний компоненти був підібраний і застосований на практиці комплекс методів діагностики, визначені показники, критерії та рівні розвитку СК вчителя початкової школи, про що було висвітлено у попередніх роботах [7]. Щодо методик, то це авторська анкета «Мотиви соціальної поведінки вчителя початкової школи», «Оцінка здатності вчителя початкових класів до соціального розвитку» (методика В. Звєрєвої та Н. Нємової) [за 2] (мотиваційно-ціннісний компонент); метод тестів – для визначення рівня розвитку когнітивного компонента; авторські анкета «Утруднення вчителя початкової школи при організації навчального процесу на соціально орієнтованій основі» та два опитувальника: «Соціальна компетентність учителя початкової школи в системі «дитина – вчитель», «дитина – дитина» й «Соціальна компетентність вчителя початкової школи в системі «сім'я – дитина» (діяльнісний компонент), авторський опитувальник «Здатність учителя початкової школи до вирішення соціальних проблем і завдань у дитячому й педагогічному колективах ЗНЗ» (розроблений на основі Методичних рекомендацій з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти [4], Галузевого стандарту вищої освіти [3], освітньо-кваліфікаційних характеристик), Метод експертної оцінки (метод компетентних суддів), що у дослідженні визначається як «Експертна оцінка здатності учителя початкової школи до вирішення соціальних проблем і завдань у дитячому й педагогічному колективах ЗНЗ» (операційний компонент); метод тестування, а саме: тест Л. Мітіної «Визначення рівня емпатійних тенденцій» [5, с. 51], «Оцінка професійної спрямованості особистості вчителя» (методика Є. Рогова) [6] (особистісно-професійний компонент). Метод самоаналізу та метод самооцінювання були використані для аналізу й оцінювання розвитку рефлексивного компонента СК вчителя початкової школи (анкета «Самоаналіз готовності педагогів до підвищення рівня соціальної компетентності у ЗНЗ» – авторська методика).

На констатувальному етапі педагогічного експерименту визначався реальний стан (вхідні результати) розвитку соціальної компетентності вчителів початкової школи в контрольній та експериментальній групах, здійснювався збір вхідних результатів дослідження на підставі тестування, анкетування, експертної оцінки, самоаналізу і самооцінки та визначалися середня арифметична величина, її похибка та квадратичне відхилення. На підставі цього розраховувався t-критерій Стьюдента. Розрахунок t-критерію Стьюдента проводився за загальноприйнятою формулою для незв'язаних вибірок, якими в нашому дослідженні були контрольна й експериментальна групи. Це дозволило встановити взаємозалежність між середніми арифметичними величинами контрольної та експериментальної груп. У випадку, якщо отримане значення t-критерію не перевищувало граничного значення (за результатами таблиць), то гіпотеза про рівність вихідних результатів приймалася. Якщо знайдене значення критерію перевищувало табличне, то нульова гіпотеза про рівність двох середніх арифметичних величин відкидалася і різниця вважалася статистично значущою на рівні значущості α. За всіма компонентами СК (мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісним, операційним, особистісно-

Таблиця 1

Зведені рівневі результати розвиненості соціальної компетентності вчителів початкової школи щодо її шестикомпонентної структури на констатувальному етапі педагогічного експерименту (%)

Рівні	Високий		Достатній		Середній		Низький	
Група	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
МЦК	45,5	45,4	51,9	47,7	2,6	6,9	-	-
КК	-	3,1	8,6	6,2	46,2	44,6	45,2	46,1
ДК	51,1	56,4	44,1	38	4,8	5,6	-	-
ОК	22,3	24,6	61,3	61,6	13,3	12,1	3,1	1,7
ОПК	3,5	3,1	16,8	21	60,6	54,9	19,1	21
РК	31,8	29	57,2	65	11	3	-	3
Узагальнені результати	25,7	26,9	40	39,9	23,1	21,2	11,2	12

Примітка: 1. МЦК – мотиваційно-ціннісний компонент, КК – когнітивний компонент, ДК – діяльнісний компонент, ОК – операційний компонент, ОПК – особистісно-професійний компонент і РК – рефлексивний компонент соціальної компетентності вчителя початкової школи.

Джерело: розроблено автором

професійним і рефлексивним) в нашому випадку ці групи виявилися однорідними (t-розр.<t-табл., Р>0,05), що дало нам підстави продовжувати проведення педагогічного експерименту. Результати дослідження дозволили стверджувати, що розвиток різних компонентів СК вчителя початкової школи відбувається нерівномірно. Найнижчі результати за рівнями отримано відносно когнітивного й особистісно-професійного компонентів СК вчителя початкової школи, розвиток яких в СППО потребував особливої уваги (табл. 1).

Результати дослідження, що були отримані на цьому етапі, стали основою для складання змісту формувального етапу педагогічного експерименту.

На формувальному етапі педагогічного експерименту у практику СППО вчителів початкової школи, які увійшли до експериментальної групи, запроваджувалася розроблена система педагогічних заходів, що була спрямована на підвищення ефективності розвитку СК вчителів початкової школи в СППО (здійснювався комплексний лонгітюдінальний розвиток соціальної компетентності вчителів початкової школи у СППО протягом 5-ти років) у формальній, неформальні та інформальній освіті.

Під час проведення формувального етапу педагогічного експерименту в експериментальній групі відбувалося спостереження за розвитком СК вчителів початкової школи у післядипломному процесі у спеціально створених і контрольованих нами організаційно-педагогічних умовах (забезпечують розвиток соціальної компетентності всіх учасників післядипломної педагогічної освіти як процесу; удосконалення навчального процесу в інституті післядипломної педагогічної освіти; особистісну взаємодію суб'єктів освітнього процесу).

Визначення сутності мети технології комплексного лонгітюдінального розвитку СК вчителя початкової школи у СППО дало можливість розробити і здійснити поетапні дії, його структурно-функціональну модель, дослідну концептуально-інструментальну модель науково-методичного забезпечення комплексного лонгітюдінального процесу розвитку СК вчителя початкової школи у СППО, яка містила шість складових стосовно курсового та міжкурсового періоду, про що було висвітлено у попередніх роботах [1].

Розроблена науково-технологічна система розвитку СК вчителя початкової школи у СППО відображує модель післядипломного процесу, об'єднуючи зміст, форми, методи, засоби, а також інші технології (перелік було визначено), які використовуються в інших галузях і мають чітко означену мету. Цей перелік може поширюватися, проте головне – відповідність технології до соціальної, навчальної ситуації і майстерність вчителя у її запровадженні.

Суттєвим підсиленням будь-якої технології є наявність її навчально-методичного забезпечення, яке було представлено проліцензованими програми курсів, спецкурсів, тренінгів та науково-методичними комплексами, навчально-методичними матеріалами проблемних семінарів, творчих груп, навчально- та науково-методичними посібникам, конспектами й презентаціями лекцій та практичних занять, діагностичним інструментарієм.

Дослідна перевірка ефективності впровадження концептуальної моделі комплексного лонгітюдінального розвитку СК вчителя початкової школи у СППО здійснювалася на базі шести обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти: Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (ДОІППО), Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського, Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Роботу експериментальної групи забезпечували три навчальні установи: КЗ»ЗОІППО» ЗОР, Одеська загальноосвітня школа № 18 I-III ступенів, Одеська спеціалізована школа № 40 I-III ступенів Одеської міської ради Одеської області, ДОІППО, зокрема 10 навчальних закладів, методичний супровід яких здійснював комунальний заклад «Інноваційно-методичний центр» м. Кривий Ріг.

Визначені організаційно-педагогічні умови, основні напрями, особливості оновлення післядипломного педагогічного процесу щодо розвитку СК вчителя початкової школи, основні форми її розвитку, якими стали: навчання на курсах підвищення кваліфікації та зростання рівня їхньої СК у міжкурсовий період у сполученні формальної, неформальної та інформальної освіти. Цей комплексний лонгітюдінальний вплив складових післядипломного процесу, перевагами якого є фактичне якісне розширення компетентностей вчителів (відповідно до видів діяльності щодо формування компетентностей молодших школярів як громадянської, економічної, екологічної, соціальної, МіГ, психологічної, правової та ін.), а також набуття ними нових (вчитель, який викладає курси за вибором «Початки економіки», «Медіаосвіта») з мінімальним відривом від навчально-виховного процесу початкової школи сприяв досягненню ефективного розвитку усіх компонентів соціальної компетентності.

Результати упровадження моделі дають можливість стверджувати про дієвість науково-технологічної системи розвитку СК вчителя початкової школи, доцільність її покрокового упровадження упродовж п'яти років (у курсовий та міжкурсовий періоди) у формальній, неформальній та інформальній освіті завдяки створеним трьом організаційно-педагогічним умовам, ефективність яких підтвердилася у комплексності та взаємодії.

На контрольному етапі педагогічного експерименту в контрольній та експериментальній групах здійснювалася перевірка ефективності впливу відповідних педагогічних чинників на розвиток СК вчителів початкової школи у СППО (кінцеві результати дослідження), у ході якого встановлювалася залежність між розробленою і теоретично обґрунтованою системою педагогічних заходів щодо розвитку СК вчителів початкової школи у СППО і результатом, до якого вони призводять, тобто визначалася залежність між педагогічним впливом і його результатом. Відповідна робота проводилася під безпосереднім керівництвом автора щодо розробленої науково-технологічної системи розвитку СК вчителя початкової школи у СППО.

На цьому етапі педагогічного експерименту середні арифметичні показники розвитку СК вчителя початкової школи контрольної групи знову підлягали порівнянню з такими в експериментальній групі. Це здійснювалося також на підставі розрахунку t-критерія Стьюдента, після чого робився висновок щодо ефективності або неефективності розробленої та апробованої на практиці системи педагогічних заходів відносно розвитку СК вчителя початкової школи, що здійснювалися у СППО.

Крім того, у відповідності до шкали оцінювання результатів (для кожної методики діагностики передбачалася окрема шкала оцінювання результа-

тів за рівнями) оцінювався рівень (високий, достатній, середній, низький) розвиненості СК вчителя початкової школи (зведені рівневі результати щодо шестикомпонентної структури СК на контрольному етапі педагогічного експерименту представлено в таблиці 2).

Порівняння результатів дослідження, отриманих на констатувальному і контрольному етапах педагогічного експерименту, засвідчують значну позитивну динаміку розвиненості соціальної компетентності у вчителів початкової школи за рівнями, що відбувалася в експериментальній групі досліджуваних (відповідно 26,9% і 64,5% – високого; 39,9% і 25,3% – достатнього; 21,2% і 8,9% – середнього; 12% і 1,3% – низького). В контрольній групі вчителів початкової школи відзначалася лише тенденція до покращення результатів за рівнями (25,7% і 30,1% – високого; 40% і 42,3% – достатнього; 23,1% і 19,9% – середнього; 11,2% і 7,7% – низького).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Результати педагогічного експерименту дозволяють вважати розроблену, теоретично обґрунтовану й експериментально перевірену науково-технологічну систему розвитку СК вчителя початкової школи в післядипломній педагогічній освіті, яка увібрала: визначені концептуальні підходи дослідження (компетентнісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, андрагогічний, системний та ін.), організаційно-педагогічні умови; обрані інноваційні, інтерактивні технології (особистісного розвитку, емоційного одужання, психологічного налаштування, встановлення партнерських відносин, урізноманітнення соціальних ролей, адекватного сприйняття інформації, збагачення навчального матеріалу соціальною компонентою та ін.), потужне науково-методичне забезпечення цього процесу у формальній, неформальній та інформальній освіті, що має комплексний, лонгітюдінальний характер, ефективною та такою, яка може бути рекомендована для практичного застосування в системі післядипломної педагогічної освіти, а також для підготовки майбутніх вчителів початкової школи у ВНЗ.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання проблеми, а закладає основу для подальшого визначення особливостей науково-методичного забезпечення комплексного лонгітюдінального розвитку соціальної компетентності особистості в системі «родина – дошкільний навчальний заклад – школа – позашкільний освітній заклад – вища школа».

Таблиця 2

Зведені рівневі результати розвиненості СК вчителів початкової школи щодо її шестикомпонентної структури на контрольному етапі педагогічного експерименту (%)

Рівні	Високий		Достатній		Середній		Низький	
Група	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
МЦК	44,6	58,5	55,4	40,8	-	0,7	-	-
КК	9,5	84,5	8,6	12,4	49,4	3,1	32,8	-
ДК	58,6	80	41,1	20	0,3	-	-	-
ОК	24,1	73,8	68,6	26,2	7,3	-	-	-
ОПК	4,6	10,3	22	32,2	59,5	49,8	13,9	7,7
РК	39,7	80	58,9	20	3,4	-	-	-
Узагальнені результати	30,1	64,5	42,3	25,3	19,9	8,9	7,7	1,3

Примітка: 1. МЦК – мотиваційно-ціннісний компонент, КК – когнітивний компонент, ДК – діяльнісний компонент, ОК – операційний компонент, ОПК – особистісно-професійний компонент і РК – рефлексивний компонент соціальної компетентності вчителя початкової школи.

Джерело: розроблено автором

Список літератури:

1. Варецька О. В. Науково-методичне забезпечення процесу розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти / О. В. Варецька // Імідж сучасного педагога. – 2015. – № 1. – С. 31-38.
2. Волкова О. В. Самообразование педагога // Справочник заместителя директора школы, 2011. – № 2. – http://www.resobr.ru/materials/370/5620/
3. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спец. 6.010100 – «Початкове навчання» / Розроб. В. І. Бондар, І. М. Шапошнікова, А.П. Каніщенко та ін.; за заг. ред. В. Бондаря. – К., 2006. – 140 с.
4. Методичні рекомендації з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід) // Укладачі: В. Л. Гуло, К. М. Левківський, Л. О. Котоловець, Н. І. Тимошенко, В. П. Погребняк, А. В. Гончарова, М. О. Присенко, М. В. Симонова, Н. В. Крошко. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2013. – 92 с.
5. Митина Л.М. Профессиональная деятельность и здоровье педагога. -М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 368 с.
6. Рогов Е.И. Учитель как объект психологического исследования: Пособие для школьных психологов по работе с учителем и педагогическим коллективом. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 496 с.
7. Varetska O. V. Criteria, Indicators and Levels of Elementary School Teacher's Social Competence in the System of Postgraduate Education (Motivational and Value Component) // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences: Scientific journal. – 2015. – № 1–2 (January-February). – P. 77–81.

Варецкая Е.В.
Институт высшего образования
Национальной академии педагогических наук Украины

РЕЗУЛЬТАТЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТА ПО РАЗВИТИЮ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация
В статье рассмотрены этапы исследования развития социальной компетентности учителя начальной школы в системе последипломного педагогического образования. Показано их содержание. Освещена экспериментальная база. Представлены диагностики, которые были подобраны к каждому из определенных компонентов социальной компетентности учителя начальной школы (мотивационно-ценностный, когнитивный, деятельностный, операционный, личностно-профессиональный, рефлексивный). Доказано значительную положительную динамику развитости социальной компетентности у участников экспериментальных групп на основе сравнения данных, полученных на констатирующем и контрольном этапах педагогического эксперимента.
Ключевые слова: диагностики, социальная компетентность, учитель начальной школы, последипломное педагогическое образование

Varetska O.V.
Institute of Higher Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

THE RESULTS OF PEDAGOGICAL EXPERIMENT ON THE DEVELOPMENT OF ELEMENTARY SCHOOL TEACHER'S SOCIAL COMPETENCE IN POSTGRADUATE EDUCATION

Summary
The article presents the stages of elementary school teacher's social competence development in the system of postgraduate education. It displays the contents of the stages. The experimental basis is revealed. The paper illustrates diagnostics that were chosen for each of the identified components of elementary school teacher's social competence (value and motivational, cognitive, activity, operational, personal and professional, reflexive). Significant positive dynamics has been proved: the dynamics of the development of social competence of the participants in experimental groups based on data comparison obtained at establishing and control stages of the pedagogical experiment.
Keywords: diagnostics, social competence, elementary school teachers, postgraduate pedagogical education.

УДК 378.796.071.4

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОПИТУВАННЯ СТУДЕНТІВ Й ВИКЛАДАЧІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Гуменюк С.В.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У статті аналізуються результати опитування студентів і викладачів ВНЗів. Метою анкетування було визначити стан формування продуктивного педагогічного мислення та використання інноваційних технологій у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Опитування суб'єктів навчально-виховного процесу сприяло не тільки з'ясуванню ситуації але й широкому обговоренню основних проблем та визначенню ефективних шляхів удосконалення практичної роботи щодо підвищення якості формування продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів фізичної культури.
Ключові слові: опитування, майбутні учителі фізичної культури, продуктивне мислення, інноваційні технології.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти України спрямовується на зміни у професійній підготовці педагогів. Одним із основних напрямів інноваційних освітніх процесів є вирішення проблеми формування особистості сучасного учителя, який би зміг самостійно і продуктивно мислити, приймати швидкі й адекватні рішення, орієнтуватися у мінливих ситуаціях, проявляти творчу ініціативу. Для його виховання освітня система потребує мобільного, відкритого до інновацій, компетентного фахівця.

Сучасне суспільство вимагає постійного зростання компетентності майбутніх учителів фізичної культури, що зумовлює необхідність пошуку нових шляхів їх усебічного вдосконалення. Успішне формування педагогічного мислення сприятиме май-

© Гуменюк С.В., 2015

бутньому вчителю фізичної культури органічно включитися в педагогічну роботу і розпочати практичне застосування наукових знань і вмінь у процесі самостійної професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування педагогічного мислення у підготовці майбутніх учителів фізичної культури присвячено праці В. Бойченка [2], І. Гринченка [3], Є. Куоні [4], Л. Сущенко [5], Б. Шияна [6] та ін. На сьогоднішній день наявні науково-педагогічні дослідження та розроблені на їх основі, методичні матеріали є актуальними але не забезпечують повне розв'язання даної проблеми.

Зважаючи на сказане вище мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні стану формування продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів фізичної культури та використання інноваційних педагогічних технологій у процесі їх фахової підготовки.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел, анкетне опитування, спостереження та бесіди.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування реального стану формування продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів фізичної культури та використання інноваційних педагогічних технологій у процесі їх фахової підготовки нами було проведено групове анкетування. Розроблена анкета була анонімною і включала питання закритого і відкритого типу. В опитуванні взяли участь 100 викладачів та 300 студентів: інституту фізичного виховання і спорту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; факультету фізичного виховання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; факультету фізичного виховання Запорізького національного університету; факультету фізичного виховання і спорту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; факультету фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету.

Опитування студентів і викладачів сприяло не тільки з'ясування ситуації але й обговорення основних проблем та визначення ефективних шляхів удосконалення практичної роботи щодо підвищення якості формування продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів фізичної культури. Основними принципами організації опитування стали: охоплення широкої аудиторії студентів, збереження автентичності відповідей, публічне оприлюднення результатів дослідження та рекомендації щодо розв'язання означеної проблеми [1].

Узагальнивши результати відповідей суб'єктів навчально-виховного процесу щодо професійного мислення (рис. 1), виявлено, що вони одностайні у тому, що формування продуктивного педагогічного мислення є доцільним й важливим у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури. Так 98% опитаних викладачів й 74% студентів вважають доцільним приділяти необхідну увагу для формування продуктивного педагогічного мислення.

На важливості для майбутніх вчителів фізичної культури продуктивно мислити й приймати ефективні та адекватні рішення у навчально-виховному процесі наполягає 94% педагогів та 91% їх підопічних. Така одностайність в підтримці доцільності формування продуктивного педагогічного мислення вказує на розумінні, як викладачами так і студентами, важливості даного компонента педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури в процесі їх подальшої професійної діяльності.

Цікавими виявилися відповіді студентів й викладачів, які відобразили їх ставлення до репродуктивного і продуктивного виду мислення. На запитання «Розвитку якого виду професійного мислення, на Вашу думку, необхідно приділяти більшу увагу у процесі фахової підготовки?» 81% опитаних студентів та 72% викладачів відповіли що продуктивному виду мислення інші вважають, що репродуктивному.

Водночас зазначимо, що в навчальній діяльності 46% студентів і 42% викладачів підтвердили про дотримання репродуктивного способу розв'язання педагогічних завдань, спираючись на уже відомі способи діяльності. І лише трохи більше половини (54%) опитаних студентів та (58%) педагогів у вирішенні професійних завдань надають перевагу оригінальним способам розв'язання за допомогою власного інтелекту й творчого підходу, що відповідає продуктивному мисленню (рис. 2).

Порівнюючи відповіді можна помітити суперечності між абсолютною підтримкою і розумінням важливості продуктивного виду мислення та застосуванням майже половиною опитаних репродуктивного способу розв'язання педагогічних завдань на практиці. Така розбіжність на нашу думку викликана низьким рівнем сформованості продуктивного виду мислення та не умінням творчо підходити до розв'язання практичних завдань.

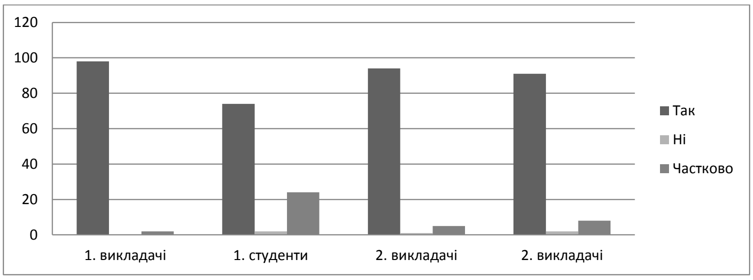

Рис. 1. Доцільність й важливість професійного мислення

1. Чи вважаєте Ви, доцільним у процес фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури приділяти необхідну увагу для формування продуктивного педагогічного мислення?

2. Чи важливим на Вашу думку, для майбутніх вчителів фізичної культури є уміння продуктивно мислити й приймати ефективні й адекватні рішення у навчально-виховному процесі?

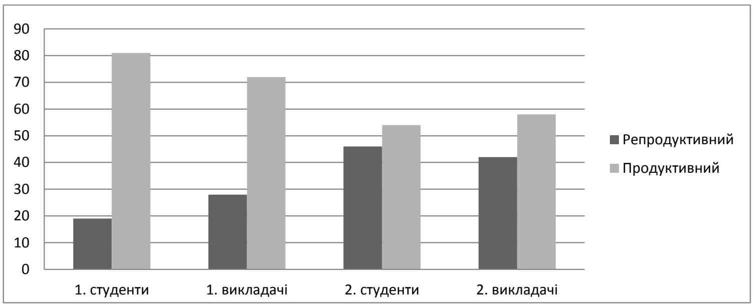

Рис. 2. Види професійного мислення

1. Розвитку якого виду професійного мислення, на Вашу думку, необхідно приділяти більшу увагу у процесі фахової підготовки?

2. Якому способу розв'язання завдань педагогічної діяльності Ви надаєте перевагу?

Необхідно відмітити, що лише 6% викладачів і 3% студентів зуміли правильно виділити твердження, що характеризують продуктивне педагогічне мислення:

1. У вирішенні проблеми зупиняюся на незвичних, своєрідних варіантах її розв'язання.

2. У вирішенні проблеми дію автоматично, не задумуючись над іншими варіантами.

3. У вирішенні проблеми дію за схожими, подібними варіантами її розв'язання.

4. У вирішенні проблеми шукаю різні компромісні варіанти її розв'язання.

5. У вирішенні проблеми використовую останні досягнення теорії і практики.

6. У вирішенні проблеми дію так, як її розв'язував мій вчитель.

7. У вирішенні проблеми співставляю різні вирішення і вибираю найкращий варіант її розв'язання.

8. У вирішенні проблеми шукаю легких способів її розв'язання й покладаюся на інтуїцію.

9. У вирішенні проблеми орієнтуюся на оригінальні способи її розв'язання.

10. У вирішенні проблеми стараюся уникати ситуацій які потребують від мене власних варіантів її розв'язання.

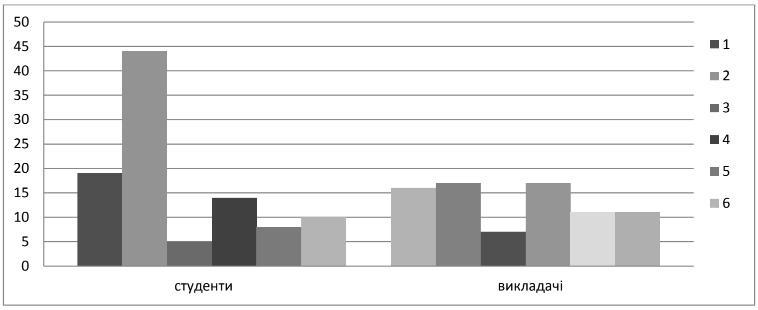

Рис. 3. Засоби формування продуктивного педагогічного мислення

1. Інноваційні технології.
2. Творчі завдання.
3. Інтерактивні технології.
4. Проблемні ситуації.
5. Робота у дискусійних групах.
6. Інформаційні технології.

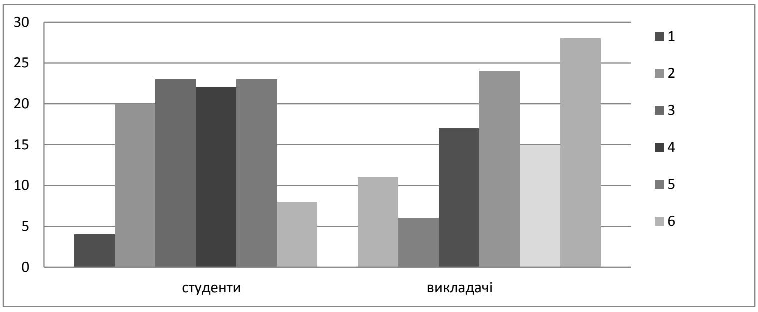

Рис. 4. Самостійна підготовка до занять

1. Використовують матеріал із рекомендованого джерела.
2. Використовують матеріал із рекомендованих літературних джерел.
3. Використовують матеріал із рекомендованих Інтернет-джерел.
4. Використовують матеріал із рекомендованих літературних та Інтернет-джерел.
5. Використовують матеріал із різних рекомендованих джерел й самостійно шукають додатковий.
6. Самостійно шукають матеріал із літературних та Інтернет-джерел, який необхідний для занять.

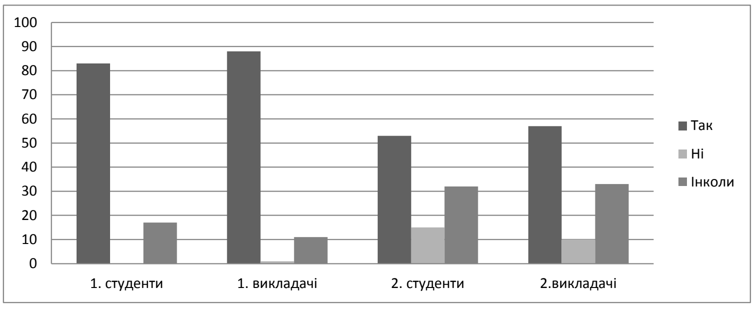

Рис. 5. Використання інноваційних педагогічних технологій

1. Чи вважаєте Ви, доцільним у процес фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури ознайомлювати їх із теорією і практикою інноваційних педагогічних технологій?
2. Чи використовуєте Ви інноваційні педагогічні технології у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури?

Решта, опитаних не змогли виокремити відповідні твердження або ж поєднували їх з неправильними, що свідчить про неповне розуміння характеристик та проявів продуктивного педагогічного мислення. Не розуміння сутності й проявів даного виду мислення може стати на заваді його формування. Підтвердження цьому відповіді студентів й викладачів, які зізнаються, що якість отриманих знань, умінь і навичок під час теоретичної та практичної підготовки у педагогічному ВНЗ, в середньому лише на 60% і 50% відповідно, забезпечує формування продуктивного педагогічного мислення.

На основі опитування з'ясовано якими засобами найчастіше здійснюється формування продуктивного педагогічного мислення у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Прорангувавши результати відповідей отримано такі результати: на думку студентів і викладачів найчастіше використовуються «творчі завдання», за ними йдуть «проблемні ситуації» та «інноваційні технології». В меншій мірі, на думку опитаних, застосовують «роботу у дискусійних групах» та «інформаційні технології», а найрідше «інтерактивні технології» (рис. 3).

Недооціненими, на наш погляд, за своїм потенціалом залишилися «інноваційні» та «інтерактивні» технології, як ефективний засіб формування продуктивного педагогічного мислення. Адже інноваційне навчання використовує різні методики розвитку форм продуктивного мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості. Основні ідеї такого навчання засновані на знанні про процеси людського розвитку, нових підходах до розв'язання проблемних педагогічних ситуацій.

Слід також констатувати, що студенти не завжди націлені на самостійний і творчий пошук у вирішенні поставлених завдань. Так на запитання «Яким чином здійснюється самостійна підготовка студентів до занять?» лише 8% студентів та 28% педагогів використовують самостійний пошук необхідних матеріалів у підготовці до занять та проявляють творчість. Переважна більшість (69%) студентів та (58%) викладачів стверджують, що використовують рекомендований матеріал з одного або декількох літературних та Інтернет-джерел. Такий підхід, на жаль, не стимулює прояву творчості й само-

стійності у студентів, а лише сприяє репродуктивному типу мислення і механічній передачі знань (рис. 4).

Таким чином, на сучасному етапі стає очевидним, що традиційна підготовка майбутніх учителів фізичної культури, орієнтована на репродуктивний характер передачі знань, умінь і навичок. Вона не встигає за темпами їх нарощування, недостатньо розвиває здібності необхідні її випускникам для самостійного прийняття обґрунтованих рішень у своїй майбутній педагогічній діяльності, не забезпечує активність і мобільність суб'єктів на ринку праці. Подолання недоліків сучасної педагогічної освіти можливе завдяки впровадженню інноваційних засобів навчання у професійну підготовку майбутніх учителів.

У процесі анкетування отримано результати від суб'єктів навчання й щодо доцільності використання інноваційних технологій. Так одностайна більшість, (83%) студентів та (88%) педагогів, вважають доцільним у процес фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури ознайомлювати з теорією і практикою інноваційних педагогічних технологій, як ефективного засобу формування продуктивного педагогічного мислення. Лише трохи більше половини опитаних (53%) студентів та (57%) викладачів підтверджують, що інноваційні педагогічні технології використовуються у процесі фахової підготовки (рис. 5).

Натомість, незначна кількість педагогів змогла назвати інноваційні педагогічні технології, які використовують у процесі фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури. В основному, вони зводяться до інформаційних і комп'ютерних технологій навчання. Результати таких відповідей наводять на думку, що викладачі не в повній мірі володіють спектром інноваційних педагогічних технологій, і не завжди застосовують їх у фаховій підготовці, зокрема у формуванні продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів фізичної культури. Схожа ситуація й з студентами, лише в поодиноких випадках вони змогли називати інноваційні педагогічні технології, які використовують викладачі у процесі їх фахової підготовки. Більша половина взагалі не дали відповіді або ж затруднялися класифікувати відомі їм педагогічні технології як інноваційні. Результати таких відповідей наводять на думку, що студенти випускних курсів не в повній мірі володіють теорією педагогічних технологій і не завжди знають як застосувати їх на практиці, зокрема й у майбутній професійній діяльності.

Підводячи підсумки результатів опитування студентів й викладачів щодо формування продуктивного педагогічного мислення та використання інноваційних педагогічних технологій, можна зробити **висновки**, про те що:

1. Абсолютна більшість респондентів (91%) студентів та (94%) викладачів вважають, що формування продуктивного педагогічного мислення є важливим у процесі фахової підготовки.

2. На думку суб'єктів навчання якість отриманих знань, умінь і навичок під час теоретичної та практичної підготовки не забезпечує в повній мірі формування продуктивного педагогічного мислення.

3. Чисельна більшість (83%) студентів та (88%) педагогів, вважає доцільним у процесі фахової підготовки використовувати інноваційні педагогічні технології, як засіб формування продуктивного педагогічного мислення.

4. Викладачі не в повній мірі володіють усім спектром інноваційних педагогічних технологій, і не завжди застосовують їх у фаховій підготовці, майбутніх учителів фізичної культури. Студенти ж випускних курсів не завжди ознайомлені з теорією інноваційних педагогічних технологій і не володіють методикою застосування їх на практиці, зокрема й у майбутній професійній діяльності.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на вдосконалення практики роботи щодо підвищення якості формування продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів фізичної культури.

Список літератури:

1. Ашмарин Б. А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании (пособие для студентов, аспирантов и препод. ин-тов физ. культуры) [Текст] / Б. А. Ашмарин – М., «Физкультура и спорт», 1978. – 223 с.
2. Бойченко В. Формування педагогічного мислення майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема [Електронний ресурс] / В. Бойченко – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi.../cgiirbis_64.exe?...2.
3. Гринченко І. Б. Сучасні напрями впровадження інновацій в професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури [Електронний ресурс] / І. Б. Гринченко – Режим доступу: http://www.nniif.org.ua/File/12gibsnv.pdf.
4. Куони Е. Ю. О формировании педагогического мышления у студентов [Текст] / Е. Ю. Куони // Высшее образование в России. – 2009. – № 9. – С. 160-163.
5. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах [Текст]: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. / Сущенко Людмила Петрівна; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2003. – 46 с.
6. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 2. [Текст] / Б. М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 248 с.

Гуменюк С.В.
Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОПРОСА СТУДЕНТОВ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПРОДУКТИВНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СРЕДСТВАМИ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация
В статье анализируются результаты опроса студентов и преподавателей ВУЗов. Целью анкетирования было определить состояние формирования продуктивного педагогического мышления и использование инновационных технологий в процессе профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры. Опросы субъек-

тов учебно-воспитательного процесса способствовало не только выяснению ситуации но и широкому обсуждению основных проблем и определению эффективных путей совершенствования практической работы по повышению качества формирования продуктивного педагогического мышления будущих учителей физической культуры.
Ключевые слова: опрос, будущие учителя физической культуры, продуктивное мышление, инновационные технологии.

Humeniuk S.V.
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University

COMPARATIVE ANALYSIS OF SURVEYS OF STUDENTS AND TEACHERS ABOUT THE FORMING OF PRODUCTIVE PEDAGOGICAL THINKING BY MEANS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Summary
This article analyzes the results of survey of students and university teachers. The purpose of the questionnaire was to determine the state of formation of productive pedagogical thinking and the use of innovative technologies in the professional training of future teachers of physical culture. The survey of the subjects of the educational process helped not only in the clarification of situation but also in the discussion of major issues and new effective ways of possible improvement in practical work that concerns the quality of formation of physical culture teachers' productive pedagogical thinking.
Keywords: survey, future teachers of physical culture, productive thinking, innovative technology.

УДК 371.334-057.87

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ ДОКАЗІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ СПРИЙМАННЯ АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСУ УЧНЯМИ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗНЗ

Днєстрова В.Є.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

В статті проаналізовані навчальні підручники з англійської мови для старших класів на наявність завдань на формування вмінь сприймання аргументативного дискурсу, а також досліджені теоретичні та практичні засади застосування теорії доказів учнями старших класів для побудови аргументативного дискурсу на базі використання супідрядних, суперечливих та протилежних понять, які зображаються за допомогою теорії кіл Ейлера. Виявлено основні види та зміст обґрунтувань тверджень. Розглянуто класифікацію та структуру аргументів ad hominem згідно теорії Д. Уолтона. Досліджено структуру доказів, дедуктивні та індуктивні засоби доказів, базову модель аргументації, що включає її комунікативну сторону для ефективності навчання сприймання аргументативного дискурсу учнями старших класів.
Ключові слова: теорія доказів, теорія кіл Ейлера, теза, аргументи, демонстрація.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Постановка проблеми. Процеси інформатизації та інтелектуалізації суспільства, загальні тенденції глобалізації у світі і, як результат, підвищені вимоги до нового покоління обумовлюють інноваційні зміни в сучасній освіті. Мова виступає засобом оволодіння знаннями, орієнтованими на певну професійну галузь. Учні старших класів повинні вміти обговорювати та висловлювати свою думку з приводу почутого або прочитаного. Тому ми вважаємо, що теорія аргументації як основа формування критичного мислення і дискусійних умін в аргументативному дискурсі є вкрай важливою проблемою. Отже, результативність навчально-пізнавальної діяльності учнів на старшому етапі визначається рівнем сформованості мовленнєвих умінь.

В українських загальноосвітніх школах та гімназіях навчально-професійне спілкування учнів здійснюється в різних формах навчальних занять, серед яких аргументативне мовлення залишається найважливішим. На жаль, наші спостереження і огляд методів навчання в школі показали, що через недостатню практику формування вмінь сприймання аргументативного мовлення, застосування доказів учнями старших класів є мінімальною, а структура теорії аргументації й зовсім малознайомою. Л.А. Деміна [2], В.В. Євченко [3] та А.Л. Нікіфоров [5] наголошують, що відстоювання своєї точки зору, застосовуючи теорію доказів, є вкрай необхідною специфічно учнівською формою діяльності, яка реалізується таким видом мовленнєвої діяльності як аргументативний дискурс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навчання мовленнєвої діяльності та аргументативного дискурсу, зокрема як її виду, висвітлюється такими науковцями як Л.А. Деміною [2], В.В. Євченко [3], А.Д. Бєловою [1], А.Л. Нікіфоровим [5] та ін. з різних сторін і існує чимало досліджень з цього питання. Відомий швейцарський вчений Л.П. Ейлер [5] розробив фундаментальні, теоретико-методологічні засади побудови аргументативного дискурсу учнів старших класів на базі використання супідрядних, суперечливих та протилежних понять. Класифікація та структура аргументів ad hominem досліджені вченим Д. Уолтоном [2].

© Днєстрова В.Є., 2015

Такими вченими, як Л.А. Деміною [2], В.В. Євченко [3], А.Д. Бєловою [1], А.Л. Нікіфоровим [5], запропоновані дослідження теорії аргументації. Широке коло інтересів дослідників свідчить про важливість усіх аспектів аргументативного дискурсу як виду мовленнєвої діяльності для здійснення навчально-професійної комунікації, втім проблема навчання засадам застосування доказів аргументативного мовлення учнів на старшому етапі залишається актуальною.

Постановка завдання. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури з даного питання можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в інтерпретації концепції теорії аргументації, розкриття змісту, теоретичні засади на базі практичних імплікацій, актуальність застосування доказів як засіб формування вмінь сприймання аргументативного дискурсу учнями старших класів ЗНЗ. Успішність навчання учнів даному виду мовлення значною мірою залежить від їх здатності розуміти зміст теорії аргументації, а також вміло її застосовувати. Складність застосування доказів в аргументативному дискурсі для учнів полягає в недостатньому рівні володіння основами теорії аргументації та як результат неправильним їх застосуванням на практиці. Особлива структурна композиція аргументативного дискурсу потребує послідовної та системної роботи на всіх етапах вивчення теорії аргументації. Тому навчання аргументивного мовлення учнів старших класів є актуальною науковою проблемою.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи актуальність використання аргументативного мовлення учнями старших класів, був виявлений цікавий факт, який полягає в нестачі завдань саме на розвиток вмінь сприймання аргументативного дискурсу та його практики в цілому. Хоча навчальна програма з англійської мови для старших класів передбачає навчання формуванню в учнів вмінь висловлювати власну точку зору, аргументувати рішення тої чи іншої проблеми, логічно аналізуючи її. З метою виявлення завдань на формування вмінь сприймання аргументативного дискурсу учнями старшої школи, були проаналізовані підручники з англійської мови для учнів 11 класів, такі як: підручник з англійської мови для 11 класу, авторами якого є Л.В. Калі-

Таблиця 1

Аналіз підручника з англійської мови для 11 класу, авторами якого є Л.В. Калініна, І.В. Самойлюкевич

№	Назва розділу	Загальна к-ть завдань	Кількість завдань на формування аудитивної компетенції	Кількість завдань на перевірку засвоєння прослуханого матеріалу	Кількість завдань на формування аргументативного монологічного мовлення
1	Free!	5 +1 Checking task	3	2 +1 Checking task	1
2	Your nearest and dearest	5 +1 Checking task	3	2 +1 Checking task	1
3	The World We Live and Learn In	5 +1 Checking task	3	2 +1 Checking task	1
4	Art for Heart`s Sake	7 +1 Checking task	5	2 +1 Checking task	3
5	Science and Technology	6 +1 Checking task	4	2 +1 Checking task	2
	Загальна кількість	33	18	15	8

Джерело: розроблено автором Днєстровою В.Є.

Таблиця 2

Аналіз підручника з англійської мови Laser, авторами якого є Malcolm Mann, Steve Taylore-Knowles

№	Назва розділу	Загальна к-ть завдань	Кількість завдань на формування аудитивної компетенції	Кількість завдань на перевірку засвоєння прослуханого матеріалу	Кількість завдань на формування аргументативного монологічного мовлення
1	Relationships	6	2	4	1
2	Travelling	2	1	1	1
3	Technology	5	2	3	0
4	Money	3	1	2	0
5	Leisure	2	1	1	1
6	Nature	3	1	2	1
7	Sport	5	1	4	0
8	Communication	4	3	1	1
9	Work	5	2	3	1
10	Health	3	0	3	0
11	Learning	4	0	4	0
12	The Law	3	1	2	1
	Загальна кількість	45	15	30	7

Джерело: розроблено автором Днєстровою В.Є.

ніна, І.В. Самойлюкевич [4]; підручник з англійської мови Laser, авторами якого є Malcolm Mann, Steve Taylore-Knowles [6]. Аналіз підручників базувався на загальному підрахунку завдань аудіювання в кожному розділі, з загальної кількості вираховували кількість завдань на формування аудитивної компетенції, кількість завдань на перевірку засвоєння прослуханого матеріалу, а також кількість завдань на формування аргументативного монологічного мовлення на основі прослуханого.

Результати аналізу підручників показали, що підручнику з англійської мови для старших класів, авторами якого є Malcolm Mann, Steve Taylore-Knowles, бракує завдань на формування вмінь сприймання аргументативного дискурсу. Що до українських авторів, то у підручнику з англійської мови для учнів 11 класу, авторами якого є Л.В. Калініна, І.В. Самойлюкевич, переважають завдання на формування аудитивної компетенції учнів старшої школи, кількість завдань на засвоєння прослуханого матеріалу трохи менша, перевага незначна, кількість різних видів завдань майже однакова. Також проаналізувавши використання завдань на формування аргументативного монологічного мовлення на основі прослуханого, виявили, що кількість таких завдань в підручниках зводиться до мінімуму. Спираючись на пропорцію кількості тем/розділів та кількості завдань на формування аудитивної компетенції, найбільше використаних завдань на формування аргументативного монологічного мовлення на основі прослуханого можна побачити у підручнику з англійської мови для учнів 11 класу авторами якого є Л.В. Калініна, І.В. Самойлюкевич. Результати дослідження підкреслюють актуальність проблеми та необхідність навчанню сприймання аргументативного дискурса учнів старших класів.

Механізми аргументації, що забезпечують цілісне аргументативне мовлення, та його діяльнісна структура обумовлюють доцільність вибору особистісно-діяльнісного підходу до навчання теоретичних та практичних засад аргументативного дискурсу. В.В. Євченко трактує аргументативний дискурс, як концепт, який розглядається як частина дискусії, реальної або уявної, визначається як низка висловлювань, промовлених або письмово зафіксованих, які були винесені на захист однієї або декількох точок зору [3, с. 83]. Науковець зазначає, що точка зору може мати будь-який зміст, оскільки можна мати точку зору відносно будь-якої події, ідеї, дії, будь-якого факту, будь-яких відносин, а також кожен має право на свою точку зору, яка збігається чи не збігається з поглядами опонента. Причиною виникнення аргументативного дискурсу можна також уважати необхідність виявлення різниці у думках. Роль протагоніста в структурі аргументативного дискурсу первісно належить адресанту, тоді як адресат стає антагоністом, який приймає або не приймає точку зору протагоніста [3, с. 84].

А.Д. Белова зауважує, що якщо домінантною стає ілокутивна фунція «переконання», такий тип дискурсу можна вважати прикладом аргументативного дискурсу, розуміючи аргументацію як «комунікативну діяльність суб'єкта у триєдності вербального, невербального та екстралінгвістичного, метою якого є переконання адресата шляхом обґрунтування правильності своєї позиції» [1, с. 5]. Згідно теорії А.Л. Нікіфорова, структуру доказів складають три елементи: теза, аргументи, демонстрація. Концепт доказу науковець вбачає в логічній дії, в процесі якої істинність думки обґрунтовується за допомогою інших думок [5, с. 23]. Теза пояснюється як судження, істинність якого слід довести. Аргументи як істинні судження, які наводяться для доведення тези. Істинність аргументів обгрунтовується незалежно від обґрунтування істинності тези. А демонстрація (форма доказу) пояснюється як спосіб зв'язку аргументів і тези [5, с. 24].

За способом логічного зв'язку аргументів і тези, Л.А. Нікіфоров поділяє докази на прямі і непрямі. Прямий доказ здійснюється від розгляду і оцінки аргументів до обгрунтування тези безпосередньо без звернення до досвіду чи інших засобів підтвердження, тобто з прийнятих аргументів логічно випливає теза. У непрямому доказі зв'язок між аргументами і тезою обґрунтовується опосередковано. Істинність висунутої тези затверджується шляхом доказів помилковості антитези і визначається справедливість тези тим, що розкривається помилковість, що суперечить його антитезі. Цей вид доказу використовується тоді, коли немає або не вистачає переконливих аргументів для прямого доказу [5, с. 103]. Учні старших класів, маючи достатній словниковий запас, можуть з легкістю засвоїти обидва види доказів.

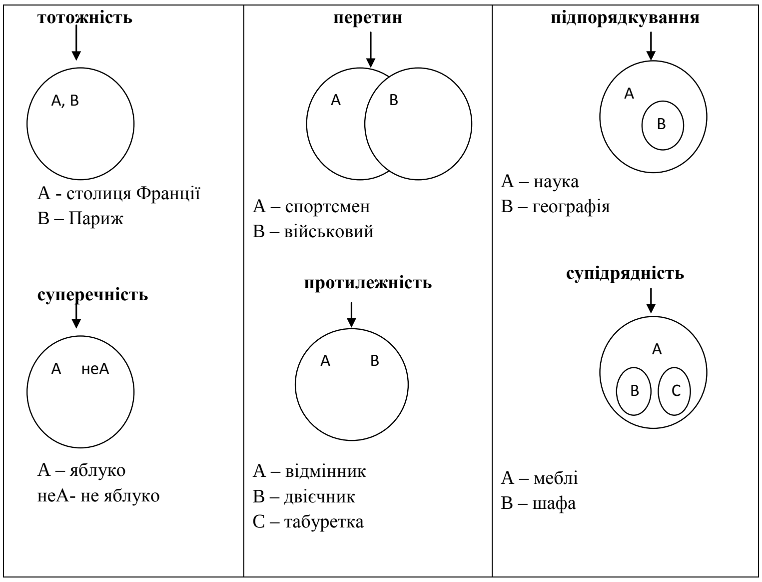

Рис. 1. Види відносин понять за теорією кіл Ейлера
Джерело: розроблено автором Л.А. Нікіфоровим [5]

Розвиваючи вміння сприймання аргументативного дискурсу, необхідно познайомити старшокласників не тільки з лінгвістичними особливостями даного виду монологічного мовлення, але й з його структурою. Крім цього, для формування вмінь розуміння зв'язного аргументування необхідно звертати увагу на відносини між поняттями, їх відповідність, для уникнення комунікативних невдач. Л.А. Нікіфоров стверджує, що відносини між поняттями бувають сумісними, обсяги яких частково або повністю збігаються, і несумісними, обсяги яких не мають спільних елементів. Для кращого запам'ятовування і орієнтації в цих відносинах прийнято зображати всі види відносин за допомогою кіл Ейлера [5, с. 109].

На думку Л.А. Деміної, в якості аргументів використовуються висловлювання, істинність яких не викликає сумніву. Такими можуть бути: 1)засвідчені висловлювання про факти (наприклад: «Відбитки пальців залишені громадянином Г.», 2)

обґрунтовані емпіричні узагальнення («Не існує двох людей з однаковим візерунком шкіри на пальцях»; 3) аксіоми змістовної теорії (наприклад, геометрії); 4) вже доведені раніше теореми. Крім того, у конкретних науках у ролі аргументів можуть бути використані загальновизнані положення даної науки; в юриспруденції – закони і норми права, презумпції (припущення, визнані істинними, поки не доведено протилежне – наприклад, презумпція невинності). Також допустимими аргументами є філософські принципи, норми моралі. При виборі аргументів, доказів (і аргументації в цілому) необхідно враховувати характер аудиторії, для якої вони призначені, так як вимога «не викликати сумнівів» не обмежує чітко визначене коло висловлювань, і те, що очевидно для одних людей, може бути зовсім не очевидним для інших. [2, с. 47].

Для правильного та якісного застосування доказів в аргументативному дискурсі учні старших класів повинні чітко розрізняти структуру аргументів. Розглянемо класифікацію та структуру аргументів ad hominem згідно теорії Д. Уолтона [2, с. 140].

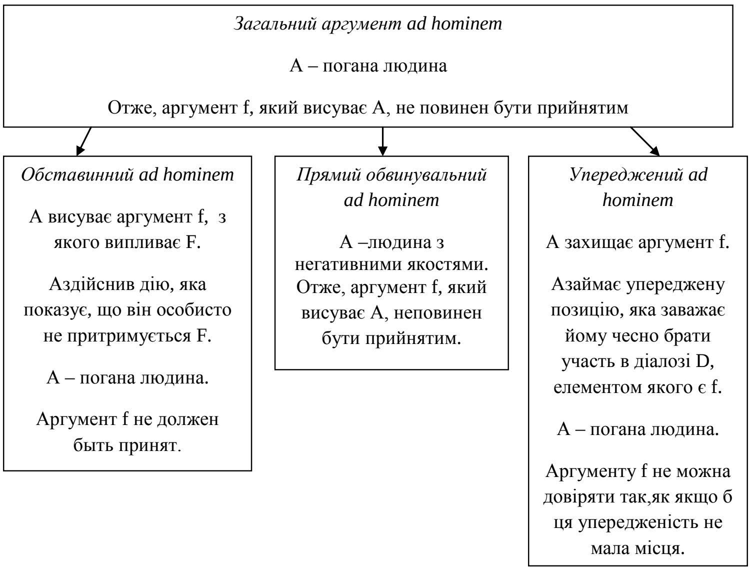

Рис. 2. Класифікація та структура аргументів ad hominem Д. Уолтона

Джерело: розроблено автором Л.А. Деміною [2]

Як ми бачимо, загальний аргумент до людини (ad hominem) розпадається на три великі класи, кожен з яких включає конкретні види аргументів ad hominem. Слід мати на увазі, що в силу того, що всі аргументи ad hominem в значній мірі зачіпають інтереси особистості, добре ім'я людини, до них треба ставитися з великою обережністю і завжди перевіряти їх за допомогою критичних питань:

- Чи є справедливим (або добре обгрунтованим) посилання, що А – погана людина?
- Чи є заява, що А – погана людина, значимим для оцінки його аргументу?
- Чи полягає висновок аргументу ad hominem в тому, що довід А повинен бути відкинутий, навіть якщо представлені інші свідчення на його захист; або висновок полягає в тому, що даний аргумент опонента повинен викликати меншу довіру, ніж всі інші?

1. Обставинний аргумент ad hominem [2, с. 144].

Обставинний аргумент будується на деякому протиріччі або практичній невідповідності того, що аргументатор А захищає, і певними проявами його особистості або обставинами його особистого життя. З цього можна зробити висновок, що А – лицемір, аморальний чоловік. Отже, його аргумент не заслуговує довіри. Основна ідея обставинного аргументу – «Ти не робиш того, що проповідуєш». Прагматична непослідовність («ти говориш одне, а робиш інше»). Батько каже синові, що куріння шкідливе і призводить до серйозних захворювань. Син відповідає: «Ти сам куриш, чого ж коштують твої аргументи?» (Докір сина справедливий, але це не означає, що аргумент батька невірний. Батько повинен пояснити свою непослідовність).

2. Прямий обвинувальний ad hominem [2, с. 147]

Прямий обвинувальний аргумент до людини інакше називається «атака на особистість». Атаці при цьому піддаються, ті якості, які і складають особистість – її моральні, соціальні, когнітивні аспекти. Слово «поганий» у формулюванні цього аргументу не слід розуміти лише як поганий з точки зору моралі (аморальний), хоча часто саме це мається на увазі. Але перш за все «поганий» тут використовується з точки зору ведення дискусії: наприклад, при допиті свідка в суді, «поганий» може означати «брехливий», що дає неправдиві свідчення, що не викликає довіри. У політичних дискусіях «поганий» – «нерішучий», не здатний зайняти тверду позицію, не здатний стати сильним лідером.

Тим не менш, в більшості звичайних дискусій з широкого кола питань, метою особистісної атаки є дискредитація особистості в моральному плані (його минулу поведінку, висловлювані ним раніше думки, його світогляд) – саме це робить їх такими ефективними. Коли атаці піддаються моральні якості людини, аудиторія готова відкидати будь-який його аргумент, довіра до його слів зменшується або зовсім пропадає, що і є метою того з супротивників, хто використовує цей аргумент. Але чи морально сам він поводить себе? Адже навряд чи обговорення особистих якостей тієї чи іншої людини було початковою метою дискусії.

3. Упереджений ad hominem (аргумент від упередженості) [2, с. 149]

Що розуміється в ситуаціях суперечки і критики опонента під упередженістю?

Насамперед, це наявність в опонента певних фінансових інтересів у зв'язку з обговорюваним питанням, а також належність його до тієї чи іншої групи, чиї інтереси, як передбачається, він повинен захищати. Інакше кажучи, упередженість – це особиста зацікавленість в цілком певному вирішенні спірного питання, так би мовити, на свою користь. Упереджений противник – це противник, який має таку зацікавленість і послідовно проводить «свій інтерес» через рифи дискусії. Чим більше упередженість (зацікавленість), тим вище готовність вдатися до нелояльних, а іноді і агресивних прийомів ведення суперечки. Упередженість не може служити підставою для критики, якщо вона «проголошена» – опонент дав ясно зрозуміти, що він захищає і пропагує певну точку зору (наприклад, під час якої-небудь агітаційної кампанії). Саме дотриманню такої структури застосування доказів в аргументативному дискурсі та чіткому розмежуванню стратегій наведення доказів повинні слідувати учні старших класів для аргументативної реалізації своїх доказів.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши навчальні підручники з англійської мови для старших класів, з`ясовано, що підручни-

кам з англійської мови для старших класів бракує завдань на формування вмінь сприймання аргументативного дискурсу, що підтверджує актуальність даної проблеми. Досліджено, що учні старших класів повинні враховувати основні теоретичні засади застосування доказів для побудови аргументативного дискурсу, зображені за допомогою теорії кіл Ейлера, які базуються на використанні супідрядних, суперечливих і протилежних понять, а також структуру аргументів ad hominem Д. Уолтона. З`ясовано, що структура доказів включає в себе три компоненти: тезу – аргументи – демонстрацію. Досліджено, що аргументація полягає в повному або частковому обгрунтуванні будь-якого твердження із застосуванням доказів, згідно концепції аргументативного дискурсу. Рівень сформованості зазначених механізмів застосування доказів суттєво впливає на успішність засвоєння аргументативного дискурсу учнями старших класів ЗНЗ.

Список літератури:

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К: Київськ.нац.ун-т ім.. Т.Шевченка, 1997. – 312 с.
2. Демина Л.А. Практикум и тесты к курсу «Теория аргументации». – М.: Изд-во МГОУ, 2009. – 192 с.
3. Євченко В.В. Теорія аргументації як основа формування критичного мислення і дискусійних умінь в аргументативному дискурсі. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка № 27, 2006. – С. 83-89.
4. Калініна Л.В. Англійська мова. Your English Self: Підручник для 11-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (10 рік навчання) / Л.В. Калініна, І.В. Самойлюкевич. – К.: Наш час, 2011. – 367 с.
5. Никифоров А.Л. Логика и теория аргументации. – М., 2003. – 160 с.
6. Mann Malcolm, Taylore-Knowles Steve. Student`s book Laser. Mcmillan Publishers, 2004 – 207 p.

Днестрова В.Е.
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕОРИИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ УМЕНИЙ ВОСПРИЯТИЯ АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСА УЧАЩИМИСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация
В статье проанализированы учебники с английского языка для старших классов на наличие заданий на формирование умений восприятия аргументативного дискурса, а также исследованы теоретические и практические основы применения теории доказательств учениками старших классов для построения аргументативного дискурса на базе использования соподчиненных, противоречивых и противоположных понятий, изображаемых с помощью теории кругов Эйлера. Выявлены основные виды и содержание обоснований утверждений. Рассмотрена классификация и структура аргументов ad hominem согласно теории Д. Уолтона. Исследована структура доказательств, дедуктивные и индуктивные средства доказательств, базовая модель аргументации, включая ее коммуникативную сторону для эффективности обучения восприятию аргументативного дискурса учениками старших классов.
Ключевые слова: теория доказательств, теория кругов Эйлера, тезис, аргументы, демонстрация.

Dniestrova V.Ye.
Zhytomyr Ivan Franko State University

THE USE OF THE EVIDENCE THEORY AS A WAY OF FORMING HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTION ABILITIES OF THE ARGUMENTATIVE DISCOURSE

Summary
The English textbooks for senior learners of secondary school were analyzed for the presence of the tasks for forming the abilities of perception of argumentative discourse. The theoretical and practical basis for the use of the theory of the evidence by high school students for building argumentative discourse based on the use of sibling, conflicting and contradictory concepts represented by the theory of Euler circles were analyzed. The basic types of content and justification of statements were identified. The classification and the structure of ad hominem arguments according to the theory of D. Walton were reviewed. The structure of proofs, deductive and inductive means of evidence, basic model of argumentation, including its communicative side were investigated for the effectiveness of developing the argumentative discourse perception of high school students.
Keywords: proof theory, theory of Euler circles, thesis, arguments, demonstration.

УДК 373.21:316.614

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДОШКІЛЬНИКА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОЇ ОСОБИСТОСТІ

Захарова Т.А.
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Досліджено теоретичний і методичний матеріал щодо соціалізації дитини. Розкрито сутність поняття «соціалізація», психолого-педагогічні аспекти процесу адаптації дошкільника в соціумі, обґрунтовано основні підходи процесу соціалізації дитини дошкільного віку.
Ключові слова: соціалізація дошкільника, розвиток дитини, підходи соціалізації, соціально-педагогічна проблема.

Постановка проблеми. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві – це важлива соціально-педагогічна проблема, від вирішення якої залежить усвідомлення дитиною себе як особистості, своєї самоцінності та інших людей, розвиток у дітей уміння адекватно орієнтуватися у доступному суспільному довкіллі, уміння виражати почуття і ставлення до соціального світу відповідно до культурних традицій суспільства. Оскільки зміст діяльності педагога визначається проблемами кожної конкретної особистості, то пріоритетною лінією соціально-педагогічної діяльності з дітьми дошкільного віку визначено: формування у дітей уміння встановлювати контакти з людьми і діяти в різноманітних комунікативних ситуаціях та реалізовувати способи поведінки, що дозволяють дитині самореалізуватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для повноти здійснюваного аналізу феномена «соціалізація» із площини педагогічного розмаїття було виокремлено ті дослідження, у яких, на нашу думку, подано вичерпні результати. Серед науковців, які додали фундаментальних наукових знань у досліджувану проблему: В. Бочарова, Т. Василькова, Ю. Василькова, М. Галагузова, Ю. Гапон, Н. Голованова, Н. Заверико, І. Звєрєва, А. Капська, Л. Коваль, Н. Лавриченко, С. Литвиненко, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Савченко, С. Харченко.

Головними теоретичними постулатами взято положення про соціалізацію як: 1) процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом (А. Мудрик); 2) мету і специфічну діяльність педагогічного суб'єкта, тобто як особливу педагогічну дію (Н. Лавриченко); 3) цілісний соціально-педагогічний феномен, що має специфічні педагогічні ознаки: мету, зміст, форми й технології реалізації, кінцевий результат – рівень соціалізованості особистості (С. Савченко); 4) процес входження у світ конкретних соціальних зв'язків, і освоєння соціального як загальної характеристики людства (Д. Фельдштейн); 5) процес взаємодії людини з навколишнім середовищем шляхом зміни її адаптацій в кожній зі сфер життєдіяльності, що триває упродовж життя (М. Лукашевич); 6) процес оволодіння соціальним досвідом, де в цілісну систему поєднуються діяльність та спілкування дитини, а також зміст і структура самосвідомості (Н. Голованова).

Такий, суто педагогічний погляд на проблему соціалізації дітей дошкільного віку, зумовлює особливості пропонованого дослідження, виділяючи його із загальної низки робіт, присвячених проблемам соціалізації особистості (Ж. Баб'як, Ю. Богінська, Л. Варяниця, О. Вишневська, В. Іванов, С. Курінна, О. Малахова, Д. Малков, П. Плотников, Р. Пріма, Н. Сайко, В. Скрипка, І. Шоробура та ін.) [7].

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. У процесі цілеспрямованого виховання, здійснюваного в сім'ї і в спеціально створених виховних установах, надзвичайно важливим є виділення двох форм соціалізації, яка може відбуватися як в умовах стихійного впливу на нього різних, часом різноспрямованих обставин життя. На відміну від виховання, яке являє собою навмисне формування особистості у відповідності з прийнятим ідеалом, соціалізація охоплює процес і результати взаємодії індивіда з усією сукупністю соціальних впливів на людину.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування особливостей процесу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, а також висвітлення окремих аспектів соціально-педагогічної діяльності з дітьми у дошкільних закладах освіти як умови розвитку компетентності в аспекті соціалізації особистості на етапі дошкільного дитинства.

Виклад основного матеріалу. Виокремлення теорії соціалізації як самостійної галузі дослідження, відбулося у середині XX століття і було підготовлене науковими доробками філософів, соціологів, психологів, культурологів, які по-різному розглядали питання соціального становлення особистості, внаслідок чого підходи до осмислення закономірностей, механізмів, результатів цього процесу у різних науках є неоднозначними, подекуди навіть протилежними. Вивчення процесу соціалізації у межах різних наукових галузей зумовлене глибиною її об'єктивного змісту і багатством структурно-функціональних взаємозв'язків у суспільному житті. Підходи психолого-педагогічної науки до соціалізації особистості розкривають змістову конкретику цього процесу, обґрунтовують механізми, пов'язані з умовами соціалізації (середовище, простір) та позицією, яку займає особистість у цьому процесі (активність – пасивність) [8].

У реаліях сьогодення, в Україні розвиваються науково-практичні освітні напрями, в основі яких – європейський досвід вільного розвитку дитини. На підставі означеного пояснюється звернення до розгляду проблеми соціалізації дітей у зарубіжних системних педагогічних технологіях М. Монтессорі, С. Френе, Р. Штайнера, О. Декролі, Ф. Дольто, які виникли на початку XX століття, ґрунтуються на ідеях ранньої соціалізації, вільного виховання, прагнення дати дітям можливість досягнути соціальної ідентичності. Учені визначають дитинство як самоцінність, як особливо важливий період життя людини для становлення її як особистості; у їхніх концепціях простежується потреба в пошуку нових механізмів сприяння успішній соціалізації на початкових етапах життя; намагання вирішити проблему «дитина і суспільство»; переконання у тому, що освіту необхідно зробити значущим фактором позитивного розвитку культури та соціального прогресу.

© Захарова Т.А., 2015

В умовах сучасної глобалізації та інформатизації суспільства, швидкої зміни змісту і способів комунікації та зростання інформаційної насиченості середовища життєдіяльності потрібна педагогічно обґрунтована технологія реалізації соціалізаційних завдань особистості на етапі дошкільного дитинства, що вимагає оновленого підходу й створення педагогічних умов для соціалізації особистості. Це сприятиме відображенню соціалізаційної траєкторії встановлення базових стосунків особистості у дошкільному дитинстві із соціальним світом [6].

Аналіз наявних у сучасному науковому просторі концепцій розуміння дитинства (В. Абраменкова, І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Кудрявцев, С. Литвиненко, Т. Поніманська, Л. Обухова, М. Осоріна, Д. Фельдштейн та ін.) дозволив прослідкувати необхідність перегляду традиційних підходів до дитинства, єдність науковців у позиції визнання самоцінності дитинства, актуальність вироблення нової парадигми, центрованої на світі дитинства. Натомість зміни, що відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, зумовили протиріччя між ідеєю нової філософії освіти, яка визнає за дитинством право на самоцінність, та традиційною педагогічною позицією ставлення до дітей як до об'єктів виховного впливу. Поступове ускладнення змісту процесу соціалізації вимагає цілісного розуміння дитини як об'єкта і суб'єкта соціалізації, зумовлюється особливостями і специфікою процесу соціалізації на етапі дошкільного дитинства та уможливлюється завдяки запровадженню соціально-педагогічного супроводу, спрямованого на актуалізацію соціального потенціалу дитини [2].

Дошкільне дитинство вважають періодом: 1)»первинного фактичного становлення особистості» (О. Леонтьєв); 2)»формування базової культури особистості дитини» (О. Асмолов); 3)»оволодіння соціальним простором людських стосунків через спілкування з дорослими, а також через ігрові та реальні стосунки з однолітками» (Г. Абрамова, Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Мухіна та ін.); 4) «виховання людського в людині» (С. Русова).

Серед основних специфічних рис дошкільного дитинства виокремлюють такі: 1) дитина-дошкільник як особистість перебуває на етапі становлення, дозрівання і розвитку; формування основ особистісної активності, самостійності, ініціативності, відповідальності та особистісного становлення; 2) самоцінність цього періоду визначається наявністю дитячої субкультури; 3) дошкільний вік (3-6 років) пов'язаний з домінуванням ігрової діяльності; 4) дитячі види діяльності мають специфічний характер і формують головні досягнення дитини у її фізичному, психічному та соціальному розвитку, завжди відповідають інтересам і потребам дитини; 5) це сенситивний період для первинної соціалізації особистості; 6) період формування ціннісного ставлення до природи, культури, людей і самого себе, орієнтації на світ людей, осягнення змісту і форм людських стосунків; 7) висока емоційна насиченість усіх сфер життєдіяльності дитини, її допитливість, безпосередність, оптимізм як важлива передумова для емоційно-практичного пізнання довкілля і самої себе. 8) чутливість до соціально-психологічних механізмів навіювання, наслідування; поєднання інтеріоризаційних та екстеріоризаційних механізмів ідентифікації. Ці механізми соціалізації дають дитині можливість розвиватися, рефлексувати і відповідати соціальним очікуванням суспільства [5].

Важливим змістовим компонентом процесу соціалізації дитини-дошкільника нами визначено образ соціального світу. Психологічною наукою (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Ядов) доведено, що «образ» як форма існування ціннісного ставлення до світу реально регулює діяльність особистості. Тому, це явище є важливим у контексті психолого-педагогічних підходів до розуміння закономірностей процесу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, у зв'язку з чим було виявлено особливості конструювання образу соціального світу на етапі первинної соціалізації [3].

Образ світу виникає у дитини у процесі взаємодії з реальністю, яку вона відображає у своїх мозкових структурах через використання індивідуального досвіду, набутого під час сприймання предметів та явищ суспільного довкілля. У процесі становлення чітких поглядів на світ і на себе виробляється певна система цінностей і власна життєва позиція.

Отже, дорослішання дитини, її успішна соціалізація безумовно залежать від того, наскільки дитина визнається дорослими суб'єктом взаємостосунків з довкіллям, наскільки вони дозволяють дитині проявляти цю суб'єктність, створюючи умови для конструювання образу світу [1].

Педагогічне осмислення змісту соціалізації, її особливостей і специфіки на етапі дошкільного дитинства дозволяють вибудувати стратегію освітньо-виховної діяльності, спрямованої на актуалізацію соціального потенціалу дитини.

Системно-цілісний підхід забезпечує орієнтацію на цілісне розуміння дитини як об'єкта і суб'єкта соціалізації, а також комплексне вивчення найсуттєвіших закономірностей розвитку процесів виховання та соціалізації як єдиного цілого з позицій системного аналізу. Його реалізація дозволяє розглядати дошкільний заклад як педагогічну систему, яка вимагає узгодження та координації усіх її компонентів, сукупності взаємопов'язаних між собою засобів, методів і процесів, що мають нові якісні ознаки, необхідні для створення педагогічно виваженого впливу на соціальне становлення особистості дитини.

Реалізація культурологічного підходу забезпечує входження дитини у світ культури, що передбачає засвоєння нею духовно-культурних надбань людства, дає можливість використовувати особистісний потенціал, залучати дітей до власної життєтворчості, формувати почуття причетності дитини до певної культури [8].

Компетентнісний підхід становить цілісну систему визначення мети, завдань, змісту, організаційного і технологічного забезпечення соціальної компетентності особистості у дошкільному дитинстві, дозволяє найточніше визначити змістові лінії та логіку введення дитини у суспільне довкілля, спрямовує на формування соціальної компетентності дітей, необхідної для забезпечення їхньої життєдіяльності в соціумі. За базовим компонентом дошкільної освіти у дошкільному віці у дитини формуються такі основи соціальної компетентності: уміння орієнтуватися у світі людей; здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; уміння поважати інших людей, допомагати, дбати про них; обирати відповідний ситуації стиль спілкування та спільної діяльності. Компетентність дитини дошкільного віку – одна з базисних характеристик особистості на етапі дошкільного дитинства.

Особливість соціально-педагогічного підходу полягає у погляді на соціалізацію як на складний процес залучення особистості до соціального життя, у результаті чого вона отримує та змінює

свій соціальний статус і соціальну роль, формує власний духовний світ та індивідуальність. Соціалізація особистості передбачає активні зв'язки із соціумом, що створює передумови для соціальної взаємодії та активної творчої діяльності людини, розвитку її соціальної активності, в якій виражається та реалізується рівень її соціальності, глибина та повнота соціальних стосунків. Усі вищеозначені підходи міждисциплінарних наукових доробок дослідників є підтвердженням складності процесу «входження» людини в соціум, її соціального становлення [8].

На період старшого дошкільного віку дитину характеризують такі здобутки: психофізіологічні, соціальні, особистісні досягнення в розвитку, відносна автономність та самостійність дитини у поведінці, сформовані навички самообслуговування, організація та характер спільної діяльності, співпраці з однолітками та дорослими. Ці новоутворення засвідчують становлення компетентної особистості, які розглядаються як орієнтовні показники розвитку особистості, як своєрідні особистісні характеристики, що визначають здатність дитини до вибору способу поведінки у довкіллі і налагодження нею взаємодії з соціумом. Відтак, соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце у системі стосунків та адекватно поводитися у суспільному довкіллі [1].

Висновки і пропозиції. Таким чином, соціальний розвиток особистості є взаємопов'язаним процесом соціалізації-індивідуалізації дитини дошкільного віку, який, з одного боку, містить засвоєння соціокультурного досвіду у вигляді правил, норм, способів поведінки, еталонів дії і взаємодії людей у соціумі, а з іншого – розвиває сутнісне «Я» дитини, її індивідуальність та неповторність, надає певної автономності та незалежності від соціуму, здатності гармонійно та ефективно адаптуватися до нових умов постійно змінюваного соціального середовища. Виокремлено підходи процесу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, а саме: соціальної адаптованості з показниками – ставлення дитини до нових соціальних умов, особливості емоційного стану дитини, домінування настанов на взаємодію з дітьми; соціальної активності з показниками – наявні прояви ініціативності, активності, самостійності; соціальної компетентності з показниками – соціальний інтелект як здатність вирішувати соціальні проблеми у запропонованих ситуаціях, ціннісні орієнтації дітей та їхні духовні потреби, сформованість соціальних норм поведінки дитини.

Соціально-педагогічний супровід соціалізації дитини-дошкільника відображає професійну інтерпретацію педагогом соціальної ситуації розвитку дитини, перетворення її в чинник соціально-особистісного становлення.

Отже, розуміння соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві синтезується навколо таких принципів: принципу пріоритету інтересів дитини, принципу балансу як оптимального співвідношення процесів індивідуалізації та соціалізації в їх єдності та відмінності, принципу звернення на позитивне, принципу соціальної відповідності, принципу комплексного підходу і принципів діадичної взаємодії та відкритості супроводу.

Список літератури:

1. Байер О.Н. Социализация и регулярный опыт старших дошкольников в образовательном пространстве ДУЗ. // Приоритетні напрямки роботи дошкільної освіти на 2011-2012 н.р. – Запоріжжя, ЛІПС, 2011.
2. Білан О.І. Виховання культури поведінки у дітей дошкільного віку. – Львів, 1996.
3. Богуш А, Варяниця Л., Гаврик Н., Курінна С., Печенко І. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. – Луганськ, 2006 р. – 368 с.
4. Печенко І.П. Соціалізація та виховання особистості в дошкільному дитинстві: компетентнісний підхід / І.П. Печенко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. – 2008. – № 7(146) квітень. – С. 209-217.
5. Поніманська Т.І. Формування соціальної компетентності дитини / Т.І. Поніманська // Нова педагогічна думка. – 1998. – № 2. – С. 91–95.
6. Прищепа Т.І. Соціалізація дошкільників / Т.І. Прищепа // Психолог. – 2007. – № 31-32. – С. 31–46.
7. Приоритетні напрямки роботи дошкільної освіти на 2009-2010 н.р. – Запоріжжя, ЛІПС, 2009. – 220 с.
8. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія / І.П. Рогальська – К.: Міленіум, 2008. – 400 с.

Захарова Т.А.
Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ДОШКОЛЬНИКА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕЙ ЛИЧНОСТИ

Аннотация
В статье исследован теоретический и методический материал по социализации ребенка. Раскрыта сущность понятия «социализация», психолого-педагогические аспекты процесса адаптации дошкольника в социуме, обоснованы основные подходы процесса социализации ребенка дошкольного возраста.

Ключевые слова: социализация дошкольника, развитие ребенка, подходы социализации, социально-педагогическая проблема.

Zakharova T.A.
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

SOCIALIZATION OF THE PRESCHOOL CHILD AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF COMPETENCE OF THE FUTURE PERSONALITY

Summary
The article analyses theoretical and methodological material for the socialization of the child. The essence of the concept of «socialization», psycho-pedagogical aspects of the adaptation process of preschooler in society, the basic approaches to the process of socialization of the child of preschool age are revealed.
Keywords: socialization of preschool child, child development, socialization approaches, socio-pedagogical problem.

УДК 371.398

ПЕРЕВАГИ АРТ-ТЕРАПІЇ ЯК ЗАСОБУ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО УМОВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Костіков В.О.
Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв

У статті проаналізовано переваги використання арт-терапії серед дітей у соціально-психологічному напрямі. Автор виокремлює особливості застосування арт-терапії для підвищення рівня адаптації дітей молодшого шкільного віку як до умов навчально-виховного процесу, так і до навколишнього середовища в цілому.
Ключові слова: арт-терапія, адаптація, молодший шкільний вік, навчально-виховний процес, творчість.

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес, впровадження нових навчальних програм вимагає нових підходів, форм, методів та технологій виховання, розвитку й навчання дітей. Сьогодні зміст освіти ускладнюється, акцентується увага на розвитку творчих, інтелектуальних здібностей дітей, а у разі потреби, корекції емоційно-вольової та рухової сфер. Таким чином, традиційні методи навчання й виховання змінюють нові, інтерактивні методи, які спрямованні на активізацію пізнавального розвитку дитини.

Навчальний процес має створювати та забезпечувати оптимальні умови для того, щоб діти молодшого дошкільного віку могли максимально реалізувати свої природні можливості, допомогти пізнати себе і навколишній світ. Тому, все частіше вітчизняні педагоги та психологи, наголошують на тому, що з метою розвитку дитячих здібностей, прискорення адаптації, зниження в окремих дітей гіперактивності, замкнутості та вдосконалення координації рухів дрібної моторики варто впроваджувати інноваційну технологію – арт-терапію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема є предметом поліфундаментальних досліджень спеціалістів багатьох галузей наукового знання. Крізь призму педагогіки, психології, філософії, соціології відбувається теоретичне осмислення головних концептуальних ліній проблеми, а також апробуються універсальні технології з метою емпіричного дослідження цього феномена (І. Бех, С. Болтівець, Г. Бондаренко, Т. Ілляшенко, О. Хохліна та ін.). В Україні питання впливу арт-терапії на дітей досліджують багато вчених-теоретиків та практиків (Г. Батищева, О. Вознесенська, Н. Волкова, В. Газолишин, Н. Ещенко, О. Пилипенко, Н. Полякова, Н. Простакова, О. Пинчук, А.Чуприков, Т. Яценко та ін.). Російські вчені А. Копитін, О. Свистовська узагальнили основні принципи і робочі прийоми використання арт-терапії в роботі з дітьми як засобу розвитку певних особистісних якостей і вмінь, запропонували підходи до діагностики і корекції емоційних розладів у дітей та підлітків. О. Серова обґрунтувала ефективність творчих методик у самопізнанні і особистісному рості.

Мета роботи. Метою цієї статті є загальний огляд теоретичних основ терапії за допомогою образотворчого мистецтва, узагальнений аналіз особливостей та виокремлення переваг арт-терапії як засобу адаптації дітей молодшого шкільного віку до навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу. Термін арт-терапія став використовуватися в нашій країні порівняно недавно, і в перекладі з англійської означає «лікування, засноване на заняттях художньою творчістю», хоча як засіб лікування душі пластичні мистецтва були відомі задовго до виникнення поняття про терапевтичні методи. Кращі зразки архітектури, культових споруд, релігійного живопису та скульптури були завжди спрямовані на оздоровлення душі, народження світлих почуттів, позбавлення деструктивних імпульсів і станів. Варто зазначити, що в Україну арт-терапія як засіб адаптації використовується не тривалий час і переживає період становлення. Найбільш розвинуті такі напрями арт-терапії як ізотерапія та танцювально-руховий підхід. В Україні, порівняно з Західною Європою та Америкою, арт-терапією більше цікавляться не лікарі, а педагоги та психологи-практики.

Спочатку арт-терапія виникла в контексті теоретичних ідей З. Фрейда [1] і К. Юнга, а в подальшому набувала більш широку концептуальну базу, включаючи гуманістичні моделі розвитку особистості К. Роджерса і А. Маслоу.

© Костіков В.О., 2015

На думку Юнга, мистецтво, особливо арт-терапія, що використовує мистецтво, в значній мірі полегшують процес індивідуалізації саморозвитку особистості на основі встановлення зрілого балансу між несвідомим і свідомим «Я». За М. Лібманом, арт-терапія – це використання засобів мистецтва для передачі почуттів та інших проявів психіки людини з метою зміни структури її світовідчуття [2, с. 8].

Теоретичні основи терапії за допомогою образотворчого мистецтва виходять з поглядів З. Фрейда [1], аналітичної психології К. Юнга, який використовував власне малювання для підтвердження зв'язку з мисленням та мовою. Дитинство – період інтенсивного становлення фізіологічних і психічних функцій. «Дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями» – вважав К. Ушинський, закликаючи дорослих опиратися на ці особливості дитячого мислення. Відомо, що чим менша дитина, тим вона емоційніше сприймає оточуючий світ, тим більший «емоційний дискомфорт», який, як правило, щезає під впливом позитивних емоцій, джерелом яких може і повинна бути арт-терапія.

В енциклопедії соціальної роботи зазначено, що «арт-терапія – це способи і технології реабілітації людей засобами мистецтва і образотворчої діяльності» [3, с. 34].

На думку А. Копитіна, арт-терапія здатна простими засобами актуалізувати внутрішній потенціал кожної дитини, сприяти зціленню і встановленню гармонії особистості, формувати її творчу позицію. При цьому дитина навчається спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби [2, с. 125]. Таким чином, арт-терапія володіє очевидними перевагами перед іншими формами психотерапевтичної роботи:

– Арт-терапія є засобом переважно невербального спілкування. Це робить її особливо цінною для тих, хто недостатньо добре володіє мовою, відчуває труднощі в словесному описі своїх переживань.

– Арт-терапія є засобом вільного самовираження і самопізнання. Вона має «інсайт-орієнтований» характер, надає атмосферу довір'я, високої терпимості і уваги до внутрішнього світу дитини.

– Арт-терапія заснована на мобілізації творчого потенціалу дитини, внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення [2, с. 257].

На сьогоднішній день існує багато сфер, де застосовують арт-терапію, а її вивченням займаються як психологи, психотерапевти, так і педагоги та працівники соціальної сфери. У рамках нашого дослідження заслуговує на увагу праця К. Уелсбі [4], де охарактеризовано досвід роботи Лондонської школи для дівчаток. За словами автора, арт-терапевтична робота в школі дає змогу підвищити значимість проблеми психічного здоров'я учнів і сприяє кращому розумінню їх потреб педагогами. У міру вдосконалення форм арт-терапевтичної роботи в школі у спеціалістів з'явилася можливість надавати учням допомогу на різних етапах розвитку у них тих чи інших емоційних і поведінкових порушень. Це призвело до того, що з плином часу помітно скоротилося число дівчаток, які потребують психотерапевтичної допомоги, а також кількість учнів, що виключаються зі школи [4, с. 161].

Аналізуючи дану роботу, ми у свою чергу дійшли висновку про те, що арт-терапія може бути використана в системі загальної освіти і виступати в якості ефективного засобу допомоги невстигаючим та дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Російські вчені А. Копитін, О. Свистовська узагальнили основні принципи і робочі прийоми використання арт-терапії в роботі з дітьми і підлітками як засобу розвитку певних особистісних якостей і вмінь, запропонували підходи до діагностики і корекції емоційних розладів у дітей та підлітків; О. Серова обґрунтувала ефективність творчих методик у самопізнанні і особистісному рості.

Проаналізувавши роботи О. І. Копитіна [5] та Л. Д. Лєбєдєвої [6], виділимо найбільш науково аргументовані та значущі переваги арт-терапії:

1. Арт-терапія створює позитивний емоційний настрій у групі, формує активну життєву позицію, впевненість у своїх силах.

2. Арт-терапія, в межах якої клієнти мають можливість спілкуватися невербально, полегшує процес комунікації з однолітками, соціальним педагогом, психологом.

3. Зміцнює культурну ідентичність дитини, сприяє подоланню мовного бар'єру.

4. Надає можливість звернутися до тих реальних проблем або фантазій, які з яких-небудь причин важко обговорювати вербально.

5. Дає можливість на символічному рівні експериментувати з різними почуттями, досліджувати і виражати їх у соціально прийнятій формі.

6. Арт-терапія – унікальна можливість для дослідження особистості. Дозволяє пропрацювати думки і емоції, які людина тримає в собі.

7. Розвиває почуття внутрішнього контролю.

8. Підвищує адаптаційні здатності людини до повсякденного життя і школи.

9. Ефективна в корекції різних відхилень і порушень особистісного розвитку. Спирається на здоровий потенціал особистості.

10. Творча діяльність як могутній засіб зближення людей стає своєрідним «мостом» між соціальним педагогом та клієнтом.

Таким чином, можна виокремити наступні особливості арт-терапії як засобу адаптації дітей молодшого шкільного віку до умов навчально-виховного процесу:

Арт-терапія як засіб самовираження. Прийнято, що в процесі комунікації люди зазвичай користуються вербальними каналами. Проте є ситуації, коли вербальний спосіб взаємодії є неможливим (через фізичні вади, страх чи невміння висловити свою думку у словах). В цей момент незамінною стає арт-терапія, яка використовує мову візуальної, пластичної, аудіальної експресії.

Арт-терапія як засіб вільного самовираження й самопізнання є інструментом дослідження й гармонізації тих сторін внутрішнього світу дитини, для вираження яких немає адекватних вербальних засобів. Тому часто арт-терапія стає єдиним способом «зв'язку» між дитиною та суспільством, соціальним педагогом. Заняття творчістю дає можливість дитині зрозуміти й оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього, знайти час для відновлення життєвих сил та для спілкування із собою. У ході арт-терапевтичної роботи створюються додаткові можливості для внутрішньоособистістної комунікації, перехід на глибші рівні взаємодії з проявом внутрішніх (у тому числі неусвідомлюваних) механізмів організації поведінки, відбувається звільнення від впроваджених домінуючою культурою й ідеологією поведінки й освоєння тих ролей, які найбільше відповідають глибинній природі, потребам і напрямам розвитку дитини.

Арт-терапія як творчість. У будь-якій сфері людської діяльності необхідні вміння приймати творчі рішення. Достатній рівень креативності дає

можливість знаходити ефективні рішення й сприяє особистій самореалізації та зростанню. Творчість – це вихід за рамки знань, подолання та звільнення від обмежень. Творчий процес є процесом створення принципово нового продукту, а креативність – спроможність відмовитися від стереотипних моделей мислення та дії.

Арт-терапія як задоволення. Відомо, що творчість нерозривно пов'язана з поняттям задоволення. Тому арт-терапія завжди дає високий позитивний емоційний заряд і є найбільш безболісним способом вирішення проблем.

Арт-терапія як навчання. Цікавим фактом є те, що мистецтво – є унікальним способом передачі людського досвіду. Сьогодні в науці стосовно цього питання виокремлюють окреме поняття – арт-педагогіка. Образ стає інструментом спілкування, а заняття образотворчою творчістю активізують і збагачують комунікативні та креативні можливості дитини, сприяють виробленню широкого спектру нових способів спілкування, орієнтації на міжособистісну взаємодію.

Арт-терапія як гра. Діяльність, заснована на власній художній творчості, є для більшості дітей незвичною, новою, недослідженою, пов'язаною зі спогадами. Кожен у дитинстві малює, ліпить та грає. Гра спрямована не на результат, а саме на процес, це – єдиний вид людської діяльності, орієнтований на сам процес. Крім того, й гра, й ритуал містять суто терапевтичний елемент: все можливо потрібна нестандартність, несподіваність, оригінальність. Дитина стає вільною від звичайних для життя форм та способів поведінки.

Арт-терапія як метод зцілення. Для початку слід зауважити, що зцілення неодмінно пов'язане з духовною цілісністю, гармонією духу та тіла. Мистецтво психотерапевтичне за своєю природою та сутністю, тому що воно займається проблемами пристосування «Я» дитини до навколишньої реальності, сенсу існування цього «Я» або внутрішнім буттям дитини. Символічна мова образотворчого мистецтва найбільш адекватна для вираження несвідомого. Спираючись на трансцендентні властивості символів та власний творчий потенціал, дитини може досягти самозцілення. Символічні образи містять у собі способи вирішення внутрішніх конфліктів особистості [7, с. 10-12].

Висновки. Арт-терапія – один із методів роботи, який використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, соціальному, емоційному й особистісному розвитку дитини. Творчий характер занять допомагає дитині відкрити в собі щось нове, краще розуміти себе, розвивати свої відносини з іншими людьми та навколишнім середовищем. Арт-терапія творчим самовираженням не лікувальна, а цілюща: вона спрямована не на ліквідацію тих чи інших симптомів і станів, а на розвиток дитиною відносин – із собою та світом.

Арт-терапія є найбільш давньою та природною формою корекції емоційного стану, якою можна користуватися для зняття психічної напруги, для того, щоб заспокоїтися чи просто зосередитися. Враховуючи вищевикладене, можна з впевненістю стверджувати, що арт-терапія – це ефективний засіб адаптації дитини молодшого шкільного віку до умов навчально-виховного процесу. Це засіб який дає можливість дитині висловити та відтворити внутрішні почуття, переживання, сумніви, конфлікти та сподівання, користуючись принципом особистісно зорієнтованого підходу до виховання дітей. Слід творчо опрацювати та використовувати інноваційні технології з метою адаптації дітей до умов навчально-виховного процесу та подальшого життя.

Список літератури:

1. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции / З. Фрейд. – М.: Наука, 1989. – 456 с.
2. Практикум по арт-терапии / Под ред. А. И. Копытина. – СПб.: Питер, 2000. – 448 с.
3. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б. Д. Карвосарского. – СПб.: Питер, 1999. – 398 с.
4. Уэлсби К. Часть целого: арт-терапия в школе / К. Уэлсби // Арт-терапия / сост. и общая редакция А. И. Копытин. – СПб.: Питер, 2001. – С. 160-181.
5. Арт-терапия / сост. и общая редакция А.И. Копытин. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.
6. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. – СПб.: Речь, 2003. – 256 с.
7. Вознесенська О. І. Особливості арт-терапії як методу / О. І. Вознесенська // Психолог. – 2005. – № 10. – С. 5–8.

Костиков В.А.
Николаевский филиал
Киевского национального университета культуры и искусств

ПРЕИМУЩЕСТВА АРТ-ТЕРАПИИ КАК СРЕДСТВА АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация
В статье проанализированы преимущества использования арт-терапии среди детей в социально-психологическом направлении. Автор выделяет особенности применения арт-терапии для повышения уровня адаптации детей младшего школьного возраста как к условиям учебно-воспитательного процесса, так и к окружающей среде в целом.
Ключевые слова: арт-терапия, адаптация, младший школьный возраст, учебно-воспитательный процесс, творчество.

Kostikov V.O.
Mykolaiv branch of Kyiv National University of Culture and Arts

THE ADVANTAGES OF ART-THERAPY AS A MEANS OF ADAPTATION OF PRIMARY SCHOOLS CHILDREN IN CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Summary
The article analyzes the advantages of art therapy in children in social and psychological direction. The author singles out features of the use of art therapy for improvement and adaptation of primary school children to the conditions of the educational process and the environment in general.
Keywords: art therapy, adaptation, primary school age, educational process, art.

УДК [378:37.013]:004:373.2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПРОЕКТУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ДЛЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Куземко Л.В., Кузавка І.В.
Київський університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена проблемі професійної підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів з урахуванням сучасних тенденцій оновлення змісту і технологій дошкільної освіти. Розкрито основні вимоги до знань та умінь вихователів щодо впровадження комп'ютерних технологій у роботу з дітьми дошкільного віку та механізми їх формування. Обґрунтовано педагогічні умови їхньої підготовки до проектування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ.
Ключові слова: дидактичні ігри, комп'ютерні технології, проектування, педагогічні умови, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Процеси інформатизації та комп'ютеризації, які проникають у всі сфери життя суспільства, обумовлюють зміни у підходах до організації пізнавальної діяльності дітей починаючи з дошкільного віку. Сучасні інформаційні технології відкривають перед педагогами абсолютно нові можливості у застосуванні комп'ютерних ігор та вправ у системі дидактичних засобів дошкільних навчальних закладів. Потребу у їхньому застосуванні в дошкільному віці доводять сучасні дослідження науковців та нормативні документи в галузі дошкільної освіти. У Концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року зазначено, що «Основною проблемою, яка не дозволяє виконувати вимог Базового компонента є незадовільний стан матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення, недостатня кількість художньої літератури та електронних інформаційних ресурсів у дошкільних навчальних закладах, а також недостатній рівень кваліфікації педагогічних кадрів» [4]. Отже, нині дуже гостро постала проблема комп'ютеризації дошкільної освіти і проблема якісної підготовки фахівців саме у сфері проектування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ для дошкільників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження російських та українських вчених (А. Бірюкович, Ю. Горвиць, С. Дяченко, І. Мардарова, В. Моторіна, С. Новосьолової та ін.) свідчать, що використання комп'ютера в дошкільному віці можливе і необхідне, воно сприяє підвищенню інтересу до навчання, його ефективності, розвиває дитину всебічно. Використання у дошкільному навчальному закладі комп'ютерних технологій сприяє перетворенню предметно-розвивального середовища дитини, створює нові, науково обґрунтовані засоби для її розвитку, вдосконалює форми і методи роботи з дітьми. Впровадження комп'ютерних програм та мультимедійних технологій у практику дошкільної освіти дає змогу: поєднати інноваційні дидактичні функції комп'ютера з можливостями традиційних засобів навчання; збагатити і наповнити навчальний процес новими формами роботи, варіативно застосувати візуально-графічні форми навчання; створити інноваційні методики, що сприятимуть більш ефективному засвоєнню знань дітьми дошкільного віку.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів з дошкільної освіти до застосування інформаційних технологій розглядалася українськими вченими в різних аспектах: підготовки до застосування інноваційних технологій у дошкільних навчальних закладах (І. Дичківська); підготовка майбутніх вихователів до формування основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників (С. Дяченко); підготовка майбутніх вихователів до використання комп'ютерних технологій в організації пізнавальної діяльності старших дошкільників (І. Мардарова); формування готовності майбутніх педагогів до використання комп'ютерних інформаційних технологій у професійній діяльності (О. Разинкіна); підготовку майбутніх педагогів до використання аудіовізуальних і комп'ютерних технологій (О. Трофимов). Разом з тим, в педагогічній науці процес підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів до проектування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ для дошкільників залишається недостатньо вивченим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність означеної проблеми

© Куземко Л.В., Кузавка І.В., 2015

та недостатня розробленість теорії і практики, потребує розв'язання суперечності між потребою дошкільних навчальних закладів у педагогах, здатних проектувати і реалізовувати комп'ютерні дидактичні ігри і вправи, що сприятимуть більш ефективному засвоєнню знань дітьми дошкільного віку, та відсутністю обґрунтованих педагогічних умов підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до проектування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ.

Головною метою статті є обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх вихователів у вищому навчальному закладі до проектування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ для дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних джерел дозволив з'ясувати сутність терміну «педагогічна умова» як певну обставину чи обстановку, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [5, с. 109]. Отже, педагогічні умови розглядаємо як обставини у реальному освітньому процесі вищого навчального закладу (ВНЗ), які сприяють формуванню у майбутніх вихователів професійної компетенції щодо проектування комп'ютерних дидактичних ігор для дітей дошкільного віку.

В обґрунтуванні комплексу педагогічних умов необхідно враховувати низку факторів: суперечності, які існують в професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; принципи навчально-виховного процесу у ВНЗ; особливості проектування і застосування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ в роботі з дітьми дошкільного віку [3, с. 158].

У результаті теоретичного дослідження нами виокремлено три основні педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до проектування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ в роботі з дітьми дошкільного віку, а саме:

1) формування позитивної мотивації у студентів до застосування інформаційних технологій у майбутніх професійній діяльності;

2) опора на знання і уміння, здобуті під час навчання у ВНЗ (технологічної і методичної підготовки) та власний життєвий досвід;

3) розробка інформаційного та методичного забезпечення процесу професійної підготовки, щодо проектування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ для дітей. При цьому усвідомлюємо, що визначені нами умови є не єдиними, які б забезпечували формування зазначеної професійної компетентності у майбутніх педагогів.

Стосовно *першої умови* варто зазначити, що без мотивації неможливо успішно здійснювати будь-яку діяльність, особливо яка стосується впровадження нових засобів навчання в освітній процес. Дотримання цієї умови передбачає формування інтересу і позитивного ставлення у майбутніх вихователів до оновлення предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу, застосовуючи сучасні комп'ютерні технології. Адже, комп'ютер є ефективним засобом навчання, що полегшує засвоєння знань дітьми, робить процес навчання живим і цікавим.

Впровадження комп'ютерних технологій з метою урізноманітнення та збагачення дитячої діяльності і самого педагогічного процесу дає результати тоді, коли інформатика входить у життя дитини через гру, конструювання, художню та інші види діяльності, за умови розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо комп'ютерно зорієнтованих засобів розвитку дитини [1, с. 65]. Один із шляхів уведення комп'ютера в навчально-виховний процес є гра (Ю. Горвіц, О. Кореганова, Г. Лаврентьєва, Т. Поніманська), тому в дошкільних навчальних закладах використання комп'ютера можливе через комп'ютерно-ігровий комплекс, що дозволяє реалізовувати принципи диференційованого та індивідуального підходу до навчання дітей дошкільного віку.

Отже, для формування у вихователів позитивної мотивації до використання комп'ютерних технологій у майбутній професійній діяльності варто враховувати сучасні дослідження в галузі інновацій в дошкільній освіті, завдання і зміст дошкільної освіти, опору на власний досвід студентів. Це припущення обґрунтовує *другу педагогічну умову* – опора на життєвий і навчальний досвід (використання знань здобутих власним досвідом та під час вивчення фахових дисциплін).

Значна кількість обмежень, які висуває рівень фізичного та психічного розвитку дітей дошкільного віку до умов використання комп'ютерної техніки у навчальній роботі, потребує подальших наукових досліджень у цій царині й вимагає від педагога високого рівня фахової компетентності. Тому проектувати і впроваджувати комп'ютерні дидактичні ігри та вправи в освітній процес дошкільних навчальних закладів може лише фахівець, який має відповідну освіту. Завданням вищих навчальних закладів є підготовка педагогів, які здатні проектувати та застосовувати комп'ютерні засоби навчання у професійній діяльності та знають умови їхнього безпечного застосування в роботі з дітьми дошкільного віку.

У науковій літературі педагогічне проектування розуміється як: практико-орієнтована діяльність, метою якої є розробка нових, які не існують у практиці, освітніх систем і видів педагогічної діяльності; прикладний науковий напрям педагогіки і практичної педагогічної діяльності, націленої на вирішення завдань розвитку, перетворення, вдосконалення, вирішення протиріч у сучасних освітніх системах [2, с. 18]. Отже, у нашому дослідженні предметом педагогічного проектування є дидактичні ігри і вправи, які спрямовані на всебічний розвиток дітей старшого дошкільного віку, відповідають психологічним, педагогічним і санітарно-гігієнічним вимогам та забезпечують оновлення навчальних засобів дошкільного навчального закладу.

Особливості дидактичних ігор та їх вплив на розвиток дитини свого часу досліджували Є. Тихеєва (ігри з дидактичною лялькою, іншими іграшками, з предметами побуту, природним матеріалом, ігри для мовленнєвого розвитку), Ф. Блехер (ігри для математичного розвитку), Л. Венгер (дидактичні ігри і вправи для сенсорного розвитку), А. Бондаренко (роль словесних дидактичних ігор у розвитку самостійності й активності мислення дитини). Дидактична гра надає можливість наблизити освітні знання до практичних умінь, бути відповідальним за прийняття рішення, переживати певну емоційну напругу. Водночас вона надає можливість дітям самоорганізуватись з огляду на те, що під час гри формуються мотиви, які пов'язані з виконанням взятих на себе обов'язків. Дитина пізнає свої можливості, вчиться їх оцінювати, відчуває різні емоції. Таким чином, гра виступає засобом спілкування та самовиховання. Сутність гри полягає в тому, що нові знання отримують завдяки постійному діалогу, обміну різними думками й пропозиціями, їх обговоренню та закріпленню, взаємній критиці та веденню дискусії.

У структурі дидактичної гри представлені як відносно самостійні елементи обидва види діяльності – гра й навчання. В. Семенов називає третім основним елементом структури дидактичної гри – ігрову модель, на основі якої тільки й може здійснюватися реальна ігрова взаємодія дітей між собою та з педагогом у процесі гри. Оскільки автор вважає ігрову модель ланкою, що поєднує автора дидактичної гри та її учасників, правомірно розглядати її з двох позицій. З одного боку, це форма втілення авторського задуму. Ігрова модель відображає наукові висновки про закономірності ігрової діяльності й навчання; педагогічні умови ефективного застосування цієї моделі під час засвоєння певної частини змісту освіти; характер взаємодії її учасників. Тому ігрова модель є результатом проективної діяльності, що В. Семенов [6, с. 95] відображає в схемі: автор → аналіз цілей і завдань навчання → співвідношення змісту й закономірностей навчання та гри → проектування → ігрова модель. Як зазначає науковець, у реальному ході дидактичної гри її модель стає вже вихідним елементом структури діяльності учасників, проектом здійснення цієї діяльності. Вона є ядром, стрижнем, який організує дидактичну гру, що автор відображає на схемі: суб'єкт дидактичної гри → ігрова модель → навчальна ігрова діяльність → співвідношення цілей і завдань ігрової діяльності й навчання → виділення та досягнення цілей навчання [6, с. 96].

Отже, дидактичні ігри та вправи широко використовуються в роботі з дітьми дошкільного віку. Методику їх розробки та застосування студенти вивчають під час вивчення навчальних дисциплін професійного циклу. Щодо розробки ігор та вправ за допомогою комп'ютера, студенти застосовують знання і вміння отримані у процесі вивчення дисциплін: «Інформаційні технології», «Технічні засоби навчання», «Комп'ютерні технології в дошкільній освіті».

Обґрунтовуючи *третю педагогічну умову* – розробка інформаційного та методичного забезпечення процесу професійної підготовки, щодо проектування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ для дітей, ми виходили з того, що позитивний результат у навчанні досягається через чіткий відбір теоретичного навчального матеріалу, його опанування студентами і застосування на практиці. З цією метою розроблено змістові модулі навчальних програм з дошкільної педагогіки та фахових методик, де передбачено розробку комп'ютерних дидактичних ігор і вправ для дітей старшого дошкільного віку.

На заняттях студенти вчаться добирати, проектувати ігри і вправи, що допомагають дітям краще засвоювати знання, стимулюють пізнавальну активність, викликають лише позитивні емоційні реакції. Поставленні завдання реалізуються в таких напрямках:

- перший напрямок передбачає формування операційного аспекту практичної діяльності та спрямований на оволодіння та поглиблення майбутніми педагогами вмінь та навичок роботи з комп'ютерними програмами;
- другий напрямок передбачає формування творчого аспекту діяльності та спрямований на активізацію самостійності, творчого ставлення студентів до виконання завдань. Для проектування ігор і вправ студенти використовують як поширені комп'ютерні програми: Paint, Microsoft Office Word, Microsoft Office Excel, Microsoft Office PowerPoint для створення вправ: «Розфарбуй малюнок», «Знайди відмінності», «Домалюй будинок», «Відшукай та розфарбуй геометричні фігури» та багато ін., так і програму спеціального призначення Smart Notebook. Такі заняття цікаві ще й тим, що кожен студент має змогу продемонструвати творчі знахідки одногрупникам, використовуючи мультимедійний комплекс.

Комп'ютерні технології сприяють забезпеченню умов для відтворення інтерактивних наочних образів, які можуть мати не тільки певні характерні ознаки, а й дозволяють користувачу змінювати властивості цих об'єктів. Комп'ютер, мультимедійна дошка та проектор створюють величезні можливості для поліпшення подачі матеріалу. Складаючи конспекти занять з ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з комп'ютером, та фрагменти занять з різних розділів програми, студенти використовують можливості мультимедійного комплексу, що дозволяє «візуалізувати» матеріал. Майбутні педагоги вчаться впевнено і чітко демонструвати свої надбання, вільно почуватися перед аудиторією. Презентації розширюють можливості виступу – полегшують показ фотографій, малюнків, графіків. Крім того дозволяють використовувати анімацію, вставки фідеофрагментів, демонстрацію динамічних процесів, програвати аудіофайли. Досвід показує, таке викладення матеріалу набуває динамічності, емоційності, яскравості, переконливості. Ці можливості, широко використовують студенти при виконанні творчих робіт.

Цікавим творчим завданням для студентів може бути колективна розробка веб-сайту, або блогу де розміщено власні дидактичні ігри і вправи для дітей з різних розділів програми. Доцільно використовувати при цьому доступний сервіс Learning Apps.org, який дозволяє розробляти і вбудовувати ігри та вправи на сторінках сайту або блогу. Такі матеріали доступні для усіх користувачів мережі Інтернет, зрозумілі та корисні для використання у навчанні дітей батьками, педагогами, студентами.

Висновки і пропозиції. Виокремленні нами педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до проектування комп'ютерних дидактичних ігор і вправ в роботі з дошкільниками не вирішують проблем стосовно упровадження сучасних інформаційних технологій в освітній процес дошкільного навчального закладу, однак обґрунтовують необхідність оновлення змісту підготовки педагогів з дошкільної освіти у вищих навчальних закладах. Таким чином, можна стверджувати, що впровадження інформаційних технологій з урахуванням професійного спрямування в підготовку педагогів-дошкільників, ґрунтується на потребах сьогодення. Використання можливостей комп'ютерної техніки у процесі навчання фахівців з дошкільної освіти підвищує рівень розвитку професійної майстерності, творчості, що забезпечує результативний розвиток вмінь та навичок майбутніх спеціалістів. Перспективним напрямом подальшої роботи є питання впровадження комп'ютерних технологій у педагогічний процес дошкільних навчальних закладів, введення комп'ютера в індивідуальну роботу з дітьми дошкільного віку.

Список літератури:

1. Горвиц Ю.М. Новые информационные технологии в дошкольном образовании / Ю.М. Горвиц, Л.Д. Чайнова. – М.: ЛИНКА-ПРЕСС, 1998. – 328 с.
2. Запрудский Н. И. Моделирование и проектирование авторских дидактических систем: пособие для учителя / Н.И. Запрудский. – Минск, 2008. – 336 с.: ил. – (Мастерская учителя).

3. Куземо Л. Педагогічні умови підготовки вихователів до реалізації індивідуального підходу в роботі з дошкільниками / Леся Куземко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький Державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Збірник наукових праць: Педагогіка. Психологія. Філософія / гол. ред. В.П. Коцур. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 27. – С. 157-162.
4. Концепція Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1721-2010-%D1%80.
5. Краткий психологический словарь / сост. Л.А. Карпенко; под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – Ростов на Дону: Феникс, 1998. – 512 с.
6. Семенов В. Г. Динамическая классификационная модель игры / В.Г. Семенов. – К.: АН СССР, 1984. – 198 с.

Куземко Л.В., Кузавка И.В.
Киевский университет имени Бориса Гринченко

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ К ПРОЕКТИРОВАНИЮ КОМПЬЮТЕРНЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР ДЛЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация
Статья посвящена проблеме профессиональной подготовки воспитателей дошкольных учебных заведений с учетом современных тенденций обновления содержания и технологий дошкольного образования. Раскрыты основные требования к знаниям и умениям воспитателей по внедрению компьютерных технологий в работе с детьми дошкольного возраста и механизмы их формирования. Обосновано педагогические условия их подготовки к проектированию компьютерных дидактических игр и упражнений.
Ключевые слова: дидактические игры, компьютерные технологии, проектирование, педагогические условия, профессиональная подготовка.

Kuzemko L.V., Kuziavka I.V
Borys Grinchenko Kyiv University

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PREPARATION OF THE FUTURE EDUCATORS FOR DESIGNING COMPUTER EDUCATIONAL GAMES FOR PRESCHOOLERS

Summary
The article is devoted to the problem of training teachers of preschool educational establishments given current trends of updates in content and technology of preschool education. The basic requirements for knowledge and skills of teachers on the implementation of computer technologies in work with preschool children and their formation mechanisms are revealed. Pedagogical conditions of their preparation for designing educational computer games and exercises are justified
Keywords: educational games, computer technology, design, pedagogical conditions, professional training.

УДК 373.015.31:6

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Курчій О.В., Цибулько Г.Я., Тютюнник А.О.
Донбаський державний педагогічний університет

У статті визначено сутність понять творчості та творчих здібностей. Досліджено літературні джерела та публікації у педагогічній періодичній пресі щодо зазначеної теми. Авторами докладно обґрунтовано актуальність та важливість проблеми розвитку творчих здібностей особистості. Проаналізовано педагогічні умови ефективної організації творчої діяльності учнів загальноосвітніх шкіл на уроках трудового навчання. Визначено методичні особливості формування творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання.
Ключові слова: творчість, творча діяльність, творчі здібності, особистість, трудове навчання.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку держави, коли відбуваються глибокі та динамічні зміни у суспільстві, на передній план виступає актуальна проблема формування всебічно розвинутої особистості. Важливість розвитку соціально зрілої, творчої та працелюбної особистості, створення нової системи освіти, спрямованої саме на формування творчої особистості відзначено у Законі України

© Курчій О.В., Цибулько Г.Я., Тютюнник А.О., 2015

«Про освіту», «Про загальну середню освіту», у Державній національній програмі «Освіта («Україна XXI століття»).

Відтак, сьогодні сучасне суспільство потребує виховання особистості, яка здатна практично вирішувати різноманітні життєві проблеми та буде спроможною до самореалізації у різноманітних сферах власної життєдіяльності. Отже, актуальності набуває питання розвитку творчих здібностей учнів загальноосвітніх шкіл на уроках трудового навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До проблеми розвитку творчих здібностей особистості, умов формування творчості та принципів творчої активності учнів зверталися відомі педагоги, психологи, науковці, вчені нашої країни та країн зарубіжжя. Питання теорії і практики навчання, виховання і розвитку особистості розглядають відомі вчені та педагоги: Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, Г. Ващенко, В. Сухомлинський та ін. Проблеми та умови формування творчої особистості, принципи активності учнів загальноосвітніх шкіл досліджували: П. Авачев, В. Алфімов, І. Бех, М. Данилов, І. Зязюн, Т. Ільїна, В. Колітов, В. Моляко, В. Паламарчук, Г. Полякова, О. Савченко та ін.

Аналіз публікацій на сторінках педагогічної періодичної преси дає змогу зробити висновок, що проблема розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання сьогодні є досить актуальною. Актуальність і значущість даного питання визначають: М. Алексахін, О. Барановська, А. Бровченко, О. Зайцева, Н. Когут, Д. Луп'як, О. Ногальський, А. Терещук, Л. Щербіюк, З. Якубовський та ін.

Метою статті є визначення сутності поняття творчих здібностей і виявлення актуальних проблем розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання у загальноосвітніх школах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Останнім часом у сучасній освіті відбувається процес глибоких змін, який робить пріоритетною проблему розвитку креативної та творчої особистості і сприяє формуванню її творчого потенціалу. Отже, сьогодні розвиток творчих здібностей учнів є одним з основних питань, які постають перед освітою.

Проблема розвитку творчих здібностей учнів не може бути розв'язана без чіткого розуміння суті поняття «творчість», яке є досить складним оскільки його трактування залежить від соціальних установок та культурно-історичних умов розвитку суспільства й особистості зокрема.

В українському педагогічному словнику поняття «творчість» визначається, як продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення» [7, с. 325].

У своїй публікації дослідник В. Андрєєв доводить, що творчість – це один із видів людської діяльності, направлений на розв'язання існуючих протиріч (розв'язання творчих задач) [1, с. 49]. Автор зазначає, що необхідні як об'єктивні – зовнішні чинники (соціальні, матеріальні), так і суб'єктивні – особистісні (знання, уміння, навички, творчі здібності та задатки). Тоді результат такої діяльності повинен містити не тільки новизну, оригінальність, особисту цінність, а й обов'язково мати позитивний характер.

Відомо, що вміння з елементів створити щось нове, комбінувати старе в нові співвідношення лежить в основі творчості. А необхідною умовою розвитку творчості є його різноманітні зв'язки з культурним цілим. На думку багатьох вчених та дослідників, ключовим носієм творчості є творча особистість, важливими рисами та властивостями якої є: уміння відмовитися від загальноприйнятих шляхів і засобів вироблення проблеми, розвинена уява, цілісність сприйняття, наполегливість у доведенні запланованого до завершення [1].

Отже, в результаті вивчення літературних джерел встановлено, що творчість визначається як діяльність, що дає нові, уперше створені оригінальні продукти, які мають суспільне значення.

Обґрунтування поняття «здібності» позначає індивідуально-психологічні особливості людини, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності [7]. Вони виявляються у навчанні, набутті людиною певних знань, вмінь та навичок.

Тоді як творчі здібності – це «синтез властивостей та індивідуальних особливостей індивідууму, що характеризують його відповідність до вимог конкретної творчої діяльності та зумовлюють ступінь його ефективності в даному виді діяльності» [1, с. 116].

Д. Луп'як у своїй публікації, визначаючи сутність поняття творчих здібностей зазначає, що це – здатність побачити, а точніше, знайти проблеми, мобілізувати необхідні знання для висунення гіпотез, створювати нові оригінальні продукти (відкриття, винаходи, розв'язки завдань тощо) [4, с. 33]. Автор доводить, що успішний розвиток творчих здібностей можливий лише за умовою застосування системи завдань, різноманітних за характером діяльності і ступенем складності, а також посильних і доступних для розуміння більшістю учнів.

Формування технічно та технологічно освіченої особистості, яка підготовлена до життя й активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного суспільства є метою трудового навчання. При цьому формуються життєво необхідні знання, уміння та навички й повинні бути забезпечені умови для професійного самовизначення учнів, вироблені в учнів навички творчої діяльності, виховання культури праці тощо.

Л. Щербіюк щодо означеного питання говорить, що тільки в процесі праці можна стати творцем матеріальних і духовних благ [8, с. 20].

У своїх працях сучасні педагоги доводять власний педагогічний досвід і різні підходи до організації навчально-трудової діяльності учнів й забезпечення розвитку їх творчих здібностей на уроках трудового навчання у загальноосвітніх школах. Вони підкреслюють, що творчі здібності самі по собі не розвиваються і не гарантують творчих здобутків. Їх потрібно постійно мотивувати, тобто, розвивати творче мислення, уяву та бажання діяти. Отже, для виявлення та розвитку творчих здібностей учнів необхідною є керівна та направляюча робота вчителя, який повинен зацікавлювати учнів до пізнання, розвивати в них вміння та навички працювати й творчо, з інтересом ставитись до виконання поставлених завдань.

О. Зайцева [2] у своїй публікації підкреслює важливість вірно обраних форм та методів роботи з учнями на уроках трудового навчання, коли необхідно звертати увагу на застосування засобів, що активізують самого учня. Вона пропонує проведення ділових та рольових ігор, аналіз конкретних виробничих ситуацій, проблемний виклад матеріалу тощо. Авторка відмічає, що запропоновані методи актуалізують знання, отримані раніше, набувають нових, які сприяють формуванню стійкого професійного інтересу, активізують навчальний процес, виробляють необхідну мотивацію навчально-трудової діяльності.

Розвиток творчих здібностей учнів загальноосвітніх шкіл засобами ділової гри також пропо-

нує інший дослідник, О. Нагальський, доводячи, що саме вони сприяють залученню школяра до діяльного вирішення завдань і проблем. На думку автора: «Навчання засобами ділової гри сприяє здобуттю більш глибоких теоретичних знань, прийняттю оптимальних рішень, розвитку активності учня; відповідає інтересам того чи іншого учасника гри; спонукає творчо засвоїти матеріал і приймати, залежно від ситуації, правильні рішення» [5, с. 41].

Дослідник А. Терещук у своїй праці, розглядаючи методики, які б давали змогу дитині більш повно долучатися до творчості у процесі навчання, визначає нові методи розв'язку проблемних задач, до яких увійшли: метод мозкового штурму, морфологічний аналіз, метод фокальних об'єктів, основи теорії розв'язування винахідницьких задач та ін. На думку автора, в ідеальному випадку, учні мають навчитися бачити проблему, виходячи з власних потреб чи потреб суспільства, і, працюючи над цією проблемою, застосовувати вказані методи творчої діяльності [6].

Отже, загальновідомо, що під час навчання дитини у школі йде процес інтенсивного розвитку її творчих здібностей завдяки засвоєнню суспільно-історичного досвіду. Вчені доводять, що саме у цей період найважливішим є виявлення та стимулювання усіх видів діяльності, а зокрема й творчої.

Щодо зазначеного питання, З. Якубовський у своїй публікації підкреслює, що організовуючи розвиток творчих здібностей учнів, слід виходити з відомих психолого-педагогічних положень про те, що: здібності особистості виявляються і формуються в діяльності; розвиток особистості не відбувається за пасивного спостереження нею навчального процесу й основним стимулом розвитку здібностей особистості, у тому числі й творчих є інтерес [9, с. 11]. Автором запропоновано методику розвитку творчих здібностей учнів за допомогою різнорівневих карток-завдань, працюючи над якими, учні відкривають для себе щось якісно нове, досі їм невідоме, що не зустрічалося в практиці й викликає їх глибокий інтерес. У цьому випадку, саме інтерес виступає важливим мотиваційним стимулом навчально-трудової діяльності учнів.

Інший дослідник, Л. Щербіюк у своїй публікації «Розвиток творчих здібностей особистості під час створення зразків декоративно-ужиткового мистецтва» [8, с. 20] пов'язує трудову підготовку школярів з образотворчім мистецтвом, конструюванням, дизайном, що дає змогу формувати якості, необхідні працівнику в умовах сучасного виробництва, високоякісної праці. Отже, авторка доводить, що на меті є виховувати всебічно розвинуту особистість, яка вміє використовувати набуті знання, закріпляти, систематизувати і розширяти їх; виражати свій задум за допомогою малюнка, креслення, у тому числі зразків декоративно-ужиткового мистецтва.

Свій досвід роботи пропонує дослідник Д. Луп'як, звертаючи увагу на «необхідність ознайомлення учнів з елементами художньо-конструкторського проектування, під час якого вони не тільки копіюють моделі технічних пристроїв і художні вироби, а й вирішують більш складні завдання – створюють моделі і вироби за власним задумом» [4, с. 34]. Він зазначає, що під час виконання творчих проектів школярі створюють щось нове, набувають нових знань та вмінь, створюють нові форми вдосконалення технології виконання роботи та ін. Таким чином, важливого значення у розвитку пізнавальних здібностей та інтересу в учнів набуває новизна результатів діяльності. На думку дослідника: «Саме творча діяльність учнів відіграє велику роль у розвитку пізнавальних здібностей школярів, розумовий розвиток яких не обмежується лише творчою діяльністю, пов'язаною з розв'язанням творчих задач».

Але, деякі педагоги поряд з позитивними сторонами розвитку творчих здібностей школярів виділяють й негативні, ті, що гальмують їх розвиток. Так, наприклад, З. Якубовський доводить, що «найвагомішими з труднощів є психолого-гносеологічні, які ґрунтуються на «здоровому глузді», інерції думки, стереотипності мислення» [9, с. 11]. Таким чином, досвід проведення такої роботи показує, що навіть невелике послаблення таких бар'єрів робить досить слабким вплив сил, що гальмують процес мислення учнів і надає їм змогу вирішувати задачі, які поставлені перед ними.

Висновки і пропозиції. Отже, проведений аналіз педагогічних досліджень дозволив нам сформулювати визначення понять «творчість» і «творчі здібності». Сьогодні, коли відбуваються кардинальні перетворення всієї галузі освіти, розглянута проблема доводить актуальність питання розвитку творчих здібностей учнів у сучасній шкільної освіті.

Досвід творчої діяльності, який учні мають засвоїти на уроках трудового навчання під час виконання різних завдань дозволяє їм набувати здібності, вчитися відмовлятися від старих стереотипів та набувати нових знань і вмінь й конструювати нові підходи до їх вирішення.

Таким чином, успішний розвиток творчих здібностей учнів загальноосвітніх шкіл на уроках трудового навчання виховує в них впевненість у своїх можливостях і здібностях завдяки застосуванню різноманітних та посильних для розуміння систем завдань.

Список літератури:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / Андреев В.И. – Казань: Изд-во КГУ, 1988. – 236 с.
2. Зайцева О. Творча діяльність як засіб розвитку професійних інтересів школярі у процесі трудового навчання / О. Зайцева // Трудова підготовка в закладах освіти. – 1999. – № 3. – С. 5-8.
3. Іващенко Н.А. Педагогічні умови організації навчально-творчої діяльності учнів старших класів / Н.А. Іващенко, Є.І. Коваленко / Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 1. – С. 77–80.
4. Луп'як Д. Розвиток творчих здібностей учнів у процесі виготовлення художніх виробів з деревини. / Д. Луп'як // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – № 6. – С. 33-36.
5. Ногальський О. Розвиток творчих здібностей учнів у процесі виготовлення художніх виробів з деревини / О. Ногальський // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – № 4. – С. 41-45.
6. Терещук А. Методи творчої діяльності на уроках трудового навчання / А. Терещук // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – № 1. – С. 19-23.
7. Український педагогічний словник / Под ред. С. Гончаренко, 1997.
8. Щербіюк Л. Розвиток творчих здібностей особистості під час створення зразків декоративно-ужиткового мистецтва / Л. Щербіюк // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – № 3. – С. 20-22.
9. Якубовський З. Розвиток творчих здібностей учнів за допомогою різнорівневих карток-завдань / З. Якубовський // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2001. – № 2. – С. 11-14.

Курчий О.В., Цибулько Г.Я., Тютюнник А.О.
Донбасский государственный педагогический университет

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация
В статье определена суть понятий творчества и творческих способностей. Исследованы литературные источники и публикации в педагогической периодической прессе относительно данной темы. Авторами обстоятельно обоснованы актуальность и важность проблемы развития творческих спосібностей личности. Проанализированы педагогические условия еффективной организации творческой деятельности учащихся общеобразовательных школ на уроках трудового обучения. Определены методические особенности формирования творческих спосібностей учащихся на уроках трудового обучения.
Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, творческие способности, личность, трудовое обучение.

Kurchii O.K., Tsybulko H.Ya., Tiutiunnyk A.O.
Donbass State Pedagogical University

THE DEVELOPMENT OF THE PUPILS' CREATIVITY IN THE REGULAR SCHOOLS DURING ARTS AND CRAFTS LESSONS

Summary
The meaning of the creativity is determined in the article. The literature and the articles in the periodicals regarding this problem are investigated. The authors prove relevance and importance of the problem of the personal creativity development. The pedagogical arrangements of the effective management of the pupils' creativity in the regular schools during crafts and arts lessons are analyzed. The authors determine the methodical specifics of the pupils' creativity formation during arts and crafts lessons.
Keywords: creativity, creative activity, creative abilities, personality, crafts and arts lessons.

УДК 37.015.31:172.15:746.3:39

ВИСВІТЛЕННЯ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСВІДІ

Курчій О.В., Шилко Д.В.
Донбаський державний педагогічний університет

У статті визначено основні питання висвітлення у педагогічному досвіді традицій українського народу засобами народної вишивки. Авторами визначено актуальні питання національного виховання. Проаналізовано літературні джерела та публікації у педагогічній періодичній пресі щодо зазначеної проблеми. Докладно розглянуто історичні особливості народної вишивки. Значну увагу приділено особливостям народної вишивки у різних регіонах країни на прикладі рушника, як обрядової атрибутики.
Ключові слова: традиції, народна вишивка, педагогічний досвід, орнамент, кольорова гама.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Останнім часом великого значення для суспільства набуває питання національно-патріотичного виховання майбутнього покоління, що сприяє відродженню та підтримці подальшого розвитку кращих народних традицій. Саме це виховує в дітях любов до Батьківщини, формування національної свідомості та гідності, шанування української культури і традицій.

У Національній доктрині розвитку освіти України зазначено, що освіта має бути спрямована на втілення у життя української народної ідеї, що прищеплює любов до української мови та культури, повагу до народних традицій. Отже, актуальність питання використання традицій українського народу в освіті не викликає сумніву, тому як з давніх-давен українці намагалися зберегти національну свідомість та патріотичний дух, передавати нащадкам багатство, що надбане народом за минулі роки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У галузі педагогіки низку питань, що стосується необхідності вивчення та узагальнення досвіду українських народних традицій та правильного застосування принципу народності в процесі навчання і виховання у своїх працях розглядала велика кількість вчених, педагогів і дослідників. Значний внесок у розробку питань теорії і практики реалізації принципу народності здійснили класики педагогіки: А. Дістервег, Я. Коменський, І. Песталоцці, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. Важливе місце принципу народності в роботі школи відводили українські педагоги Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, О. Духнович, С. Русова та ін.

На сторінках педагогічної періодичної преси питання національних традицій та використання

© Курчій О.В., Шилко Д.В., 2015

традицій українського народу засобами народної вишивки розглядають вітчизняні педагоги та дослідники: В. Бондаренко, Е. Даценко, Є. Івашкевич, О. Кузьменко, О. Майор, О. Мороз, Л. Савка, Г. Яременко та ін.

Метою статті є аналіз літературних джерел щодо питань висвітлення традицій українського народу засобами народної вишивки у дослідженнях сучасних педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відомо, що кожен народ має свої традиції та звичаї, які вважаються величезним скарбом й формуються протягом багатьох століть. Староукраїнські традиції міцно увійшли у сучасні звичаї.

Сьогодні розгорнулася кропітка праця з дослідження шляхів реалізації у змісті освіти закономірностей етнічної історії та етногенезу. Першочергового значення набуває реформування змісту виховання, наповнення його культурно-історичними надбаннями українського народу, формування поваги до історії й традицій рідного краю.

Одним з давніх, найбільш масових і розвинених видів народного декоративного мистецтва є вишивка. Це – феноменальне явище в художній творчості українського народу, витоки якої сягають глибини віків. Проблема походження та еволюції вишивки на території нашої сучасної країни складна й багатогранна.

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити витоки та історичну еволюцію української народної вишивки. Адже, вона є одним з найбільш розповсюджених й доступних видів народної художньої творчості. В. Титаренко у своїй праці називає українську народну вишивку «одним з найдавніших, найулюбленіших і найпоширеніших видів декоративно-прикладного мистецтва» [8, с. 125].

Історію виникнення та розвитку вишивки розглядають у своїх працях вітчизняні вчені та дослідники: Є. Антонович, А. Варивончик, Е. Гасюк, А. Заволокіна, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кара-Васильєва, М. Станкевич, Т. Станюкович, В. Титаренко, А. Ярещенко та ін. Автори доводять, що фрагментарні зразки давньокиївського вишивання на шкірі та тканині дійшли до нас ще з X–XI ст.

Різновиди української народної вишивки, неповторність композицій, орнаменту, колориту вишивки Полісся, Бойківщини, Поділля, Полтавщини розглядає у своїй праці А. Ярещенко [6, с. 73]. Автор відзначає нескладні за своїми орнаментами, з ритмічно повторюваними різноманітними конфігураціями ромбів, ламаних ліній Волинської та Рівненської вишивки; спокійно розмірений ритм якогось одного лаконічного мотиву поліських вишивок.

Інші дослідники: Т. Кара-Васильєва та А. Заволокіна у своїй праці [4] всебічно висвітлюють основні етапи розвитку і багатство української народної вишивки з часів її зародження і до теперішнього часу, традиційні та відмінні у різних регіонах країни особливості української вишивки, використання візерунків й різновидів ниток.

Виникнення та розвиток традиційної української народної вишивки висвітлює у своєму дослідженні В.Титаренко [8], розкриваючи її історичний шлях від давнини до сучасних технік вишивання, особливої уваги приділяючи розвитку цього декоративно-ужиткового мистецтва у деяких областях України.

Досвід вивчення питання розвитку народної вишивки говорить про те, що вона вдосконалювалася протягом багатьох століть. До теперішнього часу українська народна вишивка дійшла у вигляді чудових орнаментів, швів, за допомогою яких вони виконані, цікавих кольорових сполучень ниток.

З далекої давнини на Україні вишивкою оздоблювали різні вироби, що необхідні людям в побуті. Отже, мотиви орнаменту української вишивки своїм корінням сягають місцевої флори та фауни, історичних традицій. У глибокій давнині основні мотиви орнаменту відображали елементи символіки різних давніх культів як засіб сприйняття народної традиції. Основними мотивами української народної вишивки завжди були елементи природи, які мали історичну традицію. Всі орнаменти діляться на три групи: геометричні (абстрактні), рослинні, зооморфні (тваринні). Л. Савка доводить тлумачення поняття символу, як умовного позначення якого-небудь предмета, поняття чи явища, а символікою – умовний вираз ідей, понять, почуттів [5, с. 46]. Сьогодні вишивка також є дуже популярною й користується попитом.

Аналіз літературних джерел доводить, що у X–XI ст. для оздоблення тканин одягового та обрядово-інтер'єрного призначення широко використовувалась вишивка. З поховань цього періоду відомі фрагменти шовкових тканин з вишивкою золотими нитками: чільця, стрічки, комірці, нарукавники, паски, кайми тощо. Із первісного заняття вишивка згодом перетворилася в ремесло, яке потрібно було добре знати. Відомо, що таку школу, очевидно першу на українській землі, у XI ст. організувала сестра Володимира Мономаха Ганна. У ній навчали майстринь, які вишивали речі церковного вжитку та князівський одяг золотими й срібними нитками. А. Варивончик [2, с. 7], щодо означеного періоду, у своєму дослідженні доводить, що мистецтво вишивки досягло високого художнього рівня й функціонування (починаючи з XI ст.) школи вишивання в Андріївському монастирі (м. Київ) свідчить про існування давньої місцевої традиції гаптування. Поширення виробів цієї школи засвідчує, що вишивка, яку до цього часу використовували переважно у виробництві одягу, стає популярним різнофункціональним видом декоративного мистецтва.

У XVI–XVII ст. успішно діяли промисли гаптування в Києві, Чернігові, Корці та інших містах країни. У Львові вишивальний цех було створено у 1658 р. Такі чисельні майстерні існували у XVIII–XIX ст. при монастирях, поміщицьких садибах тощо. Тут вишивали вироби, які здебільшого призначалися для продажу: одяг, скатерки, рушники, наволочки та ін. Поступово формувалися значні вишивальні центри, наприклад у селах: Григорівці на Київщині, Качанівці на Чернігівщині, Клембівці на Поділлі тощо. Такими центрами в Карпатах стали Вижниця, Косів, Космач.

Знання та уміння з техніки вишивання із покоління в покоління дбайливо передавалися нащадкам для подальшого розвитку та вдосконалення. Отже, вишивкою займалися у кожному регіоні, районі, селі, що відзначалося своєрідністю мотивів. Тому вишивка – це не тільки мистецтво й художнє оформлення речей, а й своєрідне світобачення, відтворене специфічними художніми засобами.

Досвід вивчення питання традицій української народної вишивки говорить, що великого значення у мистецтві вишивання завжди мали вишивальні матеріали, які змінювалися впродовж століть. Спочатку це була тканина домашнього приготування (лляна, полотняна, вовняна) та нитки (ручнопрядені конопляні, вовняні, лляні).

Наприкінці XIX століття у процесі засвоєння нових матеріалів, звичайні домоткані нитки у

вишиванні замінюють фабричними, хімічно крашеними, яскравими нитками (муліне), а тканину також фабрично виготовленою (батист, шовк, муслін тощо). У цей час розвивалися та збагачувалися відомі й розроблялися нові техніки вишивання з лицьового боку тканини. В. Титаренко [8] виділяє розвинення таких технік вишивання, як: набирування, поверхниця, кафасор, бігунець, качалочка, хрестик, козлик, петельний шов та ін.

Кардинальні зміни художньо-образного вирішення народної вишивки відбулися наприкінці XIX – початку XX століття, що пояснюється розповсюдженням техніки вишивання «хрестик», яку застосовували в містах та панських маєтках для оздоблення предметів інтер'єрного призначення: панно, скатертин, серветок тощо.

Відомо, що у вишивці важливого значення, з точки зору декоративно-ужиткового мистецтва, має колір, що нерозривно пов'язаний зі сформованою протягом багатьох століть культурною народною традицією. Так, Л. Савка зазначає: «Колір – це знак, колір-метафора, які характеризують певні поняття як пізнавального, так і емоційно-виражального плану» [5].

Різними за композицією, кольорами та орнаментом була вишивка деяких регіонів країни. Наприклад, вишивки Волинської та Рівненської областей здебільшого нескладні за своїми орнаментами, які утворювались з ритмічного повторення поодиноких або вписаних один в один ромбів різної конфігурації, восьмикутних зірок, ламаних ліній тощо. Декоративний характер вишивки досягається повною насиченістю червоним кольором та шиття білим.

У Київському та Чернігівському Поліссі поряд із геометричними стають популярними рослинно-геометричні мотиви («рожі», «берізки», «хміль», «барвінок» тощо). На Чернігівщині типовим був елемент ажурного поєднання двох частин сорочки за допомогою наскрізної мережки («чернігівської розшивки»). Вишивка Київщини вирізнялася дрібними орнаментальними мотивами. Типовим є контрасне поєднання білого поля сорочки із червоним і червоно-чорним візерунком. Технікою вишивання «набирування», яка була дуже поширеною на Київщині переважно прикрашали чоловічі сорочки. Різноманітні композиційні рішення даної техніки створюють різну забарвленість простих геометричних фігур у м'якій чи насиченій кольоровій гамі.

Для Полтавської вишивки характерним є багатство техніки, яка виконувалась хрестиком, плутаним хрестиком, подвійним прутиком, зубчиками, мережкою, ланцюжком тощо. Візерунки виконувалися окремими швами і поєднанням кількох швів. Вишивали переважно білими нитками, зрідка – червоними та сірими, а візерунок обводили чорними або кольоровими смугами. Вони вирізнялися ніжною кольоровою гамою, поєднанням м'яких пастельних кольорів. Різноманітність мотивів досягалася насамперед за рахунок різноманітних технік.

Вишивка Закарпаття, яка демонструвала широту етнокультурних взаємовпливів і збереження традицій української давнини вирізнялася високим художньо-технічним рівнем виконання, різноманітністю технік вишивання і кольоровою гаммою, а також застосуванням бісеру. Для вишивок характерний мотив «кривуля» у різних техніках виконання. Переважає техніка «заволікання» і вишивання хрестиком. У кольоровій гамі вишивок червоне поєднується з чорним й виділяється один з кольорів.

Особливої уваги у своїх працях дослідники приділяють виробам національного мистецтва Гуцульщини. Історично склалося, що кожний район, кожне село має своє художнє обличчя, улюблену кольорову гаму. Так, у Яворові були «сливові», «черешневі», «соснові» мотиви, а найулюбленішими узорами залишалися «скриньковий». Колір ворівських вишивок – червоний, який підсилено жовтим та зеленим, але з часом гама змінюється у бік барвистості, коли переважають голубі, зелені та сині кольори. Своєрідною відзначаються вишивки гірського села Космач, характерною прикметою якої є те, що вона виконується дрібним хрестиком, стібками, що утворюються завдяки гармонійному поєднанню жовтого, оранжевого, темно-червоного кольорів з незначним додаванням зеленого та чорного.

На Україні одним з традиційних виробів національного ужиткового мистецтва є рушник (тобто: «призначений для руки», «виготовлений руками» або «оберіг для рук»). Дослідники символіки початкових орнаментів у зображеннях руки вбачають символ власності, недоторканості, магічний символ, що оберігає від нечистої сили [7, с. 112]. Подібні значення природно наклалися і на сам предмет, призначений для рук.

Вивчення історико-педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що рушник завжди був оберегом дому та родини. В. Титаренко у своїй праці, визначаючи важливість рушника, наголошує, що «український рушник як витвір народного декоративно-прикладного мистецтва є символом української ментальності, виразником однієї із найпрекрасніших морально-естетичних традицій нашого народу» [8, с. 129]. Ще у давнину, вишитий відповідними візерунками та символами, рушник був неодмінним атрибутом багатьох обрядів: з ним приходили до породіллі вшанувати появу на світ новонародженої дитини, зустрічали і проводжали гостей, святкували шлюбні обряди, проводжали в останню путь, прикрашали образи й накривали хліб на столі. Рушник був своєрідною освятою початку справи чи її закінчення. За народним повір'ям, саме рушник оберігає людину та її житло від лиха. Відповідно призначенню рушники відрізнялися за технікою виготовлення та вишивання. Це надзвичайне явище в українському національному мистецтві вишивання.

Висновки. На основі аналізу літературних джерел та публікацій у педагогічній періодичній пресі можна зробити висновок, що українська національна вишивки є ефективним засобом формування національної свідомості майбутніх поколінь.

Педагоги та дослідники у своїх працях доводять усе багатство, регіональне розмаїття та національну самобутність українського вишивального мистецтва. Тому як. у процесі історичного розвитку в кожному регіоні країни віками створювалися характерні орнаментальні мотиви і композиції, улюблена гама кольорів, специфічні техніки виконання.

Список літератури:

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є.А. Антонович, Р.В. Захарчук-Чугай, М.Є. Станкевич. – Львів: Світ, 1993. – 272 с.
2. Варивончик А. Традиційна народна вишивка як складова українського одягу (XX ст.): дис. ...канд. мистецтвознавства: 26.00.01 / Варивончик Анастасія Віталіївна. – К., 2011. – 179 с.

3. Гасюк Е.О. Художнє вишивання / Е.О. Гасюк, М.Г. Степан. – К.: Вища школа, 1986.
4. Кара-Васильева Т.В. Учитесь вышивать / Т.В. Кара-Васильева, А.А. Заволокина. – К.: Реклама, 1988. – 96 с.
5. Савка Л. Формування національної самосвідомості у студентів на заняттях з української народної вишивки / Л. Савка // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – № 5. – С. 42-49.
6. Станюкович Т. К истории изучения орнамента. Народное прикладное искусство. – Рига, 1989. – 189 с.
7. Українські традиції та звичаї / Авт.-упор. А. П. Ярещенко. – Х.: Факт, 2008. – 232 с.
8. Титиренко В.П. Народні промисли України: Навч. посібник / В.П. Титаренко. – Полтава: Полтавський літератор, 2011. – 524 с.
9. Яременко Г. Мистецтво вишивання – різновид народної творчості / Г. Яременко. // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – № 3. – С. 22–25.

Курчий О.В., Шилко Д.В.
Донбасский государственный педагогический университет

ОСВЕЩЕНИЕ ТРАДИЦИЙ УКРАИНСКОГО НАРОДА ПРИ ПОМОЩИ НАРОДНОЙ ВЫШИВКИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОПЫТЕ

Аннотация
В статье освещены основные вопросы использования в педагогическом опыте традиций украинского народа при помощи народной вышивки. Авторами определены актуальные вопросы национального воспитания и основательно рассмотрены исторические особенности народной вышивки. Проанализированы литературные источники и публикации в педагогической периодической прессе относительно этой проблемы. Значительное внимание уделено особенностям народной вышивки в разных регионах страны на примере рушныка, как обрядовой атрибутики.
Ключевые слова: традиции, народная вишивка, педагогический опыт, орнамент, цветовая гамма.

Kurchii O.V., Shylko D.V.
Donbass Stat Pedagogical University

INDICATION OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S TRADITIONS DURING NATIONAL EMBROIDERY IN THE PEDAGOGICAL EXPERIENCE

Summary
The main questions of the using of the Ukrainian people's traditions such as national embroidery in the pedagogical experience are indicated. The main questions of the national education are determined by authors. The literature and articles in the periodicals regarding this problem are analyzed. Special historical aspects of the national embroidery are thoroughly examined. Considerable attention is paid to special aspects of the national embroidery in different regions of the country, through the example of the towel, as an attribute of the ceremonies.
Keywords: traditions, national embroidery, pedagogical experience, ornamental design, colour-grade.

УДК 378:371.134

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АГРОНОМІВ В АГРАРНИХ ВНЗ

Латуша Н.В.
Вінницький національний аграрний університет

Стаття присвячена проблемі фахової підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі. Наведено вимоги для професійного становлення сучасного успішного аграрія з вищою освітою, а також з'ясовано особливості фахової підготовки майбутніх агрономів в аграрних ВНЗ. Формуючи соціум моральних і загальнокультурних уявлень, агроном тим самим створює самого себе як особистість, тому що сучасний стан освіти вимагає від майбутнього фахівця аграрної галузі постійного оновлення знань, уміння навчатися протягом усього життя, бути науковцем, тобто формувати свій інтелектуальний капітал. Формування ринкових відносин, становлення в Україні демократичної держави зумовлюють зміну цільових настанов професійної освіти. Освіта та професійна підготовка є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства.
Ключові слова: агроном, аграрії, вища освіта, фахівець, фахова підготовка, конкурентоспроможність, інтеграція аграрної освіти.

Постановка проблеми. Сьогодні відбувається інтеграція вищої освіти України до європейського освітнього простору, через це першочерговим завданням має бути вдосконалення національної системи вищої аграрної освіти, яка в свою чергу буде мати на меті високу якість навчання й виховання студентської молоді відповідно до вимог сучасності.

© Латуша Н.В., 2015

Підготовка фахівців у аграрних вищих навчальних закладах, зокрема спеціалістів агрономічного профілю, повинна ґрунтуватися на засадах отримання такого рівня освіти, який би міг дозволити майбутнім агрономам адаптуватися до чималого спектру різноманітних умов своєї професійної діяльності. При цьому необхідно враховувати потреби на ринку праці, для того щоб агроном – випускник аграрного ВНЗ, міг упевнено почуватися у професійному середовищі. Тому перед вищою аграрною освітою постає завдання істотного покращення якості професійної підготовки майбутніх фахівців, тобто підготувати молодь до активного життя в демократичному суспільстві, сформувати основи для їхньої професійної кар'єри й індивідуального розвитку, активізувати мобільність студентів.

Опрацювавши ряд наукових джерел, ми дійшли висновку, що ця проблема є дійсно важливою і малодослідженою на сучасному етапі. В останнє десятиріччя почали тільки з'являтися роботи, у яких робляться спроби узагальнити основні напрями фахової підготовки майбутніх агрономів у вищих аграрних навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основам розвитку системи вищої освіти в зарубіжному освітньому процесі присвячені наукові роботи провідних вітчизняних науковців Г. Алєксевич, Г. Єгорова, Є. Москаленко, О. Овчарук, О. Рибак, Л. Пуховської.

У роботах Б. Гершунського, І. Зязюніна, В. Козакова, Л. Романишина розглядається формування особистісних якостей фахівця в процесі професійної фахової освіти. А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, А. Бєляєв, С. Гончаренко, І. Кобиляцький, І. Козловська досліджують організацію навчання студентів у вищій школі.

Різним аспектам відтворення й формування кадрового ресурсу аграрних підприємств присвятили свої наукові праці О. Бородіна, Ф. Зінов'єв, В. Карпенко, Т. Олійник, А. Уланчук О. Шпикуляк. Професійному становленню майбутніх агрономів приділена увагу в наукових роботах С. Голишевої, Л. Кандрашової, І. Колосок, Ю. Курбатової.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження та науковий розгляд наявного стану теоретичних здобутків, головних тенденцій розвитку професійної освіти агрономів показали, що існують об'єктивні передумови до реформування вищих освітніх закладів аграрного профілю та наявної системи професійної підготовки майбутніх агрономів.

Аналіз педагогічної літератури доводить доцільність виділення ролі фахової підготовки студентів у вищих аграрних навчальних закладах. Проте необхідно зазначити, що не вистачає комплексного системного підходу щодо втілення інноваційних ідей у педагогічний процес вищої аграрної освіти.

Мета статті – розглянути особливості фахової підготовки майбутніх агрономів у вищих аграрних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Під дією глобалізаційних процесів, які відбуваються в усіх галузях українського суспільства, підготовка аграрних кадрів має більш оперативно реагувати на зміни, які зорієнтовані на досягнення європейських і світових стандартів. Для підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності в Україні, потрібний відповідний апарат управління, спеціально і професійно підготовлені фахівці-аграрії, які здатні організувати сільськогосподарські структури і підрозділи, раціонально і науково управляти аграрною сферою.

Аграрії – це працівники, які пов'язані з сільськогосподарським виробництвом, які беруть участь у ньому та виражають його інтереси [8, с. 4].

Вимоги, що пред'являються до молодого фахівця-аграрія, включають великий спектр посадових обов'язків: проводити наукові дослідження в області агрономії, здійснювати керівництво працівниками, розподіляти робітників, техніку і паливно-мастильні матеріали для виконання робіт відповідно до поточного і перспективних технологічних планів; проводити щоденний і періодичний особистий контроль за якістю і своєчасним проведенням сільськогосподарських робіт, за використанням техніки, якістю виробленої продукції, витратами праці і матеріально-грошових засобів; вчасно вести виробничу документацію, оформлювати акти виконаних робіт, підписувати нормативні документи, готувати доповідні і службові записки, інформаційні довідки, звіти; забезпечувати облік виконаних робіт, оформлення всієї необхідної агрономічної документації; контролювати дотримання працівниками виробничої і трудової дисципліни, правил охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії і протипожежного захисту, забезпечувати виконання законодавства з охорони природного середовища тощо. Таким чином, перелік обов'язків вимагає мобілізації всіх професійних знань, умінь і навиків, набутих у період навчання у ВНЗ [3, с. 88].

Вважаємо, що проблема престижності й непрестижності професій в Україні стала набувати певних меж, тому популяризація, заохочення та професійна орієнтація повинні бути направлені у напрямах усіх без винятку професій аграрного сектора. Але ще раз необхідно підкреслити значення й важливість стратегічного соціального, економічного, юридичного, підприємницького мислення у кожного фахівця для розвитку аграрної галузі.

Аналіз словникової літератури показує, що фахівець – це той, хто досконало володіє якимось фахом, має високу кваліфікацію, глибокі знання з певної галузі науки, техніки тощо [6, с. 674], а агроном – це основний провідник науки в господарстві, який визначає технологію праці, її організацію [3, с. 88].

Ми цілком погоджуємося з думкою науковця Є. Клімова, який вважає, що головним завданням агронома є вдосконалення сільського виробництва, управління працею механізаторів. Агроном повинен бути спостережливим, помічати та враховувати у своїй роботі зміни, що відбуваються у природі. При необхідності – ухвалювати нестандартні й термінові рішення. Емоційна стійкість, воля, розвинуте почуття відповідальності за прийняті рішення – ці якості також необхідні агрономові. Діяльність агронома протікає на фоні емоційної напруженості, супроводжується станом занепокоєння (наприклад, за несприятливих погодних умов). Частіше агроном стикається із завданнями діагнозу і прогнозу. Ця посада вимагає проведення не тільки виробничої, але й науково-дослідної роботи. Агроном вивчає ефективність сортових посівів, способи обробітку ґрунту, внесення різних видів добрив. Значне місце у діяльності агронома займає планування виробничого процесу. Агроном визначає види польових робіт, зміст польових дослідів, розподіляє засоби виробництва і т.ін. Агроном має справу не тільки із землею, насінням, рослинами, але й із людьми, які вирощують хліб. Уміння диференційовано підходити до людей, проникати в їх психологію, з розумінням ставитися до їх потреб та інтересів, пробуджувати у них ініціативність та робочий настрій також є вагомою складовою професії [5, с. 446-448].

Освіта та професійна підготовка є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства. Вони також виступають гарантом індивідуального розвитку, плекають інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення на мікро- і макроекономічному рівнях повинні гармонічно поєднуватися з реформою освіти та професійної підготовки для того, щоб задовольнити потреби і прагнення людей, особливо молоді, встановити нову систему цінностей, відповідати запитам людства щодо змін у сфері роботи як в громадському, так і в приватному секторах.

Формування ринкових відносин, становлення в Україні демократичної держави зумовлюють зміну цільових настанов професійної освіти: не забезпечення потреб держави у спеціалістах різних професій і рівнів кваліфікації, а задоволення різноманітних освітніх потреб особистості заради її розвитку і самореалізації, а також для забезпечення її конкурентоспроможності на ринку праці.

Освіта сьогодні розглядається як одна з основних цінностей, без яких неможливий подальший розвиток суспільства. Освіта – це цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства, держави [2, с. 128-129].

Формування якісного кадрового потенціалу аграрних підприємств і сільського господарства в цілому тісно пов'язане з потребою безперервної підготовки кваліфікованих кадрів для аграрного сектора. Створення великої кількості господарюючих суб'єктів унаслідок реформування аграрного сектора країни вимагає певного зростання обсягу підготовки висококваліфікованих фахівців, випереджаючі темпи підготовки спеціалістів сприятимуть подоланню відставання аграрного сектора економіки від інших видів економічної діяльності за питомою вагою працівників із вищою освітою, що забезпечить ріст конкурентоспроможності галузі [4, с. 151-152].

На ринок праці фахівець виходить зі своїм, дуже специфічним, «товаром» – професією, рівнем кваліфікації, майстерністю. На ринку праці такий «товар» не може бути «непроданим» тривалий час, тому що мова йде про професійну кваліфікацію й знання, які швидко застарівають. Таким чином, сьогодні важливим стає не опанувати престижну професію, і навіть не певну професію, що користується попитом на ринку праці, а досягти певного освітнього й культурного рівня, опанувати певні компетенції, щоб бути конкурентоспроможним на ринку. У цьому випадку якість «товару» буде відповідати вимогам «споживача» – ринку праці й роботодавця.

Сучасний роботодавець зацікавлений у такому працівникові, який насамперед уміє думати самостійно й вирішувати різноманітні проблеми; має критичне й творче мислення, володіє багатим словниковим запасом. Крім того, конкурентоспроможний фахівець повинен мати певні особистісні якості, зокрема:

- адаптаційну гнучкість у мінливих життєвих ситуаціях, самостійність у здобутті знань, застосуванні їх на практиці для вирішення різноманітних проблем;
- критичне мислення, уміння побачити виникаючі в реальному світі проблеми й пошук шляхів їхнього раціонального вирішення, використовуючи сучасні технології;
- усвідомлення, де і яким чином придбані ним знання можуть бути застосовані в навколишній дійсності;
- здатність до генерування нових ідей, творчість мислення;
- грамотність у роботі з інформацією;
- комунікабельність, контактність у різних соціальних групах, уміння працювати спільно в різних областях, запобігаючи конфліктним ситуаціям або вміло виходячи з них;
- розвиток моральності, інтелекту, культурного рівня.

Очевидно, що система навчання, орієнтована на формування тільки професійних якостей, не може виконати замовлення сучасного суспільства. Нова якість підготовки фахівців із різними рівнями професійної освіти вимагає інших критеріїв його оцінки. Дотепер вважається, що якщо випускник продемонстрував відмінні знання, то якість його підготовки вища. Це так, але лише частково. Сучасні наукові дослідження підтверджують, що успіх у фінансовому розумінні лише на 15% обумовлений знаннями своєї професії, а на 85% – умінням спілкуватися з колегами, схиляти людей до своєї точки зору, рекламувати себе й свої ідеї, тобто особистими якостями й здатностями.

Реальна практика й життя демонструють, що найчастіше успіху в соціальній і професійній кар'єрі домагаються далеко не випускники з «червоним дипломом», а ті студенти, які проявляють активність, реалізовують себе в різних видах діяльності: суспільної, економічної, культурної, комунікативної, наукової тощо. Навчальна діяльність – лише одна з них. Можна констатувати, що оцінка якості підготовки випускника освітньої установи за його знаннями й уміннями, що проявляються на поточних і підсумкових іспитах, не адекватно характеризує дійсний рівень їхньої готовності до успішної професійної діяльності. І поки результативним критерієм якості підготовки фахівців буде успішність по предметах, керівники й викладачі освітніх закладів, студенти і їхні батьки основні зусилля спрямовуватимуть саме на цей компонент – на формування знань. Тому питання про критерії якості підготовки фахівців – ключове, визначальне щодо спрямованості освітнього процесу в навчальному закладі. Щоб реально вирішувати завдання орієнтації освіти на формування нової якості підготовки майбутнього фахівця, необхідно ввести в критерії оцінки якості освіти поряд зі знаннями й інші параметри [1, с. 66-68].

Вагомість проблеми якості підготовки професійних кадрів надзвичайно посилюється в умовах впливу глобалізації, загострення міжнародної конкуренції. Конкурентні позиції сільськогосподарських підприємств усе більше визначає персонал, орієнтований на постійне оновлення знань, готовий до розробки і впровадження інновацій на рівні світових стандартів, створення конкурентоспроможної продукції. У цьому плані вивчення проблеми забезпечення якості підготовки кадрів та шляхів їх розв'язання набуває доленосного значення як на рівні окремих бізнес-структур, організацій та підприємств, так і на рівні держави.

На початку 50-х років Україна за якістю підготовки професійних кадрів посідала провідні місця у світі. Проте останніми роками у сфері підготовки кадрів відбулися негативні процеси, які свідчать про зміну ситуації не на користь України. Роботодавці висловлюють занепокоєння з приводу зниження якості знань випускників вищої школи, недостатнього рівня практичної підготовки молодих фахівців, які шукають роботу.

У свою чергу працівники вищих навчальних закладів, Міністерство освіти і науки України теж стурбовані зниженням якості підготовки. Доко-

рінні зміни, пов'язані із впровадженням кредитно-модульної системи навчання та інших положень відомої Болонської декларації, поки не принесли очікуваного ефекту.

Погоджуємося із думкою дослідниці Семикіною М.В., яка у своєму дослідженні довела, що причини погіршення якості освіти в Україні є комплексними, серед них слід виокремити наступні:

- обмежені обсяги фінансування освіти і науки в Україні;
- невідповідність якості освіти зростаючим вимогам конкурентного ринку праці;
- невідповідність змісту і тривалості української освіти європейським параметрам;
- обмежений доступ якісної освіти для багатьох верств населення, які живуть бідно;
- зменшення обсягів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу на підприємствах;
- низька затребуваність високого рівня знань у вітчизняній економіці [7, с. 144-145].

Виходячи із вищевикладеного, можна констатувати, що:

- українська вища аграрна освіта потребує популяризації й розвитку усіх сільськогосподарських професій при одночасному формуванні інноваційних, підприємницьких, економічних та організаційних схильностей у кожного студента;
- необхідною умовою підготовки у ВНЗ має стати одержання кожним випускником такого закладу одночасно з дипломом про вищу освіту посвідчення кваліфікованого працівника за професією або за кількома професіями, які межують з основною;
- необхідно забезпечити не менш як 75% випускників ВНЗ направленнями на роботу, створити дійову систему формування виробничих замовлень;
- потрібна докорінна зміна механізмів впливу на сільську молодь щодо повернення на малу батьківщину;
- необхідним є підвищення рівня професійної підготовки студентів на основі організації дійових, сучасних виробничих практик через утворення ефективної системи контактів із роботодавцями;
- запровадження на постійних засадах тристоронньої співпраці роботодавців, навчальних закладів і студентів через участь роботодавців у формуванні змісту професійної підготовки, через цільову підготовку спеціалістів;
- потрібна загальна інтеграція аграрної освіти, науки та виробництва [4, с. 157].

Таким чином, проблема нагромадження конкурентоспроможних фахівців різних рівнів професійної підготовки об'єктивно вимагає пошуку нових форм і методів організації навчального процесу. У навчальному процесі все більше потрібно застосовувати активні методи навчання, стимулювати студентів освоювати й активно використовувати сучасні технології при вирішенні конкретних проблем і в практичних ситуаціях. Усе це дозволить студентам розвити аналітичні навички, дозволить уміло обґрунтовувати ухвалення власних рішень, аргументовано захищати свою позицію в професійній діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, проблема фахової підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі є важливим завданням вищих аграрних навчальних закладів, яка зумовлена переходом української держави до ринкової економіки, необхідністю стабілізації розвитку сільського господарства і подоланням економічної кризи в країні. Через це вищі аграрні навчальні заклади України повинні спрямовувати свої зусилля на вдосконалення системи фахової підготовки фахівців з вищою аграрною освітою, яким буде притаманна здатність упевнено працювати за надзвичайних умов; здатність до впровадження інновацій та постійного самовдосконалення в аграрній галузі на рівні вимог світових стандартів; формування інтелектуального потенціалу, необхідного для широкого вибору конкретних напрямів практичної діяльності у сучасних умовах.

Усе вищевикладене вимагає вдосконалення змістовної частини освітнього процесу на принципах професійної освіти, яка спрямована на формування у фахівців готовності до отримання нових універсальних знань, що є і предметом наших подальших досліджень.

Список літератури:

1. Близнюк, В. В. Освітні послуги як детермінанта конкурентоспроможності людського капіталу [Текст] / В. В. Близнюк // Ринок праці та освіта: пошук взаємодії: [зб. наук. ст.]. – 2007. – С. 60-69.
2. Богиня, Д. П. Основи економіки праці [Текст]: навч. посіб. / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. – К.: Знання – Прес, 2000. – 313 с.
3. Кандрашова, Л. І. До питання адаптації студентів аграрних ВНЗ ІІІ-ІV рівнів акредитації: теоретичний аспект [Текст] / Л. І. Кандрашова // Нові технології навчання. – 2010. – Вип. 63, Ч. 2. – С. 87-93.
4. Карпенко, В. В. Особливості підготовки фахівців для аграрного сектора у вищих навчальних закладах [Текст] / В. В. Карпенко // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 151-157.
5. Климов, Е. А. Психология профессионального самоопределения [Текст]: учеб. пособие для студентов вузов / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону.: Феникс, 1996. – 512 с.
6. Новий тлумачний словник української мови. У 4 т. [Текст]: 42000 слів: для студентів вищ. та середніх навч. закл. Т. 4: РОБ-Я / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – Київ: Аконіт, 1998. – 941, [3] с. – (Нові словники).
7. Семикіна, М. В. Якість знань вітчизняних кадрів в контексті взаємодії навчальних закладів і бізнесу [Текст] / М. В. Семикіна // Ринок праці та освіта: пошук взаємодії: [зб. наук. ст.]. – 2007. – С. 144-147.
8. Современный экономический словарь [Текст] / сост. Б. Райзберг [и др.]. – М.: Инфра-М, 2005. – 332 с.

Латуша Н.В.
Винницкий национальный аграрный университет

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ АГРОНОМОВ В АГРАРНЫХ ВУЗ

Аннотация
Статья посвящена проблеме профессиональной подготовки будущих специалистов аграрной отрасли. Приведены требования для профессионального становления современного успешного агрария с высшим образованием, а также выяснены особенности профессиональной подготовки будущих агрономов в аграрных вузах. Формируя социум моральных и общекультурных представлений, агроном тем самым создает самого себя как личность, так как современное состояние образования требует от будущего специалиста аграрной отрасли постоянного обновления знаний, умение учиться на протяжении всей жизни, быть ученым, то есть формировать свой интеллектуальный капитал. Формирование рыночных отношений, становления в Украине демократического государства обусловливают изменение целевых установок профессионального образования. Образование и профессиональная подготовка является фундаментом человеческого развития и прогресса общества.
Ключевые слова: агроном, аграрии, высшее образование, специалист, профессиональная подготовка, конкурентоспособность, интеграция аграрного образования.

Latusha N.V.
Vinnytsia National Agrarian University

THE PARTICULARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE AGRONOMISTS IN AGRARIAN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary
The article is devoted to the problem of professional training of future specialists for agrarian industry. There have been presented the requirements for professional development of a modern successful agronomist with the higher education. Also there have been established the particularities of professional training of future agronomists in the agrarian higher educational establishments. Forming the society of moral and general cultural ideas the agronomist creates himself as a personality, because the current state of education requires from the future specialist of agrarian industry continuous update of knowledge, ability to study during the whole life, be a scientist, to form his intellectual capital. Forming of market relations, building of democratic state in Ukraine determine the change of goal set for professional education. The education and professional training are the basis for human development and progress.
Keywords: agronomist, agrarian workers, higher education, specialist, professional training, competitive ability, integration of agrarian education.

УДК 378.147.1-026.12

THE ADVANTAGES OF THE INTERACTIVE FOREIGN LANGUAGES TEACHING METHOD IN MODERN EDUCATIONAL PROCESS

Lebedieva O.A., Hohol I.O.
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

The article deals with the advantages of the interactive teaching method in foreign language classes. Interactive training is a special form of cognitive activity organization, the way of knowing that is carried out in the form of collective students' activity in which all the participants cooperate with each other, share information, deal with problems in common, simulate situations, estimate doings of others and one's personal conduct, dive in the real atmosphere of business cooperation for the sake of problem solving. It is necessary to emphasize that this teaching method guarantees high motivation, good knowledge and communicability that promote greatly to high level of language proficiency by students.
Keywords: foreign languages, interactive method, communication, democracy, form and conditions of teaching.

Formulation of the task. In traditional process of foreign languages educational organization one-sided form of communication was traditionally used as information intercourse method [1, p. 104-110]. Its main point is in information communication by a teacher and in reproduction the following by a student. In their turn a student is in the situation, when they only reads, listen, speak about some fields of knowledge, taking the position of only what they perceive. Sometimes one-sided position can be broken (for example, when an educated person specifies something or asks a question), then two-sided communication appears [3].

The objective of the article. The main objective of this article is consideration of advantages of fundamentally other form of multi-sided communication

© Lebedieva O.A., Hohol I.O., 2015

in educational process. The essence of this communication pattern provides for not only possible statements of students that are themselves of importance, but also introducing their knowledge into educational process.

The teaching opened in communicative aspect can be characterized by the following confirmations:

- educated persons master certain skills better if they are allowed to get to the subject nearer through their private experience;
- students study better, when their teacher actively supports their way of mastering knowledge;
- they perceive material better if on the one hand an instructor constructs the subject for easier mastering, but on the other hand, in their turn, takes and inserts students conceptions which do not coincide with his own point of view into discussion.

Exposition of the main material. For organization of such educational a teacher must make changes in the educational process, its structure and forms, organization of activity, principles of interaction. And it means that priority in teacher's work is given to dialogical methods of communication, common search of truth and various creative activities. All this is realized by means of using interactive educational methods. By the way it also provides extensive using of active and interactive forms of conducting studies in educational process (speech simulations, business and role games, analysis of real situations, psychological and other types of training) in combination with out-of-lecture-room work. A word «interactive» originated from English word «interact». «Inter» means «mutual», «act» – «to operate». Interactivity means ability to interact or to be in the regime of conversation, dialogue with somebody (a person)/ something (for example a computer) [4].

Interactive education is a special form of cognitive activity organization, a method of knowledge, which is fulfilled in the form of students' mutual activity. All participants interact with each other, exchange information, solve the problems in common, model situations, assess the actions of others and side by side with this they also value their behavior, absorb into a real atmosphere of business cooperation for solving the problems. One of the aims is to create comfortable educational conditions, where students will feel their success, their intellectual independence that makes educational process itself more productive [4].

Educational process organized thus, that practically all students are drawn in the process of cognition; they have opportunity to realize and to reflect their knowledge and concepts. The peculiarity of interactive methods means a high level of subject interaction, emotional, spiritual unity of participants.

In compassion with traditional forms of conducting studies interaction of an instructor and a student changes in interactive studies, instructor activity yields to student activity, and creating conditions for their initiative is an instructor's task.

In the course of dialogic education students are taught to think critically, to solve difficult problems on the basis of circumstances and corresponding information analysis, to weigh alternative thoughts, to take thought-out decisions, to take part in discussions, to contact with other people. For this purpose it is necessary to organize pair and group work, to use research projects, role games, creative work, to make use of work with documents and other sources of information, etc.

A student becomes a competent participant of educational process and his experience becomes a basic source of educational cognition. An instructor doesn't give prepared knowledge but he prompts participants to independent search and also performs the function of an assistant in work.

First of all interactive forms of education are important components of conducting foreign language classes because they:

- arouse students' interest;
- encourage an active part of everyone in educational process;
- address feelings of every student;
- promote effective mastering of educational material;
- have diversified influence on students;
- establish feedback (counteraction of audience);
- form thoughts and relations among educated persons;
- form vital habits;
- promote changing of behavior.

It should be noted that personal experience of an instructor in such type of interactive trainings is one of the most important conditions for successful fulfillment of this process. It is possible to study various forms of conducting interactive lessons only by means of personal participation in them. At the present stage it is necessary to choose certain interactive methods of education.

Modern pedagogics is rich in quite a number of interactive approaches, among which we can choose the following:

- creative tasks;
- work in small groups;
- training games (role games, imitations, business games);
- using public resources (specialist inviting, excursions);
- social projects and other out-of-lecture room educational methods (competition, interview, films, performances, exhibitions);
- learning and consolidating a new material (interactive lecture, work with visual aids, video and audio material, «a student plays the role of an instructor», «everyone teaches everyone», using questions, sarcastic dialogue);
- testing;
- warming-up;
- feedback;
- distant education;
- discussing difficult and controversial questions and problems;
- solving problems (for example «a tree of decisions», «a brain storm»);
- trainings [1, p.150].

Besides there are common principles and an algorhythm of interactive lesson constructing, among *basic rules of interactive education organization* we can choose the following:

- all participants in any case must be involved in work, so it is helpful to use the technologies which allow involving all students in discussion;
- you will have to see to psychological training, the question is that not all participants are psychologically ready to direct involving in different forms of work, therefore warming-up, constant encouragement for active part in work, giving opportunities for self-realization will be helpful;
- there should not be many students working with interactive technologies; number of participants and quality of training are closely related, so optimum number of participants is up to 15 persons;
- premises must be arranged taking into account the fact that it will be easy for students to change their seats to work in large and small groups;

- detailed complex of procedures and regulations; it is necessary to come to an agreement from the very beginning and to try not to break them; for instance all participants should be tolerant to any point of view, respect everybody's right for freedom of speech and dignity of each other;
- attention to dividing seminar participants into groups; first of all it is necessary to make it on the basis of voluntariness, later it is advisable to use the principle of random choice [3, p.31].

Besides above mentioned great attention should be paid to *essential conditions of interactive education organization.* They are:

- positive confidential relations between an instructor and a student;
- democratic style;
- cooperation in the process of communication between an instructor and a student;
- backing to private (pedagogical) experience of students, insertion of bright examples, facts and images into educational process;
- variety of forms and methods of information teaching; forms of students' activity, their flexibility [2, p.66].

When using of interactive methods a role of instructor changes greatly, it stops to be central, they only regulate process and organize it, prepare necessary tasks beforehand and form questions or themes for discussing in groups, give consultations, manage time and order of the plan fulfillment. Using of interactive forms and methods of education in the process of foreign language teaching among students of technical professions in HEI (Higher Educational Institution) allows obtaining:

For a student:

- experience of active foreign language using in future professional activity in connection with language practice;
- development of individual reflexion as future professional in their sphere;
- mastering of new experience of professional interaction on the level of foreign language communication practice in professional activity.

For a learning group:

- development of communicative skills and interaction in a small group;
- forming of value-oriented unity in a group;
- encouragement of flexible social roles change depending on situation;
- acceptance of ethical norms and rules of common activity;
- development of analysis and self-analysis skills in the process of group reflection;
- development of ability for settling conflicts and making compromise.

For an instructor-a group frame:

- non-standard attitude to educational process organization;
- forming of motivated willingness to interaction not only in educational limits but also in professional situations.

Conclusions. Interactive education is a special form of organization of cognitive activity, a way of cognition which is fulfilled in the form of cooperative students' activity, where all participants interact with each other, exchange information, solve problems together, model situations, value actions of other and their individual behavior, absorb into real atmosphere of business cooperation for solving problems.

Suggestions. It should be emphasized that interactive forms of education at foreign language classes provide with high motivation, strength of knowledge, creativity and imagination, communicability, active life position, team spirit, value of individuality, freedom of self-expression, emphasis on performance, mutual respect and democracy. Thus, advantages of interactive method of foreign languages teaching in modern educational process are evident and that is why it needs more detailed research including the description of such types of foreign language teaching methods.

References:

1. Косолапова М.А. Технологические подходы в организации профессиональной подготовки к педагогической деятельности в высшей школе / Косолапова М.А.; Томский гос. пед. ун-т. – Томск, 2007. – 177 с.
2. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. Модернизация профессионального образования: Компетентностный подход. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.
3. Кононец А.Н. Педагогическое моделирование: новые вопросы/ А. Н. Кононец // Инновационные подходы к организации образовательного процесса в современном техническом вузе: сб. метод. тр./ под ред. Л. П. Лазаревой; ДВГУПС. – Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2008. – С. 22-31.
4. Двуличанская Н. Н. Интерактивные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций // Наука и образование: электронное научно-техническое издание, 2011 [Electronic resource]. – Access: http://technomag.edu.ru/doc/172651/.

Лебедєва О.А., Гоголь І.О.
Українська інженерно-педагогічна академія

ПЕРЕВАГИ ІНТЕРАКТИВНОГО МЕТОДУ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СУЧАСНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація
В цій статті були розглянуті переваги інтерактивного методу навчання на заняттях з іноземної мови. Інтерактивне навчання – це особлива форма організації пізнавальної діяльності, засіб пізнання, що здійснюється у формі сумісної діяльності студентів, при якій всі учасники взаємодіють один з одним, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії інших і свою особисту поведінку, поринають в реальну атмосферу ділової співпраці за для вирішення проблеми. Необхідно відмітити, що вищезазначений метод навчання забезпечує високу мотивацію, міцність знань, а також комунікабельність, що значно підвищує рівень володіння іноземною мовою у студентів.

Ключові слова: інтерактивні методи, комунікація, демократичність, форма та умови навчання.

Лебедева О.А., Гоголь И.А.
Украинская инженерно-педагогическая академия

ПРЕИМУЩЕСТВА ИНТЕРАКТИВНОГО МЕТОДА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В СОВРЕМЕННОМ ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация
В данной статье были рассмотрены преимущества интерактивного метода обучения на занятиях иностранного языка. Интерактивное обучение – это особая форма организации познавательной деятельности, способ познания, который осуществляется в форме совместной деятельности студентов, в которой все учасники взаимодействуют друг с другом, обмениваются информацией, сообща решают проблемы, моделируют ситуации, оценивают действия других и своё личное поведение, окунаются в реальную атмосферу делового сотрудничества для поиска решения проблемы. Необходимо отметить, что вышеуказанный метод обучения обеспечивает высокую мотивацию, крепкие знания, а также коммуникабельность, что значительно повышает уровень владения иностранными языками у студентов.
Ключевые слова: интерактивные методы, коммуникация, демократичность, форма и условия обучения.

УДК 37.015.3

ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

Лоюк О.В.
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Стаття присвячена проблемі виховання творчої особистості молодшого школяра. Автор обґрунтовує необхідність та доцільність розгляду даного питання на сучасному етапі розвитку суспільства. У статті розкрито сутність поняття творче мислення, визначено структуру даного феномену, висвітлено особливості прояву мисленнєвої діяльності учнів початкової школи. Також стисло охарактеризовані основні новоутворення молодшого шкільного віку: теоретичний аналіз, внутрішній план дій, рефлексія. В ході дослідження встановлений факт тотальності дитячої творчості, що зумовлює відповідну організацію дитячої діяльності задля розвитку їх творчих здібностей.
Ключові слова: молодший школяр, творче мислення, теоретичний аналіз, внутрішній план дій, рефлексія.

Постановка проблеми. Динамізм сучасних суспільних змін орієнтує дитину на розуміння непрогнозованості змісту та кількості знань, які вона засвоює в стінах школи. Їй необхідні якісно нові знання про себе, про навколишній світ, нові гуманні стосунки з товаришами, нові можливості для реалізації природних нахилів. За таких умов виникає необхідність формування особистості юного громадянина як творчої, креативної, здатної бачити проблему, аналізувати ситуацію, планувати дії для досягнення результату, організовувати процес вирішення проблеми, адекватно оцінювати результати, здійснювати продуктивну рефлексію, самостійно здобувати нові знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтенсивна робота з проблеми розвитку творчого мислення молодших школярів здійснюється сучасними науковцями, якими досліджено різноманітні аспекти досліджуваного питання: методичні засади формування творчого мислення учнів початкової школи в процесі мистецької діяльності (В. Григор'єва), особливості розвитку творчого мислення у перехідний період від дошкільного до молодшого шкільного віку (В. Іванова), діагностика та формування творчого математичного мислення молодших школярів (Л. Скалич). Дослідники розглядали феномен творчого мислення молодших школярів, його структуру з психологічної та дидактичної точок зору.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак вченими не розглядалося дане питання в аспекті виховання, що є метою статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здатність до творчого мислення формується протягом усього життя людини, але найефективніше цей розвиток проходить в дитячому віці. Значна кількість елементів складної структури творчого стилю мислення закладаються в період шкільного навчання на основі системи знань, які набувають школярі [6, с. 7-8]. Розвивати творче мислення особливо актуально в молодшому шкільному віці, оскільки в початковій школі закладаються прийоми розумової діяльності та формуються мисленнєві дії [2]. В цьому віці «логіка, формалізовані структури мислення, переробки інформації не встигли підкорити собі, а то і повністю заглушити здібності до комбінаторики, нешаблонності дій, нестереотипності сприймання, всезахоплюючої допитливості і радісного, дитячого здивування від багатоликості світу» – зазначають О. Кульчицька, В. Моляко [8, с. 211]. Дане положення дає можливість стверджувати про необхідність та важливість розвитку творчого мислення саме в молодшому шкільному віці.

Початкова школа – перший освітній рівень, який закладає підвалини нового розуміння світу, себе в цьому світі, опосередкованого типу пізнання [16, с. 92]. У початковій школі відбувається становлення людини. Дитина має не лише засвоювати певне коло знань, вмінь, навичок задля успішного навчання в майбутньому, а й жити багатим духовним життям, яке забезпечить їй повноцінний інтелектуальний, емоційний, естетичний, моральний розвиток [18, с. 183].

© Лоюк О.В., 2015

Універсальним способом конструювання особистості О. Ніколаєва вважає творчість, яка притаманна всім дітям [10, с. 183]. Дослідниця визначає особливості дитячої творчості:

– основним результатом творчості є формування власної особистості;

– тотальність – творчість властива всім без виключення дітям до підліткового віку, вона – обов'язковий компонент становлення їх особистості [10, с. 5-6].

Творча діяльність є природною потребою психіки дитини [2]. Всі діти від природи допитливі та творчі, постійно досліджують, експериментують, граються з різноманітними предметами. Вони не замислюються над тим, чи правильно діють, чи ні, їм приносить задоволення сам процес діяльності, в якому вони навчаються та отримують внутрішню свободу в самовираженні [15, с. 165].

Результати наукових пошуків (О. Кульчицька, О. Моляко) доводять, що розвиток творчого мислення є процесом довготривалим, складним та загадковим. Багаторічний досвід педагогів свідчить, що в цьому плані можна досягти значних успіхів за умови спеціальноорганізованого навчання й виховання [8, с. 241]. З приводу цього А. Рахімов наголошує, що у формуванні творчого стилю мислення найважливішу роль відіграє організація пізнавального процесу на основі навчальної діяльності, де учень отримує здатність до теоретичного змістового узагальнення [14, с. 10, 12].

Молодший шкільний вік є періодом найінтенсивнішого формування навчальної діяльності, яка є провідною в цьому віці. В процесі навчальної діяльності молодший школяр під керівництвом педагога оволодіває змістом форм суспільної свідомості: науковими поняттями, художніми образами, моральними цінностями, правовими нормами, що веде до виникнення в дитини теоретичного відношення до дійсності, теоретичного мислення, свідомості та відповідних їм здібностей – рефлексії, аналізу, планування. Дані здібності складають головні новоутворення учня початкової школи [13, с. 12]. Мисленнєві дії аналізу, рефлексії, планування (реалізація внутрішнього плану дій) забезпечують нове та більш опосередкованіше відображення навколишньої дійсності та є необхідними засобами функціонування навчальної діяльності [13, с. 96].

Рефлексія, теоретичний аналіз, внутрішній план дій, на думку А. Рахімова, одночасно є прийомами творчого мислення, які забезпечують нове та більш опосередковане відображення навколишнього та яким характерні відповідні вміння: а) теоретичний аналіз: вміння різносторонньо, логічно аналізувати ситуацію; широко та змістовно бачити навколишній світ; виходити за рамки шаблонів та відомих правил; узагальнювати способи аналізу та вирішення за внутрішнім змістом та робити перенос в інші умови; б) внутрішній план дій: передбачати події до їх початку, передбачати результати своїх розумових та практичних дій; планувати шляхи досягнення поставленої мети та подумки розробляти спосіб отримання передбачуваного результату; подумки включати предмети у велику кількість неочікуваних зв'язків, змінювати їх прямі функції; легко та швидко генерувати нові ідеї; в) рефлексія: подумки визначати можливий хід вирішення задачі ще до початку роботи; планувати свою діяльність, відтворювати склад дій та операцій, їх послідовність, визначати можливі труднощі; здійснювати прогностичну оцінку своєї діяльності (подумки включати дану задачу в коло відомих задач, подумки програвати наступну діяльність у звернутому вигляді); здійснювати ретроспективну оцінку (оцінювати свою діяльність шляхом звернення до минулого досвіду, самостійно перевіряти результати, усвідомлювати та описувати власні способи дій) [14, с. 153-154].

Теоретичне мислення забезпечує аналіз змісту завдання з виділенням загального способу виконання з подальшим перенесенням на цілий клас завдань [13]; розвиненість внутрішнього плану дій дає можливість творчо діяти [12, с. 269]; рефлексія сприяє становленню молодшого школяра суб'єктом навчальної діяльності, поведінки та спілкування [4, с. 90].

Отже, основні новоутворення молодшого шкільного віку в результаті навчальної діяльності мають забезпечити випускникові початкової школи сформованість творчого стилю мислення. О. Дусавицький стверджує, що мислення в молодшому шкільному віці є основним психічним новоутворенням, яке веде за собою розвиток всіх психічних процесів і особистості в цілому [3, с. 166].

Справжній розвиток мислення дитини, як зазначає Г. Костюк, можливий за умови, коли наукове поняття формується на основі розвиненого рухомого образу певного предмета чи явища [5, с. 85]. Вченими доведено, що в перші роки життя переважає в своїй активності права півкуля, а вже з десятирічного віку – ліва. В 6-7 річному віці в дітей появляються власні придумані образи, що забезпечує оригінальність та продуктивність мислення [10].

Загальновідомо, що кожному віковому етапові характерні специфічні можливості розвитку, що сприяють виникненню нових соціально-психологічних утворень. Як бачимо, мислення молодшого школяра носить конкретно-образний характер: правильно розв'язати будь-яку задачу учням значно легше, якщо вони бачать конкретний предмет або ж наочний посібник. Конкретність мислення проявляється і в тому, що дітям легше проаналізувати конкретні факти та зробити загальний висновок, аніж навпаки [9, с. 136]. Отже, аналіз є доступнішим дітям, аніж синтез. Аналіз поступово переходить в абстрагування, що дає поштовх для формування понять та засвоєння вміння узагальнювати. На основі ж узагальнення розвивається конкретизація (вміння застосовувати результати узагальнення (висновків) в нових пізнавальних і практичних ситуаціях) [19, с. 60]. Ю. Кулюткін, Г. Сухобська стверджують, що 7-8-річна дитина поступово оволодіває логічними операціями, однак в значній мірі опирається на конкретні предмети. Отже, на думку вчених, початок шкільного навчання характеризується переходом від оперування конкретними відношеннями речей до оперування абстрактними відношеннями, що складає головну умову розвитку творчого мислення [7, с. 20-26].

Учні початкової школи не в змозі самостійно відкривати знання та здійснювати узагальнення. Дітям характерна висока мислительна активність, яка проявляється у багатьох спробах вирішити проблему, однак їм доводиться працювати по методу проб та помилок. Відтак їх мисленню характерні: наслідуваність, конкретність, слабка усвідомленість, нестійкість, поверхневість. Молодші школярі орієнтуються переважно на кінцевий результат, а не на процес його досягнення, оскільки його не усвідомлюють, не можуть його вербалізувати, оцінити [20; 2].

Розвиток творчого мислення учня початкової школи неможливий без цілісного уявлення про його природу, специфіку, сутність, структуру. У новітньому психолого-педагогічному словникові поняття

«творче мислення» визначено як «один із видів мислення, якому характерно створення суб'єктивно або об'єктивно нового продукту та новоутворення в самій пізнавальній діяльності по його створенню. Ці новоутворення стосуються мотивації, цілей, оцінок, змістів» [11, с. 464]. Проблему виникнення психічних новоутворень в творчому процесі досліджували І. Семенов, С. Степанов на матеріалі розв'язування проблемно-конфліктних завдань. Результатами процесу творчого мислення є інтелектуальні новоутворення у вигляді знань про способи вирішення проблем, а також особистісна зумовленість мислення, вивчення якої дозволяє стверджувати про різноплановість мислительного процесу. Інтелектуальні новоутворення опосередковані породженням відповідних особистісних перетворень. Звідси, під творчим мисленням вчені розуміють «процес побудови та дієвої реалізації нового цілісного образу особистості та ситуації задачі» [17, с. 37], яке стає можливим в результаті осмислення ситуації як цілого та знаходження в ній протиріч, при осмисленні яких породжуються проблемність та конфліктність умов здійснення «Я». Звідси, кожна частина даного цілого має свій особистісний смисл: проблемність породжує інтелектуальні новоутворення (нове знання, новий спосіб), тобто результатом є продуктивність; конфліктність забезпечує особистісні новоутворення (уявлення про себе як про здатного вирішувати проблемні ситуації), тобто прогресивність [17]. Розв'язання проблем вихованцями можливе завдяки мислительним операціям, що доводить функціонування сформованих в цьому процесі особистісних цінностей у вигляді загальнозначущих наукових понять, які виступають регуляторами поведінки та свідомості дітей. Процес розв'язання таких завдань пов'язаний з утворенням потрібних емоційних переживань, які в подальшому перетворюються в когнітивно-чуттєві структури відповідності особистісним цінностям виховання, а також пов'язаний з пізнавальними процесами [1, с. 206 – 207]. Отже, важливим результатом та умовою успішності виконання творчої діяльності є усвідомлення її мотивів, цілей, змісту, оцінних суджень, що говорить про різноплановість мисленнєвого процесу та його вплив на становлення особистості. Відтак творче мислення є складним гармонійним поєднанням певних психічних та особистісних якостей дитини і визначає такі складові його прояву: 1) мотиваційно-ціннісний компонент (охоплює мотиваційну, емоційну, ціннісну сфери); 2) інтелектуально-діяльнісний компонент (розвиток пізнавальних функцій дитини: пізнавальної активності, уяви; рівень сформованості мисленнєвих операцій аналізу, синтезу, узагальнення; здатність до теоретичного аналізу); 3) креативно-комунікативний компонент (схильність до творчого самовираження (прояв дивергентного мислення), здатність до вербальної креативності та вміння висловлювати свої думки, здатність вербалізувати ідею та словесно оформити свої відкриття).

Висновки і пропозиції. Створення дитиною суб'єктивно нового знання веде до розвитку її особистості та самореалізації: на основі досягнутих знань та дій розвиваються можливості творчого стилю мислення, що дозволяє дитині ставити перед собою проблеми, розв'язувати їх, оволодіваючи новими способами дій та, при цьому, змінюватися самим. Виразні зміни, які відбуваються в психіці дітей за період навчання в початковій школі, слугують важливими орієнтирами для цілеспрямованої організації виховного впливу на них з метою забезпечення творчого розвитку.

Список літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Вяхирева Е. А. Развитие творческого мы шления млад ших школьников / Под ред. члена-корреспондента РАО, доктора педагогических наук, профессора Вяткина Л. Г.: Монография. Балашов: Издатель Николаев, 2000. – 116 с.
3. Дусавицкий А. К. Дважды два = икс? / А. К. Дусавицкий. – М.: Знание, 1985. – 208 с. – (Наука и прогресс).
4. Киричок В. А. Виховання дітей молодшого шкільного віку / В. А. Киричок // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Костюк Г. С. Мислення в діяльності молодших школярів / За ред Г. С. Костюка, Г. О. Балла. – К.: «Рад. школа», 1981. – 155 с.
6. Кремень В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 5–11.
7. Кулюткин Ю. Н. Развитие творческого мышления школьников / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – Л., 1967. – 38 с. с черт.
8. Кульчицкая Е. И. Сирень одаренности в саду творчества / Е. И. Кульчицкая, В. А. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 316 с.
9. Матюхина М. В. Психология младшего школьника / М. В. Матюхина, Т. В. Михальчик, К. П. Патрина. – М: «Просвещение», 1976. – 208 с.
10. Николаева Е. Психология детского творчества / Е. Николаева.– СПб.: Речь, 2006. – 220 с.
11. Новейший психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич; под общ ред. А. П. Астахова. – Минск: Современная школа, 2010. – 928 с.
12. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика / Я. А. Пономарев. – М.: «Педагогика», 1976. – 280 с. с ил.
13. Психическое развитие младших школьников: Экспериментальное психологическое исследование / Под ред. В. В. Давыдова; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад.пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.: ил.
14. Рахимов А. З. Формирование творческого мы шления школьников в процессе учебной деятельности: Учебное пособие по спецкурсу / А. З. Рахимов. – Уфа, 1988. – 168 с.
15. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164–168.
16. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. Т. II / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 328 с. – (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
17. Семенов И. Н. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвитии личности / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Вопросы психологии. – 1983. – № 2. – С. 35–42.
18. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / В. Сухомлинський. – К.: «Акта», 2012. – 537 с.
19. Шопіна М. О. Розвиток мислення дітей 5-9 років та підлітків / М. О. Шопіна // Практична психологія та соціальна робота. – № 9. – 2013. – С. 60–66.
20. Якиманская И. С. Знания и мышление школьника / И. С. Якиманская.– М.: Знание, 1985. – 80 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Педагогика и психология № 9.

Лоюк О.В.
Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины

ТВОРЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: СУЩНОСТЬ, СТРУКТУРА, ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ

Аннотация
Статья посвящена проблеме воспитания творческой личности младшего школьника. Автор обосновывает необходимость и целесообразность рассмотрения данного вопроса на современном этапе развития общества. В статье раскрывается сущность понятия творческое мышление, определено структуру данного феномена, освещено особенности проявления мыслительной деятельности учащихся начальной школы. Также вкратце охарактеризированы основные новообразования младшего школьного возраста: теоретический анализ, внутренний план действий, рефлексия. В ходе исследования установлен факт тотальности детского творчества, что определяет соответствующую организацию деятельности детей с целью развития их творческих способностей.
Ключевые слова: младший школьник, творческое мышление, теоретический анализ, внутренний план действий, рефлексия.

Loiuk O.V.
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

CREATIVE THINKING OF A PRIMARY SCHOOL STUDENT: ESSENCE, STRUCTURE, FEATURES OF DISPLAY

Summary
This article is dedicated to the problem of education of a creative personality of a primary school student. The author substantiates the necessity and reasonability to consider this issue on the modern level of society development. The essence of the concept “creative thinking” has been revealed; the structure of this phenomenon has been determined; the features of display of mental activity in primary school students have been found out in the article. Moreover, such main new formations of primary school age as theoretical analysis, internal plan of actions, reflection were briefly described. The fact of totality of children's creativity, which determines the appropriate organization of children's activities for the development of their creative abilities, has been determined during the research.
Keywords: primary school student, creative thinking, theoretical analysis, internal plan of actions, reflection.

УДК 378.013

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ’Я МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ЗАСОБАМИ ЗДОРОВ’ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Назарук В.Л.
Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

У статті розкрито методику експериментального дослідження з формування культури здоров’я майбутніх лікарів засобами здоров’язбережувальних технологій. Висвітлений позитивний вплив інтеграційних зв’язків дисциплін «Анатомія людини» та «Фізичне виховання» на прикладі вивчення скелету людини. Зазначалось про адаптаційні зміни в кістковій системі людини під впливом фізичного навантаження і позитивний вплив фізичних вправ на формування та функціонування всього організму. Використовувався навчально-методичний комплекс професійно-прикладних вправ для покращення професійно важливих рухових дій майбутніх лікарів. Передбачається, що запропонована організація експериментального дослідження сприятиме формуванню культури здоров’я майбутніх лікарів.
Ключові слова: культура здоров’я, майбутні лікарі, фізичне виховання, анатомія людини, здоров’язбережувальні технології, експериментальне дослідження.

Постановка проблеми. Для реалізації основних професійних функцій (діагностики, лікування та профілактики захворювань) крім фундаментальної медичної підготовки, ґрунтовних професійних знань, належного практичного досвіду майбутньому лікарю необхідний достатній рівень готовності до здоров’язбережувальної діяльності на основі сформульованої культури здоров’я. Це зумовлено тим, що професійна діяльність медичного працівника потребує значних фізичних і психічних навантажень, великої концентрації уваги, пам’яті та спостережливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що науковці широко використовують різні напрями досліджень, пов’язаних з проблемами здоров’язбереження. Зокрема, формування здоров’язберігаючої компетентності майбутніх економістів на засадах аксіології досліджувала О. Шукатка [3]; експериментальну програму організації дослідження формування здоров’язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання розробив Д. Воронін [2]; теоретичні і методичні основи формування здорового способу

© Назарук В.Л., 2015

життя у майбутніх учителів у процесі вивчення природничих наук вдосконалила В. Бобрицька [1].

Висвітлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес до проблеми здоров'язбереження, формування культури здоров'я майбутніх лікарів засобами здоров'язбережувальних технологій не було предметом дослідження науковців.

Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити організацію експериментального дослідження з формування культури здоров'я майбутніх лікарів засобами здоров'язбережувальних технологій.

Виклад основного матеріалу. Експериментальне дослідження розподілялось на кілька етапів. Констатувальний етап експериментального дослідження тривав протягом 2011-2012 навчального року. До його початку було зроблено наступне:

– встановлено особливості підготовки студентів до здоров'язбережувальної діяльності та специфічні особливості формування культури здоров'я майбутніх лікарів засобами здоров'язбережувальних технологій;

– проведено аналіз наукових літературних джерел з проблем культури здоров'я, здорового способу життя, здоров'язбереження студентської молоді;

– проаналізовано практику використання педагогічних інновацій у формуванні культури здоров'я та веденні здорового способу життя з метою здоров'язбереження особистості;

– складено спеціальні навчально-методичні комплекси

професійно-прикладних вправ;

– визначено дисципліни, на базі яких буде проводитись формувальний етап експериментального дослідження. Такими дисциплінами були «Анатомія людини» і «Фізичне виховання»;

– на базі аналізу результатів констатувального етапу сформовано програму проведення педагогічного експерименту;

– визначено й обґрунтуванно педагогічні умови формування культури здоров'я майбутніх лікарів засобами здоров'язбережувальних технологій;

– встановлено критерії та показники ефективності реалізації зазначених педагогічних умов, на базі яких ґрунтується визначення високого, середнього, базового та низького рівнів сформованості культури здоров'я майбутніх лікарів;

– розроблено модель формування культури здоров'я майбутніх лікарів засобами здоров'язбережувальних технологій, як важливу складову професійної підготовки студентів у вищих медичних навчальних закладах;

– внесено зміни та поправки до програм із навчальних дисциплін «Анатомія людини» і «Фізичне виховання» для більш ефективного формування у студентів культури здоров'я засобами здоров'язбережувальних технологій;

– вдосконалено комплекси практично-прикладної фізичної підготовки майбутніх лікарів і підготовлено методичні розробки та рекомендації комплексів вправ з професійно-прикладної фізичної підготовки на базі дисципліни «Фізичне виховання».

На констатувальному етапі експериментального дослідження здійснено розподіл студентів першого курсу (361 студентів), які почали навчання в медичному університеті, на контрольні (КГ) та експериментальні групи (ЕГ). У контрольних групах (загалом 13 груп) 180 студентів навчалися за традиційною методикою. В експериментальних групах (також 13 груп) у 181 студентів формування культури здоров'я здійснювалося за експериментальною методикою. Під час розподілу студентів на КГ і ЕГ враховувалось, що кількість студентів в обох категоріях груп і початковий рівень сформованості всіх компонентів культури здоров'я (КЗ) у майбутніх лікарів на етапі вхідного контролю (ВК) мають бути близькими за значенням, що відображено в табл. 1.

Контрольні та експериментальні групи формувалися таким чином, щоб у них була максимально рівна загальна кількість студентів. Вихідний рівень сформованості культури здоров'я майбутніх лікарів також був майже ідентичний. Аналіз результатів констатувального етапу експерименту свідчить, що за цифровими показниками сформованості всіх компонентів і загалом культури здоров'я майбутніх лікарів студенти контрольних груп вступили в експериментальне дослідження навіть з дещо кращими показниками, ніж студенти ЕГ.

Формування культури здоров'я майбутніх лікарів здійснювалось на базі інтеграції знань з дисциплін «Анатомія людини» та «Фізичне виховання». Перед початком проведення експериментального дослідження відбувалось спільне засідання викладачів кафедри «Анатомії людини» та «Фізичного виховання» для ознайомлення та обговорення ефективної реалізації авторської методики формування культури здоров'я майбутніх лікарів. На окремі заняття з «Анатомії людини» викладачі отримували тестові завдання, що носили здоров'язбережувальний зміст і мали безпосередній зв'язок з дисципліною «Фізичне виховання». Слід зазначити, що всі комплекси вправ, які вивчались на заняттях з «Анатомії людини» та «Фізичного виховання», мотивували студентів до виконання на самостійних заняттях.

Таблиця 1

Показники результатів вхідного контролю

Компоненти КЗ	Групи	Рівні сформованості культури здоров'я майбутніх лікарів								Середній бал (СБ)
		Високий		Середній		Базовий		Низький		
		КС	%	КС	%	КС	%	КС	%	
Мотив.-ціннісний	КГ	38	21,11	44	24,44	70	38,89	28	15,56	3,51
	ЕГ	38	20,99	42	23,20	75	41,44	26	14,37	3,51
Когнітивний	КГ	35	19,44	41	22,78	73	40,56	31	17,22	3,44
	ЕГ	35	19,34	39	21,55	78	43,09	29	16,02	3,44
Практ.-діяльн.	КГ	36	20,0	42	23,33	72	40,0	30	16,67	3,47
	ЕГ	35	19,34	42	23,20	75	41,44	29	16,02	3,46
Особист.-розвив.	КГ	32	17,78	39	21,66	75	41,67	34	18,89	3,38
	ЕГ	31	17,13	37	20,44	80	44,20	33	18,23	3,37
Загальне знач. КЗ	КГ	35	19,44	42	23,33	72	40,0	31	17,22	3,45
	ЕГ	34	18,78	40	22,10	77	42,54	30	16,58	3,43

Під час занять з «Анатомії людини» студенти узагальнювали, що однією з найважливіших властивостей живого організму є пересування в просторі. Цю функцію у людини виконує опорно-руховий апарат, що складається з двох частин: пасивної і активної. До пасивної частини відносяться кістки, що з'єднуються між собою, а до активної – м'язи. Саме тому дисципліну «Анатомія людини» починають вивчати з будови скелету та кісток людини, а вже на наступних заняттях переходять до вивчення м'язової системи. Тому інтеграційні зв'язки дисциплін «Анатомія людини» та «Фізичне виховання» наведемо на прикладі вивчення скелету людини і позитивного впливу фізичних вправ на його формування та функціонування.

На першому занятті з анатомії основний матеріал стосувався вивчення: осей і площин людського тіла, скелета тулуба, будови хребця та хребта у цілому. На цьому занятті викладачем подавалася інформація пов'язана з позитивним впливом нормальної роботи хребетного стовпа на загальне здоров'я людини, її опорно-рухового апарату та функціонування всіх органів і організму в цілому. Інформація була наступного змісту: хребет виконує головну опорну і ресорну функцію в організмі людини. Різні струси, що виникають при ходьбі, бігу, стрибках, амортизуються як за рахунок погашення частини навантаження міжхребцевими дисками, так і за рахунок відповідних вигинів самого хребта. У результаті такої амортизації не пошкоджується головний мозок, серце, печінка і всі інші внутрішні органи, розташовані всередині грудної та черевної порожнини. До того ж хребет бере безпосередню участь у всіх основних рухових актах.

Студенти ознайомлювалися з інформацією про те, що для того, щоб хребет краще виконував ресорну функцію, він має чотири вигини: верхній – шийний, звернений опуклістю вперед (лордоз); другий – грудний, звернений опуклістю назад (кіфоз); третій – поперековий (лордоз); четвертий вигин утворений крижовим відділом хребта і куприком (кіфоз). Нормально виражені вигини хребта впливають на поставу людини, роблячи її фізіологічно корисною для прямоходіння [1, с. 80-83].

Паралельно на занятті з фізичного виховання проводилося коротке опитування студентів із зазначеної теми. Наприклад: 1. Назвіть відділи хребтового стовпа? 2. Перерахуйте функції хребта? 3. Яка загальна кількість хребців у хребетному стовпі? 4. Скільки хребців у кожному відділі хребта? 5. З яких частин складається кожний хребець? та ін.

Зазначимо, що подібні опитування проводились на кожному занятті з фізичного виховання. Вони давали можливість перевірити якість залишкових знань з анатомії людини.

Часто така перевірка знань носила змагально-ігровий характер. Наприклад: студенти вишиковувались в одну ширенгу на відстані одного метра один від одного. Після озвученного запитання студенти, які першими правильно відповіли, робили максимально великий крок вперед. По завершенню гри-опитування ті студенти, які найдалі просунулись вперед, визначалися переможцями. Для підвищення інтересу періодично змінювались правила гри, замість кроків після правильної відповіді студенти робили стрибок з місця вперед з двох ніг, або стрибок вперед, поперемінно відштовхуючись правою та лівою ногою. Слід відмітити, що для перемоги у цій грі-опитуванні студентам необхідно було володіти не лише хорошими знаннями з анатомії людини, але й мати відмінну фізичну підготовку.

Після цього за допомогою супроводжуючого пояснення на прикладі виконання простих фізичних вправ студенти повторювали назви анатомічних площин та осей із практичним їх застосуванням у руховій діяльності на прикладі простих фізичних вправ і рухів. Таке супроводжуюче повторення вивченого раніше матеріалу мало позитивний професійно-прикладний характер, оскільки сприяло кращому розумінню студентами специфіки руху людського тіла. Також студенти повторювали інформацію про хребет, як про один з найбільш важливих органів людського тіла, від якого значною мірою залежить здоров'я людини. Ґрунтуючись на цих знаннях, студенти засвоювали прості для запам'ятовування та виконання фізичні вправи, які сприяють покращенню рухливості та профілактиці застійних явищ у різних відділах хребта:

– шийний відділ: нахили голови вперед, назад, вправо, вліво; повороти голови вправо, вліво; колові оберти головою вправо, вліво;

– грудний відділ: рухи грудною кліткою вперед-назад;

вправо-вліво; діагонально вперед-вправо, діагонально вперед-вліво; діагонально назад-вправо, діагонально назад-вліво. Слід відмітити, що ці вправи також сприяли розвитку та рухливості грудної клітки;

– поперековий і крижовий відділи колові оберти тазом вправо та вліво, маятникоподібні рухи тазом вперед-вверх та назад-вверх; маятникоподібні рухи тазом вправо-вверх та вліво-вверх. Для ускладнення та розвитку координаційних здібностей ці вправи використовувались у різних поєднаннях під рахунок, під музику, під удари метроному. Студентам наголошувалось на тому, що виконання цих вправ позитивно впливає також і на м'язевий апарат людини, зокрема, на м'язи шиї, спини, грудей, живота і тазу.

На заняттях з «Анатомії людини» в ході вивчення кісток, суглобів і м'язів плечового поясу студентами засвоювався навчально-методичний комплекс професійно-прикладних вправ для розвитку координації кистей і флангів пальців. У цьому комплексі були задіяні практично всі кістки, суглоби та м'язи кисті, що має важливе професійно-прикладне значення і не вимагає значних затрат часу та місця для виконання. Студенти мали змогу систематично його повторювати, періодично додаючи нові вправи та змінюючи послідовність їх виконання.

Крім цього на занятті з «Анатомії людини» студентам надавався матеріал про адаптаційні зміни в кістковій системі під впливом фізичного навантаження, зокрема про те, що морфологічні зміни в кістковій системі людини, яка активно займається фізичною культурою та спортом, проходять на різних рівнях її організації: молекулярному, субклітинному, органному і системному.

Водночас на заняттях з «Фізичного виховання» студенти розучували комплекс вправ для розвитку статичної та динамічної сили м'язів рук та грудей, в якому були задіяні практично всі кістки та м'язи плечового поясу і верхньої кінцівки.

За таким самим принципом реалізовувались інтеграційні зв'язки при вивчені всього матеріалу першого та другого курсу з дисциплін «Анатомія людини» та «Фізичне виховання».

Висновки і пропозиції. Зважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, слід зазначити, що запропонована організація експериментального дослідження сприятиме формуванню у майбутніх лікарів культури здоров'я. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у продовженні вдоско-

налення методики організації експериментального дослідження з формування культури здоров'я майбутніх лікарів засобами здоров'язбережувальних технологій на старших курсах. Пропозиції стосуються розробки нових методик на основі реалізації інтеграційних зв'язків між дисципліною «Фізичне виховання» та дисциплінами, які викладаються у вищому медичному навчальному закладі і мають безпосереднє та опосередковане відношення до формування культури здоров'я майбутніх лікарів. До таких дисциплін належать: «Мікробіологія, вірусологія та імунологія», «Біологічна та біоорганічна хімія», «Основи біоетики та біобезпеки», «Безпека життєдіяльності, основи охорони праці», «Загальновійськова підготовка», «Перша домедична допомога» та ін.

Список літератури:

1. Анатомія людини з клінічним аспектом / за ред. Я. І. Федонюка, В. С. Пикалюка. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 920 с.
2. Бобрицька В. І. Теоретичні і методичні основи формування здорового способу життя у майбутніх учителів у процесі вивчення природничих наук: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Бобрицька Валентина Іванівна. – Київ, 2006. – 470 с.
3. Воронін Д. Є. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Воронін Дмитро Євгенович. – Херсон, 2006. – 225 с.
4. Шукатка О. В. Формування здоров'язберігаючої компетентності майбутніх економістів на засадах аксіології: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Шукатка. – Хмельницький, – 2013. – 255 с.

Назарук В.Л.
Тернопольский государственный медицинский университет имени И. Я. Горбачевского

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ СРЕДСТВАМИ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация
В статье раскрыто методику организации экспериментального исследования по формированию культуры здоровья будущих врачей средствами здоровьясберегающих технологий. Освещено положительное влияние интеграционных связей дисциплин «Анатомия человека» и «Физическое воспитание» на примере изучения скелета человека. Отмечалось о адаптационных изменениях в костной системе человека под влиянием физических нагрузок и положительном влиянии физических упражнений на формирование и функционирование всего организма. Использовался учебно-методический комплекс профессионально-прикладных упражнений для улучшения профессионально важных двигательных действий будущих врачей. Предполагается, что предложенная организация экспериментального исследования будет способствовать формированию культуры здоровья будущих врачей.
Ключевые слова: культура здоровья, будущие врачи, физическое воспитание, анатомия человека, здоровязбережувальни технологии, экспериментальное исследование.

Nazaruk V. L.
Ya. Horbachevsky Ternopil State Medical University

FUTURE DOCTORS' HEALTH CULTURE FORMATION BY MEANS OF HEALTH-MAINTAINING TECHNOLOGIES AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Summary
Methods of experimental research of future doctor's health formation by means of health-maintaining technologies have been disclosed in the article. Positive impact of integration relations of "Anatomy of a human body" and "Physical training" disciplines through the example of skeleton analysis has been highlighted. Adaptive changes in a skeletal system of a human under physical activity as well as positive impact of physical exercise on a whole body formation have been mentioned. Educational and methodical complex of vocational and applied exercises aimed to improve professionally important motor actions of future doctors has been used. It is expected that the proposed experimental research organization will contribute to future doctors' health culture formation.
Keywords: health culture, future doctors, physical training, anatomy of a human body, health-maintaining technologies, experimental research

УДК 37.013.32

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Ніколенко Л.М.
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Розглядаються погляди науковців на феномен пізнавальної активності, виокремлено діяльнісний, особистісний та комплексний підходи. Зазначається, що пізнавальна активність як педагогічне явище є двостороннім взаємопов'язаним процесом. Вона є необхідною умовою формування в учнів потреби у знаннях, оволодінні вміннями інтелектуальної діяльності. Джерелом пізнавальної активності виступає пізнавальний інтерес, рівень його розвитку характеризують показники інтелектуальної активності, емоційних та вольових проявів. З'ясовано, що п'ятикласники не виявляють активності у вивченні математики, тому необхідно шукати шляхи зацікавленості учнів цим предметом.

Ключові слова: пізнавальна активність; пізнавальний інтерес; інтелектуальна діяльність учня; показники інтелектуальної активності, показники емоційних проявів.

Постановка проблеми. Проблема формування пізнавальної активності школярів важлива і сучасна у теорії і практиці педагогічної науки. Її актуальність зумовлена змінами у сфері науки і виробництва, а також новими соціальними запитами. Відповідно до стратегії Національної доктрини розвитку освіти та положень Концепції загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах триває переорієнтація навчально-виховного процесу на особистість дитини. Головним завданням школи сьогодні є навчити дітей мислити, сформувати в учнів бажання здобувати знання та застосовувати їх на практиці. Тому проблема формування пізнавальної активності школярів є однією із найбільш актуальних у практиці сучасної педагогічної науки. Особлива значущість зазначеної проблеми полягає у тому, що у навчанні як особливому виді перетворювальної діяльності увага має зосереджуватися не тільки на сприйнятті навчального матеріалу, але і на формуванні ставлення учня до самої пізнавальної діяльності, що безпосередньо пов'язано із його активною позицією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активність тих, хто навчається, розглядається сучасними педагогами і психологами як головна, пріоритетна передумова творчого й повноцінного навчання, адже за наявності пізнавальної активності учіння стає близькою, життєво значущою діяльністю, у якій зацікавлений сам школяр.

Проблема формування пізнавальної активності знайшла широке відображення у науково-педагогічній літературі. Значний внесок у її вирішення був зроблений Б. Ананьєвим, Л. Аристовою, Л. Божович, А. Вербицьким, Л. Виготським, В. Крутецьким, В. Лозовою, І. Харламовим, Г. Щукіною та іншими науковцями.

Дослідники розглядають різні шляхи формування пізнавальної активності, як-от: організація спільної і колективної навчальної діяльності (Т. Матис, В. Моргун, Н. Садикова та ін.), поєднання різноманітних форм і методів навчання (Ю. Бабанський, О. Єгорова, І. Лернер, О. Матюшкін, Ж. Тельнова та ін.), інтенсифікація навчання (Г. Китайгородська, Н. Тализіна, І. Харламов та ін.), позанавчальна діяльність (Н. Морозова, П. Семенова, І. Щекотихіна та інші науковці).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість досліджень із цієї проблеми було здійснено на матеріалі середніх загальноосвітніх шкіл, однак питання формування пізнавальної активності школярів залишається недостатньо розробленим і досить актуальним у світлі сучасних освітніх завдань і змін пріоритетів.

Мета статті. Провести аналіз наукової педагогічної літератури із проблеми формування пізнавальної активності школярів, з'ясувати наукові підходи до сутності цієї проблеми, виявити її підґрунтя, назвати показники сформованості пізнавальної активності, а також означити рівень її розвитку у учнів п'ятих класів загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. У теорії сучасного знання існує цілий спектр наук (філософські, природничі, психологічні, педагогічні тощо), предметом досліджень яких виступає активність як особлива категорія.

У філософії поняття активності розглядається як процес, у якому відбуваються певні зміни і дії предмета [4].

Активність людини у природничих наукових дослідженнях трактується як поняття, що охоплює будь-яку діяльність і визначається як спосіб існування органічної матерії взагалі, а також як існування людини зокрема [5].

Довідникова література визначає активність як посилену діяльність, діяльний стан [6, с. 43].

У соціальній психології активність особистості розглядається як соціальне явище, що має специфічні особливості [8, с. 31].

Із точки зору педагогічної психології, пізнавальна активність – це міра розумового зусилля, спрямована на задоволення пізнавальних інтересів індивіда [1].

Педагогічна наука характеризує пізнавальну активність як специфічну властивість особистості, котра спрямована на активне набуття знань в інтересах суспільства [5].

Як бачимо, єдиного підходу до визначення цього поняття у наукових дослідженнях немає. Можна лише виокремити кілька підходів до вивчення сутності даного феномену, зокрема:

– Діяльнісний (Д. Богоявленська, Л. Божович, Л. Виготський, Є. Коротаєва, І. Петухова та ін.). Його представники визначають пізнавальну активність особистості як діяльність, зокрема як психічну діяльність суб'єкта, що може здійснюватись на репродуктивному (активність реалізується у межах первинно винайденого способу діяльності), евристичному (активність виявляється у намаганні покращити певну діяльність, знайти нові способи її здійснення) та креативному (проявляється в ініціативі до постановки і вирішення задач діяльності) рівнях.

– Особистісний (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Аристова, В. Дашошенков та ін.). Прихильники цього підходу розглядають пізнавальну активність як комплексну рису особистості, зовніш-

© Ніколенко Л.М., 2015

німи проявами якої можуть виступати азартність, рішучість, захопленість справою, зацікавленість результатом, нестандартний підхід до вирішення завдань тощо.

– Комплексний (В. Лозова, М. Скаткін, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін.). Даний підхід поєднує у собі характерні риси двох перших, у ньому пізнавальна активність як особлива якість особистості є метою діяльності, засобом її досягнення і результатом.

Комплексний підхід є конститутивним для нашого дослідження. Ми також дотримуємося визначення пізнавальної активності, яке дала одна із засновників комплексного підходу, В. Лозова. Вченою цей феномен розглядається як риса особистості, котра виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, і знаходить вияв у пізнавальній діяльності [3].

У дослідженнях Б. Ананьєва, Л. Божович, Л. Виготського, В. Крутецького, С. Рубінштейна та інших вчених доведено, що пізнавальна активність є основою практично будь-якої діяльності, і навчальної зокрема. Низький її рівень стає на перешкоді ефективної організації освітнього процесу, оскільки знання, отримані у готовому вигляді, учням складніше застосувати при поясненні спостережуваних явищ і вирішенні конкретних практичних завдань [4].

Пізнавальна активність сприяє інтелектуальному розвитку особистості, що передбачає не тільки потребу чи прагнення до діяльності (потенційна пізнавальна активність) у вирішенні завдань пізнавального характеру, але й необхідність практичного застосування, активного виконання отриманих знань (реалізована пізнавальна активність).

Пізнавальна активність особистості у навчальній діяльності досягає найбільшої ефективності за умови, коли вона оптимально організована і спрямована. Вона ніби «штовхає» до певних самостійних дій: запитати, відшукати певну інформацію, прочитати, написати, зробити. Недарма активні школярі відзначаються більшою самостійністю у розв'язанні навчальних завдань і життєвих ситуацій.

Таким чином, як педагогічне явище пізнавальна активність є двостороннім взаємопов'язаним процесом: з одного боку, це форма самоорганізації і самореалізації учня, а з другого – результат цілеспрямованих зусиль педагога в організації пізнавальної діяльності учня.

Реалізована пізнавальна активність може виявлятися на трьох рівнях: репродуктивному, реконструктивному і творчому [2].

Репродуктивний рівень характеризується намаганням особистості зрозуміти, запам'ятати і відтворити знання, а також опанувати способи їх застосування у діяльності.

На реконструктивному рівні учні проявляють прагнення зрозуміти сутність певного явища дійсності, виявити взаємозв'язок між явищами та процесами, оволодіти способами застосування знань у змінених умовах, намагаються довести розпочату справу до кінця.

Творчий рівень пізнавальної активності виявляється у бажанні учнів більш глибоко вивчити матеріал, і для реалізації цієї мети такі учні винаходять різноманітні способи. Учнів із творчим рівнем пізнавальної активності відрізняють широта і стійкість пізнавальних інтересів.

Саме інтерес – активне пізнавальне ставлення людини до навколишнього світу, – за висновками видатних учених (Л. Виготського, С. Рубінштейна, Б. Теплова, В. М'ясищева та ін.), є джерелом пізнавальної активності [6].

Будучи стійкою рисою характеру, пізнавальний інтерес сприяє формуванню особистості у цілому, оскільки під його впливом активніше протікає сприйняття, гострішим стає спостереження, активізуються емоційна і логічна пам'ять, інтенсивніше працює уява [9].

Умовно усі показники, що характеризують той чи інший рівень розвитку пізнавального інтересу, учені об'єднують у три групи:

1. Показники інтелектуальної активності: запитання учня, звернені до вчителя; прагнення брати участь у діяльності, навчальному процесі; активне оперування набутими знаннями, вміннями та навичками; прагнення поділитися з оточуючими новою інформацією, отриманою з різних джерел за межами навчальної програми.

2. Показники емоційних проявів: переживання учнями страху, обурення, смутку, радості, натхнення, задоволення.

3. Показники вольових проявів: регулятивні процеси, які виражені в особливостях протікання пізнавальної діяльності учнів (зосередженість уваги, застосування різних способів для вирішення складного завдання; прагнення до завершеності навчальних дій; вільний вибір діяльності) [Там само].

Як стверджують психологи, за допомогою пізнавального інтересу встановлюються зв'язки суб'єкта з об'єктом [2]. Але спрямованість індивіда на предмети і явища навколишньої дійсності носить вибірковий характер, тобто викликає інтерес лише те, що стає привабливим, актуальним, значущим.

Пізнавальний інтерес як основа формування пізнавальної активності, за висновками вчених (М. Бєляєва, В. Мясищев, М. Скаткін, І. Цвєткова, Г. Щукіна та ін.), у своєму розвитку проходить три фази: цікавість, допитливість і теоретичний інтерес [2; 6; 9].

Цікавість є первинною, елементарною фазою вибіркового ставлення, обумовленою тільки зовнішніми обставинами, що привертають увагу людини, і виступає початковим поштовхом у виявленні пізнавального інтересу.

Допитливість визначається педагогами як риса характеру особистості, що проявляється у прагненні до широти та глибини знань про навколишній світ і саму себе. Вона сприяє виникненню і забезпеченню функціонування пізнавального інтересу, є формою його існування. Реалізуючись в інтересі, допитливість немовби зберігає його, не дає змоги згаснути, постійно збуджує механізм пізнання. Допитливість через розвиток пізнавального інтересу породжує пізнавальну активність особистості.

Теоретичний інтерес як вища фаза розвитку пізнавального інтересу пов'язаний із прагненням до пізнання складних теоретичних питань і проблем конкретної науки, використанням їх як інструменту пізнання. Це – ступінь активного впливу людини на світ, що безпосередньо пов'язаний зі світоглядом особистості, її переконаннями в силі і можливостях науки. Він характеризує людину як суб'єкта діяльності.

Вищезазначене доводить, що пізнавальна активність – це динамічне утворення, а розвиток пізнавальної активності являє собою процес переходу від можливостей, схильностей, прагнення реалізувати свої сили до перетворення особистості у активного і творчого суб'єкта діяльності.

Від рівня пізнавальної активності значною мірою залежить успішність школяра у навчальній

діяльності. Адже учні, які мають достатньо високий рівень розвитку пізнавальної активності, прагнуть до знань, і, як правило, гарно навчаються.

Отже, пізнавальна активність є необхідною умовою формування в учнів потреби у знаннях, оволодінні вміннями інтелектуальної діяльності, самостійності. Завдяки пізнавальній активності дитина вступає у практичні відносини з оточуючим світом, що є умовою її успішної соціалізації.

Уважається, що формувати у дітей інтерес до пізнання явищ оточуючої дійсності і розвивати пізнавальну активність школярів слід із перших днів дитини у школі. Тоді у підлітковому віці рівень сформованості даної якості особистості має переходити у творчий, що наслідку призведе до високої якості знань та умінь учнів, тобто реалізує основне завдання сучасної школи.

З метою перевірки наявного рівня сформованості пізнавальної активності молодших підлітків на базі комунального закладу освіти «Дніпропетровський навчально-виховний комплекс № 139 «загальноосвітній навчальний заклад – центр творчості «Дума» було проведено пілотажне дослідження, учасниками якого стали учні 5-А (28 осіб) та 5-Б (24 особи) класів, а також учителі початкових класів, історії та математики (усього – 8 осіб). Дослідження проводилося методом бесіди, тестування й опитування.

Із метою виявлення уявлення дітей про пізнавальну активність було проведено бесіду з дітьми, під час якої вони мали відповісти на питання, пов'язані із уявленнями про пізнавальну активність.

Результати бесіди показали, що більшість дітей пов'язують активність з поведінкою на уроках. У їх уявленні активний учень – той, хто постійно підіймає руку на уроці, часто відповідає біля дошки, швидко виконує завдання учителя. Активними себе вважає менше половини опитаних (19 учнів). На питання: «Чому ти не вважаєш себе активним?» ці учні найчастіше відповідали так: «а навіщо це треба?», «не люблю відповідати», «не хочу».

Особливу увагу було звернено на математику – навчальну дисципліну, що складає основу для вивчення циклу природничих дисциплін у старших класах, тому від рівня зацікавленості цим предметом значною мірою залежить успішність учнів у вивченні інших навчальних дисциплін.

Виявилося, що із бажанням готуються до уроків математики лише 6 учнів із 52. Негативне або байдуже ставлення до предмета діти пояснюють великою кількістю завдань, складністю матеріалу, одноманітністю.

Таким чином, було з'ясовано, що п'ятикласники не виявляють активності у вивченні математики, вважають цей предмет нецікавим, важким і одноманітним; більшість із них не бачить потреби проявляти активність на уроках, а тому не бажає її вивчати, хоча усі школярі упевнені, що математика – потрібна наука.

Для підтвердження достовірності результатів бесіди було проведено тестування за методикою вивчення пізнавальної активності учнів Б. Пашнєва. Результати тестування наведено у табл. 1.

З отриманих даних видно, що переважна більшість учнів має середній рівень пізнавальної активності. Вони, ймовірно, мають хороший потенціал, але не мають бажання та необхідності його проявляти.

Лише у 8% учнів 5-Б класу і у 25% учнів 5-А класу пізнавальна активність розвинена на високому рівні. Ми поцікавилися їх успішністю у навчанні і виявилося, що з них 6 учнів навчаються на «відмінно», а 3 – мають по дві оцінки «добре». Учні, рівень пізнавальної активності яких низький, відстають у навчанні.

Після проведеної діагностичної роботи з дітьми, ми звернулися до вчителів із проханням відповісти на декілька питань, що стосуються рівня сформованості пізнавальної активності учнів. Було опитано 8 учителів (3 – початкових класів, 2 – історії, 3 – математики). Результати опитування підтвердили висновки діагностики учнів. А саме: на уроках математики діти малоактивні, лише невелика кількість підіймає руки для відповіді, працювати біля дошки викликає учитель, за одиничними виключеннями; домашні завдання виконують майже усі; із завданнями підвищеної складності справляється близько половини учнів класу, але якщо це завдання задається для виконання за бажанням – то виконує його четверта-третя частина.

На уроках історії учні більш активні, їм подобаються цікаві розповіді про минуле нашого народу, історичні легенди, пов'язані з нашою місцевістю; але водночас поглиблювати знання, отримані на уроці, не виявляють бажання, лише деякі учні читають додаткові джерела; учні також ставлять мало запитань, а руки підіймають одні і ті ж.

На відміну від ситуації у 5-му класі, у 4-му, за словами учителів початкової школи, діти були значно активніші: майже усім класом виконували додаткові завдання, брали участь у навчальних проектах, біля дошки працювали по черзі і слідкували, щоб усі її дотримувалися. На уроках математики дітям подобалися хвилинки розвантаження, більше любили розв'язувати задачі, аніж приклади.

Отже, спостереження вчителів підтвердили результати опитування учнів.

На основі проведеної діагностики ми дійшли висновку, що у п'ятикласників рівень пізнавальної активності у порівнянні з четвертим класом значно знизився. На нашу думку, це пов'язано із збільшенням навчального навантаження, зміною вимог до учнів (у різних учителів вони різні), менш цікавими методами навчання у порівнянні з тими, до яких звикли учні у початковій школі. Тому проблема формування пізнавальної активності є важливою і актуальною у світлі сучасних освітніх завдань.

Висновки і пропозиції. На основі проведеної науково-дослідної роботи можемо дійти таких висновків. Пізнавальна активність є складною системною особистісною властивістю, яка ґрунтується на розвитку пізнавального інтересу та допитливості і виявляється в інтелектуальній активності школяра, емоційних та вольових проявах, регулятив-

Таблиця 1

Рівень сформованості пізнавальної активності учнів

Рівень пізнавальної активності											
високий				середній				низький			
5-Б кл.		5-А кл.		5-Б кл.		5-А кл.		5-Б кл.		5-А кл.	
к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
2	8	7	25	20	84	19	68	2	8	2	7

них процесах. Рівень розвитку пізнавальної активності учнів п'ятих класів недостатній і потребує системної роботи із його підвищення.

На нашу думку, формуванню пізнавальної активності п'ятикласників у процесі вивчення математики сприятимуть ситуації вирішення пізнавальних завдань та активного пошуку, врахування психологічних особливостей та рівня інтелектуального розвитку, створення сприятливої емоційної атмосфери навчання.

Список літератури:

1. Айсмонтас Б. Б. Педагогическая психология: учеб. пособие для студентов / Б. Б. Айсмонтас. – М. – МГППУ, 2004. – 186 с.
2. Божович Л. И. Избранные психологические труды / Л. И. Божович. – М., 1995. – 479 с.
3. Долбенко Т. О. Педагогічні основи активізації пізнавальної діяльності підлітків [Електронний ресурс] / Т. О. Долбенко. – Режим доступу: http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=66
4. Занков Л. В. Розвиток школярів в процесі навчання / Л. В. Занков. – М., 1967. – 132 с.
5. Ігнатова Р. Розвиток пізнавальної активності учнів як педагогічна проблема [Електронний ресурс] / Р. Ігнатова. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/18/10_ignatova.pdf
6. Концепция личности В. Н. Мясищева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-reading.link/chapter.php/97499/23/Voiitina_-_Shpargalka_po_obshcheii_psihologii.html
7. Новий словник іншомовних слів // укл. О. Сліпушко. – К.: Аконіт, 2008. – 848 с. – С. 43.
8. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 341 с.
9. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г. И. Щукина. – М.: Педагогика, 1988. – 58 с.

Николенко Л.Н.
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация
Рассматриваются взгляды ученых на феномен познавательной активности, выделены деятельностный, личностный и комплексный подходы. Отмечается, что познавательная активность как педагогическое явление выступает двусторонним взаимосвязанным процессом. Она является необходимым условием формирования у учащихся потребности в знаниях, овладении умениями интеллектуальной деятельности. Источником познавательной активности выступает познавательный интерес, уровень его развития характеризуют показатели интеллектуальной активности, эмоциональных и волевых проявлений. Выяснено, что пятиклассники не проявляют активности в изучении математики, поэтому необходимо искать пути заинтересованности учеников этим предметом.
Ключевые слова: познавательная активность; познавательный интерес; интеллектуальная деятельность ученика; показатели интеллектуальной активности, показатели эмоциональных проявлений.

Nikolenko L.M.
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

CURRENT PROBLEMS OF STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY FORMATION

Summary
Opinions of scholars concerning the phenomenon of cognitive work have been considered; pragmatic, personal and complex approaches have been emphasized. It has been noted that cognitive activity as a pedagogical phenomenon is presented as a two-way interrelated process. It is a necessary condition of students' knowledge needs formation and mastering the skills of intellectual activity. The source of the cognitive activity is a cognitive interest; the level of its development is characterized by the intellectual activity, emotional and volitional expressions. It has been found that students of the fifth form are not active in the study of mathematics, so it is necessary to look for ways to form students' interest in the subject.
Keywords: cognitive activity; cognitive interest; intellectual activity of a student; intellectual activity indicators, indicators of emotional expression.

УДК 372.14:372.113.1+37-042.4:004

ФОРМУВАННЯ У КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ГОТОВНОСТІ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Носкова М.В.
Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Досліджено проблему підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до використання в управлінській діяльності сучасних Інтернет технологій; представлено результати педагогічного експерименту проведеного на курсах підвищення кваліфікації в інституті післядипломної педагогічної освіти щодо формування готовності керівників шкіл до використання Інтернет технологій в професійній діяльності.
Ключові слова: Інтернет технології, післядипломна освіта, керівники загальноосвітніх навчальних закладів.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного інформаційного суспільства, формує перед світовою освітньою системою нові якісні вимоги щодо підготовки та перепідготовки спеціалістів і керівників у сфері освіти. Знання, як ключовий показник якості освіти та кваліфікації працівника, вже не є визначальним фактором професійної підготовки спеціаліста. Сучасний конкурентоспроможний успішний спеціаліст зобов'язаний демонструвати стійкі навики використання інформаційних технологій, критичного мислення, стратегічного планування і здатність гнучко реагувати на зміни потреб суспільства [8, с. 431-442]. Сучасний інформаційний світ потребує суспільства знань, формування такого суспільства можливе у модернізованих навчальних закладах із новою парадигмою навчання.

На даний момент у вітчизняній педагогіці відбуваються інноваційні зміни парадигми навчального процесу та системи керування ним, становлення систем дистанційної та відкритої освіти, інтеграції вітчизняної освітньої системи у європейську та світову. Базовою основою успішного впровадження таких змін у вітчизняній освіті та її інтеграції у світовий освітній процес є інформатизація ЗНЗ на всіх рівнях, автоматизація процесів організації навчання, забезпечення прозорості та доступності навчальних процесів, вибором навчальних курсів та програм. Процес модернізації вітчизняної школи значно активізується за умови відповідного рівня інформаційної компетентності її керівників, їх готовності використовувати сучасні Інтернет технології в управлінській діяльності та здатності керівників ЗНЗ здійснювати усвідомлену, продуману політику запровадження сучасних ІКТ у навчально-виховний процес шкіл, забезпечення інформатизації навчального закладу. Це можливо за умови відповідної підготовки керівників ЗНЗ у системі післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема шкільного менеджменту в останні роки активно розробляється у вітчизняній науці. Зокрема, проблеми підготовки та підвищення кваліфікації керівників ЗНЗ досліджували Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Карамушка, Л. Калініна, Н. Клокар, В. Лунячек, В. Маслов, О. Мармаза, В. Олійник, Л. Паращенко, Т. Сорочан тощо. Проблему інформаційної компетентності досліджували О. Овчарук, М. Головань, Л. Чернікова. Проблемі інформаційної культури керівників ЗНЗ, інформатизації ЗНЗ, підготовки керівних кадрів з використанням ІКТ присвятили наукові дослідження Л. Калінінна, Л. Забродська, В. Лунячек. Побудова інформаційного середовища навчального закладу як наукова проблема розглядалась у працях Н. Морзе, О. Єльнікової, С. Литвинової, Г. Проценко тощо.

Суспільний розвиток, прагнення України увійти до складу Європейського Союзу та стати частиною єдиної освітньої системи Європи та світу, спонукають вітчизняних науковців до активної роботи щодо дослідження проблем інноваційних форм та методів навчання дорослих загалом та керівників ЗНЗ зокрема у системі післядипломної педагогічної освіти із використанням новітніх інформаційних технологій та Інтернет-сервісів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як ми вже зазначали, впровадження ІКТ та Інтернет технологій у освітній процес є не лише ознакою, а обов'язковою вимогою часу. Це інноваційний процес, що є фундаментальною умовою майбутньої успішності навчального закладу. «Інноваційна діяльність ЗНЗ – цілеспрямована діяльність педагогічного колективу для досягнення ним найбільш високих результатів освітнього процесу шляхом застосування педагогічних інновацій; інноваційна освітня діяльність є процесом внесення якісно нових елементів в освіту, що характеризується вищим ступенем творчості учасників освітнього процесу, є однією з форм інвестиційної діяльності» [3, с. 81]

Проте розвиток інноваційних процесів гальмується неготовністю багатьох керівників ЗНЗ і педагогів до прийняття та застосування інновацій. Ця проблема стала особливо актуальною останнім часом. «Педагогічні інновації стають типовим явищем освітянської практики; готовність до їх застосування – вимогою до всіх педагогів. Готовність педагогічних колективів до інноваційної діяльності є цілісним новоутворенням, що мобілізує особистість на створення інновацій, їх засвоєння та використання, поєднує соціально-педагогічну готовність педагогічних колективів та їх професійну підготовленість» [4, с. 83].

На жаль, у більшості випадків, адміністрація ЗНЗ, через ряд об'єктивних та суб'єктивних причин не може продемонструвати належний рівень навичок та ІКТ-компетенцій, а значить, не має можливості очолити та реалізовувати інноваційний процес впровадження ІКТ та Інтернет технологій у професійну діяльність суб'єктів ЗНЗ та власну управлінську діяльність. Так, керівник ЗНЗ, який повинен бути лідером та рушійною силою інноваційного процесу в школі, стає її гальмівною силою. Одною з причин цього, на нашу думку, є відсутність чіткого програмно-методичного забезпечення підготовки та перепідготовки керівників ЗНЗ у галузі ІКТ та Інтернет технологій у системі післядипломної освіти, яка б ґрунтувалася на ідеї навчання впродовж життя, сучасній системі дистанційного навчання, що поєднується із системою самоосвіти керівника ЗНЗ та системи важелів мотивації такої самоосвіти в умовах формування цифрового суспільства в країні.

© Носкова М.В., 2015

Мета статті. Головною метою цієї статті є обґрунтування та представлення результатів педагогічного експерименту щодо підготовки керівників ЗНЗ до використання Інтернет технологій у професійній діяльності в рамках курсів підвищення кваліфікації у системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні технології покликані полегшити процес інформатизації, створити сприятливе середовище для реалізації найамбітніших ідей та цілей, тим не менш, на даному етапі впровадження ІКТ та електронних елементів навчання в системі загальної середньої освіти України не відбувається особливих позитивних зрушень та в більшості випадків пробуксовує на місцевому рівні. Серед причин такого становища називають і недостатній рівень інформатизації ЗНЗ та неготовність педколективів цих закладів до використання комп'ютерів та ІКТ у навчальному процесі. Для розв'язання даної проблеми необхідно у короткі строки вчинити ряд заходів з організації у системі післядипломної педагогічної освіти ефективної системи навчання підготовки, організації та впровадженню процесу інформатизації навчального закладу та навчати, у першу чергу, саме керівників шкіл, ліцеїв та гімназій. Важливо, щоб це були курси з інформатизації, а не з комп'ютерної грамотності або з основ оволодіння черговими програмними продуктами. Директорам та їх заступникам необхідно оволодіти методиками та інструментами залучення педагогічного колективу у цифрове середовище, як навчальне середовище, середовище методичного розвитку та професійного спілкування.

Зазначимо, що ІКТ-грамотність та ІКТ-компетентність керівника ЗНЗ прямо пов'язана із його готовністю до впровадження відповідних змін у власну професійну діяльність та функціонування ЗНЗ, яким він керує, хоча формування ІКТ-компетентності не обов'язково супроводжується формуванням такої готовності. Тим не менш саме стан готовності керівництва ЗНЗ до реалізації у професійній діяльності набутих знань та навичок у галузі ІКТ може і повинен стати визначальним щодо подальшого процесу інформатизації ЗНЗ, а разом із цим впровадження сучасних Інтернет технологій в управління ЗНЗ. Важливість критерію «готовності» керівників ЗНЗ до впровадження ІКТ та Інтернет технологій в управління ЗНЗ (далі Ін-готовність керівників ЗНЗ) потребує конкретизації сутності поняття «готовність» для трактування у нашому дослідженні. Погоджуємось із структурою поняття «ІТ-готовність» вчителя, яку сформульовано А. Гуржієм, Л. Карташовою, та В. Лапінським [2, с. 88-89]

Вважаємо, що ключовими компонентами Ін-готовності керівників ЗНЗ є: мотиваційний (психологічний компонент, що передбачає усвідомлену потребу в освоєнні та впровадженні передового управлінського і педагогічного досвіду); змістовно-процесуальний (теоретичний компонент, що передбачає психолого-педагогічні знання щодо визначення місця ІТ у системі управління ЗНЗ, інформатизації ЗНЗ в цілому, уміння визначити й обґрунтувати доцільність застосування ІКТ та Інтернет технології на різних етапах управління ЗНЗ); конструктивний (практичний компонент, що передбачає уміння застосовувати ІКТ та Інтернет-ресурси в управлінні, навчанні та самонавчанні, творчо реалізовувати досягнення науки і техніки у практиці керування, здійснювати публічну діяльність як керівник ЗНЗ)

На нашу думку, саме ефективне поєднання трьох компонентів визначає успішність та готовність сучасного керівника ЗНЗ до професійної діяльності. А усвідомлена потреба в освоєнні й упровадженні сучасних ІТ, ефективність їх впровадження у всіх складових існування ЗНЗ (психологічного компонента) і є рушійною силою інформатизації процесу управління ЗНЗ. Маємо припущення, що процес формування відсутніх компетенцій, у випадку недостатньої сформованості ІКТ-грамотності та відсутності певних знань, умінь і навичок, що формують ІКТ-компетентність у керівника ЗНЗ, який має високий показник готовності до впровадження відповідних змін, відбувається швидше і легше, ніж у керівників, які мають низький рівень готовності. Також варто зазначити, що Ін-готовність керівника ЗНЗ до використання Інтернет технологій у професійній діяльності напряму залежить від сформованої готовності до використання ІКТ в роботі, їх рівня ІКТ-грамотності та ІКТ-компетентності. Отже, можемо припустити, що Ін-готовність керівника ЗНЗ є похідною від сформованої у нього ІКТ-компетентності та готовності до здійснення процесу інформатизації ЗНЗ.

У 2012-2014 роках на базі Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти відбувалось експериментальна апробація розробленої автором моделі підготовки керівників ЗНЗ до використання Інтернет технологій у професійній діяльності.

В експерименті взяли участь 390 керівників ЗНЗ, що складає 13,22% від загальної кількості керівників ЗНЗ області та 54,32% від кількості керівників, які завершили навчання на курсі, з них директори ЗНЗ – 116 осіб, або 29,74% респондентів та заступники директорів ЗНЗ – 274 особи, або 70,26% респондентів.

Вхідне діагностування складалось з двох етапів: самооцінювання респондентами рівня сформованості ІКТ-грамотності та ІКТ-компетентності відбувалось за допомогою онлайнової вхідної анкети та оцінювання практичних навичок керівників ЗНЗ у роботі з комп'ютером та ресурсами Інтернет, що здійснювалось в процесі практичного заняття викладачем за критеріями сформованості Ін-готовності керівника ЗНЗ. Деякі проміжні результати були опубліковані автором у статтях [5-7]. Остаточні результати самооцінювання та експертної оцінки сформованості Ін-готовності у керівників ЗНЗ на

Таблиця 1

Показники вхідного самооцінювання та експертної оцінки рівнів сформованості Ін-готовності керівників ЗНЗ

Рівень сформованості	Шкала сформованості	Коефіцієнт сформованості Ін-готовності (самооцінювання)		Коефіцієнт сформованості Ін-готовності (експертна оцінка)	
		К-сть	%	К-сть	%
Незадовільний	0 < 0,2	0	0	1	0,26
Низький	≥ 0,2 > 0,4	12	3,08	34	8,72
Задовільний	≥ 0,4 >0,6	148	37,95	237	60,79
Достатній	≥ 0,6> 0,8	199	51,02	105	26,92
Високий	≥ 0,8 ≤ 1	31	7,95	14	3,59

Джерело: розроблено автором

констатувальному етапі експерименту представлено у таблиці 1.

Порівнюючи отримані результати самооцінювання та експертної оцінки рівня сформованості Ін-готовності керівників ЗНЗ на КЕЕ, можемо відзначити, що значна кількість респондентів не здатні адекватно оцінити власні знання, уміння та навички. Значні розбіжності спостерігаються у порівнянні отриманих результатів у кожному рівні сформованості Ін-готовності. Більшість керівників ЗНЗ вважають, що їх рівень Ін-готовності відповідає достатньому та високому рівню (сумарно 58,97%) у той час, як експертне оцінювання показало, що у 60,79% респондентів рівень сформованості Ін-готовності відповідає задовільному рівню і лише 30,51% мають достатній та високий рівень Ін-готовності. Також можемо зазначити, що за результатами самооцінювання, керівники ЗНЗ продемонстрували фактичну нездатність об'єктивно оцінити власний рівень ІКТ-готовності через відсутність певних знань та навичок роботи з комп'ютером, недостатній рівень володіння ІКТ та Інтернет технологіями, що також підтверджується переважною більшістю респондентів, які визнали необхідність підвищення власної кваліфікації у цьому напрямку.

На наступному етапі експерименту керівники ЗНЗ навчались на очно-дистанційному курсі «Використання Google-сервісів в управлінській діяльності керівника ЗНЗ». Навчальні модулі курсу розроблені за єдиною структурою та доступні слухачу на навчальному сайті курсу. В основі розробки структури навчального модуля лежать принципи помірності, доцільності, послідовності та наступності викладення навчального матеріалу з урахуванням загальних та конкретних закономірностей навчання [1, с. 105-109]. Кожен модуль містить теоретичний блок 1 пов'язаний з професійною діяльністю керівника ЗНЗ, теоретичний блок 2, пов'язаний із опануванням принципами роботи, сутністю, можливостями Інтернет сервісу, що вивчається, 1-2 практичних завдань, що забезпечують формування навичок роботи із сервісом, що вивчається, самостійно та в групі, а також контрольно-корекційний блок, що передбачає контроль та корекцію отриманих знань та навичок. Контрольний блок може містити завдання для самоконтролю, взаємоконтролю, що здійснюються слухачами у визначений термін, де викладач діє на рівні колеги по навчанню або контролю викладача, що здійснюється у визначений навчально-тематичним планом термін та аналізується під час онлайнових консультацій.

За результатами навчання відбулось підсумкове експертне оцінювання рівня сформованості Ін-готовності керівників ЗНЗ. Відсоткові показники розподілу респондентів за рівнями сформованості Ін-готовності в результаті експертного оцінювання, що представлено у таблиці 2, дозволяють зробити висновок щодо якісних змін у слухачів у процесі експериментального формування Ін-готовності керівників ЗНЗ до використання Інтернет технологій у професійній діяльності.

Якісні зміни у готовності керівників ЗНЗ до використання Інтернет технологій у професійній діяльності відбулися у процесі навчання на очно-дистанційному курсі «Використання Google-сервісів в управлінській діяльності керівника ЗНЗ». В процесі навчання було використано навчально-методичний та технологічний комплекс авторської програми курсу, що побудована за розробленою автором статті моделлю формування Ін-готовності керівника ЗНЗ.

Висновки і пропозиції. Форма очно-дистанційного навчання виявилась ефективною за результатами експерименту (експертна оцінка результатів навчання) та оцінкою респондентів. За результатами навчання переважна більшість керівників підвищила рівень сформованості Ін-готовності.

Розроблена модель формування Ін-готовності керівників до використання Інтернет технологій у професійній діяльності, яка пройшла експериментальну перевірку у системі ППО підтвердила свою дієздатність та доцільність.

Таблиця 2

Розподіл респондентів за рівнями сформованості Ін-готовності в результаті експертного оцінювання, %

Рівень сформованості	Коефіцієнт сформованості Ін-готовності (вхідне діагностування)		Коефіцієнт сформованості Ін-готовності (вихідне діагностування)		Приріст	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Незадовільний	1	0,26	0	0	-1	-0,26
Низький	34	8,72	2	0,51	-32	-8,21
Задовільний	236	60,51	70	17,95	-166	-42,56
Достатній	105	26,92	246	63,08	141	36,15
Високий	14	3,59	72	18,46	58	14,87

Джерело: розроблено автором

Список літератури:

1. Биков В. Ю., Кухаренко В. М., Сиротенко Н. Г., Рибалко О. В., Багачков Ю. М. Технологія створення дистанційного курсу: навчальний посібник / За ред. В. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка. – К.: Міленіум, 2008. – 324 с.
2. Гуржій А. М. ІТ-готовність вчителів іноземних мов: методологія, теорія, технології: Навчальний посібник / А. М. Гуржій, Л. А. Карташова, В. В. Лапінський. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. – 230 с.
3. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий / Т. Коно [пер. с англ., общ. ред. и вступ. ст. О. С. Виханского]. – М.: Прогресс, 1987. – 384 с.
4. Наукові основи управління інноваційним розвитком у системі педагогічної освіти: Навч. посібник / А. А. Харківська, Л. В. Петриченко, В. М. Малихіна; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. – Ч. 1. – Харків, 2013. – 316 с.
5. Носкова М. В. Проблема информатизации как предмет обучения руководителей общеобразовательных учебных заведений на курсах повышения квалификации/ М. В. Носкова // Дидактика XXI века: инновационные аспекты использования ИКТ в образовании: Материалы международной научно-практической заочной конференции 19 мая 2014 года / [редкол.: О. Ф. Брыскина (отв. ред.), Е. Н. Тараканова, М. А. Воронина]. – Ч. 1. – Самара: ПГСГА, 2014. – С. 157-162.

6. Носкова М. В. Форми і методи формування ІК-компетентності педагогічних працівників у партнерстві з Intel / М. В. Носкова //Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2013, № 6. – С. 18-26.
7. Носкова М. В. Формування готовності до використання Інтернет технологій у керівників загальноосвітніх навчальних закладів / М. В. Носкова //Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2014 рік. – К.: Інститут педагогіки, 2014. – С. 107-109.
8. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО»Издательство АСТ», 2002. – 557, [3] с.

Носкова М.В.
Львовский областной институт последипломного педагогического образования

ФОРМИРОВАНИЕ У РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ГОТОВНОСТИ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация
Исследована проблема подготовки руководителей общеобразовательных учебных заведений к использованию в управленческой деятельности современных Интернет технологий; представлены результаты педагогического эксперимента проведенного на курсах повышения квалификации в институте последипломного педагогического образования по формированию готовности руководителей школ к использованию Интернет технологий в профессиональной деятельности.
Ключевые слова: Интернет технологии, последипломное образование, руководители общеобразовательных заведений.

Noskova M.V.
Lviv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

FORMING PREPAREDNESS TO USE INTERNET TECHNOLOGY IN PROFESSIONAL ACTIVITIES IN SCHOOL AUTHORITIES

Summary
The problem of training of school authorities to use modern Internet technologies in the management is investigated. The results of the pedagogical experiment conducted in advanced training at the institute of postgraduate education on the formation of readiness of school authorities to use Internet technologies in professional work are provided.
Keywords: Internet technology, postgraduate education, school authorities.

УДК 371.67

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Погонець І.В.
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються основні теоретичні підходи до класифікації ілюстративного матеріалу шкільних підручників другої половини ХХ століття. Зокрема, види ілюстрацій залежно від їх зв'язку із текстом; поділ зображень у підручнику за змістом; типи ілюстративного матеріалу у залежності від характеру наочного образу, що лежить в їх основі; за способом відображення дійсності; характером зображення; жанровими ознаками; види ілюстрацій відповідно до їх призначення; техніки виконання.
Ключові слова: книга, оформлення, шкільний підручник, ілюстративний матеріал, класифікації ілюстрацій.

Постановка проблеми. У структурі позатекстових компонентів, покликаних забезпечувати найбільш повне засвоєння покладеної у підручнику інформації, заохочувати учнів до навчання, важливе місце належить ілюстративному матеріалу який, опираючись на художньо-образну основу, володіє значними виховними і навчальними можливостями.

Ілюстраціями у підручнику є різноманітні зображення, що поміщаються у ньому разом із текстом: креслення, схеми, карти, портрети, зображення предметів та явищ природи, сцени, пейзажі, репродукції картин художників та різноманітних документів, а також текстовий супровід, включений безпосередньо в малюнок і підпис до нього. Таким чином термін «ілюстрація» включає в себе зображення, що відрізняються за своїм змістом і формою, зв'язком із текстом, значенням у навчальній книзі тощо.

Очевидно, що ілюстрація в підручнику знаходиться у тісному взаємозв'язку з іншими його елементами і є його невід'ємною частиною. Тому, для забезпечення найоптимальнішого співвідношення ілюстрацій з іншими структурними компонен-

© Погонець І.В., 2015

тами необхідно дослідити всі існуючі види наочних зображень та їх ролі у навчальній книзі.

Зважаючи на те, що весь процес конструювання навчальної книги тісно пов'язаний з теорією шкільного підручника, – вивчення досвіду підручникотворення другої половини XX століття є важливим оскільки в цей період шкільний підручник уперше став об'єктом наукового дослідження у монографічних роботах Н. Менчинської та Є. Перовського, у яких було висвітлено і деякі аспекти щодо його ілюстрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми типології ілюстративного матеріалу шкільної навчальної літератури зазвичай розглядаються ученими в загальній системі її укладання та оформлення, або вивчаються окремі види ілюстрацій за певними ознаками: залежно від їх зв'язку із текстом (В. Бейлінсон, А. Вагін, А. Зільберштейн, Д. Зуєв, А. Попков, В. Ривчін); за змістом (А. Вагін, Є.Перовський); у залежності від характеру наочного образу, що лежить в їх основі (І. Донський, А. Попков, А. Ясько); за способом відображення дійсності (В. Бейлінсон, В. Ривчін); за характером зображення та тематикою (Б. Кісін); за жанровими ознаками (Д. Зуєв, Д. Степовик); види ілюстрацій відповідно до їх призначення (Н. Гончарова, В. Ляхов,); за технологією створення зображення (Г. Брилов) тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз педагогічної та книгознавчої літератури дає підстави стверджувати, що в сучасній науці не існує єдиного погляду на класифікацію даного структурного компоненту шкільного підручника. Тому важливо систематизувати всю багатоманітність видів ілюстрацій, щоб створити відповідні умови для варіативного їх вибору у процесі розробки підручника.

Мета статті – проаналізувати та узагальнити науковий доробок з проблеми типології ілюстративного матеріалу шкільних підручників другої половини XX століття.

Виклад основного матеріалу. Один із перших теоретиків структури шкільного підручника Є. Перовський, який сформулював основний принцип ілюстрування навчальної книги: ілюстрація повинна застосовуватися або в найважчому для розуміння місці підручника, або там, де вона має велике освітнє чи виховне значення [9, с. 81], визначив в ілюстраціях дві взаємопов'язані сторони: *зміст і форму*. Так, у змісті учений відзначив властивість ілюстрації сприяти пізнанню учнями описаних в тексті явищ і одночасно посилювати виховну дію даного тексту. Форма ілюстрації, на думку Є. Перовського, повинна виявлятись у зрозумілості і виразності малюнка [9, с. 80].

А. Вагін класифікував ілюстрації за даною ознакою, перераховуючи всі можливі варіанти зображень, що використовувались у підручниках історії (зображення оригіналів історичних пам'яток минулого, композиції, створені художниками, портрети, карикатури, зображення документів і т.п.) [11, с. 161].

Аналізуючи види ілюстративного матеріалу, учений підкреслював і те, що ілюстрації повинні бути науковими за своїм змістом, висвітлювати лише достовірні і науково обґрунтовані факти, а також відображати останні досягнення науки і практики.

Важливою умовою успішного використання даного структурного компонента шкільного підручника у процесі навчання залежить і від зв'язку його *змісту* з характером тексту підручника, а також метою і завданнями конкретної навчальної дисципліни для вивчення якої його укладено.

Для того щоб ілюстрації в підручнику допомагали здійснювати навчально-педагогічні цілі необхідно насамперед визначити яким чином взаємодіють між собою зміст і значення тексту зі змістом і значенням ілюстрацій, їх співвідношення, а також які існують між ними форми зв'язку. Так, в «Основах оформления советской книги» (М., 1956) *ілюстрації по відношенню до тексту* автори розділяють на: обмежено-пояснювальні зображення, зображення, що доповнюють текст, майже повністю самостійні, і такі, що іноді підпорядковують собі текст [8].

В основу класифікацій розроблених А. Вагіним, А. Зільберштейном, А. Попковим теж покладено характер зв'язку зображення з текстом, а також характер наочного образу, що лежить в основі ілюстрації. А. Попков розділив ілюстрації на такі, що безпосередньо пов'язані з текстом і ті, що пов'язані з текстом тематично (перші включають ілюстрації, зміст яких повністю розкривається в тексті, і такі, які розкриваються в тексті неповністю).

А. Вагін виділив три групи ілюстрацій: зображення, що наочно зображують те, про що йдеться в тексті; такі, що доповнюють і конкретизують текст; і ті, які доповнюють матеріал, відсутній у тексті.

Відзначимо, що для вище згаданих дослідників характерний загальний погляд на ілюстрацію як на елемент, підпорядкований тексту, покликаний допомагати його засвоєнню, або відобразити відсутній у тексті матеріал.

Дослідник проблеми ілюстративного оформлення навчальної книги В. Ривчін вважав, що дані класифікації недостатньо відображають всі існуючі форми зв'язку і співвідношення змісту тексту і ілюстрацій. Тому він виділив чотири різні ситуації об'єднання читачем значення та змісту ілюстрації і тексту.

Перша ситуація складається тоді, коли відомості, що містяться в тексті, являються ведучими, а відомості, що надає ілюстрація, виступають доповненням, опорою для тексту.

Друга ситуація складається тоді, коли найбільш узагальнені відомості дає ілюстрація, а текст коментує, доповнює її конкретними деталями.

Третя ситуація з'являється тоді, коли текст і ілюстрація зв'язані між собою в межах теми, тобто текст розповідає про одне, ілюстрація – інше, а їх об'єднання – результат зусиль читача.

Четверта ситуація формується тоді, коли текст та ілюстрація не можуть бути зрозумілими окремо, коли вони існують як одне ціле.

В. Ривчін зазначив, що використання даної класифікації дасть змогу складати списки тем ілюстрацій підручника, орієнтуючись на особливості пізнавальної діяльності учня при поясненні тих чи інших понять, планувати саме ті теми ілюстрацій, які необхідні для покращення якості підручника [11, с. 162-167].

В. Бейлінсон, співставляючи відношення суті зображуваного об'єкта на ілюстрації до суті викладеного в тексті з предметом пізнання, виділив три групи ілюстрацій: а) ілюстрації, що безпосередньо відображають властивості предмета пізнання і замінюють текст; б) ілюстрації, що беруть участь у відображенні об'єктів нарівні з текстом; в) ілюстрації, що обслуговують текст [1, с. 121]. Учений відзначив те, що, оперуючи даними класифікаціями у процесі створення підручника, можна скласти перелік ілюстрацій, який дасть змогу запланувати для кожного зображення таке навчально-педагогічне навантаження, яке буде відповідати цілям підручника.

Класифікація ілюстративного матеріалу по відношенню його до тексту найбільш повно представлена Д. Зуєвим, який виділив три групи: провідні, рівнозначні і обслуговуючі ілюстрації.

Провідні ілюстрації – самостійно розкривають зміст навчального матеріалу.

Рівнозначні ілюстрації нарівні з основним текстом допомагають ефективному засвоєнню навчального матеріалу.

Обслуговуючі ілюстрації покликані доповнювати, конкретизувати, розкривати, емоційно посилювати зміст тексту і інших позатекстових компонентів, сприяючи їх ефективному сприйняттю і засвоєнню у процесі навчання [5, с. 175].

Розподіл ілюстративного матеріалу на три групи (за домінуючою функцією) показав, що дана класифікація має велике практичне значення. Перед укладачами підручників відкривається реальна можливість визначати мету введення конкретних ілюстрацій, їх сукупність, систему.

У процесі навчання різні типи наочності у *залежності від характеру наочного образу, закладеного в них,* виконують різноманітні завдання. В одних випадках необхідним є індивідуальний образ предметів і явищ що вивчаються тому що він сприяє формуванню в учнів конкретних образів і уявлень; в інших – узагальнено-опосередкований образ, завдяки якому можна з'ясувати найважливіші ознаки предметів і процесів; для того, щоб абстрагуватися від несуттєвих особливостей і підкреслити головне, використовується схематичний образ [10, с. 263].

На основі даного підходу до визначення ролі ілюстративного матеріалу підручників у навчанні, А. Попков запропонував наступну класифікацію:

1) фотографії, що демонструють конкретні образи об'єктів і їх індивідуальні особливості;

2) образно-опосередковані ілюстрації, які підкреслюють типові і найважливіші ознаки об'єктів, що вивчаються: а) композиційні малюнки, спеціально розроблені художником для підручника, б) репродукції картин і портретів, в) карикатури;

3) Схематично-опосередковані ілюстрації: різноманітні карти, схеми, діаграми тощо [10, с. 264].

Дана класифікація свідчить про те, що різні види ілюстрацій у залежності від характеру наочного образу, закладеного в них по-різному володіють навчальними можливостями і виконують різні функції в підручнику.

У дослідженнях І. Донського спостерігається аналогічний підхід до визначення видів ілюстрацій за означеною ознакою: образно-опосередковані зображення, в яких об'єкти навколишньої дійсності відтворені через їхнє сприйняття художником; зображення, в яких предмети і явища відображено з фотографічною достовірністю; схематично-опосередковані зображення в яких відтворено певні зв'язки, властивості, ознаки предметів за допомогою умовних позначень [12, с. 7-19].

В. Ривчін запропонував розділяти ілюстрації, орієнтуючись і на *особливості відображуваних ними властивостей, якостей об'єкта або відношення до дійсності.* За цією ознакою учений визначив чотири групи зображень:

1 група – *описові реально-предметні зображення*; для яких характерна велика зовнішня схожість зображуваного і зображення, без вираженого відношення художника до зображуваного об'єкта, без спроби його цілеспрямованого аналізу.

2 група – *предметно-образні ілюстрації*; при зображенні значного рівня схожості в них проявляється цілеспрямоване трактування зображуваного – відбір деталей в зображенні і спроба виразити не лише зовнішні, але й деякі «приховані» якості об'єкта, а також зв'язки і відношення між об'єктами.

3 група – *образно-понятійні ілюстрації* відзначаються значним відхиленням від зовнішньої подібності в бік усвідомлення і вираження прихованих якостей, властивостей і відношень об'єктів, вибірковим впливом властивостей зображуваного і зв'язків між об'єктами.

4 група – *понятійні ілюстрації*, характеризуються повним розривом зовнішнього вигляду зображуваного об'єкта з самим зображенням, орієнтовані на вираження внутрішніх, прихованих від прямого споглядання якостей зображуваного і зв'язків між об'єктами [11, с. 97].

Проте дана класифікація важлива лише тоді, коли співставляють властивості, якості і характер зв'язку об'єкта зображення з тим, що саме зображено і виражено в малюнку.

У безпосередньому зв'язку з функціональною обумовленістю ілюстративного матеріалу у структурі шкільного підручника знаходиться його *класифікація за жанром.* Важливість такого поділу виходить із необхідності розкрити усю різноманітність конкретних видів ілюстрацій, які в загальній моделі підручника, являються елементом структурного компонента «ілюстративний матеріал».

У дослідженні Д. Зуєва в основу поділу зазначеного структурного компонента покладено жанр ілюстрації – історично сформовану, обумовлену специфікою змісту книги художньо-пізнавальну форму навчальної ілюстрації, в якій найбільш повно проявляється її домінуюча функція. Таким чином ученим встановлено у підручнику дванадцять жанрів ілюстративного матеріалу: предметні, художньо-образні, документальні, технічні ілюстрації, карти, діаграми, схеми, плани, креслення, інструктивно-методичні ілюстрації, графіки, символічні (декоративні) ілюстрації [5, с. 177]. Завдяки специфіці жанру виражається можливість того чи іншого елемента ілюстративного матеріалу бути носієм конкретних знань, засвоєння яких переслідує підручник, або стимулювати мислення без якого неможливе навчання.

Д. Зуєв розглядав ілюстративний матеріал незалежно від рівня його емоційного навантаження, художньо-естетичних якостей та інших критеріїв конкретного малюнка як об'єкта образотворчого мистецтва, – а як наочну опору мислення учнів у процесі навчання, як науково-пізнавальний, навчальний матеріал.

Вартою уваги вважаємо класифікацію за означеною ознакою запропоновану Д. Степовиком, у якій учений виділив наступні жанри: побутовий, історичний, анімалістичний, батальний, портрет, пейзаж, натюрморт, архітектурний та іконні композиції [12].

В. Ривчін, аналізуючи різновиди ілюстрацій у підручнику, виділив ще три групи зображень за наступною ознакою – *предметом зображення*:

1. Зображення що демонструють зовнішні риси об'єктів (конфігурацію, фактуру, колір та ін.).

2. Зображення які відображають співвідношення розмірів, конфігурацій, об'єму та інших властивостей.

3. Усі види зображення руху, його напрямку, вимірювання розмірів, варіанти положення зображуваних об'єктів та інші [11, с. 99].

На думку В. Бейлінсона дана класифікація дозволяє аналізувати ілюстрації готового підручника, співставляючи те, що на них зображено, з тим, що є предметом відтворення і предметом пізнання, і, таким чином, визначати, як саме та чи інша ілюстрація здійснює дидактичні функції навчального видання [1, с. 120].

Н. Гончарова у статті «О научных основах иллюстрирования учебников» (1978), розглядаючи різні аспекти щодо значення та використання ілюстрацій

у шкільному підручнику, виділила два основних *види ілюстрацій відповідно до їх призначення: наочно-образні*, як такі, що формують уявлення, і *логічно-змістові* – що виявляють важливі приховані в тексті процеси та ілюструють хід процесу мислення [3, с. 177].

Вартою уваги вважаємо також класифікацію, запропоновану Б. Бутніком-Сіверським в основі якої лежить сприйняття ілюстрації дітьми різного віку: ілюстрація для дошкільників, для середнього та старшого віку [3, с. 31–43].

За характером зображення та тематикою весь ілюстративний матеріал може бути поділений на наступні групи: оригінальний малюнок, технічний малюнок, креслення, діаграма, географічна карта, картограма, фотографія, фотопис, фотомонтаж. Таку класифікацію з детальним розглядом кожного виду ілюстрацій подано у праці Б. Кісіна «Графическое оформление книги» (1946) [5, с. 284].

В «Основах оформления советской книги» (М., 1956), на прикладі ілюстрацій науково-пізнавального, художньо-образного, документального типів, автори розглядають особливості використання ілюстративного матеріалу залежно від типу видання і призначення книги [8].

Г. Брилов у праці «Иллюстрация в книге журнале и газете» (М., 1931) [2] визначив *види ілюстрацій залежно від техніки виконання зображень* (мініатюра, гравюра на дереві і металі, літографія, фотомеханічні способи друку)

Окрім зазначених основних класифікацій ілюстративного матеріалу підручників другої половини XX століття, використовувались і додаткові: за кольором (чорно-білі, в два кольори, кольорові), за способом репродукування (векторні і растрові), за технологією створення зображення, за способом розміщення ілюстрації в книжковому блоці тощо.

Висновки і пропозиції. Очевидно, що вся різноманітність ілюстративного матеріалу може бути використана у навчальній книзі оптимально за умови, що він буде розглядатися як форма реалізації функцій ілюстрації у тісному взаємозв'язку з усіма структурними компонентами шкільного підручника. Таким чином, у процесі укладання та оформлення навчальної літератури автори повинні опиратися на усю гаму можливостей ілюстративного матеріалу, визначати оптимальний тип зображення відповідно його до функціонального призначення тощо. Тому вважаємо, що подальші наукові розвідки типології ілюстрацій, їх детальний аналіз та систематизація забезпечить раціональне використання зображень у структурі навчальних видань нового покоління.

Список літератури:

1. Бейлинсон В. Г. Арсенал образования / В. Г. Бейлинсон. – М.: Книга, 1986. – 288 с.
2. Брылов Г. А. Иллюстрация в книге журнале и газете / Г. А. Брылов. – Москва – Ленинград: ОГИЗ – ИЗОГИЗ, 1931. – 87 с.
3. Бутнік-Сіверський Б. Принципи ілюстрування дитячої книжки / Б. Бутнік-Сіверський. – К.: Культура, 1929. – 67 с.
4. Гончарова Н. А. О научных основах иллюстрирования учебников / Н. А. Гончарова// Проблемы школьного учебника, М.: Просвещение, 1978. – Вып. 6. – С. 165–184.
5. Зуев Д. Д. Школьный учебник / Д. Д. Зуев. – М.: Педагогика, 1983. – 239 с.
6. Кисин Б. М. Графическое оформление книги / Б. М. Кисин. ГИЗЛЕГПРОМ, 1946. – С. 283–343.
7. Кодлюк Я. П. Ілюстративний матеріал як структурний компонент шкільного підручника (дидактичний аспект) / Я. П. Кодлюк // Рідна школа, 2003. – № 12. – С. 26–29.
8. Основы оформления советской книги / Под ред. А. А. Сидорова и В. И. Истрина. – М.: Искусство, 1956. – 502 с.
9. Перовский Е. И. Методическое построение и язык учебника для средней школы/ Е. И. Перовский. – М.: Известия АПН РСФСР, 1955. – Вып. 63. – С. 93.
10. Попков А. В. Дидактические основы иллюстрирования учебников средней общеобразовательной политехнической школы (на мат. учебн. истор. и географ. для V–VII классов сред. школы): дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / А. В. Попков. – Х., 1959. – 376 с.
11. Рывчин В. И. Проблемы типологии иллюстративного материала / В. И. Рывчин // Проблемы школьного учебника. М.: Просвещение, 1975. – Вып. 3. – С. 161–177.
12. Степовик Д. В. Українська графіка XVI–XVIII століть / Д. В. Степовик // (Еволюція образної системи). – К.: Наук. думка, 1982. – 332 с.
13. Функции художественно-графического оформления учебников: Соврем. учеб. кн.: Пер. с серб. – хорв. / Под ред. Г. М. Донского. – М.: Просвещение, 1986. – 128 с.

Погонец И.В.
Кременецкая областная гуманитарно-педагогическая академия имени Тараса Шевченко

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКОВ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Аннотация
В статье рассматриваются основные теоретические подходы к классификации иллюстративного материала школьных учебников второй половины XX века. В частности, виды иллюстраций в зависимости от их связи с текстом; разделение изображений в учебнике по содержанию; типы иллюстративного материала в зависимости от характера наглядного образа, лежащего в их основе; по способу отображения действительности; характером изображения; жанровым признакам; виды иллюстраций в соответствии с их назначением; техникой выполнения.
Ключевые слова: книга, оформление, школьный учебник, иллюстративный материал, классификации иллюстраций.

Pohonets I.V.
Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko

THEORETICAL APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF ILLUSTRATIVE MATERIAL OF SCHOOL TEXTBOOKS IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Summary
The basic approaches to the classification of illustrative material of school textbooks in the second half of the XX century are considered in the article. In particular, the article reveals the types of illustrations depending on their connection with text; division of images in a textbook subject to its contents; types of illustrative material depending on the character of the visual image which is in its basis; on the method of reality reflection; image character; genre signs; types of illustrations in accordance with the purpose and techniques.
Keywords: book, book design, school textbook, illustrative material, illustration classifications.

УДК 378-057.212

РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-ЕКОНОМІСТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Служинська Л.Б.
Тернопільський національний економічний університет

У статті подано і обґрунтовано реалізацію технології підготовки майбутніх менеджерів-економістів до професійної діяльності. Організація і проведення експериментального дослідження передбачають забезпечення реалізації педагогічних умов. Вони сприяють підготовці майбутнього менеджера-економіста до професійної самореалізації та застосуванню акмеологічного підходу у підготовці майбутнього фахівця до професійної самореалізації. Основними структурними компонентами експериментального дослідження є: мета, завдання, зміст та методи. Автор наводить дані, що здійснювалися під час формувального етапу експерименту.
Ключові слова: менеджер-економіст, формувальний етап експерименту, готовність до професійної самореалізації, акмеологічний підхід, етапи підготовки.

Постановка проблеми. Реалізація технології підготовки майбутніх менеджерів-економістів до професійної діяльності відбувалася на основі формувального етапу експериментального дослідження. Організація і проведення експериментального дослідження забезпечили реалізацію визначених педагогічних умов, які сприяли підготовці майбутнього менеджера-економіста до професійної самореалізації та застосуванню акмеологічного підходу у підготовці майбутнього фахівця до професійної самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Акмеологія є досить новою галуззю наукових знань у системі наук про людину, її предметом виступають закономірності самореалізації творчих потенціалів дорослих людей на шляху до вищих рівнів продуктивності та професіоналізму [3]. Як зазначають провідні науковці (А. Деркач, Н. Кузьміна, С. Пальчевський), мета акмеології полягає в удосконаленні особистості, допомозі в досягненні нею вершин фізичного, духовного, морального і професійного розвитку, а також гуманізації цього розвитку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Під час формувального етапу експерименту вирішувалися такі **завдання**:

– розробка та апробація навчально-методичного забезпечення, яке містить автентичні матеріали та комплекс мовленнєвих вправ для формування у майбутніх менеджерів-економістів готовності до професійної самореалізації на засадах акмеологічного підходу [8];

– конкретизовано методику професійної підготовки студентів з метою їх самореалізації під час навчання;

– реалізувалися визначені педагогічні умови та модель формування професійної самореалізації майбутніх менеджерів-економістів на засадах акмеологічного підходу [9].

Мета статті. Головною метою цієї статті є експериментальне дослідження, розробка й перевірка висунутої робочої гіпотези щодо можливості ефективного формування готовності до професійної самореалізації майбутніх менеджерів-економістів на засадах акмеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Педагогічний експеримент, який був проведений – це багатокомпонентний ієрархічно-організований системний процес, основу якого складає вивчення дисциплін «Іноземна мова», «Іноземна мова професійного спрямування», «Менеджмент», «Країнознавство».

У педагогічному експерименті було чітко визначено 3 етапи:

1) підготовчий (відбір навчальних матеріалів, визначення завдань, підготовка тестів для визначення рівнів сформованості готовності до професійної самореалізації);

2) основний (проведення експерименту);

3) підсумковий (опрацювання отриманих результатів, їх інтерпретації, підготовка методичних рекомендацій і впровадження їх у практику викладання на факультеті міжнародного бізнесу та менеджменту економічного ВНЗ.

© Служинська Л.Б., 2015

Формувальний етап експерименту проводився поетапно на базі Тернопільського національного економічного університету (ТНЕУ) упродовж 2009 – 2011 навчальних років.

Для експерименту було відібрано контрольні й експериментальні групи студентів з приблизно однаковим складом і вихідним рівнем знань з іноземної мови та профілюючих навчальних дисциплін. Загалом у дослідженні на різних його етапах узяли участь 216 студентів I-IV курсів ТНЕУ, які навчалися від I курсу (216 студентів) до IV курсу (186 студентів).

Студенти були розподілено в контрольні (КГ) та експериментальні (ЕГ) групи таким чином:

Були визначені контрольні (КГ) та експериментальні (ЕГ) за вхідним рівнем готовності студентів до професійної самореалізації, який мав приблизно однакові значення в КГ та ЕГ. Це дає можливість отримати достовірні результати дослідження у традиційних та експериментальних умовах для практики викладання іноземних мов і профільних навчальних дисциплін у ВНЗ економічного профілю, а також формування у майбутніх менеджерів-економістів готовності до професійної самореалізації на засадах акмеологічного підходу.

В експериментальних групах студенти навчалися за інноваційною технологією. У цих групах здійснювалася підготовка майбутнього менеджера-економіста до професійної самореалізації на засадах акмеологічного підходу. Застосовувалася експериментальна методика з використанням автентичних матеріалів професійно значущого характеру, навчально-рольових ігор та комплексу вправ, спрямованого на розвиток умінь та навичок, необхідних для професійного спілкування, що є особливо важливим для майбутніх менеджерів-економістів. У контрольних групах навчання здійснювалося за традиційними методиками, тобто згідно робочих програм.

Під час формувального етапу педагогічного експерименту використовувався навчально-методичний матеріал та різні види навчальної діяльності, передбачені програмою з «Менеджменту» для студентів III-IV курсів та «Країнознавства» для студентів III курсу. Вивчення іноземної мови охоплювало з I до IV курсу. Оскільки експериментальне дослідження проходило у студентів від I до IV курсу, тому основна увага приділялась методичному забезпеченню саме з іншомовної підготовки студентів. Студенти першого курсу навчалася на основі матеріалів підручників «Німецька мова» (Н. Щербань, Г. Лабовкіна та ін.) [5] та «Практична граматика німецької мови» (Д. Євгененко, О. Білоус та ін.) [7]; студенти II курсу навчалися за підручником О. Гавриш «Фахова німецька мова. Економіка підприємства» [2] та H. Dreyer, R. Schmitt «Вдосконалюємо знання німецької мови» [10]; студенти третього курсу навчалися за підручником Л. Михайлова, Г. Вебера, Ф. Вебера «Деловой немецкий язык: бизнес, маркетинг, менеджмент» [4] та H. Dreyer, R. Schmitt «Вдосконалюємо знання німецької мови» [10]; студенти четвертого курсу навчалися за підручником Е. Постникової «Бізнес-курс німецької мови» [6], Н. Бориско «Бизнес-курс німецької мови» [1] та J. Schumann «Mittelstufe Deutsch» [11]. В експериментальних групах – додатково застосовувались спеціально підібрані автентичні матеріали та комплекс мовленнєвих вправ для формування у майбутніх менеджерів-економістів готовності до професійної діяльності на засадах акмеологічного підходу, розроблені автором для проведення формувального етапу експериментального дослідження (Л. Служинська) [8].

Для проведення формувального етапу експерименту було відібрано автентичні матеріали професійно значущого характеру, на підставі яких були розроблені комплекси занять з практичних курсів «Іноземна мова», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» та «Країнознавство». Використання таких комплексів занять сприяло формуванню у майбутніх менеджерів-економістів готовності до професійної самореалізації.

Використовувались передекспериментальні та постекспериментальні тести [8]. За допомогою тестів перевірялася ефективність засвоєння студентами знань, розуміння можливостей їх застосування у професійній діяльності. Дотримуючись думки науковців (Т. Ваколюк, С. Козака, Н. Мойсеюк, С. Ніколаєвої, М. Пащенко, В. Стасюк), котрі вважають, що зміст та види тестів повинні бути одними і тими ж як на початку, застосовували також і на підсумковому етапі експерименту. Тільки в цьому випадку можна було об'єктивно порівняти отримані результати. Тестові завдання пропонувались у друкованому вигляді й виконувалися кожним студентом окремо на роздаткових картках. Перед проведенням тестування в кожній експериментальній групі студентам подавалися усні вказівки. За допомогою тестування було здійснено перевірку рівня знань майбутніх менеджерів-економістів і встановлено:

– теоретичну підготовку з іноземної мови;
– знання професійно спрямованої іншомовної термінології;
– уміння складати діалоги професійної комунікації;
– уміння написати повідомлення, резюме, ділового листа;
– навички та вміння вести діалогічне іншомовне спілкування професійного спрямування.

Ураховуючи те, що рівень засвоєння навчального матеріалу – це показник пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, то для підвищення якості засвоєння необхідно, передусім, спрямовувалася робота студентів на використовування знань, якими вони вже володіють на практиці, для усвідомлення необхідності набуття нових знань. Для цього були проведені три зрізи знань. Перший проводився після першого курсу навчання – перед його II етапом. Метою його було встановити ступінь сформованості готовності майбутніх менеджерів-економістів до професійної самореалізації після проведення першої частини експерименту. Другий зріз був проведений після закінчення третього курсу навчання. Завданням його було визначити рівень сформованості вмінь і навичок володіння іноземною мовою професійного спілкування після закінчення експериментального навчання та ефективності запропонованого нами навчально-методичного забезпечення, яке містить автентичні матеріали та комплекс мовленнєвих вправ для формування у майбутніх менеджерів-економістів готовності до професійної діяльності на засадах акмеологічного підходу. Третій зріз був проведений після закінчення першого семестру четвертого курсу. Завданням його було визначити рівень сформованості вмінь і навичок володіння іноземною мовою професійного спрямування після закінчення експериментального дослідження для встановлення ефективності запропонованої методики підготовки майбутніх фахівців. Під час проведення зрізів знань студенти виконували такі типи завдань: на розвиток навичок читання, письма, монологічного та діалогічного мовлення.

Навчально-пізнавальні завдання, які створювалися для навчальних дисциплін «Іноземна мова» та «Іноземна мова професійного спрямування» були

орієнтовані на основні вимоги, які ставилися до вмінь з іншомовного спілкування. Тому навчальні тексти, вправи, пізнавальні завдання включали лексичний і граматичний матеріал, необхідний для виконання професійних функцій менеджера-економіста. Навчально-методичний комплекс був розроблений спеціально для перевірки рівня готовності майбутніми менеджерами-економістами до професійної самореалізації [8].

Отже, опрацювання даних експериментального навчання проходило за такими видами діяльності студентів:

– передача змісту прочитаного тексту; форма контролю – уміння читання (ознайомлювальне, вивчаюче, переглядове), трансформування, зіставляння, оцінювання інформації з тексту, переказ;

– розвиток умінь письма; форма контролю – вміння складати плани, запитання, анотації, резюме до тематичних текстів, написання приватних листів, рефератів, доповідей;

– розвиток умінь монологічного мовлення, виражених засобами німецької розмовної та професійно спрямованої мови; форма контролю – формування лексико-граматичних навичок усного мовлення, розвиток вмінь непідготовленого усного мовлення з використанням вербальних опор, розвиток умінь непідготовленого усного мовлення на професійну тематику;

– загально комунікативне та професійно спрямоване діалогічне мовлення, форма контролю – складати та доповнювати діалоги відповідно до навчально-мовленнєвої ситуації на рівні сучасних програмних вимог.

Студенти експериментальних груп виконували ситуативні вправи. Завдання використані під час експерименту, передбачали вияв студентських умінь складати тексти, що містять задані умови спілкування, опис мовленнєвої ситуації. Вони складалися з трьох компонентів: завдання (його значення в тому, щоб студент відреагував на мовленнєву ситуацію), опис мовленнєвої ситуації й, нарешті, саму мовленнєву ситуацію (охоплення студентів у професійно значущу комунікативну діяльність). Змодельовані таким чином ситуації дали студентам чіткі знання й виробили навички використання професійно значущих норм і стереотипів у стандартних мовленнєвих ситуаціях, у яких вербальна поведінка чітко регламентується й повністю вказує, що людині робити і що належить при цьому говорити.

Відеоматеріал, який використовувався на заняттях з дисциплін «Іноземна мова», «Іноземна мова професійного спрямування» та «Країнознавство» в експериментальних групах дав можливість спостерігати мовленнєве спілкування й поведінку комунікантів.

На основі відеоматеріалу уможливлювався аналіз та інтерпретація використання мови в конкретній комунікативній ситуації, осмислення фрагментів мовленнєвої та соціальної поведінки в єдності їх сторін, розвивалися навички розуміння мовлення на слух. Відеозаписи були комплексним навчальним матеріалом, завдяки якому студент отримував велику кількість навчальної, наукової і професійно-спрямованої інформації.

Читання як рецептивний мовленнєвий процес вимагав від об'єктів навчання активної розумової діяльності з метою отримання з тексту необхідної, у нашому випадку професійно значущої, інформації.

Однією з основних проблем навчання читання був відбір текстів для читання і чітка організація роботи з ними. При цьому важливим виступав як сам зміст текстів, так і новизна та практично-професійне значення наявної в них інформації.

Читання, орієнтоване на економіку країни, мова якої вивчається, сприяло створенню умов не тільки для активізації пізнавальної діяльності, але й для виховання таких якостей, як почуття поваги до економіки країни, мова якої вивчається розвивало при цьому почуття гордості й любові до своєї держави. Читаючи, студенти не тільки залучалися до нового для них світу, але й починали орієнтуватися в ньому, вчилися визначати загальнолюдські цінності й отримувати моральне задоволення від самого процесу читання.

У процесі використання навчального матеріалу, призначеного для формування у майбутнього менеджера-економіста готовності до професійної самореалізації було враховано такі фактори:

1) використання автентичної лексики, фразеології;

2) адекватність мовленнєвих засобів, що використовуються в запропонованій ситуації;

3) природність пропонованих ситуацій;

4) відображення особливостей культури та національної ментальності носіїв мови;

5) інформаційна та емоційна насиченість;

Висновки з даного дослідження і перспективи. Результати, отримані в ході цього контролю, дозволили простежити за ефективністю процесу формування у майбутніх менеджерів-економістів готовності до професійної самореалізації на засадах акмеологічного підходу і своєчасно коригувати його.

Список літератури:

1. Бориско Н. Ф. Бізнес-курс німецької мови / Н. Ф. Бориско. – Київ: Логос, 2005. – 432 с.
2. Гавриш О. О. Фахова німецька мова. Економіка підприємства: навч. посіб. / О. О. Гавриш. – К.: КНЕУ, 2006. – 284 с.
3. Ильин В. В. Философия и акмеология / В. В. Ильин, С. Д. Пожарский. – СПб.: Политехника, 2003. – 395 с.
4. Мишагина О. М. Акмеологические технологии преодоления негативных стереотипов у студентов младших курсов в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / О. М. Мишагина. – Шуя, 2006. – 21 с.
5. Німецька мова: підручник / Н. П. Щербань, Г. А. Лабовкіна, Я. В. Бачинський та ін.. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – 496 с.
6. Постникова Е. М. Business-Deutsch: Бизнес-курс немецкого языка / Е. М. Постникова. – К.: А.С.К., 2002. – 432 с.
7. Практична граматика німецької мови: навч. посіб. для студентів та учнів / Д. А. Євгененко, О. М. Білоус, О. О. Гуменюк та ін.; – 2-ге вид., випр. та доп. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 400 с.
8. Служинська Л. Б. Збірник лексико-граматичних вправ з німецької мови для самостійної роботи студентів / укл. к. пед.. наук, доцент Л. Б. Служинська. – Тернопіль, ТНЕУ, 2014. – 66 с.
9. Служинська Л. Б. Підготовка майбутнього менеджера-економіста до професійної самореалізації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Леся Богданівна Служинська. – Тернопіль, 2012. – 280 с.
10. Dreyer H. Совершенствуем знание немецкого языка / Hilke Dreyer, Richard Schmitt. – К.: Методика, 1996. – 336 с.
11. Schumann J. Mittelstufe Deutsch / J. Schumann. – Ismaning-Mьnchen: Verlag fьr Deutsch, 1985. – 191 p.

Служинская Л.Б.
Тернопольский национальный экономический университет

РЕАЛИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ-ЭКОНОМИСТОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация
В статье представлена и обоснована реализация технологии подготовки будущих менеджеров-экономистов к профессиональной деятельности. Организация и проведение экспериментального исследования обеспечивают реализацию педагогических условий. Они способствуют подготовке будущего менеджера-экономиста к профессиональной самореализации и применение акмеологического похода в подготовке будущего специалиста к профессиональной самореализации. Основными структурными компонентами экспериментального исследования являются: цель, задачи, содержание и методы. Автор расскрывает данные, которые были получены в ходе формовочного этапа эксперимента.
Ключевые слова: менеджер-экономист, формовочный этап эксперимента, готовность к профессиональной самореализации, акмеологический подход, этапы подготовки.

Sluzhynska L.B.
Ternopil National Economic University

REALIZATION OF THE TECHNOLOGY OF TRAINING FUTURE MANAGING ECONOMISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES

Summary
In the article, the realization of the technology of training future managing economists for professional activities is offered and substantiated. Organization of experiment provides the implementation of the pedagogical conditions. They contribute to the training of future managers and economist for the professional self-realization and application of akmeological method in the training of future specialists for professional self-realization. The main structural components are: goal, tasks, and methods. The author reveals the data that was obtained during the experiment.
Keywords: managing economist, experiment, readiness for professional self realization, akmeology, stages of preparation.

УДК 37.036.5.091:165.41:811.111

ПОГЛЯДИ ЗАРУБІЖНИХ ФІЛОСОФІВ ТА НАУКОВЦІВ НА ПОНЯТТЯ КРЕАТИВНОСТІ

Соловйова О.В.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Стаття присвячена актуальній проблемі креативності в зарубіжній філософії, психології, літературі. Подано аналіз поглядів мислителів, філософів, науковців від стародавніх часів до 50-х років минулого століття на походження креативності та її сутність. У статті наводяться цитати авторів, що ілюструють загальні положення статті.
Ключові слова: творчість, креативний процес, інтелект, креативність, здатність.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві, що фактично є перехідним станом від індустріального до постіндустріального освіта перетворилася у визначальний чинник динамічного соціально-економічного, духовного і культурного розвитку країни. Водночас освіта покликана відповідати на соціальне замовлення, яке здійснюється залежно від динаміки і напряму розвитку суспільства. Процеси глобалізації світової економіки, трансформування розвитку освіти і науки, інтеграція України у Європейський та світовий науково-освітній простір диктують потребу у глибинній технологічній перебудові освіти та передбачають перегляд традиційних поглядів на процес формування національної еліти України, підготовки висококваліфікованих фахівців для освітніх установ, зокрема викладачів іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми креативності займаються як зарубіжні, так і українські вчені. Серед них Ч. Пугліз, І. В. Гриненко, С. В. Дмитрук, О. М. Дунаєва, Л. Л. Мацепура, Р. Д. Павлюк, Т. П. Русєва, та ін.

Вирішення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проаналізувавши згадані джерела, ми зробили висновок, проблема креативності потребує більш глибокого та змістовного аналізу з діахронічної точки зору.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз поглядів дослідників з діахронічної точки зору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема креативності заслуговує на особливу увагу вчених, які досліджують творчість у психологічній і педагогічній науках. Дослідженням цієї проблеми займалися мислителі, філософи, науковці всіх часів, так як саме створення нового, оригінального, незвичного – ідеї, думки, продукту – є, безумовно, однією із найбільш дискусійних властивостей особистості. Кожна епоха розвитку людства має своє

© Соловйова О.В., 2015

бачення креативності. В стародавні часи мислителі, філософи вірили, що саме вищі сили відповідають за створення нового, за творчість людини. Платон (427-347 рр. до н.е.) стверджував, що «якщо боги захочуть, ти досягнеш великих успіхів і швидко» [1, с. 124]. Звертаючись до Іона, Сократ наголошував, що вміння Іона звеличувати Гомера не що інше, як божа сила, Муза, адже Муза єдина надихає поета божим натхненням. Всі умілі епічні поети складають свої прекрасні поеми лише в стані натхнення і одержимості – не завдяки мистецтву, а за божим визначенням, «і кожен може гарно творити лише те, на що його надихнула Муза, адже не від уміння вони це роблять, а завдяки божій силі» [1, с. 124, 376, 377]. Давньоримський політичний діяч, філософ, оратор Марк Тулій Цицерон (106-43 рр. до н.е.), міркуючи про здібність душі в «Тускуланських бесідах», яка називається здогадкою та роздумами вважав, що саме присутність божої сили уможливила дати назви всім предметам, зібрати розсіяних по всьому світу людей і привернути їх до громадського життя, графічно позначити всі звуки мовлення, розмітити рухи планет. «І якщо в світі, цього не може трапитись без бога, то і в сфері своїй Архімед не міг би відтворити цього без божого натхнення» [2, с. 228]. Цицерон бачить присутність божої сили і в поетиці. Жоден поет не складе важливу і повнозвучну пісню без якогось небесного натхнення в душі, жодне красномовство не поллється великою кількістю прекрасних слів і багатих думок без вищої сили – «лише божа сила, як я думаю, могла створити стільки великого» [2, с. 228]. Провісник доби Відродження, італійський поет Данте Аліг'єрі (1265-1321 рр. н.е.) звертав увагу на божий світ, божу доброту, мудрість та силу, як важливий фактор творчості поета [3]. Такий містичний підхід в цей період розвитку людства поєднував натхнення та шаленість, божевілля та нерозсудливу ейфорію.

Кінець доби Відродження ознаменувався появою геніальності як поняття та основ, на яких геніальність базується, що стало приводом для пристрасних дебатів стосовно «геніальний-талановитий». Так, Вільям Дафф (1767-1815) в своїх роботах «Есе про смак», «Есе про генія» та «Есе про оригінального генія» відмежовує оригінальну, талановиту особистість, від просто геніальної, яка показує високі досягнення, але не завжди оригінальне мислення, стверджуючи що уява – велика природна сила, що залежить від спроможності суджень. Смак і уява взаємодіють, їх можна розглядати як єдину дію розуму, яка об'єднує в собі відгук та активну творчість. В. Дафф розглядає творчість як «пластичну силу» [4], яка хоч і не постачає творчість планом чи конспектом, але все ж формує і уніфікує зібрані ідеї та «матеріали» [4]. В. Дафф вважав, що творчий геній – це поєднання вродженої здатності створювати ідеї, оцінювати нову ідею та естетичних складових, що супроводжують та контролюють пошук творчого мислення. Александр Джерард розділяє думку В. Даффа та розробляє стійку концепцію уяви, порівнюючи її з магнітом, що притягує різноманітні образи та ідеї [4].

Розуміння того, що креативність була формою геніальності почало формуватися, де факто знищуючи надприродний фактор, що був поширений в стародавні часи.

До початку 19-го століття зміцнюється думка, що оригінальність є стрижнем таланту геніальної особистості. Англійський психолог Френсіс Гальтон (1822-1911), основоположник «євгеніки» (від грец. eugenes породистий) – дисципліни, що вивчає умови та способи покращення людської природи, мислив, що, якщо діти наслідують багато фізичних характеристик від своїх батьків, це особливо видно у відношенні до зовнішності, то чому б їм не унаслідували особливості головного мозку, який є основою нервової системи, механізмом функціонування інтелектуальних здібностей. Висновок: у розумних батьків народжуються розумні діти і навпаки. Таким чином, фактору унаслідування віддавалась, якщо не головна, тобто виключна, то монопольна важливість. Ф. Гальтон висунув гіпотезу, «створити високообдаровану расу людей завдяки відповідних шлюбів протягом декількох років» [5, с. 86]. Таким чином, центральне положення концепції Ф. Гальтона, який, для визначення таланту першим застосував системний підхід, тобто, зорієнтував дослідження на розкриття цілісності механізмів, що забезпечують її, – розумові здібності є результатом спадковості. Для перевірки цієї гіпотези він провів кількісні дослідження 997 відомих людей Англії (відомих суддів, державних діячів, полководців, письменників, музикантів, художників), що стало науково-методичною інновацією того часу. У пошуках першопричини утворення оригінальних думок Френсіс Гальтон проводив інтроспективні дослідження, тобто вивчав психічні процеси на основі самоспостереження над власними психічними явищами. Альберт і Ранко вважають, що «Гальтон роз'єднав геніальне і надприродне і довів, що геніальне, хоч це і незвичайно, присутнє в кожному індивідуумі, тому що населення наділене обдаруванням» [6]. Однак концепція Ф. Гальтона протирічить положенням сучасної генетики [7].

Джон Бетун (1791-1872), англіканський священик та декан єпархії в Монреалі, на початку 1837 року, стверджував, що креативний геній може накопичувати ідеї для подальшого їх поєднання. Цікавим є той факт, що Вільям Стенлі (1835-1882) у 1877 році вперше ввів концепцію дивергентного мислення (outside the box з англійської – нестандартний), хоча традиційно це поняття асоціюється з роботами Дж. Гілфорда, С. Медніка, Волака та Когана [6].

На початку XX-го століття чимало науковців вступили в дискусію про сутність креативності. А. Біне (1857-1911) своїми дослідами доводив, що розумові здатності можна виміряти за допомогою відповідних тестів. Вчений, під впливом Ф. Гальтона, зосередившись на літературній креативності, і, вивчаючи практичні приклади, прийшов до висновку, що креативне мислення є складовою розумових здібностей. Разом з Т. Саймоном (1873-1961) вчений розробив прототип інтелектуального тесту для вимірювання креативного мислення [8].

Пізніше Чарльз Спірмен (1863-1945), засновник двохфакторної теорії інтелекту, вважав, що здібність утворювати аналогії є ядром, основою креативності.

Але початок двадцятого століття все ж належить психоаналізу, пов'язаному з ім'ям Зігмунда Фрейда (1856-1939). Зігмунд Фрейд пов'язував і передсвідоме (щось незрозуміле між дійсністю і підсвідомістю), і відносини з протилежною статтю, і способи отримання задоволення з креативністю.

Свої теорії Зігмунд Фрейд підтвердив дослідженнями конкретних прикладів відомих творців, зокрема Леонардо да Вінчі [9]. Однак, науковий світ розкритикував цей підхід, вказуючи що методика Фрейда сприяла відособленості дослідження креативності [10]. Говард Гарднер також стверджував, що хоча судження Фрейда можна застосувати стосовно деяких творчих особистостей, їх також можна застосувати і стосовно нетворчих особис-

тостей; вони не допомагають відрізнити успішного художника або вченого від простолюдина [11].

В двадцятому столітті до проблеми креативності зверталися в неповній мірі, аж до відомого звернення Дж. Гілфорда до Американської асоціації психологів у 1950 році [12], після чого почалося активне дослідження цієї проблеми. У своїй промові Дж. Гілфорд припустив, що креативність відноситься до здібностей, що притаманна креативним особам та знаходиться далеко за межами інтелекту. Дж. Гілфорд не погоджується з багатьма науковцями, що високий КІ пояснює креативні здібності особи. Така думка, наполягає вчений, не лише неприйнятна, але й відповідальна за відсутність прогресу у розумінні креативних особистостей [12, с. 1]. Факторна концепція особистості призведе до нового розуміння креативності та креативної спроможності, що беззаперечно є основною здатністю особистості. Такі елементи, як тонке сприйняття проблеми, здібність до формування розумової швидкості, гнучкості напряму думки, здібність до формування нового, спроможність аналізувати, синтезувати, здатність переглядати та переосмислювати, тривалість розумової структури, здатність оцінювати [12, с. 5], характеризують креативну особистість і визначити рівень креативності зможуть абсолютно нові тести. Без сумніву Джо Пола Гілфорда (1897-1987) можна назвати основоположником сучасного дослідження креативності, адже він є не лише автором теорії креативності, він ще й першим розробив концепцію дивергентного мислення і саме з ним співвідносив креативність. Однак, сам Дж. Гілфорд спростовував таке твердження, наголошуючи на трьох причинах, що спричинили захопленість креативністю у 50-х роках минулого століття – «холодна війна, слабкість наукового потенціалу після другої світової війни та початок завоювання космічного простору» [13]. Дж. Гілфорд (розвивав ідеї Л.Л. Терстоуна (1887-1955) [14], але спростовував погляди Ч. Спермена (1863-1945) [15] на інтелект запропонував розглядати креативність як універсальну пізнавальну творчу здібність, яка реалізується через здатність індивідуума до дивергентного мислення та стверджував, що «креативність необхідна для нашого (людського) виживання як виду. Наше здоров'я, щастя і майбутнє залежить від нашої індивідуальної і колективної креативної діяльності» [16].

Теорія креативності, сформульованою Дж. Гілфордом, лягла в основу досліджень Еліса Пола Торенса (1915-2003), який запропонував вимірювати креативне мислення. І Дж. Гілфорд, і П. Торенс дотримувались думки що креативність є здатністю до творчого (дивергентного) мислення.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Підсумовуючи все вище сказане, відзначимо, що погляди дослідників змінювались від періоду часу, в якому вони жили. Стародавні та середньовічні філософи споглядали сутність креативності як мудрість, силу, яку надають боги окремих людям. Доба Відродження характеризує креативність як форму геніальності. Дев'ятнадцяте століття у креативності вбачало фактор унаслідування. Психологи початку двадцятого століття розглядали креативність психосоматично і психометрично. Таким чином, проведене дослідження показало живий інтерес різних наук до проблеми креативності. Наступним дослідженням планується проаналізувати погляди зарубіжних, радянських та українських науковців XX та XXI ст. на сутність «креативність».

Список літератури:

1. Платон. Собрание сочинений в 4 т.: Т. I / Общ. ред. А.Ф. Лосева и др.: перев. с древнегреч. – М.: Мысль, 1990. – 860 с.
2. Цицерон Марк Туллий. Избранные сочинения. Перев. с латин. сост. и ред. М. Гаспарова, С. Ошерова и В. Смирина. М.: «Худож. лит.», 1975. – 456 с.
3. Данте Аліг'єрі. Божественна комедія // Матеріал сайту www.ae-lib.org.ua. – Режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts/dante__divina_comedia__ua.htm
4. Воображение // Матеріал сайту www.irbis.vegu.ru. – Режим доступу: www.irbis.vegu.ru/repos/11414/HTML/46.htm
5. Гальтон Ф. Наследственность таланта: Законы и последствия: перев. с англ. – М.: Мысль, 1996. – 272 с.
6. Solovyova O. Some short glimpses at the development of the concept «creativity» / O. Solovyova // Canadian Journal of science, Education and Culture: ed.-in-chief: Alan Wesley, Thomas Reid, Richard Coventry [and others]. – Toronto: «Toronto Press», 2014. – #1 (5). – C. 343–347.
7. Гильбух Ю. З. Внимание: одаренные дети. – М.: Знание, 1991. – 80 с.
8. Бине А. Измерение умственных способностей / В. А. Луков (подг.); М. Владимирский (перев. с фр.). – Спб.: Союз, 1998. – 432 с.
9. Фрейд З. Художник и фантазирование. М.: Издательство «Республика», 1995. – 400 с.
10. Стернберг Роберт, Дж. Практический интеллект / Р. Д. Стернберг, Д. Б. Форсайт, Д. Хедланд и др. – Спб.: Питер, 2002. – 265 с.
11. Гарднер Г. Великолепная пятерка. Мыслительные стратегии, ведущие к успеху: перев. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 154 с.
12. Creativity Research: Past, Present, Future / / Матеріал сайту http://www.cpsb.com. – Режим доступу: http://www.cpsb.com/research/articles/creativity-research/Creativity-Research-Guilford.pdf
13. Introduction to the special issue: Commemorating Guilford's 1950 Presidential Address / / Матеріал сайту http://www.tandfonline.com. – Режим доступу: http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1207/S15326934CRJ1334_02#preview
14. Терстоун (Thurstone) Луис Леон / / Матеріал сайту http://psi.webzone.ru/ – Режим доступу: http://psi.webzone.ru/st/145000.htm
15. Психодіагностика – Галян І.М. – Модель Ч.-Е. Спірмена / / Матеріал сайту http://westudents.com.ua. – Режим доступу: http://westudents.com.ua/glavy/79203-model-ch-e-sprmena.html
16. Chaz Pugliese. Being Creative. Peaslake, 2010 – 96 p.

Соловьева Е.В.
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

ВЗГЛЯДЫ ЗАРУБЕЖНЫХ ФИЛОСОФОВ И УЧЕНЫХ НА СУЩНОСТЬ КРЕАТИВНОСТИ

Аннотация
Статья посвящена актуальной проблеме креативности в зарубежной философии, психологии, художественной литературе. Представлен анализ взглядов мыслителей, философов, ученых с древних времен до 50-х годов прошлого столетия на происхождение креативности и ее сущность. В статье наводятся цитаты авторов, которые иллюстрируют общие положения статьи.
Ключевые слова: творчество, креативный процесс, интеллект, креативность, способность.

Soloviova O.V.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,

FOREIGN PHILOSOPHERS' AND RESEARCHERS' OPINIONS ON THE CORE OF CREATIVITY

Summary
The article is devoted to the urgent issue of creativity in foreign philosophy, psychology, literature. The analysis of views of thinkers, philosophers, researchers since the old ages till 1950's on the origin of creativity and its core is represented. The article is provides authors' quotes which describe the main points of the article.
Keywords: creative work, creative process, intellect, creativity, ability.

УДК 796.071.4.001

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ТРЕНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сопотницька О.В.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

На основі аналізу психологічного, науково – теоретичного, практичного, психофізіологічного та фізичного компонентів готовності студентів факультету фізичного виховання до професійної діяльності в статті визначено критерії та показники готовності майбутнього вчителя фізичної культури до тренерської діяльності. Розкрито рівні прояву визначених показників. Визначено поняття критерії, показник.
Ключові слова: критерії готовності, показники готовності, рівні готовності, вчитель фізичної культури, тренерська діяльність.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день стає актуальною проблема підвищення рівня професійної підготовки майбутніх фахівців. У структурі особистості майбутнього педагога важливе місце посідає професійна підготовка студента до роботи, як в загальноосвітній так і в спортивній школі.

У своїх дослідженнях А. Линенко звертає увагу на такий аспект, як готовність майбутніх учителів до професійної діяльності, оскільки саме в педагогічному вищому навчальному закладі у процесі навчання формуються основи педагогічної майстерності, закладається підґрунтя готовності до майбутньої професійної діяльності вчителя [4].

Важливим етапом у підготовці вчителя фізичної культури є формування його готовності до тренерської діяльності. Визначення рівня готовності майбутніх вчителів фізичної культури до тренерської діяльності вимагає уточнення відповідних критеріїв та показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування готовності майбутніх вчителів до професійної діяльності розглядають у своїх працях науковці А. Лисенко, Г. Троцько, К.М. Дурай-Новакова, В. Сластьонін та ін. Професійну готовність майбутнього вчителя фізичної культури до майбутньої професійної діяльності досліджували науковці О. Антоненко, Н. Мухаметзянова, Г. Остапенко, І. Гринченко, Т. Чорна, В. Филанковський.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретично обґрунтувати критерії, показники та рівні готовності майбутнього вчителя фізичної культури до тренерської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце у підготовці майбутніх вчителів фізичної культури до тренерської діяльності займає формування компонентів готовності студентів факультету фізичного виховання. Тому на основі особистісно-орієнтованого підходу нами визначено, що в структуру готовності студентів факультету фізичного виховання до тренерської діяльності входять такі компоненти: психологічний, науково – теоретичний, практичний, психофізіологічний та фізичний [7].

Відповідно до кожного компонента ми сформулювали критерії, на основі яких визначили показники. Розглянемо поняття «критерій» та «показник».

У науковій літературі поняття «критерій» означає правило, еталон, ознака, згідно з якою визнача-

© Сопотницька О.В., 2015

ється оцінка або конкретний вибір після процедури вимірювання. Енциклопедичний словник пропонує таке визначення поняття «критерій»: «...це відмітна ознака, мірило, на підставі якого дається оцінка будь-якої дії, явища, ідеї.» [5, с. 163].

Кожний критерій має свою систему показників, яка характеризує якісні зміни. Показник – це те, з допомогою чого можна судити про розвиток та хід чого-небудь [6]. А.М. Алексюк [1], Ю.К. Бабанський [2], В.П. Беспалько [3] розглядають показник як чіткий прояв критерію на певному етапі формування студентів.

Під критерієм готовності майбутнього вчителя до тренерської діяльності ми розуміємо ознаки, на основі яких відбувається оцінка, визначення та класифікація якостей, якими повинен володіти студент. Проаналізуємо критерії готовності майбутнього вчителя фізичної культури до тренерської діяльності з точки зору даної проблеми дослідження.

Критеріями психологічного компоненту є позитивне ставлення студентів до навчання і до обраної ними професії, сформованість пізнавальних мотивів в процесі вивчення фахових дисциплін та застосування їх у майбутній професійній діяльності.

Критерій психологічного компоненту включає в себе наступні показники: розуміння необхідності удосконалення власної професійної діяльності. (Таблиця 1).

Критеріями науково-теоретичного компоненту є ступінь оволодіння студентами знаннями необхідними для виконання майбутньої професійної діяльності тренера. Тренеру знання потрібні для того, щоб вміти провести навчально-тренувальне заняття, володіти необхідною інформацією для навчання техніки виконання технічних елементів, вміти навести переконливі приклади, вміти дати вказівки для вірного виконання вправ, вміти підвести підсумки проведеного заняття.

Критерій науково-теоретичного компоненту включає в себе такі показники: знання техніки безпеки на заняттях, знання загальнотеоретичної та спеціальної підготовки тренера.

Критеріями сформованості практичного компоненту являється наявність умінь і навичок планування, організації, проведення спортивних занять з обраного виду спорту. До показників критерію практичного компоненту необхідно виділити наступні показники: вміння організувати діяльність спортсменів як на тренувальних заняттях так і в ході змагань, вміння володіти прийомами управління спортсменів.

Критерієм сформованості фізичного компоненту є рівень загальної та спеціальної фізичної підготовки студентів, ступінь сформованості спеціальних рухових умінь та навичок студентів, необхідних для виконання загально педагогічних і специфічних функцій тренера.

Загальна фізична готовність майбутніх тренерів характеризується розвитком фізичних якостей. До спеціальних рухових умінь та навичок можна віднести володіння технічними елементами даного виду спорту. Тому показниками фізичного компонента є розвиток фізичних якостей, володіння технічними елементами даного виду спорту.

Критерієм сформованості психофізіологічного компоненту є стійкість організму до стресових ситуацій, професійна працездатність тренера. Показниками психофізіологічного компоненту є стан здоров'я, емоційний стан студентів.

Визначивши критерії та показники професійної готовності вчителя фізичної культури до тренерської діяльності, виникає необхідність розробити рівні готовності майбутніх педагогів.

Поняття «рівень сформованості готовності вчителя фізичної культури до тренерської діяльності» ми розуміємо, як усвідомлення рівня готовності до профільного навчання, що спонукає майбутнього тренера прагнути підвищити професійний рівень шляхом створення індивідуальної програми розвитку, що забезпечується в умовах навчальної діяльності в межах вимог викладача та програми навчального закладу.

Залежно від ступеня сформованості готовності вчителя фізичної культури до тренерської діяльності ми виділяємо три рівні до кожного компонента: високий, середній та низький (Таблиця 2).

Висновки. Отже, сукупність п'яти структурних компонентів – психологічного, практичного, психофізіологічного, фізичного та науково-теоретичного дозволила нам визначити відповідні критерії та показники готовності майбутнього вчителя фізичної культури до тренерської діяльності. Визначені

Таблиця 1

Компоненти, критерії та показники готовності майбутнього учителя до тренерської діяльності

Компоненти готовності	Критерії готовності	Показники готовності
Психологічний (Мотиваційний)	1. Розвиток стійкого інтересу до навчального процесу. 2. Сформованість уявлень про майбутню професію . 3. Можливість реалізації власного професійного потенціалу	1. Рівень зацікавлення в майбутній професійній діяльності 2. Ступінь сформованості уявлень про майбутню професію.
Практичний	1. Володіння організаційними вміннями. 2. Володіння комунікативними вміннями.	1. Вміння організувати діяльність спортсмена як на тренуваннях так і в ході змагань, враховуючи кожного спортсмена. 2. Вміння володіти прийомами управління спортсменів. 3. Вміння встановити контакт між тренером та спортсменами.
Психофізіологічний	1. Стійкість організму до стресових ситуацій. 2. Професійна працездатність тренера.	1. Стан здоров'я. 2. Емоційний стан
Фізичний	1. Рівень загальної та спеціальної фізичної підготовленості студентів 2. Ступінь сформованості спеціальних рухових умінь та навичок студентів необхідних для виконання функцій тренера	1. Розвиток фізичних якостей. 2. Володіння технічними елементами даного виду спорту.
Науково-теоретичний	1. Ступінь оволодіння знаннями необхідними для виконання майбутньої професійної діяльності тренера.	1. Знання техніки безпеки. 2. Знання загальнотеоретичної та спеціальної підготовки тренера.

Таблиця 2

Критерії та рівні сформованості компонентів готовності майбутніх вчителів до тренерської діяльності

Компоненти	Рівні	Критерії оцінки
Психологічний (Мотиваційний)	Високий	Студент проявляє стійкий інтерес до навчального процесу. У студента максимально сформоване уявлення про майбутню професію та є бажання реалізувати власний професійний потенціал.
	Середній	Студент проявляє інтерес до навчального процесу. Частково сформоване уявлення про майбутню професію та частково може реалізувати власний професійний потенціал.
	Низький	Студент проявляє байдуже ставлення до навчального процесу. Немає сформованого уявлення про майбутню професію та не може реалізувати власний професійний потенціал.
Практичний	Високий	Студент вміє організувати діяльність спортсмена як на тренуваннях так і під час змагань, застосовуючи особистісно-орієнтовний підхід. Володіє прийомами управління спортсменів. Вміє встановити контакт між тренером та спортсменами.
	Середній	Студент частково може організувати діяльність спортсмена як на тренуваннях так і під час змагань, застосовуючи особистісно-орієнтовний підхід. Слабо володіє прийомами управління спортсменів. Студент не може встановити контакт між тренером та спортсменами.
	Низький	Студент не може організувати діяльність спортсмена як на тренуваннях так і в ході змагань. Не володіє прийомами управління спортсменів. Не може встановити контакт між тренером та спортсменами.
Психофізіологічний	Високий	Проявляє стриманість до стресових ситуацій. Якісно виконує роботу, що передбачена конкретною професією.
	Середній	Підвищує голос, проявляє нервозність, виконує роботу, що передбачена конкретною професією.
	Низький	Проявляє нервозність, агресивність в стресових ситуаціях, проявляє байдуже відношення до виконання роботи, що передбачена конкретною професією.
Фізичний	Високий	Студент фізично розвинений, володіє технічними елементами на професійному рівні.
	Середній	Студент фізично розвинений, слабо володіє технічними елементами.
	Низький	Студент фізично слабкий, не володіє технічними елементами.
Науково-теоретичний	Високий	Повністю володіє знаннями загальнотеоретичної та спеціальної підготовки тренера.
	Середній	Має поверхневі знання загальнотеоретичної та спеціальної підготовки тренера.
	Низький	Відсутні знання загальнотеоретичної та спеціальної підготовки тренера.

критерії та показники рівня готовності майбутнього вчителя фізичної культури до тренерської діяльності дозволили нам виявити три рівня підготовки – високий, середній та низький.

Список літератури:

1. Алексюк А.М. Загальні методи навчання у школі/ А.М. Алексюк. - К.: Рад. школа, 1991. - 374 с.
2. Бабанський Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процеса: методические основы / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. - 192 с.
3. Безпалько В.П. О критеріях качества підготовки специалистов / В.П. Беспалько // Весник высшей школы. - 1988. – № 1. – С. 3-9.
4. Линенко А. Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія. –1995. – № 1. – С. 125–132
5. Професійна освіта: Словник: навч. посібник / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. – К: Вища школа, 2000. – 380 с.
6. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. – С. 474.
7. Сопотницька О.В. Компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до тренерської діяльності // Materialy IX mezinarodni vedecko – prakticka conference «Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2013» – Dil 18. Pedagogika.: Praha. Publsshing House «Education and Science» – S. 8-15.

Сопотницкая Е.В.
Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

КРИТЕРИИ, ПОКАЗАТЕЛИ И УРОВНИ ГОТОВНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ К ТРЕНЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

На основе анализа психологического, научно - теоретического, практического, психофизиологического и физического компонентов готовности студентов факультета физического воспитания к профессиональной деятельности в статье определены критерии и показатели готовности будущего учителя физической культуры к тренерской дея-

тельности. Раскрыто уровне проявления определенных показателей. Определено понятие критерии, показатель.
Ключевые слова: критерии готовности, показатели готовности, уровне готовности, учитель физической культуры, тренерская деятельность.

Sopotnytska O.V.
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF READINESS OF THE FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL TRAINING TO COACHING ACTIVITIES

Summary
On the basis of analysis of psychological, scientific and theoretical, practical, psychophysical, and physical components of readiness of physical training students for professional careers. The article determines the criteria and indicators of readiness of the future teachers of physical training to coaching activities. It reveals certain level of manifestation of certain indicators. The notions of criteria and indicator are determined.
Keywords: readiness criteria, indicators of readiness, readiness, teacher of physical training, coaching activities.

УДК 373.21:005.22(045)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ЗМІСТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Фроленкова Н.О.
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

У статті розглянуто проблему науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти. Закцентовано увагу на тому, що завдяки базовим законодавчо-правовим документам інноваційного характеру науково-методичний супровід змісту дошкільної освіти за роки незалежності набув розвитку. Виокремлено сучасні тенденції науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти. Визначено перспективні тенденції модернізації і подальших трансформацій дошкільної галузі. Здійснено дефінітивний аналіз поняття «тенденція» за сучасними науковими працями.
Ключові слова: зміст дошкільної освіти, науково-методичний супровід, тенденції, сучасний поступ дошкільної освіти, трансформація освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нові суспільно-економічні відносини в нашій державі спричинили зміни ієрархії цінностей у суспільстві та ціннісних домінант кожної особистості. Це зумовлює необхідність суттєвого реформування діяльності всіх соціальних інститутів суспільства. Виклики XXI століття та цивілізаційні зміни, що сьогодні відбуваються, вимагають окреслення нових завдань та визначення перспективних тенденцій модернізації і подальших трансформацій освітньої галузі, як соціального інституту.

З. Ленів зазначає, що зміст дошкільної освіти України вимагає визначення чітких методологічних засад, що враховують сучасні світові та європейські тенденції розвитку дошкільної освіти й водночас ґрунтуються на вітчизняному педагогічному доробку [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції оновлення змісту дошкільної освіти висвітлюються у наукових працях А. Богуш, Н. Глухової, А. Гончаренко, С. Довбні, О. Кононко, К. Крутій, В. Кузьменко, В. Кудикіної, Н. Лисенко, Л. Лохвицької, Т. Піроженко, Т. Поніманської, Т. Степанової та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В. Кремень розглядає трансформацію освіти в Україні як не просто зміну полюсів її адекватності параметрам суспільно-політичного життя, а як реакцію на стратегічні імперативи освіти третього тисячоліття з її орієнтацією не на державу, а на людину, на фундаментальні загальнолюдські цінності, на послідовну демократизацію всього освітянського процесу й усієї освітньо-педагогічної ідеології загалом [5, с. 7]. Тому з урахуванням цивілізаційного поступу та стратегічних напрямів розвитку держави в умовах трансферу національної економіки та світової глобалізації освітніх процесів актуальною є проблема виділення сучасних тенденцій розвитку дошкільної освіти, в контексті яких розглядаємо її зміст – науково-методичний супровід, оскільки проблема змісту дошкільної освіти настільки багатоаспектна, що потребує належного висвітлення.

Формулювання цілей статті. Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриємо насамперед ключове поняття дослідження – «тенденція». У тлумачному словнику «тенденція» (від латинської «tendo» – направляю) розглядається як напрям розвитку чого-небудь; прагнення до чогось; «схильність до чогось» [9, с. 777]. Філософський словник трактує поняття «тенденція» як напрям, у котрому відбувається розвиток (суспільства, економіки, держави і тощо) думки чи ідеї, здійснювання закону за внутрішньо притаманною йому логікою руху [11, с. 500].

Під тенденціями сучасні вчені, зокрема Б. Вульфсон, О. Глузман, О. Локшина, В. Луговий, А. Сбруєва, З. Курлянд здебільшого розуміють такі можливості розвитку явища, які охарактеризовують його спрямованість. Зокрема, за В. Луговим, тенденція як можливість багатоваріантна: за наявністю певних умов можливість перетворюється на реальність, виступає не тільки як процес, але і як результат процесу, послаблюється або посилюється [8]. Під «тенден-

© Фроленкова Н.О., 2015

ціями» в контексті сучасних методологічних підходів до порівняльно-педагогічних досліджень розуміють спрямованість руху та якісні зміни, що відбуваються під час цього руху [7]. Отже, тенденції розвитку освіти потрактовують як напрями її еволюції, що зумовлені впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

У компаративній педагогіці, за С. Довбнею, визначені теоретико-методологічні аспекти. Теоретичне обґрунтування тенденцій базується на тому, що розвиток освітньої системи здійснюється у напрямах, які забезпечують поліпшення виконання нею своїх функцій [3, с. 151]. За дослідженнями А. Сбруєвої згідно з теорією функціональних систем останні йдуть на будь-які удосконалення, перебудови, збурення заради реалізації свого призначення. Тому тенденції освіти щонайперше зумовлюються її функціями, реалізація яких може мати сприятливі або несприятливі зовнішні соціально-культурні умови. Знання тенденцій в освіті дає основу для її прогнозування і доцільного оновлення, підвищення рівня цілісності, системного управління нею, подолання емпіризму в педагогічній науці і практиці [3, с. 151].

Т. Степанова у поняття «тенденція» вкладає наступний зміст: нові напрями і спрямованості її розвитку, прогресивні, інноваційні ідеї і прагнення її подальшого реформування й модернізації відповідно до нових соціокультурних і економічних умов освітнього простору [6, с. 379].

Провідними тенденціями оновлення світового освітнього простору є: 1) орієнтація більшості країн на перехід від елітної освіти до високоякісної освіти для всіх; 2) поглиблення міждержавного співробітництва у галузі освіти, яке залежить від потенціалу національної системи освіти і від рівня умов партнерства держави й окремих учасників; 3) збільшення гуманітарної складової у світовій освіті в цілому за рахунок введення людино орієн-тованих наукових і навчальних дисциплін: політології, психології, соціології, культурології, екології, ергономіки, економіки; 4) значне поширення нововведень за умов збереження національних традицій, що склалися, та національної ідентичності країн і регіонів [6, с. 382].

У контексті нашого дослідження цінними є виокремлені Т. Степановою тенденції, що окреслюють стратегію подальшого розвитку й трансформації змісту передшкільної освіти, як проміжної між дошкільною та початковою ланкою, у сучасному освітньому просторі. Серед найбільш головних і перспективних тенденцій визначено такі як, стандартизація змісту передшкільної освіти; орієнтація змісту передшкільної освіти на реалізацію принципу дитиноцентризму; орієнтація на компетентнісну парадигму передшкільної освіти; всеохопленість дітей передшкільного віку їх перебуванням у навчальних закладах різного типу: варіативність програм та методик передшкільної освіти [6, с. 383].

Таким чином, на основі аналізу наукових досліджень, під тенденціями науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти розуміємо освітній напрям, зокрема дошкільну освіту, у якому відбувається створення, удосконалення, оновлення та трансформація програм, методичного забезпечення, які зумовлені змінами в освіті (зовнішніми і внутрішніми).

Завдяки базовим законодавчо-правовим документам інноваційного характеру науково-методичний супровід змісту дошкільної освіти за роки незалежності набув розвитку: прийнято закон України «Про освіту» (1991), закон України «Про загальну середню освіту» (1999), закон України «Про дошкільну освіту» (2001). Для розвитку методологічних засад функціонування системи дошкільної освіти прийнято нормативні документи: «Державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття) (1993), Базовий компонент дошкільної освіти (1998), Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (2012) та Національну доктрину розвитку освіти в Україні (2002).

Відповідно до завдань державної політики щодо розвитку дошкільної освіти України на сучасному етапі, коли визначено її обов'язковість для дітей дошкільного віку, необхідні конкретні та дієві заходи з модернізації дошкільної освіти. Це визначено Законом України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», Указом Президента України від 30.09.2010 р. № 926/2010 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», резолюцією I Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників дошкільної освіти України.

Наступним важливим документом, який визначає тенденції розвитку першої освітньої ланки та її змісту у сучасних реаліях, є проект Концепції розвитку дошкільної освіти до 2016 р.: оновлення нормативно-правових актів; розробка науково-методичного супроводу змісту, організації, діяльності та розвитку системи дошкільної освіти; зміна умов фінансування дошкільних навчальних закладів завдяки посиленню державного фінансування; розвиток та розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності; удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів; удосконалення роботи з сім'єю, широке залучення батьків до освітнього процесу [4].

Звернемося до Білої книги національної освіти України, в якій визначено актуальні напрями розвитку дошкільної освіти на найближчу перспективу. Серед них: підвищення на державному рівні статусу працівників дошкільної освіти; неухильне виконання законодавства щодо забезпечення дітям рівного доступу до дошкільної освіти; відновлення функціонування груп для дітей 7-го року життя, які не вступили до школи, а продовжують відвідувати дошкільний заклад; запровадження механізму фінансування педагогічних працівників на придбання науково-методичної літератури для підвищення свого професійного рівня; розробка методичного й дидактичного супроводу до програм розвитку дітей дошкільного віку; створення для дітей дошкільного віку іграшок та ігор нового покоління, осучаснення дитячих літературних і музичних творів; розроблення варіативної складової змісту дошкільної освіти, що відкриває широкі можливості для створення регіональних та авторських програм; узгодження змісту освітнього стандарту вищої школи, за яким готують фахівців зі спеціальності «Дошкільна освіта», з новою редакцією Базового компонента дошкільної освіти; внесення змін у Базові плани підготовки та перепідготовки фахівців за спеціальністю «Дошкільна освіта»; створення підручників і посібників з дошкільної педагогіки, педагогічної і дитячої психології нового покоління [1, с. 130].

Відповідно до означених актуальних напрямів розбудови системи дошкільної освіти та, зокрема, її науково-методичного супроводу, визначимо провідні тенденції модернізації і подальших трансформацій. До тенденцій науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти в Україні відносимо: деполітизацію і набуття національного і регіонального характеру науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти; диференційований та інтегрований підхід до структурування науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти; трансформацію виховання і навчання дітей дошкільного віку на компетентнісних засадах; домінантність особистісно-орієнтованого підходу щодо науково-мето-

дичного супроводу змісту дошкільної освіти; реалізацію педагогічного супроводу діяльності дітей дошкільного віку на суб'єкт-суб'єктних засадах.

Для сучасних тенденцій науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти характерні динамічність, інтегративність, демократичність. Враховуючи дані характеристики тенденцій вважаємо, за необхідне вказати на те, що вони мають проективний характер. Тенденції визначають напрям науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти не лише на сучасному етапі, але і визначають подальші перспективи дошкільної освіти в Україні: реформація змісту навчання; корекція спрямованості навчального процесу; трансформація сфери знань, особистісно орієнтованої педагогічної системи; органічна адаптованість особистості до життя у світі багатоманітних зв'язків; інноваційний характер освіти; інноваційні педагогічні технології, розвитку й поглиблення риторичного виміру в освіті.

У змісті дошкільної освіти знайшли прояв і загальні тенденції його розвитку, пов'язані з такими чинниками, як гуманізація, професіоналізм, безперервність, наступність, перспективність, зміна у співвідношенні традиційних та інноваційних процесів. Отож, сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти характеризуються переходом від традиційної моделі виховання до особистісно-орієнтованої. Саме на такому пріоритеті – ідеї дитиноцентризму – наголошує В. Кремень [1, с. 137]. Необхідно створити сприятливі умови для особистісного становлення й творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності.

Висновки і перспективи подальшого розвитку. Виділення сучасних тенденцій означеної проблеми є важливим концептом в педагогічному дослідженні. Проаналізувавши науково-методичний супровід змісту дошкільної освіти засвідчуємо, дане поняття є категорією динамічною; перебуває у постійному розвитку, в якому виокремлено сучасні та перспективні стратегічні тенденції демократичної системи освіти, зокрема дошкільної, оновлення програм, впровадження інноваційних педагогічних технологій у методичний супровід.

Позиції, висвітлені в статті, не вичерпують усього кола проблем.

Список літератури:

1. Біла книга національної освіти України / [За ред. В. Г. Кременя]. – К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2010. – 342 с.
2. Вульсфон Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века / Б. Л. Вульсфон – М.: Из-во «УРАО», 1999. – 208 с.
3. Довбня С. Тенденції розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (др. пол. XX ст. – поч. XXI ст.) / Софія Довбня // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Психолого-педагогічні науки. – 2013. – № 3. – С. 150-153.
4. Концепція розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр. (Проект) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ images/gr/obg/proekt_koncepcii_rozvytku_doshkilnoyi_osvity_Ukrainy_2010-2016.doc
5. Ленів З. Традиційні та інноваційні підходи до формування змістового наповнення сучасної дошкільної освіти / Зоряна Ленів. – Матеріали науково-методичного семінару «Науково-методичні засади наступності дошкільної та початкової освіти» (5 січня 2015 року, м. Львів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lnu.edu.ua/faculty.php?faculty=pedcollege &page=news&new=%C2%ABtradytsijni-ta-innovatsijni-pidhody-do-formuvannja-zmistovogo-napovnennja-suchasnojj-doshkilnojj-osvity%C2%BB:884
6. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX-XX століття): [монографія] / Т. М. Степанова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 424 с.

Фроленкова Н.А.
Хмельницкая гуманитарно-педагогическая академия

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Аннотация
В статье рассмотрена проблема научно-методического сопровождения содержания дошкольного образования. Акцентировано внимание на том, что благодаря базовым законодательно-правовым документам инновационного характера научно-методическое сопровождение содержания дошкольного образования за годы независимости получило развитие. Выделены современные тенденции научно-методического сопровождения содержания дошкольного образования. Определены перспективные тенденции модернизации и последующих трансформаций дошкольного отрасли. Осуществлен дефинитивный анализ понятия «тенденция» по современным научным трудам.
Ключевые слова: содержание дошкольного образования, научно-методическое сопровождение, тенденции, современное становление дошкольного образования, трансформация образования.

Frolenkova N.O.
Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

SCIENTIFIC AND METHODICAL SUPPORT OF CONTENT OF PRESCHOOL EDUCATION: MODERN TRENDS

Summary
In the article, the problem of scientific and methodological support of content of preschool education is revealed. Attention is focused on the fact that the basic statutory instruments of innovative nature contributed to development of scientific and methodological support of content of preschool education since independence of Ukraine. Current trends of scientific and methodological support of content of preschool education are determined. Perspective trends of modernization and further transformation of preschool area are specified. Definitive analysis of the concept of "trend" in modern scientific works is conducted.
Keywords: content of pre-school education, scientific and methodological support, trends, modern establishment of preschool education, transformation of education.

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

УДК 332.33

СУЧАСНИЙ СТАН ЗЕМЕЛЬ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ПРОЦЕСИ ЇХ ДЕГРАДАЦІЇ

Макаренко В.В., Новіцька К.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто найголовніші проблеми земель та ґрунтів у Кіровоградській області, а саме: деградація, опустелювання, водна і вітрова ерозія. Здійснено аналіз сучасного стану земель в області внаслідок впливу на них деградації, охарактеризовано основні фактори та наслідки деградації. Дано рекомендації щодо подолання даних проблем.
Ключові слова: деградація земель, опустелювання, розораність території, залісненння, ерозія ґрунтів.

Постановка проблеми. Згідно Закону України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року, деградація земель – це природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів [1].

Проблематика деградації земель та їх опустелювання актуальна як в Україні, так і в багатьох інших країнах світу, оскільки дані явища є одними з найбільш серйозних викликів для сталого розвитку країни, які спричиняють істотні проблеми екологічного і соціально-економічного характеру.

Аналіз досліджень і наукових публікацій. Проблемі деградації земельних ресурсів в Україні та за кордоном приділяють увагу такі відомі вчені, як В.В. Мєдвєдєв, С.А. Балюк, С.Ю. Булигін, А.Г. Мартин, А.М. Третяк, В.М. Кривов, Д.І. Бабміндра, Д.С. Добряк, І.А. Розумний, О.П. Канаш та ін.

Питанням ерозії ґрунтів займались дослідники Кіровоградської області, як І.П. Ільченко, Л.Д. Дяченко, Ф.П. Топольний, М.М. Ковальов, Г.П. Міщенко, М.К. Галюк тощо. Публікації з цього приводу засвідчують, що нині ведеться активний пошук шляхів вдосконалення економіки землекористування.

Метою даного дослідження є аналіз причин і шляхів усунення деградації ґрунтів Кіровоградської області.

Виклад основного матеріалу. Кіровоградська область має значний ресурсний потенціал для формування високотехнологічного аграрного сектору, здатного здійснювати суттєвий внесок у забезпечення продовольчої безпеки країни, розширення сировинної бази для харчової промисловості, посилення експортних позицій України.

Кіровоградська область розташована в центральній частині України на межі переходу Лісостепу у Степ. Тому її ґрунтовий покрив досить строкатий і характеризується високою родючістю, оскільки представлений переважно чорноземами, на частку яких припадає 95% орних земель. За ступенем родючості ґрунтів Кіровоградська область посідає четверту позицію в Україні, а за 100-бальною шкалою якості ці ґрунти оцінено у 67 балів [2].

Територія області становить 2459,1 тис. га або 4,07% території України, з яких станом на 01.12.2013 року сільськогосподарські землі – 2037,5 тис. га (82,9%), 185,4 тис. га (7,4%) лісові землі, 76,9 тис. га (3,1%) під водою, та 88,7тис. га (3,6%) земель забудовано. У структурі сільськогосподарських угідь рілля становить 1763,4 тис. га, багаторічні насадження – 25,8 тис. га, пасовища та сіножаті – 248,3 тис. га [2].

За площею та біопродуктивним потенціалом земельного фонду Кіровоградська область є однією з провідних областей України, проте розораність її території, тобто відношення площі орних земель до загальної площі, складає 71,7%, що на 17,3% перевищує рівень розораності по Україні. До речі, розораність території в Україні є однією з найбільших у світі. Так, у Європі найвищі рівні розораності мають Данія (53%), Угорщина (49%) і Польща (44,5%), що відповідно менше, ніж у нашій країні [2].

Вважається оптимальним явищем, коли відношення чинників, що посилюють негативні дестабілізуючі процеси в ґрунті (рілля, багаторічні насадження), до чинників, які зменшують їх, тобто стабілізують позитивні процеси (природні кормові угіддя, задернені багаторічні насадження, ліси і лісосмуги), становить менше одиниці. До цього розрахунку не входять урбанізовані й техногенно змінені території. Виходячи з цього, розораність ґрунтового покриву всієї території не повинна перевищувати 40%, у тому числі земель сільськогосподарського призначення 50% [3].

Таким чином, сучасний рівень розораності території Кіровоградщини порушує екологічну рівновагу і не відповідає вимогам раціонального та екологічно виваженого використання земель у сільському господарстві.

Високий рівень розораності території області, в першу чергу, обумовлений екстенсивним використанням земель сільськогосподарського виробництва.

В середньому рівень розораності сільськогосподарських угідь по області складає 71,7%. Найвищі показники характерні для наступних районів: Бобринецький (73,4%), Вільшанський (77,3%), Гайворонський (72,6%), Добровеличківський (73,3%), Долинський (75,6%), Кіровоградський (71,9%), Компаніївський (77,8%), Новгородківський (77,3%), Новоархангельський (73,8%), Новомиргородський (74,6%), Новоукраїнський (78,2%), Петрівський (72,8%), Ульянівський (80,9%) та Устинівський (76,1%).

У решті районів рівень розораності сільськогосподарських угідь не перевищує середній показник – 71,7%, причому в Світловодському районі даний показник є найменшим і становить 46,9% [4].

Також дуже важливе значення у зменшенні екологічного ризику, який включає ерозійні та дефляційні процеси і т.п., відіграє залісненння території. Так, за даними Інституту землеробства, при залісненні агроландшафту до 2% втрати з ґрунту з поверхневими стоками становлять: азоту – 50, фосфору – 0,12, калію – 0,91 кг/га. При збільшенні заліснення до 27% втрати елементів живлення від змиву ґрунту зменшилися майже втричі.

В цілому по області заліснення території зросло за останні 20 років на 0,5%. Найбільше зросло заліснення території у степовій зоні – на 0,7%. Однак при цьому слід зазначити, що воно в даній зоні є найнижчим і становить 4,1%, що у 1,8 раз менше, ніж у середньому по області. Вважається оптимальним, коли заліснення території складає біля 20%. Таким

© Макаренко В.В., Новіцька К.В., 2015

чином, жодна зона області не відповідає цьому критерію, за винятком, можливо, Олександрівського, Світловодського та Знам'янського районів Лісостепової зони, залісення яких складає 18,6-15,3% [4].

Наслідком високої розораності території та низького рівня залісення є постійно прогресуюча деградація земель, що створює загрозу екологічній безпеці області (табл. 1).

Різною мірою засолені 0,3% сільськогосподарських угідь області. Поряд із засоленням значна кількість угідь (20,3%) мають кислу реакцію ґрунтового розчину, причому більше половини загальної кількості припадає на лісостепову зону. Понад 53% земель області піддані водній ерозії, з них із крутістю схилу 3-5° – 622,1 тис. га, 5-7° – 180,6 тис. га та понад 7° – 84,0 тис. га.

Унаслідок цього в ґрунті вміст органічної речовини, головного показника родючості ґрунтів, у середньому по області за останні 30 років зменшився на 0,29%, а в степових районах – на 0,36-0,48%. Це пов'язано з тривалим сільськогосподарським використанням, що обумовило розімкнення біологічного колообігу речовин, порушення екологічної рівноваги в агроекосистемах і т.п. Тому навіть за часів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва втрати гумусу переважали надходження на 0,26-0,54 т/га [3].

У Кіровоградській області переважає водна ерозія ґрунтів, що виявляється у вигляді площинного і лінійного розмивання ґрунтів. В області налічується 1102,4 тис. га сільськогосподарських угідь, ґрунтове покриття яких зазнало ерозії, причому 886,7 тис. га цих земель або 80,4%, знаходяться в обробітку. Найбільші площі еродованих орних земель відмічені в Олександрійському, Устинівському, Світловодському, Компаніївському, Петрівському і Онуфріївському районах. Частка еродованих і ерозійно-небезпечних земель у цих районах сягає понад 61% (табл. 2) [5].

Лінійна ерозія на території області виявляється у вигляді ярів і промоїн. Загальна площа ярів становить 8,8 тис. га, і площа їх щорічно збільшується. Яри, як правило, глибокі (у верхів'ї – 8-10 м, іноді – до 20-25 м), багатовершинні. Середньорічний приріст ярів у довжину досягає 5-6 м, а в окремі роки з інтенсивними зливами – до 10 м і більше. Нині на території області налічується 2114 великих ярів. Крім того, щорічно десятки промоїн перетворюються на яри.

Впливу пилових вітровиїв більшою мірою піддається південна і південно-східна частини області (південніше лінії, яка орієнтовно пролягає населеними пунктами Новий Стародуб, Мошорино, Підлісне, Злинка, Добровеличківка, Сухий Ташлик, Капітанівка) [5].

У результаті водної і вітрової ерозії ґрунтів різко знижується продуктивність орних земель, пасовищ та інших сільськогосподарських угідь [6].

Таблиця 1

Прояви деградаційних процесів у землях сільськогосподарського призначення Кіровоградської області [3]

Грунтово-кліматична зона	Загальна площа		Засолені	Кислі	Заболочені	Дефляційно небезпечні	Піддані водній ерозії	Піддані сумісній дії водної і вітрової ерозії
	тис. га	%						
Лісостепова	741,2	36,4	-	11,1	0,2	0,1	17,3	-
Перехідна	689,8	33,8	0,1	5,4	0,1	2,7	18,5	0,1
Степова	609,5	29,8	0,2	3,8	0,1	7,9	17,9	0,2
Всього	2040,5	100,0	0,3	20,3	0,4	10,7	53,7	0,3

Таблиця 2

Площі земель Кіровоградської області, що зазнають ерозійних процесів

Назва району	Всього еродованих і ерозійно-небезпечних земель		Розміщення орних земель з крутістю схилів, тис. га				
	рілля, тис. га	% від ріллі	3-5°	5-7°	>7°	Сума	%
Бобринецький	65,8	55,5	49,2	10,2	6,4	65,8	55,5
Вільшанський	29,6	57,9	23,5	3,0	3,1	29,6	57,9
Гайворонський	17,7	37,0	11,7	4,4	1,6	17,7	34,8
Голованівський	28,5	40,1	18,3	6,6	3,6	28,5	40,1
Добровеличківський	32,1	30,8	18,7	8,0	5,4	32,1	33,8
Долинський	39,5	40,3	22,0	11,0	6,5	39,5	40,3
Знам'янський	50,1	58,8	32,8	12,7	4,6	50,1	58,8
Кіровоградський	56,2	48,9	41,9	10,7	3,6	56,2	48,9
Компаніївський	46,5	63,5	33,1	10,0	3,4	46,5	61,8
Маловисківський	40,6	40,4	32,0	7,1	1,5	40,6	44,3
Новгородківський	46,5	59,5	34,8	6,7	5,0	46,5	59,5
Новоархангельський	34,8	38,9	20,2	11,3	3,3	34,8	39,3
Новомиргородський	34,0	44,2	23,0	8,4	2,6	34	44,2
Новоукраїнський	53,4	40,3	43,0	5,9	5,4	54,3	40,6
Олександрівський	32,7	44,0	20,3	8,7	3,7	32,7	44,0
Олександрійський	93,2	69,6	66,4	17,6	9,2	93,2	70,9
Онуфріївський	36,0	67,8	24,3	8,2	3,5	36	64,2
Петрівський	52,9	60,8	41,4	8,5	3,0	52,9	60,8
Світловодський	28,9	65,4	18,0	8,8	2,1	28,9	51,2
Ульянівський	18,7	32,6	12,7	4,1	1,9	18,7	32,6
Устинівський	48,1	68,0	34,8	8,7	4,6	48,1	67,1

Щорічне не добирання врожаю на еродованих площах за відсутності заходів боротьби з ерозією і волого накопиченню досягає в середньому 20-25% на слабозмитих і до 70% – середньо- і сильнозмитих ґрунтах.

На основі аналізу визначено такі причини розвитку площинної і лінійної водної ерозії: сильне розчленування території області з великим перевищенням вододільних плато над дном долин річок і балок. Глибина річкових долин і балок досягає 70 м; зливовий характер опадів; інтенсивне яроутворення, чому сприяє характер ґрунтоутворюючих порід (важкосуглинкові леси і лесовидні суглинки); неврегульованість поверхневого стоку талих і зливових вод через такі чинники: недотримання правил протиерозійної агротехніки, розорювання схилів та інших площ у безпосередній близькості від вершин і країв діючих ярів і балок; знищення рослинності безсистемним випасом худоби на крутих схилах; недостатню кількість захисних лісових насаджень; відсутність гідротехнічних споруд; недостатню кількість ставків і водойм та їх малу корисну площу [5].

Дуже часто утворення і розростання ярів зумовлюються господарською діяльністю людини: розорювання крутих схилів без буферних смуг вздовж схилу, створення насаджень лісокультур вздовж схилу та ін.

Для районування протиерозійних заходів з урахуванням рельєфу, ступеня еродованості ґрунтів, характеру ґрунтоутворюючих порід на території області визначено шість типів еродованих територій: Придніпровський, Інгульський, Шишкінський, Петровський, Ульянівський та Центральний. Найбільш еродовані землі Придніпровського типу, які характеризуються 70,4% змитих земель, з яких в ріллі – 68,8%. Еродовані землі в Інгульському, Шишкінському та Петровському типах становлять 55,2-63,7%. Територія західніше річки Синюхи має найнижчу еродованість земель – 12,6%. Іншу територію області з еродованістю земель 34,5% становить Центральний тип еродування території.

Прояв вітрової ерозії, а саме видування і засипання сільськогосподарських культур, спостерігається майже на двох третинах території області. Особливо вирізняються осередки вітрової ерозії на незаліснених піщаних терасах річок Інгул, Інгулець, Синюха і у Придніпров'ї. Це здебільшого піщані та супіщані ґрунти.

В усіх районах області на схилах вододілів залягають еродовані ґрунти. Найбільше процесам ерозії піддаються чорноземи звичайні малогумусні потужні (81,6%), дещо меншою мірою – звичайні середньогумусні (68,0%) і ще меншою – потужні середньо- і малогумусні.

Таким чином, у Кіровоградській області переважає водний тип ерозії ґрунтів, що виявляється у вигляді площинного і лінійного розмивання ґрунтів. Лінійна ерозія на території області виявляється у вигляді ярів і промоїн. Впливу вітрової ерозії більшою мірою піддається південна і південно-східна частини області. До основних причин виникнення і розвитку ерозії на території області належать: сильне розчленування території області, зливовий характер опадів, характер ґрунтового покриву і ґрунтоутворюючих порід – важкосуглинкові леси і лесовидні суглинки, неврегульованість поверхневого стоку талих і зливових вод. В усіх районах області на схилах вододілів залягають еродовані ґрунти. Найбільше процесам ерозії піддаються чорноземи звичайні малогумусні потужні [5].

Проблеми деградації земель та опустелювання загострюються через швидкі темпи зміни клімату, що супроводжується підвищенням середньорічних температур, повторюваності та інтенсивності екстремальних погодних явищ, у тому числі посух.

Деградація земель та опустелювання також призводять до втрат біорізноманіття, погіршення стану або зникнення водних об'єктів, загострення проблем водозабезпечення населення і галузей економіки та, як наслідок, погіршення умов життя людей.

Рівень бідності населення у сільській місцевості, яке традиційно більшою мірою залежить від стану використання і охорони земельних та інших природних ресурсів, протягом останніх 10 років є на 2–11% вищим, ніж у середньому в країні, що призводить до надмірної експлуатації природних ресурсів, їх подальшого виснаження та деградації [7].

Висновки і пропозиції. Рівень розораності сільськогосподарських угідь по області становить 71,7%, що на 17,3% перевищує рівень розораності по Україні. Оптимальний рівень заліснення території області повинен бути більше 20%, проте даний показник є вкрай низьким у всіх 21 районах області.

Висока розораність та низька залісненість території, в свою чергу, обумовили незадовільну екологічну стійкість угідь, у результаті чого за екстенсивного використання ґрунтових ресурсів посилилася деградація ґрунтів Кіровоградщини.

Прояв вітрової ерозії спостерігається майже на двох третинах території області. Понад 53% земель області піддані водній ерозії. Унаслідок цього в ґрунті вміст органічної речовини, головного показника родючості ґрунтів, у середньому по області за останні 30 років зменшився на 0,29%, а в степових районах – на 0,36-0,48%. Отже, в результаті вітрової та водної ерозії ґрунтів різко знижується продуктивність орних земель, пасовищ та інших сільськогосподарських угідь. Таким чином, деградаційні процеси спричинюють незворотні процеси, а тому необхідно обов'язково провести крупномасштабне ґрунтове обстеження території області.

Список літератури:

1. ЗУ «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. № 962 – IV.
2. Стратегія економічного та соціального розвитку Кіровоградської області на 2013 – 2020 роки. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://kr-admin.gov.ua/start.php?q=Comitet/Ua/rozv/ main.html.
3. Вихід продукції з балогектару. Окупність добрив врожаєм. Баланс поживних речовин і гумусу за XII п'ятирічку // Щорічний аналітичний збірник. – Кіровоград. – 2012. – 17 с.
4. Синицький С.Л., Хитрук О.Г., Мамчур Ю.А., Ткаченко Т.В., Павленко Л.І., Панфілова Т.І. Використання земель сільськогосподарського призначення Кіровоградської області та їх родючість // Наукові праці. – Миколаїв. – 2008. – Т. 81, випуск 68. – 8-11 с.
5. Кудрявець Л.І., Гелевера О.Ф. Аналіз стану водної і вітрової ерозії ґрунтів Кіровоградської області // Екологічний менеджмент: збірник наукових праць. – К.: МАУП. – 2006. – 266 с.
6. Литвиненко В.В., Синицький С.Л., Михайлова Г.Б., Гульванський І.М., Бондар В.О., Полішко М.П. Довідник з агрохімічного стану Кіровоградської області. – Кіровоград. – 2012. – 69 с.
7. Концепція боротьби з деградацією земель та опустелюванням від 22.10.2014 р. № 1024-р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-%D1%80.

Макаренко В.В., Новицкая Е.В.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЗЕМЕЛЬ В КИРОВОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ И ПРОЦЕССЫ ИХ ДЕГРАДАЦИИ

Аннотация
В статье рассмотрены основные проблемы земель и почв в Кировоградской области, а именно: деградация, опустынивание, водная и ветровая эрозия. Осуществлен анализ современного состояния земель в области в результате влияния на них деградации, охарактеризованы основные факторы и последствия деградации. Дано рекомендации по преодолению данных проблем.
Ключевые слова: деградация земель, опустынивание, распашка территории, залеснение, эрозия почв.

Makarenko V.V., Novitska K.V.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE CURRENT STATE OF LANDS IN KIROVOHRAD OBLAST AND PROCESSES OF THEIR DEGRADATION

Summary
The article deals with the basic problems of lands and soils in the Kirovohrad Oblast, namely: degradation, desertification, water and wind erosion. The analysis of the current state of land in the area due to the impact on them of degradation is conducted. The main factors and the effects of degradation are described. Recommendations to overcome these problems are provided.
Keywords: land degradation, desertification, plowing of territory, planting of greenery, soil erosion.

УДК 551.2

НЕОТЕКТОНІЧНІ І СУЧАСНІ РУХИ ЗЕМНОЇ КОРИ

Саранчук Г.М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Розглянуто стан вивчення неотектонічних і сучасних рухів земної кори. Зазначено, що велику роль в загальнорегіональній оцінці неотектонічних рухів земної кори відіграють наукові розробки питань геоморфологічного, неотектонічного і морфоструктурного районування та картографування. Охарактеризовано методи вивчення неотектонічних і сучасних рухів земної кори. Розглянуто прояв неотектонічних і сучасних рухів земної кори. Вказано на значний вплив тектонічних рухів цих типів у формуванні сучасного рельєфу земної поверхні.
Ключові слова: неотектонічні рухи, новітні тектонічні рухи, сучасні тектонічні рухи земної кори, амплітуди неоген-четвертинних рухів, гляціоізостазія.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження неотектонічних і сучасних рухів земної кори зумовлена значним їх впливом на формування основних рис сучасного рельєфу. Вивчення цієї проблеми слугує як теоретичним, так і практичним цілям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для формування теоретичних основ і методології структурно-геоморфологічних та неотектонічних досліджень мали наукові праці В.Г. Бондарчука, П.К. Заморія, І.Л. Соколовського, І.Д. Гофштейна, М.Г. Волкова, С.І. Проходського, П.М. Цися та ін. Особлива роль у розумінні регіональних особливостей геоморфогенезу і неотектогенезу належить дослідженням певних типів рельєфу – флювіального (Г. Тейсейр, Є. Ромер, Д. Абанкур, С.С. Соболєв, Д.М. Соболєв, К.І. Геренчук, П.М. Цись, Г.Ф. Лунгерсгаузен, М.Ф. Веклич, М.Г. Волков, В.П. Палієнко, І.Г. Черваньов, П.Ф. Гожик та ін.), льодовикового (П.О. Тутковський, О.М. Маринич, В.Г. Бондарчук, М.Ф. Веклич, В.П. Палієнко та ін.), карстового (Б.М. Іванов, В.М. Дублянський та ін.), денудаційного (І.М. Рослий, І.Д. Гофштейн, М.С. Демедюк, Я.С. Кравчук та ін.). Питання етапності та циклічності геоморфогенезу та новітніх рухів земної кори розглянуті у працях Г.Ф. Лунгерсгаузена, К. Маркова, Ю. Чижевського, В.Г. Бондарчука, В.П. Палієнко, В.І. Галицького, М.Ф. Веклича, І.Л. Соколовського, М.Г. Волкова, П.М. Цися, І.Д. Гофштейна, Г.І. Пасічного, В.Г. Чирки, Ю.М. Швидкого та інших дослідників. Особлива увага М.Т. Волкова, І.Л. Соколовського, В.П. Палієнко, В.І. Сомова, М.П. Семенюк та інших авторів звернута на вивчення молодих (голоценових) та сучасних рухів земної кори. Велику роль у загальнорегіональній оцінці неотектонічних рухів у геоморфогенезі відіграють наукові розробки з питань геоморфологічного, неотектонічного, морфоструктурного районування та картографування [7, с. 17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Посиленої уваги вчених вимагають такі питання, як розробка нових методичних підходів у галузі геодинамічних досліджень, вивчення впливу тектонічних рухів різного рангу на динаміку

рельєфу, розробка кількісних і якісних критеріїв оцінки тектонічних рухів.

Мета статті. Метою даної публікації є систематизація загальних відомостей про тектонічні рухи, розгляд їх класифікацій, дослідження видів, причин, інтенсивності, поширення, наслідків неотектонічних і сучасних рухів земної кори, а також аналіз методів їх вивчення.

Виклад основного матеріалу. Неотектонічний етап виділений у якості одного з основних етапів рельєфоутворення, що мають глобальне значення. Така точка зору притаманна переважній більшості геоморфологів і неотектоністів. Він визначений в межах пізнього кайнозою. Якісна зміна геодинамічних умов і глобальна активізація тектонічних процесів відбулася у пізньому еоцені – початку олігоцену. В цілому неотектонічний етап належить до великого ритму тектонічних рухів, що відповідає альпійському циклу складчастості (150–200 млн. р.), який у свою чергу поділяється на менш тривалі ритми: 30–40 млн. р., 4–6 млн. р., 0,8–1,0 млн. р. та ін., враховуючи найбільш короткі ритми сучасного етапу розвитку тривалістю 1 рік і менше. Періодичність неотектонічних рухів пов'язана з планетарними, підкоровими, коровими рухами. З найбільш важливих чинників, що здійснюють корегуючий вплив на ритмічність неотектонічних рухів, слід назвати евстатичні коливання Світового океану, гіпергенну ізостазію та гляціоізостазію. Неотектонічний етап розглядається як етап спрямованого формування геоморфологічного вигляду території [7, с. 75]. У відповідності з відмінностями у рельєфоутворювальних ендогенних умовах у межах неотектонічного етапу виділяють: пізньоеоцен-олігоценовий (ранньоновітній), пізньоолігоцен-ранньопліоценовий (середньоновітній) і середньопліоцен-антропогеновий (пізньоновітній) підетапи [7, с. 77, 107].

Сутність понять «тектонічні рухи», «неотектонічні рухи», «сучасні рухи» земної кори. Тектонічними рухами називають механічні рухи земної кори, які зумовлені силами, що діють у земній корі й у мантії Землі. Наслідками їхнього прояву є деформації гірських порід [6, с. 62], які відображаються у будові земної кори та рельєфі.

Під будовою земної кори геотектоніка розуміє розташування в корі тіл, сформованих різними гірськими породами. Це розташування можна уявити собі як сукупність різних геометричних фігур, що заповнюють кору. Деякі породи утворюють в корі шаруваті пачки, причому шари можуть бути горизонтальними, нахиленими або зігнутими у складки; інші породи зустрічаються у вигляді масивів неправильної форми і т.д. Такі геометричні тіла, сформовані різними породами, називаються формами залягання гірських порід, структурними формами або просто структурами [1, с. 5]. Геотектоніка вивчає структурні форми, їх історію і процеси, що призводять до їх формування. Легко встановити, що формування і подальша зміна структурних форм відбуваються завжди в результаті тих або інших переміщень відкладів земної кори. Ці переміщення можуть охопити всю товщу кори, а можуть проявитись у деформаціях деяких об'ємів гірських порід всередині кори. Переміщення в матеріалі земної кори, що призводить до формування і зміни структурних форм, називаються тектонічними рухами [1, с. 5]. Крім тектонічних, виділяють також неотектонічні рухи або новітні тектонічні рухи. Ними називають рухи земної кори, які тривають упродовж останніх 25–30 млн. років (неоген-четвертинний час). Цими тектонічними рухами сформовано майже всі найважливіші риси зовнішнього вигляду земної поверхні [6, с. 65]. Сучасні рухи земної кори – це рухи останніх трьох століть, коли для вивчення їх стало можливим використання наукових інструментальних методів [4, с. 24].

Важливість неотектонічних і сучасних рухів земної кори полягає в їх значенні як рушійних факторів утворення різноманітних структурних форм і, відповідно, основних рис рельєфу Землі.

Класифікація тектонічних рухів. Відома велика кількість класифікацій тектонічних рухів. Для прикладу, розглянемо класифікації, запропоновані Г.К. Гілбертом, Г. Штілле, М.М. Тетяєвим, В.В. Бєлоусовим.

Одна з перших класифікацій тектонічних рухів була розроблена американським геологом Г.К. Гілбертом (1890 р.) і німецьким Г. Штілле (1913 р.). Вона передбачала їх поділ на епейрогенічні – повільні підняття та опускання земної кори (ті, що створюють материки) та орогенічні – тектонічні рухи, які відрізняються значною інтенсивністю рельєфоутворювальної дії, тобто зім'яття шарів у складки, утворення розривів (ті, що створюють гори). Пізніше М.М. Тетяєвим і В.В. Бєлоусовим розроблена класифікація, де рухи були поділені на коливальні, складчасті та розривні [4, с. 23].

Коливальні рухи (епейрогенічні) – це рухи земної кори, що мають вертикальне спрямування. Завдяки їм земна кора на великих площах зазнає повільного і тривалого підняття або опускання. Епейрогенічні рухи дуже поширені та охоплюють геосинклінальні і платформні області земної кори. Результатами їхнього прояву є утворення великих площ суходолу (материків) на ділянках тектонічних піднять і формування морських епіконтинентальних басейнів на місцях, що зазнають низхідних коливальних рухів [6, с. 64].

Розривні тектонічні рухи – це тектонічні рухи земної кори, які призводять до порушення суцільності гірських порід і часто супроводжуються переміщенням розірваних геологічних тіл (диз'юнктивні рухи) [6, с. 64].

Складчасті тектонічні рухи – це тектонічні рухи земної кори, які призводять до утворення складок – згинання шарів гірських порід (плікативні рухи) [6, с. 67]. Недоліками цієї класифікації є відсутність чітких класифікаційних ознак, внаслідок чого виявилися змішаними поняття рухів і деформацій [4, с. 23].

На сучасному етапі тектонічні рухи земної кори типізують за такими показниками: за напрямом переміщення тектонічних структур: вертикальні (низхідні, висхідні, коливальні, знакозмінні); горизонтальні (насувні, зсувні, розривні); за швидкістю: повільні (вікові); швидкі (сейсмічні, імпульсні); за інтенсивністю: орогенічні (з великими градієнтами швидкостей); пленогенні (з малими градієнтами швидкостей); за режимом: зворотні; незворотні; дислокаційні; за глибиною та механізмом виникнення: верхньокорові; корові; підкорові; глибинні; підмантійні; за ритмічністю: короткоперіодичні; довгоперіодичні; за успадкованістю від давніших рухів: неуспадковані; успадковані; за охопленням території: глобальні; регіональні; локальні [6, с. 62];

за часом прояву: давні (донеогенові); новітні (неотектонічні – останні 25-30 млн. років, неоген-четвертинні); молоді (голоценові); сучасні (рухи останніх трьох століть, коли для вивчення їх стало можливим використання інструментальних методів) [4, с. 23].

Неотектонічні рухи земної кори. Загальна характеристика. Основні риси сучасного рельєфу багато в чому сформовані завдяки новітнім тек-

© Саранчук Г.М., 2015

тонічним рухам. Встановлено, що на місці ряду сучасних гірських систем, таких як Кавказ, Альпи, Тянь-Шань у кінці палеогену – на початку міоцену великі гори були відсутні. Їх формування пов'язане з етапом новітньої тектонічної активізації або неотектонічним етапом, тривалість якого коливається від 5 до 20 млн. років. Рельєфоутворювальні процеси знаходять своє відображення у формах рельєфу. Сама по собі наявність гір, де відбуваються інтенсивні процеси денудації, є показником висхідних рухів, тоді як заповнені відкладами западини свідчать про опускання цієї місцевості під час накопичення осадів. У формах рельєфу часто залишаються сліди змін інтенсивності рухів, їх уповільнення, зупинки або зміни напряму. Так, епохи врізання водних потоків у земну кору під час інтенсивного піднімання змінюються епохами бічної ерозії і розширенням долин (за умови уповільнення цього процесу). Найдавніші тераси часто розташовані вище молодих, що відображає процес підняття гірських хребтів. Нахил поверхні терас прямо пов'язаний з швидкістю підняття: чим вища швидкість, тим крутіша поверхня тераси. Під час зміни знаку рухів давніші тераси можуть опинитися під молодшими (поховані тераси) [4, с. 25].

Причини тектонічних рухів різні. Земна кора зазнає переміщень у різні сторони в результаті дії сил, що зароджуються в надрах нашої планети. В результаті розпаду радіоактивних елементів там відбувається розігрівання порід. Розплавлена речовина починає рухатись і з`являються конвективні течії. Саме з конвекцією пов'язане горотворення, утворення океанічних жолобів, острівних дуг, геосинкліналей. Рухи можуть виникати в результаті притягання Землі Сонцем і Місяцем та під впливом дії на земну кору обертальної (ротаційної) сили. Всі названі сили діють постійно. Мобільність найбільших блоків може бути пов'язана з процесами в астеносфері, а блоків, співмірних з потужністю земної кори, – з процесами у верхній мантії, ще менших блоків – з процесами всередині земної кори [9, с. 14].

Неотектонічні рухи мінливі у просторі і часі, являють собою накладання рухів різної тривалості та амплітуд [9, с. 11]. Унаслідок неотектонічних рухів утворилися відповідні геологічні структури, по-різному відображені у рельєфі України. У межах гірських споруд виявилися склепінчастобрилові, складчасто-брилові та брилові підняття [8, с. 42]. Сумарні амплітуди неоген-четвертинних рухів перевищують у Карпатах 2000 м, в Гірському Криму – 1500 м; на платформеній частині сумарні амплітуди піднять сягають 300–350 м. У південній частині Причорноморської западини, Північному Криму, Добруджинському та Передкарпатському прогинах переважають опускання. Вони сягають 300 м в Індольській западині, 250 м – в Сиваській западині, 3000 м – у Передкарпатському прогині [9, с. 11].

В окремих випадках для неотектонічних рухів властива успадкованість рухів. Наприклад, новітнє опускання Прикаспійської чи Печорської низовини можна розглядати як успадковане продовження опускань, що почалися ще в палеозої. Давню успадкованість мають і новітні підняття Уралу, Донбасу, Центрального Казахстану, Паміру. Швидкість новітніх коливальних рухів у горах становить 2–5 мм/рік і більше, а на рівнинах не перевищує 0,5 мм/рік. На відміну від сучасних рухів, швидкість яких в середньому однакова і в горах, і на рівнинах, новітні рухи є диференційованими, проявляються два їх режими: активний (гірський) і спокійний (рівнинний). Амплітуди неотектонічних вертикальних рухів досягають у рухомих областях кількох кілометрів. Наприклад, у Великому Кавказі неотектонічні підняття досягають 4–5 км, а амплітуда неотектонічного опускання міжгірного Куринсько-Ріонського прогину сягає до 5–7 км. У Тянь-Шані сумарний розмах неотектонічних рухів становить близько 12 км [1, с. 26, 27].

Крім прямого впливу на формування певних нерівностей земної поверхні, або утворення деформацій гірських порід, що відображені у рельєфі, неотектонічні рухи викликають екзогенні перетворення рельєфу. Вони виявляються у двох напрямках: зміни під впливом денудації; зміни, обумовлені накопиченням осадів. Зазначені види перетворень рельєфу земної поверхні здійснюються в процесі діяльності екзогенних процесів, які, у свою чергу, виявляють різну інтенсивність відповідно до інтенсивності неотектонічних рухів. Неотектонічні рухи також виступають як такі, що обумовлюють певну геоморфологічну спрямованість розвитку окремих територій, зокрема їх рельєфу [8, с. 45].

Методи вивчення неотектонічних рухів. Для виявлення та кількісної характеристики неотектонічних рельєфоутворювальних рухів земної кори використовується аналіз висотного положення і деформованості поверхонь вирівнювання та надзаплавних річкових терас, морфології та геологічної будови заплавних терас, форми поздовжніх профілів русел річок, заплави, надзаплавних терас, вододільних ліній, вивчення геоморфологічної будови морського дна, слідів переміщення берегових ліній морських басейнів, комплекси картографічних та інструментальних методів, дані спостережень на геодинамічних полігонах [9, с. 10]. Основними методами є геологічні і геоморфологічні. Для вивчення неотектонічних рухів застосовуються методи, що фіксують, в основному, геоморфологічні особливості та еволюцію рельєфу. Неотектонічні рухи виявляються за даними вивчення річкових терас (їх поздовжніх і поперечних профілів). Побудова поздовжніх профілів річкових долин – один з головних методів вивчення неоген-четвертинних тектонічних рухів. При піднятті території річки врізаються, тому що зростає похил і жива сила потоку; при опусканні території накопичуються алювіальні відклади, якими побудовані акумулятивні тераси. Від верхів'їв річки в гірських областях висотні рівні терас поступово знижуються в сторону їх гирла, а в місці виходу річки на передгірну рівнину – передовий прогин – спостерігаються «ножиці» терас, коли більш давні алювіальні відклади виявляються такими, що залягають нижче молодих, тоді як в горах вони розміщуються в протилежному порядку. В місцях «живих» розломів, піднять і т.д. поверхні терас зазнають деформацій, за якими виявляються новітні рухи. Вивчення морських терас дає матеріал для виявлення піднять та опускань морських узбереж й евстатичних коливань рівня океану. На Чорноморському і Каспійському узбережжях розміщується серія нахилених у бік моря терас. Найбільш високі з них, що відповідають пізньому пліоцену, знаходяться вище +1 км над рівнем моря [3, с. 245, 247].

Похила поверхня морської тераси є береговою відмілиною з морськими відкладами. Якщо в подальшому відбувається підняття узбережжя чи зниження рівня моря, починається формування нової тераси і т.д. При новітніх тектонічних рухах поверхні морських терас самі можуть деформуватися. Тип морських берегів вказує на характер рухів. Затоплення гирл річок та утворення естуа-

ріїв свідчить про опускання узбережжя. Всі Севастопольські бухти змогли утворитися в результаті тектонічних опускань узбережжя. Про це також свідчать давні грецькі міста, руїни яких зараз знаходяться на дні Керченської протоки. Дуже важливі відомості про неотектонічні рухи дають поверхні вирівнювання різного походження (абразійні, денудаційні, акумулятивні). Наприклад, на південно-східному Кавказі виділяються шість таких поверхонь, причому найвища і найдавніша – Шахдагська, розміщена на висотах 4200–3500 м, складається з двох рівнів і була сформована у пізньому міоцені, про що свідчать морські відклади цього віку, що залягають на абразійній Шахдагській поверхні [3, с. 247-248]. Отже, район Шахдагу був піднятий за пліоцен-четвертинний час на чотири кілометри. Існують також й інші методи вивчення неотектонічних рухів. Орографічний метод базується на аналізі висотних відміток рельєфу. При цьому вважається, що висоти поверхні безпосередньо відображають темп тектонічних рухів. Однак у цьому випадку не враховуються процеси денудації, ерозії та ряд інших факторів. А зріз при піднятті гір може бути дуже значним. Наприклад, на Кавказі, з початку його підняття в пізньому міоцені, він склав декілька кілометрів. Морфологічні методи, що базуються на аналізі топографічних карт, аеро- і космознімків, дають можливість, виділяючи річкові долини різного порядку і враховуючи глибину їх врізання, нахили поверхонь і т.д., виявити й оконтурити додатні і від'ємні структури [3, с. 248-249]. Використовуються дистанційні методи, в тому числі і космофотознімки, дешифрування яких дозволяє виявити численні особливості структур, в тому числі й неотектонічні. Все, що дешифрується на космічному знімку, так чи інакше відображає вплив неотектонічних рухів. Зони підвищеної активності – розломи – є відносно обводненими, вони мають темніший фототон на знімку. По розривам, що зазнали стиснення, розтягнення, зміщення, можуть підніматись гази, флюїди, що також відображається у характері рослинного покриву і, відповідно, у фототоні. Космічні знімки дозволяють вивчити сучасну геодинаміку неотектонічних процесів, у багатьох випадках успадковану від більш давніх структурних планів і рухів [3, с. 249-250].

Загальна, досить груба, оцінка спрямування та інтенсивності новітніх коливальних рухів може бути зроблена за висотою крупних форм рельєфу: високий гірський хребет завжди є результатом новітнього тектонічного підняття, а низовини, що його оточують, належать до областей новітнього опускання чи меншого підняття. Процес коливальних рухів земної кори завжди розпадається на рухи різних порядків, накладені один на одного. Тривале підняття гірського хребта, що охоплює весь неотектонічний етап, відображає найбільший ранг новітніх коливальних рухів, який визначає загальну спрямованість розвитку рельєфу. Малі коливання, накладаючись на більші, сумуються з ними алгебраїчно. Коли малі і великі коливання спрямовані в одну сторону, їх швидкості додаються і результуюча швидкість зростає. Якщо ж мале коливання спрямоване протилежно великому, то швидкість першого віднімається від швидкості другого. В таких випадках від співвідношення швидкостей залежить, чи відбудеться в результаті накладання уповільнення основного руху або його зупинка, чи рух тимчасово виявиться спрямованим у протилежну сторону. Саме такі уповільнення коливальних рухів земної кори, їх тимчасові зупинки і залишають у випуклих формах рельєфу суходолу сліди, які можуть бути використані вченим для диференціювання новітніх коливальних рухів на етапи, а також для визначення амплітуди і швидкості цих рухів [1, с. 21-22].

Геологічні методи аналізу неотектонічних рухів передбачають вивчення гірських порід, їх потужності, складу. Одним з найбільш ефективних є метод аналізу потужностей відкладів і їхньої фаціальної будови. Застосовуючи цей метод, вивчають потужності шарів гірських порід, їх літологічний склад, органічні рештки. Відома така закономірність: території, що зазнають тривалих опускань, характеризуються більшою потужністю осадів, а території, що зазнають піднять, характеризуються меншою потужністю осадів або, в окремих випадках, їх повною відсутністю.

Осади в областях опускання накопичуються поступово, шар за шаром по мірі того як розвивається прогинання. Потужність накопичених осадів зазвичай близька до амплітуди прогинання і може бути використана для вимірювання останньої. Природньо, що в розрізах областей прогинання давніші шари знаходяться нижче, а молодші – вище. При цьому характер осадів, їх гранулометричний склад відображає не тільки фізико-географічні умови області накопичення, але і події, що відбувались в області підняття, звідки уламковий матеріал приноситься у прогин. Коли посилюється підняття в сусідній області, а ерозійна енергія водних потоків зростає, у прогин зноситься більш грубий уламковий матеріал; коли ж підняття уповільнюються чи зупиняються, матеріал, що приноситься в депресію може бути дрібнішим. Таким чином, чергування епох посилення чи послаблення ерозії, які проявляються у процесах формування терас, у розрізах різних областей прогину відображаються у чергуванні шарів крупніших і дрібніших фракцій осадів [1, с. 24].

Характерною ознакою методик неотектонічного аналізу є комбінування традиційних методів поряд із впровадженням оригінальних методичних розробок. Основною задачею при проведенні такого роду досліджень є визначення кількісних показників неотектонічних рухів земної кори, таких як сумарні та поетапні амплітуди. Для її вирішення залучаються методи комп'ютерної обробки емпіричних даних на основі ГІС-технологій. Для оцінки кількісних показників сумарних амплітуд неотектонічних рухів в умовах платформеної частини України застосовується метод аналізу висотного положення морських відкладів певного віку та поверхонь геоморфологічних рівнів, які їм відповідають, на територіях, що залишалися суходолом. Для отримання амплітуд рухів за певний проміжок часу використовується метод аналізу потужностей відкладів відповідного віку та різниці висот певних геоморфологічних рівнів. Створення карти сумарних неотектонічних деформацій передбачає введення поправки на глибини морських епіконтинентальних басейнів, а також на ступінь постседиментаційного ущільнення порід. При цьому особливої уваги потребує вивчення темпів осадконагромадження, процесів компенсації діагенетичних перетворень порід новим осадконагромадженням у певних фаціальних і тектонічних умовах [2].

Сучасні рухи земної кори. Сучасні вертикальні рухи земної кори. Людина з давнини помічала зміни рівня моря: в одному місці воно відступає, в іншому наступає на сушу. Так, наприклад, Феноскандія зазнає протягом історичного часу стійкого підняття, поглиблюються фіорди, з'являються нові острови, міліє море. У той же час територія Голландії поступово опускається, море наступає на сушу

і жителі змушені зводити дамби для захисту своїх земель. Одночасність різноспрямованих процесів свідчить, що вони пов'язані не з глобальною зміною рівня моря за рахунок кліматичних (танення льодовиків) й інших причин (в останнє століття відбувається постійне підвищення рівня Світового океану з швидкістю приблизно 1,2 мм/рік), а з вертикальними рухами земної кори, яка в одному місці підіймається, а в іншому опускається. Такі рухи відбувалися безперервно і повсюдно протягом всієї геологічної історії нашої планети. Класичним районом сучасних і молодих рухів є Феноскандія [4, с. 24] (область, що охоплює Скандинавські країни, Фінляндію, Кольський півострів і Карелію) [5, с. 9]. Шведський натураліст А. Цельсій (1701–1744) першим відмітив, що на Балтиці з'являються з-під води небезпечні для мореходів скелі, давні острови з'єднуються із сушею, порти віддаляються від морського берега, міліють і пересихають старі риболовні угіддя у прибережній смузі [5, с. 9]. Пізніше вздовж узбережжя Скандинавії встановили футштоки і мареографи, які відмічають зміни рівня моря. Було виявлено, що Феноскандія загалом повільно підіймається (максимальна швидкість підняття 1см на рік була зафіксована у північній частині Ботнічної затоки). Підняття має склепінчастий характер з максимумом у центральній частині затоки, де загальна амплітуда за останні 9000 років склала близько 250 м, причому швидкість руху поступово уповільнюється: від 8–13 см за рік 9 тис. років тому до 2 см за рік 6–7 тис. років і 1 см за рік нині [4, с. 24].

При оцінці швидкості сучасних рухів, як і рухів давніших, необхідно враховувати евстатичні зміни рівня Світового океану. За дослідженнями океанографів, на протязі останніх майже 100 років рівень Світового океану неухильно підвищується. Середня щорічна величина евстатичного підйому для різних періодів оцінюється в межах 0,8–2,4 мм за рік. Якщо порівняти карти рухів земної кори за останні 5–7 тис. років і сучасних, то нескладно побачити їх велику подібність у плані розподілу інтенсивності рухів по площі. Отже, сучасні рухи Феноскандії успадковують рухи голоценового часу. Але для з'ясування їх генезису не обійтися без співставлення з цілим рядом інших характеристик. Ізолінії швидкостей непогано узгоджуються з реконструйованими контурами давнього льодовикового покриву. Це достатньо надійно відображає залежність сучасних рухів Феноскандії від льодового навантаження і розвантаження, тобто вказує на їх гляціоізостатичну природу. Гляціоізостазія – це порушення і встановлення рівноваги земної кори під вагою материкових льодів [5, с. 30-31].

Зростання потужностей льодовикового покриву призвело до гляціоізостатичного опускання території Феноскандії. Процес льодовикового розвантаження, викликаний таненням льодовикових покривів, зумовив гляціоізостатичне підняття території, звільненої від льоду.

Відомий наочний приклад сучасних тектонічних рухів земної поверхні в Італії, у маленькому містечку Поццуолі, що розміщене на березі Неаполітанської затоки. У цьому містечку знаходяться руїни міського ринку з каплицею, побудованою близько 2000 років тому, яку називають «храмом Сераписа». Після зведення ринкова площа разом з храмом почала повільно опускатись і в XIII ст. всі забудови занурились під рівень моря. У такому вигляді вони знаходились близько трьох століть, після чого місцевість почала підійматись і до 1800 року практично всі руїни разом з фундаментами були осушені. У результаті тривалого перебування під водою мармурові колони храму виявилися ураженими каменеточцями до висоти 5,71 м над підлогою храму. У подальшому знову почалися опускання і в 1954 р., за свідченнями Г.П.Горшкова, рівень води складав вже 2,5 м над підлогою храму. Іншими словами, швидкість опускання становила близько 2 см за рік. Поццуолі розміщений у вулканічній області, неподалік знаходиться вулкан Везувій, тому не дивно, що нижня частина колон у храмі не зазнала впливу молюсків, бо до висоти понад 3 метри колони були засипані вулканічним попелом. Таким чином, це чудовий приклад сучасних коливальних тектонічних рухів [3, с. 241, 243].

В Голландії відбувається опускання земної поверхні зі швидкістю 0,5–0,7 см за рік. Вимірювання, які були проведені на берегах ряду озер (Онезьке, Великі озера) вказують на підвищення рівня води поблизу їх південних берегів і зниження біля північних, що досягає 10 см за 100 років на відстані 100 км [4, с. 24]. Значний матеріал щодо сучасних тектонічних рухів було отримано внаслідок повторного нівелювання, яке виявляє зміни у висотному положенні деяких пунктів, що свідчать про наявність коливальних вертикальних рухів. Воно проводиться (або проводилося) як на найбільших інженерних спорудах (автомобільних шляхах і залізницях, дамбах), так і на спеціальних полігонах (Гармський в Таджикистані, Ашгабадський, Ташкентський). Так, повторні нівелювання вздовж лінії Алма-Ата – Іссик-Куль показали, що з 1952 року до 1964 року тут відбувалися висхідні рухи зі швидкістю 4 мм за рік, з 1964 по 1972 – низхідні (12 мм за рік), а з 1972 по 1974 знову висхідні (32 м за рік). За результатами повторного нівелювання підготовлені карти сучасних рухів для Європи. На них виділяються субмеридіональна Естоно-Карпатська і Середньоруська зони піднять, підняття Головного Кавказького хребта (12–15 мм за рік), зона опускання Підмосковного басейну, підняття Донбасу (2–6 мм за рік). Деякі міста плавно піднімаються: Таллінн – 2,3 мм за рік; Вільнюс – 3,8 мм за рік, Харків – 3,9 мм за рік, інші опускаються: Вітебськ – 1,4 мм за рік; Санкт-Петербург – 0,4 мм за рік. Москва знаходиться поблизу нейтральної лінії [4, с. 24].

Сучасні горизонтальні рухи земної кори. Горизонтальні рухи виявляються після великих землетрусів, причому амплітуда одноразових зміщень досягає кількох метрів (21 м, Аляскинський землетрус, 1964 р.). Як правило, за величиною переміщень горизонтальні рухи перевищують вертикальні. Більше того, вони мають спрямований, а не коливальний характер. Так, на Гармському полігоні (на стику Паміру і Тянь-Шаню) за останні 50 років зміщення Паміру в бік Тянь-Шаню відбувалося з середньою швидкістю 2 см за рік [4, с. 24-25].

Геофізичні і геодезичні методи дозволяють точно фіксувати і горизонтальні зміщення земної кори. На заході Північної Америки (в Каліфорнії) розміщений сейсмоактивний розлом Сан-Андреас, що простежується на 1000 км при ширині до 20 км [3, с. 243]. Це типовий правосторонній зсув. В Америці кажуть, що каліфорнійські міста Сан-Франциско і Лос-Анджелес наближаються один до одного. Розділені відстанню майже 550 км, два величезних міста на західному узбережжі США, дійсно наближаються один до одного зі швидкістю, за геологічним розумінням дуже значною – 2–5 см за рік [5, с. 131-132]. Зміщуються дороги, русла ярів, бетонні жолоби для води. Вивчення подібних зміщень є дуже важливим для прогнозу сейсмічної небезпеки [3, с. 244].

Методи вивчення сучасних рухів. Методи вивчення сучасних рухів достатньо різноманітні. Вертикальні переміщення вивчаються головним чином методом повторного нівелювання. Саме на такій основі складаються карти сучасних тектонічних рухів. Такі геодезичні спостереження ведуться вздовж залізничних ліній, нафто- і газопроводів, у місцях будування великих гребель, гідроелектростанцій та АЕС. В наш час існує цілий ряд спеціальних геодинамічних полігонів, де систематично проводяться повторні високоточні нівелювання: в районі Ташкенту, Ашгабаду, селища Гарм в Таджикистані, на Кольському півострові, в Терсько-Каспійському передовому прогині, в Українських Карпатах, і в інших місцях. Говорячи про темп сучасних вертикальних рухів, слід пам'ятати, що при таких швидкостях, які ми спостерігаємо, до 10–15 мм/рік і більше та їх екстраполяції хоча б на плейстоцен ми повинні були б бачити гірські споруди висотою до 10 км. Однак денудація й ерозія компенсує таке підняття у часі. Важливі результати були отримані за допомогою космічної геодезії. Лазерні вимірювання із супутників, зокрема з американського «Лагеосат», довели горизонтальне переміщення великих літосферних плит. Так, Австралія рухається назустріч Тихоокеанській плиті зі швидкістю 46 мм/рік. Південна Америка наближається до Австралії зі швидкістю 28 мм/рік; Південна і Північна Америка в районі Карибського басейну рухаються назустріч один одному – 8 мм/рік; Тихоокеанська плита переміщується назустріч Південній Америці – 5 мм/рік. Ці дані дуже добре співпадають із швидкостями рухів літосферних плит, що вирахувані за лінійними магнітними аномаліями океанів. Супутникові методи дозволили достатньо впевнено показати, що крупні літосферні плити переміщуються з дуже великою швидкістю. Горизонтальні сучасні рухи вимірюються методом геодезичної тріангуляції. Для вивчення переміщень великих літосферних плит застосовуються декілька точних методів: доплерівський, лазерний, що використовує відображувачі як на суходолі, так і на Місяці. Використання всіх цих методів і ряду інших, що вимірюють, зокрема, величину деформації і нахилів, показало, що вся поверхня земної кулі в наш час охоплена як вертикальними, так і горизонтальними рухами, з переважанням горизонтальних. Вертикальні рухи диференційовані по площі, особливо у гірсько-складчастих поясах, а їх градієнт на платформах набагато менший, ніж у горах [3, с. 244-245].

Особливості прояву неотектонічних і сучасних рухів земної кори на території України. Ендогенні процеси сучасного геоморфогенезу на території України представлені диференційованими за швидкостями повільними вертикальними та горизонтальними рухами земної кори, швидкими (сейсмічними) рухами, а також субвулканічними процесами (грязьовий вулканізм). Повільні сучасні тектонічні рухи у рівнинно-платформній частині території мають переважно брилово-блоковий характер, іноді ускладнені галокінетичними (Дніпровсько-Донецька западина, Передкарпатський та Закарпатський прогини) та екзогравітаційними процесами (Подільське Придністров'я). В Українських Карпатах і Кримських горах на деяких ділянках вони локально про-являються у вигляді плікативних або диз'юнктивно-плікативних дислокацій. Стійкі сучасні підняття (за даними нівелювань, проведених у різні роки) зі швидкостями 2–4 мм/рік спостерігаються у південній частині структурно-денудаційної Подільської височини, центральній та південно-східній частині цокольної пластово-денудаційної Донецької височини та на території структурно-денудаційної Приазовської височини. Стійкими сучасними опусканнями зі швидкостями 0–5 мм/рік охоплені південні частини пластово-акумулятивних рівнин Причорноморської низовини, в тому числі на території Кримського півострова, західна частина пластово-денудаційних і пластово-акумулятивних рівнин Малого Полісся та Прип'ятської низовини. У м. Київ спостерігається опускання зі швидкістю до – 4,2 мм/рік. На решті рівнинної території України на сучасному етапі проявились знакозмінні рухи земної кори зі швидкостями до 3–5 мм/рік. Українські Карпати і Кримські гори зазнають помірно активних піднять зі швидкостями 2–4 мм за рік. Відносно слабкі підняття спостерігаються у межах перехідних зон від орогенних до платформних морфоструктур (2 мм за рік) [10, с. 185-186].

Інтенсивність сучасних вертикальних тектонічних рухів земної кори може змінюватися у поперечних блокових морфоструктурах, особливо виразно – у Передкарпатському передгірному та Закарпатському внутрішньому прогинах, що підтверджується геолого-геоморфологічними матеріалами. Швидкі сучасні тектонічні рухи зумовлені впливом сейсмоактивних зон: Закарпатської, Кримсько-Чорноморської, Південноазовської і зони Вранча, які характеризуються проявом землетрусів з інтенсивністю від 2-5 до 8-9 балів. Найімовірнішими об'єктами розрядки повільних і швидких сучасних вертикальних і горизонтальних рухів земної кори є зони розломів. Локальні підвищення градієнтів швидкостей сучасних рухів земної кори спостерігаються на окремих ділянках Луцького, Кременецько-Пержанського, Тетерівського, Білоцерківського, Подільського, Кіровоградського, Одеського розломів та багатьох інших. Згідно з даними, отриманими у різні роки на Карпатському, Кримському, Криворізькому та Донецькому геодинамічних полігонах, горизонтальні рухи земної кори відіграють важливу роль у сучасному тектогенезі. Так, Українські Карпати насуваються у північно-східному напрямку зі швидкістю до 2–3 мм/рік. Водночас, у межах Закарпатського прогину фіксуються процеси розтягування (по Закарпатському розлому) зі швидкістю 3–9 мм/рік. [10, с. 186-189]

Висновки і пропозиції. Неотектонічні рухи земної кори є рушійним чинником перебудови структурних форм, активізації давніх структур. Як наслідок, вони визначили головні риси рельєфу земної поверхні. Височини, плоскогір'я, плато сформовані завдяки висхідним неотектонічним рухам, низовини – завдяки низхідним неотектонічним рухам. Сучасні ендогенні процеси здійснюють вплив на перебіг екзогенних процесів. Вплив їх на флювіальні процеси проявляється через деформацію поздовжніх профілів русел річок, вплив на режим річок. Значною мірою ендогенні процеси впливають на формування і морфологію річкових долин. Співвідношення у заляганні алювію залежить від режиму тектонічних рухів, їх спрямованості. На основі врахування цих чинників виділяють інстративний тип формування алювію, характерний для районів тектонічних піднять (врізання річок, перезаглиблення долини); перстративний тип – без впливу тектонічних рухів (річка прорізала терасу, але не перезаглибила долину); констративний тип – характерний для районів тектонічних опускань (алювій накладається без врізу на попередню товщу). Вивчення неотектонічних і сучасних рухів земної кори має велике практичне значення. Адже багато розсип-

них родовищ корисних копалин пов'язані з неотектонічними рухами, які впливають на процеси ерозії, перенесення осадового матеріалу, вивітрювання. На основі відомостей про розподіл сучасних і новітніх рухів формується сейсмічне районування, тобто визначення зон ймовірного виникнення землетрусів.

Список літератури:

1. Белоусов В.В. Геотектоника / Владимир Владимирович Белоусов. – М.: Изд-во Московского университета, 1976. – 331 с.
2. Бортник С., Ковтонюк О., Погорільчук Н., Білінський Ю. До питання методики неотектонічного картографування // Фізична географія та геоморфологія. – 2007. – № 53.
3. Короновський Н.В. Основы геологии: Учеб. для географ. спец. вузов / Н.В. Короновский, А.Ф. Якушова – М.: Высш. шк., 1991. – 416 с.
4. Михайлов В.А. Основи геотектоніки: Навч.посіб. / Владимир Альбертович Михайлов – К.: Київський університет, 2002. – 110 с.
5. Никонов А.А. Современные движения земной коры / Андрей Алексеевич Никонов. – М.: Наука, 1979. – 184 с.
6. Павловська Т.С. Геоморфологія: терміни й поняття: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тетяна Сергіївна Павловська; за ред. проф. І.П. Ковальчука. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 284 с.
7. Палиенко В.П. Новейшая геодинамика и ее отражение в рельефе Украины / Валентина Петровна Палиенко – К.: Наук. Думка, 1992. – 116 с.
8. Рельєф України. Навчальний посібник / [Б.О. Вахрушев, І.П. Ковальчук, О.О. Комлєв, Я.С. Кравчук, Е.Т. Палієнко, Г.І. Рудько, В.В. Стецюк]; за загальною редакцією В.В. Стецюка. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 688 с.
9. Соколовський І.Л. Закономірності розвитку рельєфу України / Ігор Леонідович Соколовський. – К.: Наукова думка, 1973. – 214 с.
10. Палієнко В.П. Сучасна динаміка рельєфу України / за ред. В.П. Палієнко. – К.:Наукова думка, 2005. – 268 с.

Саранчук А.Н.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

НЕОТЕКТОНИЧЕСКИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ДВИЖЕНИЯ ЗЕМНОЙ КОРЫ

Аннотация
Рассмотрено состояние изученности неотектонических и современных движений земной коры. Отмечено, что большое значение в общерегиональной оценке неотектонических движений земной коры имеют научные разработки вопросов геоморфологического, неотектонического и морфоструктурного районирования и картографирования. Охарактеризовано методы изучения неотектонических и современных движений земной коры. Рассмотрено проявление неотектонических и современных движений земной коры. Указано на значительное влияние тектонических движений этих типов в формировании современного рельефа земной поверхности.
Ключевые слова: неотектонические движения, новейшие тектонические движения, современные тектонические движения земной коры, амплитуды неоген-четвертичных движений, гляциоизостазия.

Saranchuk H.M.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

NEOTECTONIC AND MODERN MOVEMENTS OF THE EARTH'S CRUST

Summary
The state of research of neotectonic and modern movements of the Earth's crust is examined. It is noted that scientific elaboration of problems connected with geomorphological, neotectonic and morphostructural zoning and mapping are of great importance in general regional evaluation. The methods of study of neotectonic and modern movements of the Earth's crust are characterized. Manifestation of neotectonic and modern movements of the Earth's crust are considered. Considerable influence of tectonic movements of these types on the formation of the modern relief of the Earth's surface is indicated.
Keywords: neotectonic movements, the latest tectonic movements, modern tectonic movements of the Earth's crust, amplitude of neogene-quaternary movements, glacial isostasy.

НАШІ АВТОРИ

1. **Поляренко Валерія Сергіївна** – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка
2. **Руда Наталя Вікторівна** – кандидат філологічних наук, асистент кафедри загального мовознавства та класичної філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
3. **Савеленко Інна Миколаївна** – аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка
4. **Сардарян Каринна Гамлетівна** – докторант кафедри української та світової літератури Харківського національного педагогічного університет імені Г.С. Сковороди
5. **Стаднік Ірина Олександрівна** – аспірант кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету
6. **Тьопенко Юлія Андріївна** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Київського національного університету технологій та дизайну
7. **Ярич Мирослава Володимирівна** – аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
8. **Макаренко Володимир Васильович** – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри землезнавства та геоморфології географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
9. **Новіцька Катерина Володимирівна** – магістр Київського національного університету імені Тараса Шевченка
10. **Саранчук Ганна Миколаївна** – студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка
11. **Бондаренко Катерина Вікторівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія»
12. **Гадьмаші Вікторія Рудольфівна** – студентка юридичного факультету Ужгородського національного університету
13. **Годжаєва Ольга Вікторівна** – студент Академії адвокатури України
14. **Зубачова Ірина Сергіївна** – асистент кафедри теорії та історії держави і права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
15. **Клименко Світлана Вікторівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі
16. **Корольова Євгенія Олегівна** – аспірант кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
17. **Логінова Наталія Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
18. **Лотоцька Оксана Леонідівна** – студент Академії адвокатури України
19. **Надієнко Олена Іванівна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Запорізького національного технічного університету
20. **Несинова Світлана Василівна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля
21. **Богданова Анастасія Андріївна** – студент Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля
22. **Переверза Ірина Михайлівна** – аспірант кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія»
23. **Савінова Валентина Миколаївна** – старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету
24. **Сайко Людмила Юріївна** – старший викладач Сумського державного університету
25. **Ляшенко Владислава Володимирівна** – студентка юридичного факультету Сумського державного університету
26. **Скопиченко Ольга Володимирівна** – студентка Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка
27. **Совгиря Ольга Володимирівна** – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
28. **Дещенко Юлія Анатоліївна** – студентка юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
29. **Варецька Олена Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України
30. **Гуменюк Сергій Васильович** – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
31. **Днєстрова Вікторія Євгенівна** – студентка Житомирського державного університету імені Івана Франка
32. **Захарова Тетяна Анатоліївна** – аспірантка кафедри педагогіки та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
33. **Костіков Владислав Олександрович** – студент факультету мистецтв Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв
34. **Куземко Леся Валентинівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології Київського університету імені Бориса Грінченка
35. **Кузавка Інна Валеріївна** – студент Київського університету імені Бориса Грінченка
36. **Курчій Оксана Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної освіти Донбаського державного педагогічного університету
37. **Цибулько Григорій Якович** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної освіти Донбаського державного педагогічного університету

38. **Тютюнник Андрій Олегович** – студент технологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету
39. **Курчій Оксана Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної освіти Донбаського державного педагогічного університету
40. **Шилко Дар'я В'ячеславівна** – студентка технологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету
41. **Латуша Наталія Василівна** – аспірантка кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету
42. **Лебедєва Ольга Анатоліївна** – асистент кафедри іноземних мов Української інженерно-педагогічної академії
43. **Гоголь Ірина Олександрівна** – асистент кафедри іноземних мов Української інженерно-педагогічної академії
44. **Лоюк Оксана Вікторівна** – аспірант Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
45. **Назарук Віктор Львович** – асистент кафедри фізичної реабілітації, здоров'я людини та фізичного виховання Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського
46. **Ніколенко Людмила Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та корекційної освіти Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
47. **Носкова Маргарита В'ячеславівна** – старший викладач кафедри освітньої політики Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
48. **Погонець Іванна Василівна** – асистент кафедри методики викладання мистецьких дисциплін Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка
49. **Служинська Леся Богданівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької мови Тернопільського національного економічного університету
50. **Соловйова Олена Віталіївна** – старший викладач кафедри романо-германських мов і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України
51. **Сопотницька Олена Валеріївна** – асистент кафедри теоретичних основ і методики фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
52. **Фроленкова Надія Олександрівна** – викладач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Науковий журнал
«Молодий вчений»
№ 5 (20) травень, 2015 р.
Частина 3
Щомісячне видання

Коректор: О. Скрипченко
Дизайн: А. Юдашкіна
Комп'ютерна верстка: Н. Ковальчук

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 05.06.2015 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 19,30. Тираж 100 прим.
Зам. 0615-31.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.